

ΕΜΜ. Γ. ΒΑΜΒΟΥΔΑΚΗ

ΚΑΘΗΓ. ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ & ΜΟΥΣΙΚΟΥ

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΠΟΥΔΗΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ
ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ

ΜΕΤΑ 18 ΠΙΝΑΚΩΝ

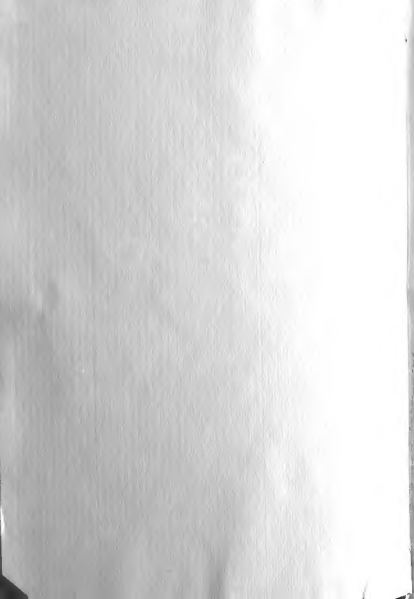
ΤΟΜΟΣ Α΄.

ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

*«Τὸ ζητούμενον
ἀλωτόν, ἐκφεύγει δὲ τὰ μελούμενον».*

(Σοφ. Οἰδ. Τ. 110)

ΣΑΜΟΣ - 1938

8

Αποδείξτε το πρώτο θεώρημα

Χρησιμοποιώντας το

εν όψει

BB'

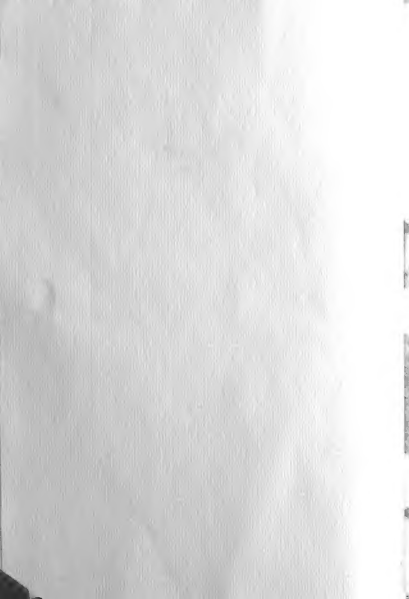
Επειδή το B είναι το

Ο κύκλος είναι ομοαξονικός

ως διάμετρος AA'.

κ.τ.λ.

ΕΜΜ. Γ. ΒΑΜΒΟΥΔΑΚΗ

ΚΑΘΗΓ. ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ & ΜΟΥΣΙΚΟΥ

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΠΟΥΔΗΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΗΜΑΝΤΙΚΗΣ
ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ

ΜΕΤΑ 18 ΠΙΝΑΚΩΝ

ΤΟΜΟΣ Α΄.

ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

*«Τὸ ζητούμενον
ἀλωτόν, ἐκφεύγει δὲ τἀμελούμενον».*

(Σοφ. Οἰδ. Τ. 110)

ΣΑΜΟΣ - 1938

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Ἐξωφυλλόν: Τὸ ΜΕΤΑ 18 ΠΙΝΑΚΩΝ θετέον ὑπὸ τὸ
ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

Σελ. β' στ. 2	70.	ἐπατρ...	8	24	ἀντί διαιτῶν
» » 7	»	ἄσπ...			72. διήρεσθιν
» 14	»	...σύνοις	19	21	ἥχων
» 19	»	σῦτῶν	28	15	Ε'.
ζ' σημ. στ. 1	»	Comb...	»	26	ἐκείνος
» 2	»	de...Ma...	36	10	ἀλλῶ
» 27	»	Τέχ-νης	38	6	...στατόν
ιγ'	17	312)	39	14	εἰς...
ιδ'	14	ἐξῆς	40	12	πολυσ...
» 18	»	δρββ	43 σημ. στ. 4		τοιοῦτων
κε'	22	τί	46	6	ἀντί...
» σημ.	»	την'	»	21	φων...
κη'	13	Νικόλαος	» σημ. στ. 6		δρσ...
» σημ.	»	Gr...	» »	7	(ἐνν.
λ'	30	οἶτ'	52	18	οἶκ...
λδ'	24	Μονα...	54	17	...σαν
λε'	9	νεοτερίση	61	7	πρσσεφ...
» 14	»	ὁ Βυζ...	»	14	Ἀναξ. Σ...
» 29	»	εἰρημ...	62	25	Γ').
λζ'	23	...πάθεισ,	63	17	ἀντί 3 γρ. 7
λη'	27	εὐσεβείας.	64	4	...στατόν
λθ'	27	Παρ...κῆς	»	8	τὸ γὰ
μβ'	22	ἐμφανῇ,	69	25	Πίναξ
» 23	»	τοῦ...αὐτοῦ	»	31	εἰς
5	6	γενήσεται.	71	1	...μετρία
7	15	Χειρὸν...	73	17	...βάνει

Σελ. 75 στ. 12 γρ.	τούτους	88	15	ἤγα...
77 4	ἦκ...	>	18	ὄντας
78 1	καὶ Κοῆς	>	19	...πιστοῦ
79 22	ἐπιτο...	>	25	...2004
80 31	χορ...	90	13	παλαιοῦ
81 24	ὦν	91	8	κα
> 31	ἔλεγε,	>	23	ὄμναι
82 σημ. 3	35)	92	26	...φισμ
> > 4	(σ.	97	23	γλώνη
83 17	μουσικοῦς	98	9	ἦ
85 3	I'	> σημ.	3	...τι
> 7	πρὸς	101	16	καθ
> 17	...λλειν	102	4	
> 27	διατι...	107	27	να
86 8	Υπόσαιντο	109	15	
> 24	ἐκ φάρυγγος,	116	32	καὶ ἀπο...
87 12	ἐκ στ..., ἐκ γλώττης,	118	9	Τ
> 24	...εὐόμεν	>	32	ἀσ...
	ἔννατος			

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΩΝ ΕΥΓΕΝΩΣ ΣΥΝΔΡΑΜΟΝΤΩΝ
ΠΡΟΣ ΕΚΔΟΣΙΝ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ

ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

Εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ Γέροντος Παρασκευοφύλακος, Ἀρχιμ. Ἰωάννου καὶ Παν. Παναγιωτοπούλου, Πρωτοψάλτου.

ΟΙ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΙ

Πτολεμαῖδος Κελαδίων
Ἀσκάλωνος Βασιλείος
Διοκαιοσαρείας Ἀρίστουχος
Καίου Νικοδήμος
Πέλλης Μεθόδιος

Ο ΓΕΡ. ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΞ Χ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ Σώμ. 10

Ὁ Γέρον Ἀρχιεραμμοῦς Ἀρχιμ. Ἐπιφάνιος
Ὁ Γέρον Δραγουμάνος Ἀρχιμ. Θεοδώρητος
Ὁ Συνοδικὸς Ἀρχιμ. Εἰρήναρχος
Ὁ Μοναχὸς Μόδεστος, Διευθ. Πατρ. Τυπογραφείου
Ὁ Ἱεροδ. Κλαύδιος
Ὁ Λόχιμος Φώτιος Καφαντάρης
Α. C. Whitfield

Conservatoire of Jerusalem

Μιχ. Κ. Καραλιτέρης, Καθηγητὴς

ΑΘΗΝΑΙ

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, Καθηγ. Πανεπ. Σώμ. 5

ΝΙΚ ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ, Γυμνασιάρχης

Νικ. Παπᾶς, Καθηγ. Ὁδείου

Εὐγ. φρ. τοῦ προσφιλεστάτου μου μαθητοῦ
κ. Ἰω. Μουσικίδου, νῦν αἰδ. Πρεσβυτέρου ἐν Ἀλε-
ξανδρείᾳ.

ΑΡΧΙΜ. ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ, ἑξαρχος Π. Τάφου Σώμ. 3

Ἱεροδ. Φώτιος Σταθάκης

Β. Δ. Εὐσταθίου Τσολιάς, Ὁδοντίατρος

Γ. Γεωργιάδης

Μηνᾶς Δημητριάδης

Σωκρ. Κωνσταντινίδης

Αἰδ. Πρεσβύτερος Νικόλαος Λαμπρόπουλος

Ἱερομ. Ἀγαθάγγελος Φραντζέσκος

Ἱεροδ. Στέφανος Παλάσκας

Εὐάγγελος Ἰγγλέσις

Πρόδρομος Πομπιδής

Εὐάγγελος Γεωργιάδης

Βασίλειος Σπαθόπουλος

Εὐγ. φρ. κ. Κ. Βούλαρη*

Ἰω. Μαργαζιώτης

Νικ. Κουμαριανός

Παναγ. Μπιλίτσας

Ἰω. Κορδής

Νικ. Μαρκουμπελάκης

Γεώργ. Δημητράκοπουλος

ΒΟΛΟΣ

Δημ. Ν. Μήτρος, Πρωτοψ. Μητροπόλεως.

ΠΑΡΟΣ

Εὐγ. φρ. τοῦ Πανοσιολ. Καθηγ. τῆς Ἱ. Μονῆς
Δογγοβάρδας Ἀρχιμ. Φιλοθέου Ζερβάκου.

Ἱερά Μονή Δογγοβάρδας

Ἑμμ. Σαγκριώτης, Γυμνασιάρχης.

ΝΑΟΥΣΑ

Εὐγ. φρ. κ. Ἀθ. Ρούκαλη.

Δημ. Ράκκας.

ΚΟΖΑΝΗ

Νικ. Χρυσολοΐδης, Λοχαγός

ΠΟΡΤ - ΣΑΪΤ

Εύγ. φρ. κ. Βασ. Μαθᾶ

Σεβασμιώτατε Ἅγιος Πηλῆσιος Παρθένιος.

Αἰδ. Πρεσβύτερε Γεώργιος Χατζηγεωργίου

Ἰωάννης Καρπουζογλου

ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ (Brisbane)

Ἐμμ. Τροβᾶς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εἰσαγωγή	σελ.	α'
Βιβλιογραφία		μέ
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ Ἐξηγήσεις		
Ψαλτικῆς κτλ		1
ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΦΗ Περὶ τῶν ἐνθε		
ωρεσμένων ἐν Ψαλτικῇ τεχνῇ κτλ		35
ΠΑΧΩΜΙΟΥ ΡΟΥΣΑΝΟΥ Ἑρμηνεία εἰς τὴν		
Μοσαϊκὴν		41
Ἑρμηνεία τῆς Παραλλαγῆς τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου		
τοῦ Κοντακιοῦ. Περὶ τοῦ Τροχοῦ		54
Περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ παρρησίας		56
Περὶ τοῦ Τροχοῦ		57
Ἀρχὴ τῆς ὡραιότητος καὶ ἡδυτάτης Παραλ-		
λαγῆς		60
Περὶ Μετροφωνίας		63
Περὶ Παραλλαγῆς		63
Παρατηρήσεις καὶ σημειώσεις ἐπὶ τῆς Μετροφωνίας		
καὶ Παραλλαγῆς		64
Συμπερισμα		70
Χρήσις τῆς Μετροφωνίας καὶ Παραλλαγῆς		
Ἡ Μετροφωνία τοῦ Χρυσάνθου		74
Περὶ Χειρονομίας		76
Πίνακες		ἐν τέλει

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ ἐρευνῶν τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς ἐκκλ. Μουσικῆς προσκρούει ἀπ' ἀρχῆς εἰς δύο ἀπέλπιδας ὀγκηροὺς βράχους, ἐξ ὧν ἀτονεῖ πᾶσα προσπάθεια πρὸς βάσιν τινὰ καὶ ἐξέορμησιν. Ἐἶναι δὲ οὗτοι 1ον) ἡ ἀρχὴ καὶ γένεσις τοῦ βυζ. ἐκκλ. μέλους καὶ 2ον) ἡ παρασημαντικὴ αὐτοῦ. Ὁ λόγος ἔγκειται εἰς τὴν παντελῆ ἔλλειψιν σαφῶν καὶ κεφαλαιωδῶν σχετικῶν εἰδήσεων, εἴτε ἐμμέσων, εἴτε ἀμέσων. Διὰ τοῦτο αἱ ἀρχαὶ τῶν δύο τούτων εἰδικῶν κεφαλαίων ἴσως ἀποτελέσωσιν ἐπὶ πολὺ ἔτι τὴν Προϊστορίαν τοῦ ὅλου. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπιβάλλεται, ἂν δὲν θέλωμεν νὰ καταναλισκώμεθα ἀκάρπως ἐρεβοδιφοῦντες καὶ διαρκῶς ἀποτελματίζοντες. Δὲν ἐκφεύγει ὁμοῦς ἀλυσιτελῶς τοῦ βασικοῦ σκοποῦ μικρά τις ἐπίσκεψις τῶν σχετικῶν τούτοις καὶ ἀνάλογός τις σκιαγραφία ἐπ' ἀναμονῇ ἐτέρως μου ἐν εὐθετωτέρῳ καιρῷ εἰδικῆς καὶ διεξοδικῆς ἐπὶ τούτων ἐργασίας.

Ὡς ἀρχὴν τοῦ βυζ. ἐκκλ. καὶ στενώτερον χριστιανικοῦ μέλους δέχονται πολλοὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον: «Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἑλαιῶν» Ἄλλ' ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ πανσέπτου Ὑπερῶσι οὐδεὶς τόπος μελούς ἐξῆλθεν, ἢ ἡ φωνὴ τοῦ Πόνου: «εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με», ἢ ἐπηκολούθησεν ἡ λύπη «ἕως θανάτου». Ὑπὸ δὲ τὸ «ὑμνήσαντες» οὐδεὶς δύναται νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ἐξυπακούεται μουσικὸν μέλος.

Τὸ ἀνθρώπινον ψυχικὸν κατάστημα τῶν ἀνωτέρω σιγμῶν μόνον πόνον καὶ λύπην ἕως θανάτου ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδώσῃ, οὐχὶ δὲ καὶ μελῳδίας. Ἄλλως κινδυνεύομεν νὰ προσεγγίσωμεν τοὺς περιέργους ἐκείνους Ἀγонуκλίας (H' al.), οἵτινες, ἴσως ἐκ τοῦ «ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν»,¹ ὅχι μόνον ἄσματος καὶ μάλιστα ἐντέχνου (καθ' ὑπακοήν), ἀλλὰ καὶ χοροῦ(!) ἐπιθυμίαν ἀπέδωκαν εἰς τὸν Ἰησοῦν καὶ τοὺς Μαθητάς. Αὐτοῦ κατὰ τὰς πρὸ τοῦ Πάθους σιγμῆς.²

Οἱ Ἀπόστολοι ἄφ' ἑτέρου ὄντες «διὰ παντός ἐν τῷ ἱερῷ αἰνούντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν θεόν»³ ἐκωλύοντι τοῦ ἄσματος, ἂν ὅχι δι' ἄλλο, ἀλλὰ «διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων». Ἐκὶ δὲ ταῖς ὑπερχαρμοσύναις εὐκαιρίαις τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἀγ. Πνεύματος οὐδεμία μελικτὴ ἀνύμνησις ἀναφέρεται. Ἀλλὰ καὶ ἀππεινόμενος πρὸς τοὺς Κολασσασεῖς⁴ καὶ Ἐφεσίους⁵ ὁ Παῦλος συνιστᾷ ψαλμοὺς καὶ ὕμνους καὶ ᾠδὰς πνευματικὰς καὶ ὅπως ψάλλωσι τῷ Κυρίῳ «ἐν τῇ καρδίᾳ» αὐτῶν, τοῦτέστιν, ὅπως τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἔχωσιν εὐαρμόστους. Τοῦ δὲ «ψαλμοῦ» ποιεῖται χρῆσιν, οἷαν ἐν: «ὁταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδασχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ὁποσάλυσιν ἔχει, ἑρμηνεῖαν ἔχει, πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γυνεσθῶ»⁶ καὶ οἷαν ὁ Ἰησοῦς ἐν: «πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως καὶ προφήταις καὶ ψαλμοῖς περὶ ἐμοῦ».⁷ Ἐν τῷ σαφεῖ ἐκκλ. τυπικῷ, ὃ συνιστᾷ τοῖς Κορινθίοις ὁ Παῦλος (Α', 1Δ', 1-34), τονίζει «ψαλῶ τῷ πνεύματι ψαλῶ καὶ τῷ νοῦ» περὶ δὲ μέλους οὐδὲν λέγει. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ταυτίζονται: ὕμνος, ᾠδή, ἄσμα. Ἄσμα Ἀσμάτων, δὲν εἶναι πάντοτε

1) Λουκ. κβ', 15.—2) Σάβ. Κρ. Θ.σ. τογ' εἰ. — 3) Λουκ. κδ', 53

4) γ', 16.—5) ε', 19.—6) Κορινθ. Α', ιδ', 26.—7) Δκ. κδ', 44.

μέλους σημαντικά. Ὁ Παῦλος μετὰ τοῦ Σίλα ραβδισθέντες γυμνοὶ πολλαῖς πληγαῖς καὶ μὲ τοὺς πόδας αὐτῶν «εἰς τὸ ξύλον» τῆς ἐσωτέρας φυλακῆς «ὑμνοῦν τὸν θεὸν» κατὰ τὸ μεσονύκτιον, «ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμοιοι».¹ Διὰ ταῦτα καὶ ὅταν ἀναγινώσκωμεν εἰς ἱστορικὰ βιβλία πανηγύρεις, τελετὰς, «Προσελεύσεις», ἀλλὰ καὶ ἐν γένει πᾶσαν μελικὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐκτέλεσιν, δὲν πρέπει ἡ φαντασία ἡμῶν νὰ χρωματίζῃ αὐτὰ μὲ τὸ σύγχρονον ἡμῶν μουσικὸν χρῶμα οὔτε νὰ λησμονῇται ἡ ρητορικὴ ἑξαρσις καὶ ὑπερβολή.

Οὕτω καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ δὲν ἀποδεικνύεται, ὅτι ὄντως ἐμελῶδουν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπέβλεπον διὰ τοῦ πνευματικοῦ τῶν Ψαλμῶν καὶ τῶν Γραφῶν, προσευχῶν καὶ ὕμνων καὶ τοῦ Μαρτυρολογίου βραδύτερον, περιεχομένου εἰς «οἰκοδομὴν» αὐτῶν. Τὸ εὐαγγελικὸν πνεῦμα τῶν πρῶτων χριστιανῶν δὲν ἐξήτει μεγαλειώδη καὶ πολιτελῇ ἐμφάνισιν. Κύριον αὐτῶν μέλημα ἦτο ἡ ἀσφαλὴς στέγη καὶ ἡ διδασκαλία. Οὐδ' ἐπετρέπετο εὐθύς ἀμέσως νὰ καινοτομήσωσι, παρ' ὅ,τι παρὰ τῶν Ἀποστόλων παρέλαβον. Καί, ἵνα μὴ μακρηγορῶμεν, λέγω ὅτι, Ἐάν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἔψαλλον μελωδίας, ταύτας δὲν θὰ ἴσχυον νὰ καταλύσωσι σύμπαντες οἱ αἰῶνες. Αἱ δύο ἐκδοχαὶ τῆς Μουσικῆς «πρὸς παιδεῖαν» καὶ «πρὸς παιδιὰν» ἀφορῶσαι εἰς εἰδικὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν δὲν ἔχουσι θέσιν ἐν τοῖς προσώποις τούτοις. Ὁ τελείως ἐξειλιγμένος ἄνθρωπος, ὁ ἐμπεποτισμένος ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ μέτρου, τῆς πειθαρχίας καὶ τοῦ λόγου καὶ διατελῶν ὑπὸ διαρκῇ ἀνάτασιν καὶ θεωρίαν ψάλλει «τῷ πνεύματι καὶ τῷ νοῒ». Διὰ τοῦτο ἡμέραν τι νὰ τὸ κράτος τῆς ἐπ' Ἑκκλησίᾳ Μουσικῆς θέλει καταλυτῇ περιοριζομένης ταύτης λίαν σημαντικῶς, ἢ τοῦλάχιστον

1) Πρ. ις', 25.

χιστον θὰ διακριθῇ αὕτη εἰς τὴν «τῶν σπουδαίων» κατὰ τὸν Κοίντιλιανὸν καὶ τὴν «τῶν ἀγελαίων». Ψιλοὶ ἦχοι καὶ οἰαιδιήποτε αὐτῶν συγκράσεις ἀποτελοῦσι φευγαλέαν τινὰ καὶ ἀνεμώλιον αἰσθησιακὴν τέρψιν, ἀδυνατοῦμεν ὁμῶς νὰ συλλάβωμεν συγκεκριμένην τινὰ καὶ ἐξ ἀντικειμένου δι' αὐτῶν ἰδέαν. Τὸ πᾶν ἔγκαιται ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῶν ἰδεῶν καὶ τῇ πρυτανεύοντι λόγῳ, οὗ ἀπλῆ χρωστική οὐσία εἶναι οἱ μουσικοὶ ἦχοι. Ἄν δὲ ἅπασα ἐξ αὐτῶν τέρψις καὶ θωπεία δὲν εἶναι μεμπτόν, ὁμῶς «οὕτε τῆς Μουσικῆς αὕτη τέλος», κατὰ τὸν ἀνωτέρω μουσικοφιλόσοφον, «ἀλλ' ἢ μὲν ψυχαγωγία κατὰ συμβεβηκός, σκοπὸς δὲ ὁ προκειμένος ἢ πρὸς ἀρετὴν ὠφέλεια».

Ὑπὸ τὸ «ψάλλω» λοιπὸν καὶ «ᾄδω» καὶ τὸ «ψαλμός» τοῦ Παύλου νοεῖται ἀπλῶς τὸ διεξέρχεσθαι τὰ κείμενα τῶν Ψαλμῶν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικὴ αὐτῶν σημασία κρατήσασα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μέχρι καὶ σήμερον εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις. Διὰ τοῦτο ἀπαντῶμεν οὐχὶ σπανίως: «ἀναγινώσκομεν τὸν ψαλμόν», «λέγομεν τὸν ψαλμόν», ὃ δὲ ἐπὶ τούτῳ ἐντεταλμένος ἐλέγετο Ἀναγνώστης, λίαν δὲ ἀργὰ ὠνομάσθη ψάλτης. Ὡσαύτως ἀπαντῶμεν πρὸς διακρίσιν: «λέγομεν τὸν ψαλμόν μετὰ μέλους» καὶ «ψάλλομεν μετὰ μέλους» κ. ἄ.τ. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως καὶ ἰδιόρρυθμος τις καὶ ἐμβρυώδης μελικτὴ ἀνάγνωσις ὑπὸ τῶν πρώτων χριστιανῶν, οἷαν ἀπαιτεῖ πᾶν μακρὸν ἀνάγνωσμα γινόμενον εἰς τε ἐπήκοον πολλῶν καὶ κατακόρως, οἷαν ἀκούομεν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ὠρισμένων ἐν ὠρισμέναις Ἀκολουθίαις Ψαλμῶν καὶ εὐχῶν, κατὰ τὸ ἐξ ἱστορικῶν λόγων κалуόμενον μέλος «Νισαμπούρ» οἷαν ἐν τοῖς κειμένοις τῆς Ν. Διαθήκης—ἐννοῶ τὴν νηφάλιον καὶ σεμνῶς ἐπιβλητικὴν τῆς Παρθένου—ἅπερ διὰ τοῦτο καὶ ἐτονίσθησαν δι' εἰδι-

1) Πολλὰ με κωλύουσι, τό γε νῦν, ὅπως δεχθῶ ἀνεπιφυλά-

κῶν τῶν ἐκφωνητικῶν καλουμένων σημείων. Ἐπίσης δὲν ἀποκλείεται ἐκτέλεσις ἐνίων Ψαλμῶν καὶ ὕμνων κατὰ τὸ σύντομον καὶ κεχημένον μελικὸν εἶδος ὑπὸ Ἡχον Μέσον Δεύτερον διατονικὸν καὶ χρωματικὸν κατὰ τὸ πενιχρὸν ὁμῶς Διὰ τριῶν σύστημα καὶ ἐνίοτε τὸ Διὰ τεσσάρων, ἅπερ καὶ μέχρις ἡμῶν ἀποτελοῦσι τὰ πρῶτα στοιχεῖα καὶ βάσεις τῆς ἐκκλ. ἡμῶν Μουσικῆς, ὅπως καὶ κατὰ τὸ εἶδος τῶν Ἰουδαίων τῆς Συναγωγῆς, ὡς μαρτυροῦσι τὰ λεγόμενα Ἀκροστίχια ἢ Ἀκροτελεύτια, Ἐφύμνια, τὰ Ἀλληλούϊα, Ἀμήν, Ὡσαννά κτλ., καὶ τῶν Θεραπευτῶν. Περί τῶν τελευταίων μάλιστα Φίλων δ' ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐλληγιστῆς Ἰουδαῖος (25 π. Χ.—40 μ. Χ.) μαρτυρεῖ τὰ ἐξῆς· «Καὶ ἔπειτα δ' ἀναστὰς ὕμνον ᾄδει πεποιημένον εἰς τὸν θεόν, ἢ καινὸν αὐτὸς πεποιηκὼς ἢ ἀρχαῖόν τινα τῶν πάλαι ποιητῶν· μέτρα γὰρ καὶ μέλη καταλελοίπασι ποιηταὶ ἐπῶν, τριμέτρων, προσφθίων, ὕμνων, παρασπονδείων, παραβωμίων, στασίμων, χορικῶν στροφαῖς πολυστροφοῖς εὖ διαμεμετρημένων, μεθ' οὗ καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τάξεις ἐν κόσμῳ προσήκοντι πάντων κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν ἀκροωμένων, πλὴν ὅποτε τὰ ἀκροτελεύτια καὶ ἐφύμνια ᾄδειν θέον· τότε γὰρ ἐξηχοῦσι πάντες καὶ παῖσαι.¹ Ὁ δὲ πρῶτος ἐκκλ. ἱστορικὸς Εὐσεβίος δ' Παμφίλου (Γ'-Δ' αἰ.) πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι οἱ ὑπὸ τῶν τότε Μοναχῶν ἀδόμενοι ὕμνοι οὐδενίαν σχέσιν εἶχον πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Μουσικὴν, ἀλλ' ὁμοιάζον πρὸς τὰ ᾠσματα τῶν παλαιῶν Ἰουδαίων ἀσκητῶν τῶν λεγομένων Θεραπευτῶν.² Ἐπίσης Κλήμης δ'

κτωρ καὶ ὑποστηρίξω τὴν γνώμην πολλῶν, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἀνάγνωσις ἀποτελεῖ τὴν ἀμφισβητουμένην Παρακαταλογὴν τοῦ Ἀρχιλόχου.

1) Περί βίου θεωρητικοῦ, σ. 901 Παρίσι, 1640—Γ. Παπαδόπουλου «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλ. Μουσικῆς, σ. 98, σημ. 291.—2) Ἐκκλ. Ἰστ. διβλ. Β', κεφ. 17—Σάθα, Κρ. Θ. α. σιγ.

Ἀλεξανδρεῖς (B' Γ' αἱ): «Ἄδει δὲ γε ὁ Εὐνομος¹ ὁ ἐ-
μὸς οὐ τὸν Τερπάνδρου νόμον, οὐδὲ τὸν Καπίτωνος,
οὐδὲ μὴν τὸν Φρύγιον ἢ Λύδιον ἢ Δώριον, ἀλλὰ τῆς και-
νῆς ἁρμονίας τὸν αἰθιον νόμον, τὸν φερώντημον τοῦ Θε-
οῦ, τὸ ἄσμα τὸ λευτικόν».² Τῶν εἰρημένων Θεραπει-
τῶν, ὑφ' οὓς νοσῶνται καὶ Ἕλληνες Ἰουδαῖζοντες καὶ
Ἰουδαῖοι ἐλληνίζοντες καὶ οἱ Ἑσραῖοι τῆς Παλαιστίνης
καὶ αὐτοὶ οἱ Νεοπυθαγόρειοι τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸν
βίον ἀνευρίσκουσαν ἐν τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς καὶ ἰδί-
ως τοῖς Μοναχοῖς καὶ Ἀσκηταῖς θαυμασίως παρόμοιον.
Παρά δὲ τὰς θρησκευτικὰς διαφορὰς οὐδὲν ἐκώλυε νὰ
δεχθῶσι τελείαν ἀντιγραφὴν καὶ ἐν τῷ μελικῷ κεφαλαίῳ.
Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἀπλουσιότητι αὐτοῦ ὑποστάσει εἶναι
ὁ αὐτὸς πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Ὅμοια συναισθήματα
ὁμοίους ἀποδίδουσιν ἤχους Ἡ ἀνθρωπίνη συναισθημα-
τικὴ ἐκδήλωσις δὲν διαφοροποιεῖται ἐκ τῆς διαφορᾶς
πνευματικῶν ἀντιλήψεων. Ἐκ τούτων, ἂν καὶ ἡ Ἱστο-
ρία βοᾷ περὶ τῆς ἐλληνικότητος τῶν προκειμένων χω-
ρῶν, φρονῶ, ὅτι ζήτημα ἐθνικότητος τῶν ἀνωτέρω με-
λῶν δὲν ὑφίσταται, ἀλλ' ὅτι ταῦτα ἦσαν πανανθρώπινα

Ἡ ὑγίης ἀντίληψις τοῦ μέλους παρὰ τοῖς πρώτοις
χριστιανοῖς ἀπέβλεπεν εἰς ἐπίκλησιν τῶν θείων πνευμα-
των πρὸς ἐξίλασμον καὶ σωτηρίαν. ἔῤχε λοιπὸν ὡς οἱ
ἀκα τὴν ἀνάτασιν καὶ ἔκστασιν καὶ τὴν σύνδεσιν τοῦ ἀν-
θρώπου μετὰ τοῦ θείου. Τοῦτο ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὑπὸ
Ἰουστίνου τοῦ Μάρτυρος (B' αἱ) διαγραφημένου σκο-
ποῦ τῆς ψαλμωδίας καὶ προσευχῆς συνισταμένου κατ' αὐ-
τὸν εἰς τὸ «μειλίσσεσθαι τὸν θεόν» (Πατρολ., Migne
VI, 188). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος καὶ ὁ Βενεδικτῖνος
Dom Cabrol (l'iere antique) συνδέει καὶ πάσας

1) Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ διασήμου κιθαριδοῦ ἐννοεῖ τὸν
χριστιανὸν ψαλτήν.—2) Κλήμ. Ἀλ., Τὰ εὐρισκόμενα, Οἰκονομ.
1716, Τομ. I, σελ. 8. Σαθ. αὐτ. σημ. 1.

τάς ἀγιστείας τοῦ χριστιανισμοῦ μέ τὰς ἀρχαιοτέρας παραδόσεις τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ τοιοῦτο λοιπὸν μέλος, ὑπενθυμίζον ἡμῖν τὰς ἐκφράς, τοὺς ἱερίους παιᾶνας, τὰ cantus καὶ carmina τῶν Σιβυλλῶν καὶ μάντεων, τοὺς ἔξορκισμοὺς καὶ θεουργίας, πᾶν ἄλλο ἦτο ἡ μελωδία, ὑφ' ἣν νοοῦμεν αὐτὴν σήμερον ὑφήν. Τοῦτο ἐννοεῖ καὶ ὁ Ψ-Δαμασκηνὸς (περὶ οὗ κατωτέρω) λέγων: «Πρὸ τοῦ γενέσθαι τοὺς Ἦχους ὑπῆρχον μέλη, πλὴν ἀηχα καὶ ἀνόρμοστα καὶ πρὸς κραυγὴν βιαίως τὴν φύσιν ἐκβιάζοντα. Μετὰ δὲ τὴν τῶν Ἦχων εὐάρμοστον σύνθεσιν τὰ πάντα εἰς τάξιν συνηρμόσθησαν καὶ ἡ βίαία παραφωνία καὶ ἡ κραυγὴ ἡ ἀπρεπὴς εἰς μέτρον καὶ τάξιν κατήντησαν» Ἡ ἐκφράς καὶ τὰ ἄλλα μέ τὴν δύναμιν αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νά μὴ εἶχον προέλθει μέχρι τῶν χριστιανῶν ἢ ὑπὸ πυκνὸν τινα ἄλλον πέπλον ἢ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν Προσευχῶν καὶ τῶν Ἐξορκισμῶν, ἀφ' οὗ καὶ σήμερον ἔτι ὑφίστανται. Εἶχε δὲ αὕτη παρὰ τὴν φυσικὴν-ὕλη-κὴν δύναμιν καὶ τὴν πνευματικωτέραν-μεταφυσικὴν, συνδεδεμένη ἀναποσπάσιως μετὰ τῆς ψυχικῆς τοῦ ἐκτελεστοῦ-δέκτου-πομποῦ καταστάσεως καὶ θέτουσα εἰς κίνησιν τὰ πνεύματα, ἐξ ὧν τὰ «θαυμάσια». Ταύτην, ὡς γνωστόν, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Αἰγύπτιοι μετεχειρίζοντο καὶ πρὸς θεραπείαν σωματικῶν ἀσθενειῶν, ἄλλοι δὲ λαοί, ὡς οἱ Κινεζοὶ καὶ Ἰνδοί, καὶ διὰ περισσύτερα καὶ θαυμασιώτερα, μάλιστα δὲ καὶ εἰς ἐπίδρασιν ἐπὶ ἀτμοσφαιρικῶν καταστάσεων,¹ τὰ ὅποια δὲν ἐπιτρέπεται σήμερον πλέον νά ἀπορρίψῃ τις ἀβασανίστως ὡς ἀδύνατα καὶ μυθώδη. Διότι, ὄντως, τίς θὰ ὑπώπτενε μέχρι τοῦ Maxwell καὶ τοῦ Herz, ὅτι περιβαλλόμεθα ὑπὸ τόσων μυριαδῶν ταχυνδρόμων, πορέων τῶν πλέον τηλεδαπῶν

1) Τοιαῦτα ἀναφέρει πλείστα ὁ J. Combarieu ἐν τῷ ἔργῳ του: *Histoire de la Musique*, Παρίσι, 1918 Τόμ. I. κεφ. II, μάλιστα δὲ ἐν σελ. 16 καὶ 18.

ἤχων; Μὴ θαυμάζωμεν δὲ διὰ τὴν ἡμετέραν τούτων ἄγνοιαν. Οὐκ ὀλίγαι γνώσεις καὶ ἐπιστῆμαι διὰ τοῦ χρόνου ἡγνοήθησαν. Ἀλλὰ ταῦτα θέλουσιν ἀπασχολήσει ἡ μᾶς ἐν ἄλλῃ ἄλλοτε κεφαλαίῳ.

Ἀληθῶς ὁ νέος καὶ ἀληθὴς Ἰσραὴλ εἶχεν ἀνάγκην καὶ νέων ὕμνων εἰς δόξαν καὶ εὐχαριστίαν τοῦ Ἀναστην-
τος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Αὐτοῦ Πνεύματος καὶ καθόλου τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι μελιζόμενοι ὥφειλον νὰ ἐμβαπτισθῶσιν εἰς τὸ κρα-
τουὶν λιτὸν καὶ ἀπέριτον μελικὸν χρῶμα. Ἐκ τούτων μάλιστα φαίνεται προελθὼν καὶ ὁ ὕμνογραφικὸς ὅρος «Τροπαριον» ἐμφαίνον λίαν περιορισμένης ἐκτάσεως μέλους ὑπὸ τινα Τρόπον. (Πρβ. Βακχ. Γέρ.: Τρόπος ἐστὶ πλοκῆς ἐμμελοῦς σχῆμα». Τρόπος, ἄρα, >τροπάριον, κατὰ τὸ βυζαντινότερον Ἦχος > Ἠχάδιον.) Ὅσάκις δὲ πιερί-
τισιν ἡ Αἰσθησις ἡμβλύνετο καὶ τὸ πνεῦμα ἐκορέννυτο, ἐζητοῦντο νέαι πηγαὶ καὶ κέντρα διεγέρσεως καὶ ἐσημει-
οῦντο τὰ πρῶτα χριστιανικὰ ὕμνογραφικὰ δοκίμια ἀρ-
χαιοπρεπέστατα καὶ κλασσικώτατα ἡμφιεσμένα ἀλλ' ἰμ-
φιβόλου ὠφελιμότητος καὶ «οἰκοδομῆς». Ἐκ τούτου ἀ-
παντῶμεν ἀποραδικὰς τινας εἰδήσεις περὶ μελωδικῶν ὕ-
μνων, ἐπιχωριαζόντων ὁμῶς κατὰ λίαν περιορισμένην
χρονικὴν περίοδον εἰς λίαν στενὰς περιφερείας ² Ἡ τί-

1) Μουσ. κατ. ἱερ., ἔδκ. Car. Janus, Λειψ. 1845, σ. 304, 48

2) Στετικῶς παραδίδει ἡμῖν ὁ Εὐσέβιος (Ἐκκλ. Ἰστ. Β', 17 Γ' Πατρ.), Συμβολαὶ κατ. σ. 72) πληροφορίαν τοῦ Φίλωνος, καθ' ἣν οἱ πρῶτοι ἐκκλ. Πιτερες τοῦ θεωροῦσι μόνον ἀλλὰ καὶ ποιοῦσιν ὅρατα καὶ ὕμνους εἰς τὸν Θεόν διὰ ποικίλων μέτρων ρυθμικῶς σημειώτους ἀναγκαιῶς χαράσσοντας». Ταῦτα σινὴ δοντα παραδόξως πρὸς τὰ ἀνωτέρω τοῦ Φίλωνος (σ.ε') περὶ τιν ἑαυθυπαιτων, ἀν ἀφορῶσι πράγματι τοὺς Χριστιανούς, δι-
καιούσιν ἀποχωρῶντος τὴν ἑτέραν τοῦ Εὐσεβίου εἰδήσιν περὶ ὁ-
μοιότητος τῶν τότε ὑπὸ τῶν Μοναχῶν ἡδομένων ὕμνων πρὸς
τοὺς τῶν Θεραπευτῶν Ἄν ὁμῶς ἀφορῶσι πάλιν τοὺς τελευ

σις αὕτη δαῖδωκε καὶ τοὺς γνωστοὺς θνησιγενεῖς ὕμνους τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξ., Συνεσίον, Γρηγορίου κ. ἄ. Ἐν ὁμῳ πνεῦμα αὐστηρὸν, τὸ πνεῦμα τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως, ὁρθούμενον ἐκάστοτε καὶ ἐμφανιζόμενον εἴτε προσωπικῶς ὑπὸ ἱστορικά ὀνόματα καὶ προσωπικότηας, εἴτε ἀπροσώπως, ὡς Κοινὴ γνώμη, ἐπανῆγε τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην τῆς Λατρείας εἰς τὰ ἀρχέτυπα θέσμια. Ὁ δὲ λόγος, ὅχι μόνον ὅτι ἀντὶβαίνουν εἰς τὴν Παράδοσιν οἱ ὕμνοι οὗτοι, ἧ ἦσαν ἀκατανόητοι εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ ἀπλῆ τεχνικὴ πολυτέλεια, ὅχι μόνον, ὅτι «ἡδύ, ὅτι ἂν τις χρόνιον ἐθισθῇ», ἀλλὰ καὶ ὁ κίνδυνος, ὅτι ἡ ὕμνογραφία προῆγε λεληθότως τὸν εὐεπίφορον ὕμνο· γράφον εἰς πλάνας καὶ κακοδοξίας. Διὰ τοῦτο τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα ὁδιαφόρως καὶ ὑπόπτως ἀπέβλεπεν εἰς τοὺς νέους ὕμνους καὶ διὰ τοῦτο ἔμμενον οὗτοι γράμματα κενὰ καὶ νεκρά, καίτοι ἐπιμαλῶς μελιζόμενοι καὶ διὰ παρασημαντικῆς ὀπλιζόμενοι, ὡς ὁ ἐπίσης θνησιγενὴς εἰς τὴν Ἀγ. Τριάδα ὕμνος τῆς Ὁξυρύγχου (Γ' αἰ.). Ἐκ τούτων ἐξίγεται, ὅτι οὗτοι ἀτετέλουν προφανῶς ἀπλὴν καινοτόμον προσπάθειαν ἄνευ συνεχείας, μεμονωμένα τινὰ γεγονότα—ἴσως προσωπικῆς ἢ ὅλως περιωρισμένης χρήσεως—ὑπὸ τῶν πολλῶν μάλιστα τοῦ Πληρώματος ἀγνοούμενα, ὑπὸ δὲ τῶν αὐστηρῶν τηρητῶν τῶν Ἀποστολικῶν παραδόσεων ἀθετούμενα. Ἐπιλέγω δὲ ἐν προκειμένῳ, ὅτι ἡ Ὁξυρύγχος, ἡ πόλις αὕτη τῶν χιλιάδων Μοναχῶν, ὡς καὶ ἡ Θηβαῖς, ἡ Νικαία, ἡ Παλαιστίνη· Σινῶ, ἡ Συρία καὶ αἱ ἄλλαι τοιαῦται περιοχαί, πλείονά τι·

ταίους, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, τότε ἡ εἰδήσις αὕτη ἀπὸ χριστιαν. ἱστορικῆς ἀπόψεως ἐκπίπτει. Ἦτο ἄλλως ἀδύνατον νὰ γνωρισθῇ ὁ Φίλων τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἴδια, μήπω συντεταγμένου, ἤτοι πρὸ τοῦ 40 μ. χ., ὅτεος ἐπίσης ἀδυνατοῦ νὰ παρυσιάξουσιν οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χριστιανοί, ἂν ὑπῆρχον κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον, τοιαύτην ἐμφάνισιν.

να ὀφείλον γὰ ἀποδώσῃσι μουσικὰ μνημεῖα παρὰ τὸν ἀνωτέρω μοναδικὸν ὕμνον.

Αἱ πρῶται ἐκκλ. Ἀκολουθίαι, ὅπως ἡ Κλάσις τοῦ Ἁρτον καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς προελθοῦσαι διάφοροι λειτουργικαὶ ἐλάχιστον ἔδαφος πρὸς Μουσικὴν παρῆχον, παρὰ τὴν ἐξεζητημένην καὶ ἐπείσακτον τῶν κατωτέρων αἰώνων καὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων· αἱ δὲ κατὰ τακτὰς τῆς ἡμέρας ὥρας Ἀναγνώσεις καὶ προσευχαὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ὁρτα» μεθαιμνόν. Ἀλλὰ καὶ πᾶσα Ἀκολουθία ἀφαιρουμένην κατ' ἀναδρορικὴν πρόοδον τῶν ἐπείσακτων ὕμνων ἀποψιλοῦται Μουσικῆς περιοριζομένη μόνον εἰς Ψαλμοὺς καὶ Ἀναγνώσματα, Προσευχὰς καὶ Εὐχὰς. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ καὶ Μοναχοὶ ἐγνώριζον μόνον τὰς Γραφὰς καὶ τὸ Μαρτυρολόγιον. Ἰδίως δὲ τὸ Ψαλτήριον, ἐκ τῆς καθημερινῆς τοῦ ὁποῖου ἀναγνώσεως ἐχάλκευον δυνεϊδῆτως μελικὰς γραμμὰς καὶ τὴν ὅλην παλαιοχριστιανικὴν Μουσικὴν, Μουσικὴν ὑποτυπώδη, ξένην πρὸς τὸ διονυσιακὸν ἐνθεον, πνευματικὴν, λιτὴν καὶ πενεχρύν, πρὸ παντὸς θρηνώδη, μεινυρίζουσαν, εὐγλωττον καὶ ἐναργῆ ἐκδήλωσιν τῆς ἀπαισιοδόξου περὶ Κόσμου καὶ βίου ἀντιλήψεως, οἷα διασχωγραφίζεται ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω κατὰ τὸ Διὰ τριῶν σύστημα μέλη καὶ τὸ λεγόμενον μέλος Νισσαμπούρ, ὅπερ διακρίνει πᾶσαν ὑποτυπωδῶς μελικὴν σύνθεσιν δίδον μάλιστα πλήρη καὶ τὴν ψυχικὴν εἰκόνα τοῦ πρώτου καὶ ἀκραιφνοῦς χριστιανοῦ καὶ Μοναχοῦ, ἐάν δὲν λησμονῶμεν καὶ ὅτι ἐν κρυπτῷ καὶ νυκτὶ καὶ νηστείᾳ δὲν ἐχώρουν οὔτε φωνασκαίαι οὔτε κραιπάλη Τέχνης. Ὑπὸ τὸ τελευταῖον τοῦτο μέλος ἔχουσι μελοποιηθῆ πολλὰ ἀρχαιότατα τροπάρια, οἷα: τὸ γνωστὸν συντομώτατον «Ἀλληλούϊα», ἐξ οὗ προέκυψεν τὸ τοῦ «Νυμφίου» τὸ Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος, Ὅτε οἱ ἐνδοξοὶ Μαθηταί, Εἰ καὶ ἐν τάφῳ, Ἀπόστολοι ἐκ παράτων, Τὸν Νυμφῶνα σου βλέπω, διάφορα ἐν γένει Τροπάρια, Ἀπολυτίκια καὶ

Κανόνες, θεωρούμενα καὶ ἐκτελούμενα οὐχὶ ὀρθῶς ὑπὸ Ἠχον πλ. Δ' τρίφωνον ἢ Τρίτον, ὅπως τὸ μουσικώτατον καὶ ἀπαράμιλλον «Κύριε τῶν Δυνάμεων», ὅπερ ἢ ἔνοχός ποτε καινοτομία ἢ θεωρητικὴ τις κενότης καὶ πρακτικὴ ἀδεξιότης κατέστησεν ἀγνώριστον μεταβαλοῦσα ἀπὸ Πλ. Β' γενανῶ εἰς καθαρὸν Τρίτον, τὸν ξένον μάλιστα κατὰ τὸ ἦθος πρὸς τὰ λογικὸν τοῦ ὕμνου περιεχόμενον.¹

Μετὰ τὸν Χριστιανικὸν θρίαμβον τοῦ Δ' αἰῶνος γυμνασικὸν ἦτο νὰ ἀποδώσῃ ὁ κοσμικώτερος χριστιανὸς τὰ κατακλύσαντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ συναισθήματα ἐπὶ τὸ διθυραμβικώτερον. Ἡδὴ ποιὰν τινα κίνησιν εἶχον σημειώσει αἱ αἱρέσεις, ἰδίᾳ τῶν Γνωστικῶν διὰ τοῦ Βαρδησάνου καὶ τοῦ νλοῦ αὐτοῦ Ἀρμονίου, καὶ τοῦ Ἀρείου ἢ καὶ Ἀπολιναρίου ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ εἰσαγαγόντων πρὸς διάδοσιν τῶν κακοδόξων αὐτῶν διδασκαλιῶν καὶ σαγήνην τῶν ἀφελῶν καὶ κοσμικωτέρων ψυχῶν καινότροπά τινα μελῦδρια ἑλληνικοῦ χρώματος μὲ ὑπερβάλλουσαν μουσικότητα. Καὶ ἡ κίνησις ὅμως αὕτη, παρὰ τὴνθορυβώδη ἐξόγκωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν καὶ τὴν πρὸς φανατισμὸν ὑπόμνησιν τῆς θυμῆλης, τῶν αἱρετικῶν καὶ τοῦ αἰσχροῦ ποιητοῦ Σωτάδου, δὲν φαίνεται, δτι ἐσημειώθη ἀχαλίνωτος. Οὐδὲ παρεσύρθησαν βεβαίως πάντες ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ ἀνωτέρου ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ μουσικὴ τῶν αἱρετικῶν δρᾶσις δὲν ἀπέβλεψε τόσοον

1) Καὶ τὸ γνήσιον μέλος, εἰρησθεῖς ἐν παρόδῳ, τοῦ ἐν λόγῳ ὕμνου θὰ ὁμολογήσῃ ὁ ψυχολόγος τεχνοκρίτης, ὅτι δὲν συνάδει τελείως πρὸς τὸ λογικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον, τὸ ὅποιον εἶναι ἀπλὴ ἱκεσία, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶναι δάνειον ἐκ τοῦ κατὰ τὸ Μ. Ἀπόδεικτον ἐπίσης ψαλλομένου «Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός», οὗ τὸ αὐστηρῶς ἀποκλειστικὸν καὶ μεγαλειώδες πνεῦμα ἀποδίδεται τελείως διὰ τοῦ εἰρημένου Ἠχον, ὅστις καὶ «Μέλος βασιλικόν» διὰ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ ἦθος ἐκλήθη

ἐν τῇ Λατρείᾳ, ὅσον ἐκτὸς αὐτῆς, ἐν ταῖς τριόδοις καὶ πάσῃ αὐτῶν νικτὸς καὶ ἡμέρας ἐμφανίσει.

Ὅπως δὲ ποτε διανοίγεται τὸ ἐφεξῆς αὐλαία δραματικῶν σκηνῶν καὶ ἀγώνων μεταξὺ τῶν νεωτεριστῶν καὶ τῶν συντηρητικῶν, ὧν ἡ λεπτομερὴς ἐκθεσις ἀκφεύγει τὰ ὅρια τῆς παρούσης μελέτης. Οἱ τελειταῖοι ὁμῶς οὗτοι πρὸ τοῦ ὁσημέραι ὀγκουμένου ρεύματος καὶ τοῦ ταραχώδους σάλου, εἰς τὰς δίνας τοῦ ὁποίου συμπαρασύροντο καὶ ζητήματα δογματικά, φωρῶνται οὐχὶ ἀπαξ ἀλλοπρόσαλλοι, τὸ μὲν ὁμολογοῦν πρὸς ἑαυτούς, τὸ δὲ καμπτόμενοι ὑπὸ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ βαρεῖας ἐξελίξεως, ἥς τὸ ἄνω καὶ κάτω δὲν ἠθέλον νὰ ἐξετάσωσιν οἱ ἀχαλίνωτοι ὀπαδοὶ τῆς γενεσιουργοῦ μέθης. Αὐτοὶ οἱ ταγοὶ Πατέρως πρὸ τῆς τοιαύτης καταστάσεως δὲν ὤκνουσαν ἔστιν ὅτε, παρὰ τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν, ὑποχωροῦντες καὶ ὑπαναχωροῦντες πρὸ τῆς βιαίας τῶν πραγμάτων φορᾶς. Ἡ ἀρχαία ἐν τούτοις Παράδοσις καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς αἵρετικοῖς δὲν ὑπεχώρει ἄφωνος καὶ ἀδιαμαρτύρητος πρὸς πᾶσαν καινοφάνειαν. Διὰ τοῦτο περὶ αὐτὰ αὐτοῦ τοῦ Δ' αἰῶνος τέλη ὁ Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος ἐλέγχεται ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ὅτι συνέταξεν ὕμνους εἰς τὴν Ἀγ. Τριάδα, δι' ὧν πλανᾷ τὸν λαόν. Ἐφ' ᾧ ἀπολογεῖται οὗτος δικαιολογῶν τὴν πράξιν του ταύτην (Λόγ. κατ' Αὐξ. Migne, P. L, XVI, 1017-1018).

Ὁ Μ. Βασίλειος ὡσαύτως δι' ἐλαφράς, μάλιστα χορηφιακῆς οἰκονομίας, μεταρρυθμίσεις ἐμπλέκεται εἰς ἔριδας πρὸς τοὺς Νεοκαισαρεῖς ἐχομένους εὐλαβῶς τῆς Παρθένου τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ. Ὁ ἐκ τούτου ὡς ἀρειανίζων καινοτόμος ἐλεγχόμενος Βασίλειος καὶ «ἐν ταῖς πανδήμοις ἐστιάσεσιν ὡς παροίνιον διήγημα» διακωμωδούμενος (Τόμ. III σ. 314) ἀπολογούμενος κατὰ τὸ ἔτος 375 ἐν τῇ πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῇ δίδει τὸν τύπον τῆς ὑπ' αὐτοῦ καινοτο-

μίας ὥς ἐξῆς. «Κἂν τὴν αἰτίαν ἔρωτῶσι τοῦ ἀκηρύκτου τούτου καὶ ἀσπόνδου πολέμου, ψαλμοὺς λέγουσι καὶ τρόπον μελωδίας. τῆς παρ' ἡμῖν κεκρατηκυίας παρηλλαγμένην. Πρὸς δὲ τὸ ἐπὶ ταῖς Ψαλμοφδίαῖς ἔγκλημα, ᾧ μάλιστα τοὺς ἀπλουστέρους φοβοῦσιν οἱ διαβαλλόντες ἡμᾶς, ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔχω ὅτι τὰ νῦν κεκρατηκότες ἔθνη πάσαις ταῖς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις συνφθά ἔστι καὶ σύμφωνα· ἐκ νυκτὸς γὰρ ὁρθίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς καὶ ἐν πόνῳ καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν συνοχῇ θαυμάζων ἑξομολογούμενος τῷ θεῷ. Τελευταῖον ἀναστάντες τῆς προσευχῆς εἰς τὴν ψαλμοφδίαν καθίστανται· καὶ νῦν μὲν διανεμηθέντες ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις. ἔπειτα ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσιν, καὶ οὕτως ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ψαλμοφδίας τὴν νύκτα διενεγκόντες μετὰ ζῆλον προσευχόμενοι ψάλλουσιν πάντες ὁμοῦ ὥς ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας τὸν ψαλμὸν τῆς μετανοίας (σ. 309-312. Ἐπὶ δὲ τούτοις γνωρίζει ἡμῖν ὁ αὐτὸς Πατὴρ ὅτι τὸ ἐν λόγῳ σύστημα εἰχεν ἤδη πρὸ αὐτοῦ καθιερωθῆ ἐν Αἰγύπτῳ, Λιβύῃ, Θηβαΐδι, Παλαιστίνῃ, Ἀραβίᾳ, Συρίᾳ καὶ ταῖς παρὰ τὸν Εὐφράτην χώραις

Ἐπίσης ὁ Ὅσιος Ἐφραίμ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ὁ δογματίζων ὅτι «τὸ λέγειν τοὺς ψαλμοὺς μετ' ἤχου ὑπερηφανία ἐστίν» καὶ διακηρύττων ὅτι «ὁ λοιμὸς τῆς διαφθορᾶς ἐκρύπτετο ὑπὸ τὴν ἐσθῆτα τοῦ μουσικοῦ κάλλους» αὐτὸς οὗτος ἀνταπεξέρχεται κατὰ τῶν Γνωστικῶν δι' ὕμνων ἐπιμελέστερον μεμελισμένων καὶ μεμετρημένων. Ὁ κεραυνοβολῶν τέλος ἀμετρίκτως πᾶσαν καινοτομίαν καὶ πᾶν καινοφανὲς καὶ ἐλευθεριώτερον μέλος, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ προελθὼν μέχρι τοῦ σημείου νὰ συνιοτᾷ εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὴν ἀμουσίαν τῶν βαρβάρων καὶ τὴν ἀντικατάστασιν καὶ τῶν ἀθωοτέρων κοσμικῶν καὶ οἰκιακῶν ᾤσμάτων διὰ τῶν Ψαλμῶν τοῦ

Δαβίδ, κάμπεται πρὸ τοῦ ὄγκου τῶν πραγμάτων.

Ἐν τούτοις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδώσῃ τις εἰς τὰς ἀνωτέρω κινήσεις ἀπόλυτον ἐλευθερίαν. Τὸ φειδωλὸν πνεῦμα δὲν ἀπέλιπε παντελῶς τοὺς ἄνδρας, ἀφ' ὧν ἡ ἐπ' Ἐκκλησίαις Μουσικὴ ἐξηρτάτο. Διὰ τοῦτο περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος ἐν αὐτῷ τῷ ὑπερλάμπρῳ καὶ μοναδικῷ κέντρῳ τοῦ χριστιανισμοῦ, τῷ Ναῷ τοῦ Παναγίου Τάφου, δὲν εὐρίσκομεν Μουσικὴν πλουσιωτέραν κατὰ τὰς τελετάς, ἢς λεπτομερῶς περιγράφει ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ αὐτῆς ἡ Ρωμαία Ἀγία Σιλβία (385 388).¹ Σημειωτέον μάλιστα ὅτι τοῦτο ἀποδίδεται ὑπὸ τινων εἰς ἄλλην τινα προσκυνήτριαν τοῦ ΣΤ' ἢ Ζ' αἰῶνος ὀνόματι Αἰθερίαν. Ἐκ τοῦ Ὁδοιπορικοῦ λοιπὸν τούτου μαθαίνομεν ὅτι Ψαλμοί, ὕμνοι καὶ Ἀντίφωνα ψαλλόμενα ὑπὸ τῶν Μοναχῶν καὶ τῶν καλουμένων «Ἀποτακτικῶν» — τῶν αὐστηρῶν ἐκείνων νηστευτῶν-αέβδομαδαρίων — ἦσαν ἄπαν τὸ μουσικὸν τῶν περιγραφομένων τελετῶν κεφάλαιον. Ὁ δὲ μὴ ἀνίδεος τῶν τε ἐκκλ. Ἀκολουθιῶν καὶ τῆς εἰδικῆς τῶν ἀνωτέρω Μουσικῆς δὲν θὰ ἀνεύρῃ ἐν αὐτοῖς εἶδος καλλιεργημένον ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν. Ἐπίσης ἐκ τῆς πρὸς Μαρκέλλαν ἐπιστολῆς Παύλας καὶ Εὐστοχίου ἐν ἔτει 386 (Ὁδοιπορικά, σ. 79 82) πληροφορούμεθα τὴν πολὺτιμον πληροφορίαν ὅτι ἐν Βηθλεὲμ «ἐξαιρέσει τῶν ψαλμῶν, σιγῇ». Τὸ Ἀλληλουία καὶ τὰ Δαβιτικὰ ᾠσματα ἀποτελοῦσι τὴν ἅπασαν Μουσικὴν τοῦ δροτριῶντος, τοῦ θεριστοῦ, τοῦ ἀμπελουργοῦ, τοῦ ποιμένου.

Τοιαῦτα γνωρίζομεν καὶ ἐξ ἄλλου ἀξιολογωτάτου μνημείου τοῦ Ζ' αἰῶνος, τοῦ Γεωργιανοῦ Τυπικιοῦ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων,² ἐν ᾧ ἐπίσης οἱ Ψαλμοί, τὸ Ἀ-

1) Ὁδοιπορικά τῆς Ἀγίας Γῆς, Κλεόπα Κοιμιλίδου-Ἰω. Φωκυλίδου, σ. 28-78.

2) Τοῦτο ἀνεκαλυφθὲν ὑπὸ τοῦ Πρωθιερέως Κορν. Σ. Κεκε-

γαγνώσματα καὶ αἱ Εὐχαὶ ἑλαχίστην θέσιν καταλαμβάνουσιν εἰς τὰ ἔσματα. Ἀλλὰ καὶ ἅπας ὁ μοναχικὸς κόσμος τῆς Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὐδεμίαν μουσικὴν ἔντεχνον ἀντιπροσωπεύει καθὼς μανθάνομεν ἐκ τῆς Λαυσαϊκῆς Ἱστορίας. Εὐρίσκομεν δὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀποκλείσεως τῆς ἁγαν μελικτῆς ἀποδόσεως τῶν ἐκκλ. ἀναγνωσμάτων καὶ ὕμνων σαφῶς πρυτανεῦον κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν, μάλιστα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐστηροῦ τῆς Νιτρίας ἐρημίτου δββᾶ Παμβῶ, ὅστις ἐλέγχων ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὑποτακτικοῦ αὐτοῦ πᾶσαν καινοτομίαν καὶ οἶονεῖ προφητεῶν ἐπὶ τοῦ καταντήματος τῶν Ψαλμῶν καὶ Ἀναγνωσμάτων, δίδει ἡμῖν τὸν ἀκριβῆ καὶ αὐστηρῶς χριστιανικὸν τρόπον τῆς τούτων ἐκτελέσεως ἐν τοῖς ἔξῃς.

Ὁ ὑποτακτικὸς τοῦ Παμβῶ καταλθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀκούσας τὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου ψαλμωδίας ἐσκανδαλίσθη οὕτως, ὥστε ἐπανελθὼν παρὰ τῷ δββᾶ ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτοῦ διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἔλλειψιν ταύτην. Τότε ὁ δββᾶς εἶπεν αὐτῷ· «Οὐαὶ ἡμῖν τέκνον ἐλεύσονται ἡμέραι, ἐν αἷς ὑπολείψουσιν οἱ Μοναχοὶ τὴν στερεὰν τροφὴν τὴν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ρηθεῖσαν καὶ ἐκζητήσουσιν ἔσματα καὶ ἥχους. Ποία γὰρ κατάνυξις, ποῖα δάκρυα τίκονται ἐκ τῶν Τροπαρίων; Εἰ δὲ ἐνώπιον παριστάμεθα τοῦ Θεοῦ, ὀφείλομεν ἰστασθαι ἐν πολλῇ κατανύξει καὶ οὐχὶ ἐν μετewορισμῷ· καὶ γὰρ οἱ Μοναχοὶ οὐκ ἐξηλθον ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ, ἵνα

λίτξε ἐν Γεωργιανῷ χειρογράφῳ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐν Τυφλίδι τῷ 1912 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱεροσολυμιτικὸν Κανονάριον». Ἐξελληνισθὲν δὲ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἀγιοταφίτου Ἀρχιμ. Καλλιστοῦ ἐν «Νέᾳ Σιών», Τόμ. ΙΔ', τευχ. Α-Β ἐξ. ἐτ. 1914. Ἄξιον σημειώσεως οἱ καὶ οἱ τέσσαρες Πλάγιοι Ἦχοι ὀνομαζονται ἐν αὐτῷ διὰ τῶν ἀναλόγων τακτικῶν ἀριθμητικῶν.

1) Τὸ προκειμενὸν διαφύρεται πῶς περὶ διαφοροῖς ἐκτιθέμενον δὲν ἀφίσταται ὁμως εὐσεβῶς τοῦ ἐννοίου πνεύματος.

παρίστανται τῷ Θεῷ καὶ μετεωρίζονται καὶ μελωδῶσι
ᾠσματα καὶ ρυθμίζουσιν ἤχους καὶ σείωσι χεῖρας καὶ
κρατοῦσι πόδας, ἀλλ' ὀφείλομεν ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ τρυ-
φῇ διακρυσί τε καὶ στεναγμοῖς μετ' εὐλαβοῦς καὶ ἐν
κατανύκτου καὶ μετρίως καὶ εὐπεινῆς φωνῆς τὰς προσευ-
χὰς τῷ Θεῷ προσφέρειν· ἐλευσονται γὰρ ἡμέραι, ὅτε
φιλοθεοὺσιν οἱ χριστιανοὶ τὰς βίβλους τῶν ἁγίων Γρα-
φῶν μέλλει γὰρ ἡ ἐρχομένη γενεὰ ληλαίειν (sic) τὰς βί-
βλους τῶν Πατέρων καὶ γράφειν κατὰ τὰ θελήματα αὐ-
τῶν· μεγάλη γὰρ ἡ ἐρχομένη ἀνάγκη, ἐπεὶ ψυγήσεται ἡ
ἀγάπη τῶν πολλῶν....εἰς τὰς ἀναγνώσεις ἀκροαταὶ μο-
νον καὶ οὐχὶ μιμηταί».

Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι ἡ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα αἰφνι-
δία καὶ ἀλματική πρόοδος τῆς καθόλου χριστιαν. Τεχ-
νῆς δὲν συνεπλήγαγε καὶ τὴν τῆς Μουσικῆς, διότι αὕτη
ἐξηκολούθει νὰ εἶναι πνεῦμα, συνδέεται δὲ στενωτέρων
μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Δὲν ἐλησμόνει ὁ Χριστια-
νὸς τῆς ἐποχῆς ταύτης τὴν ἀρχὴν, ὅτι «πνεῦμα ὁ Θεός,
καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ
δεῖ προσκυνεῖν» οὕτε ὅτι «ὁ Θεός... οὐρανοῦ καὶ γῆς
Κύριος ὑπάρχων οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ,
οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται» ἐπομένως οὐδ'
ὑπὸ μελῶν. Σήμερον ἐτι παρὰ τὸν τόσον διονυσιασμόν
τῆς ἐκκλ. Τεχνῆς καὶ τὴν τοσαύτην καὶ τοιαύτην ἀρχιτε-
κτονικὴν, ζωγραφικὴν καὶ ἐν γένει διακοσμητικὴν κίνη-
σιν καὶ τὰς πάσης ἀμφιβόλου «οἰκοδομῆς» καινοτομίας,
ἡ ἐκκλ. Μουσικὴ ἀποτελεῖ τὸν ἀσυγκίνητον καθυστερη-
μένον οὐραγόν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ρυθμοὶ καὶ τὰ μέτρα
κατὰ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα τοῦ Παμβῶ θεωροῦντο καὶ
δακτύλῳ τις καὶ ἀσύγγνωστῃ παιδιὰ μὴ ἀρμόζουσα εἰς
ἀνωτέρας ἀντιματικότητος ἀνδρὸς καὶ μάλιστα χριστια-
νοῦς.

Ἄν λοιπὸν τοιοῦτα γνωρίζῃ ἡμῖν ὁ Δ' αἰὼν περὶ

τὰ τέλη αὐτοῦ, πολὺ ἤτιονα ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῇ τις πρότερον. Τὰ πράγματα τῆς Ὁρθοδοξίας καθ' ὅλον τὸν εἰρημένον αἰῶνα δὲν ἦσαν ἀπολύτως εἰρηνικά, αἱ δὲ ἐκκλ. Ἀκολουθίαι εἰσέτι ἀκατάρτιστοι. Ἐκτὸς δὲ τῶν αἰρέσεων δὲν ἀπέλειπον παντελῶς καὶ οἱ διωγμοί.

Ὅχι δὲ μόνον ἀνεπιτήδευτον καὶ ἀπλὴν Μουσικὴν ἦ τὴν διὰ τῆς «μέσης» φωνῆς, «ἢ τὰς τῶν ποιημάτων ἀναγνώσεις ποιούμεθα» (Κοῖντιλιανός), ἀποδιδομένην νοοῦμεν ὑπὸ τοὺς λόγους καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Παμβῶ, ἀλλὰ καὶ παντελῇ αὐτῆς ἔλλειψιν, ἂν ἀκούσωμεν τὸ τοῦ Κλήμεντος: «ἐνὶ δὲ ἄρα ὄργάνῳ, τῷ λόγῳ τῷ εἰρηνικῷ, ἡμεῖς κεχρήμεθα, ὃ γεραίρομεν τὸν Θεόν» (Παιδ. II, 5) καὶ τοῦ Κοῖντιλιανοῦ (Γ'-Δ' αἱ σ. 69) ἐκ τοῦ ἐξωχριστιανικοῦ κύκλου: «...οἱ μὲν τὰ πρὸς ἡδονὴν τῶν μελῶν παντάπασιν ἀπεδοκίμασαν...οἱ δὲ καὶ τὴν ἄπασαν μελοποιῶν ὥς τοιούτων μόνων ἀπεργαστικὴν ἐξώρισαν», ὁπερ ἴσως διερμηνεύει καὶ οἶονεῖ ὑπαινίσσεται τὸ ἀνωτέρω χριστιαν. πνεῦμα. Τοῦτ' αὐτὸ ἀκούομεν καὶ θεόθεν ὑποδεικνύμενον διὰ τοῦ προφήτου Ἀμὼς λέγοντος: «Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἤχον ὥδῶν σου καὶ ψαλμὸν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι». Ὑπὸ τὸ αὐτὸ τέλος πνεύμα οἱ Λατῖνοι Πατέρες ἐθέσπιζον, ὅτι ὁφείλομεν οὐχὶ τῇ φωνῇ ἀλλὰ τῷ πνεύματι τῷ θεῷ ᾄδειν (*Deo non voce sed corde cantandum.*)¹

Δύο εἶναι τὰ ἐδάφη, εἰς ἃ θεὸν νὰ ἀναζητηθῇ ἡ πηγὴ τῆς Χριστ. Μουσικῆς: Πρῶτον, αἱ «Ἐκτ' οἶκον ἐκκλησίαι», ἐξ ὧν μετὰ αἰῶνα ὅλον προέκυψεν ὁ δημόσιος Εὐκτήριος οἶκος, καὶ ἡ κατακόμβη· δεύτερον, ὁ μοναχικὸς βίος καὶ περιβάλλον. Ἀλλ' ἀμφότερα ἀπεδείχθησαν ἀ-

1) *Canones in clericis antiqui, Distinctio 92* — I. Τζέτζη. Ἡ ἐπινόησις τῆς Παρασημαντικῆς κτλ., σ. 21.

νωτέρω ἤκιστα ἱκαναί πρὸς τοῦτο παράγοντες. Ἄν θεωρῶμεν ὅτι αἱ αἰσθήσεις παρὰ τῷ κανονικῷ ἀνθρώπῳ σχετίζονται, ἀπλὴν θέαν ἀπλοῦν ἄκουσμα ἀκολουθεῖ κατ' ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν. Ἡ τέχνη ἐξ ἄλλου κατ' ἀρχὴν καὶ ἐν τῷ βάλει τῆς ψυχῆς εἶναι ἐνιαία. Ὅταν τὸ κανονικὸν ἐξ οὐασδήποτε κατὰ ἱστορικὰς στιγμὰς ὁρμῆς ταραχθῇ, τότε παρατηροῦνται ἀξομειώσεις, ἐπίδοσις, βία μάστιστα, τῆς μέν, ἐπίσχεσις τῆς δέ. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἐν παντὶ ἀπλότης τῶν κατακομβῶν καὶ τοῦ καθόλου μοναχικοῦ βίου καὶ τὸ ἀπὸ τρυῖ Δ' αἰῶνος ἀνώμαλον. Ὁ κόσμος οὗτος, ἀφ' οὔτου ἐκ κακῆς ἀρχῆς ἐπέβλεψεν εἰς μεγάλης χωρητικότητος στέγας, ἤρξατο ἀποβλέπων καὶ εἰς τὴν Τέχνην πρὸς πᾶσαν αἰσθησιακὴν αὐτοῦ θωπεῖαν, ὅπερ ἀπὸ θρησκευτικῆς σκοπιμότητος δὲν θὰ ὀνομάσῃ τις νηφούσης διανοίας ἀποκύημα. Ἡ δὲ ἄκρατος πρὸς αὐτὴν στυφὴ καὶ οἰστρούλατος θεραπεία ἀπέπνιξεν ἀριδῆλως τὸ θρησκ. συναίσθημα. Ἐκεῖνος ὅμως ἔμεινεν ἐχόμενος πνευματικωτέρων ἀνυγκαιότητων, ὧν ἡ βασιλεία αἰῶνιος καὶ ἀπὸ ἀπόψεως χώρου γενικὴ, ἐν αὗτῃ καταπνίγεται ἡ ἀτομικότης καὶ προσωπικότης τοῦ δρωντος. Παρ' ἐκείνῳ δ' ἄκρατος καὶ ἀπόλυτος ἡδονισμός, ὡς ὕψος ἐφ' ᾧ δὲν εἶχε τὸ παράπαν θέσιν. Μόνωσις πρὸς περισυλλογὴν καὶ αὐτοσυγκέντρωσιν, αὐτοέλεγχον καὶ αὐτοαγωγὴν, οἷα ἡ τῶν Πυθαγορείων, εἴτε ἐν τῷ ὑπερφῶ, εἴτε ἐν τῷ εὐκτηρίῳ οἴκῳ ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἦν ὁ ἀντικειμενικὸς τοῦ εἰρημένου πνεύματος σκοπός. Σταυροφορία αὐτόχρημα καὶ ἐξοπλισμός πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἔνδον Ἱερουσολήμ. Με ἄλλους λόγους ἀνευρίσκομεν καὶ ἐν τῇ ἐκκλ. Μουσικῇ τὸν «λόγον» ἀντιτασσόμενον εἰς τὴν «αἰσθησιν» καὶ ἡσυχῶς ἀμφοτέρω διαμαχόμενα. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὅσάκις τὸ θρησκ. συναίσθημα τοῦ κοσμοπυλίου ἠτόνησεν, ἐν τῷ μοναστικῷ κόσμῳ ἀνεζητήθη ἡ ἐνδυναμοῦσα ἐνεσις καὶ παρ' αὐτοῦ καταρτισθὲν καὶ διαμορ-

φωθὲν παρελήφθη τὸ Τυλικὸν τῶν ἑκκλ. Ἀκολουθιῶν τῶν πόλεων, ἔπεται διὰ καὶ ἀνάλογος ἐκάστοτε σφραγὶς διέκρινε καὶ τὰ παρὰ τούτων μελικά δάνεια

Τὸ κέντρον τοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος, κόσμου εἶχεν ἤδη ὀριστικῶς μετατεθῆ ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐνθα ἐνησκεῖτο ζώντως τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα ἐν ταῖς περιωνύμοις τῶν περιωνύμων γυμνασιαρχῶν Λαύραις καὶ ἰδίως ἐν τῇ Ἀγιοταφικῇ Ἀδελφότητι καὶ τῇ Λαύρᾳ Σάββα τοῦ Ἁγιοσμένου βραδυτέρου. Ἐν ταῦθα κατὰ τὴν ἐφημερίαν τῶν Ἑγκαινίων τῶν τοῦ Κυρίου Ἐκκλησιῶν, τοῦ Γολγοθα καὶ τῆς Ἀναστάσεως, διαρκοῦσιν ἐπὶ ὁλίγῃ ἡμέρᾳ συνέρρεον ἐξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς Οἰκουμένης, ἐπιβθὴ καὶ αὐτὸς ἐτελεῖτο τὸ Βάπτισμα (Σωζομ., Ἱ. ἐκκλ. Ἰστ. II, 26). Εὐνόητον ἐκ τούτου διὰ οἱ τὸ φῶς τὸ Ζωοδόχον Τάφον μεταλαμπαδεύοντες εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐστίας καὶ πλῆσαν ἑκκλ. τάξιν καὶ ταπεινὴν μετέφερον. Ἐκ τούτου καὶ τὸ Ἱεροσολυμιτικὸν Τυλικὸν ἐκράτησεν ἑκτοτε ἐπὶ πολὺ πανταχοῦ Ἀληθεύει ἄρα ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ πολυμερῶς ἀληθεύουσα ρῆσις: «Ἐκ Σιῶν ἐξελέγηθε νόμος». Ἀλλ' εἰδομεν ἀνωτέρω διὰ καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ ἀσήμενον καὶ ἰσχυρὸν ἦτο τὸ κράτος τῆς Μοιρικῆς καὶ ἐπομένως καὶ τὰ ἀπὸ τούτου ἀρτιόμενα ἀνάλογα

Ὅπως ὁμοίως ἐκ τῆς διαλειπούσης ἔσται ἐντόνου γενικῆς ἑκκλ. κινήσεως ἐγεννήθησαν ἐνασταχοὶ ὄρμαϊ διαφόρων κατευθύνσεων, οὕτω καὶ ἐν τῇ Μοιρικῇ, ὑπὲρ ἧς μεγάλαι ὄντως καὶ ρηξικέλευθοι κινήσεις ἐσημειώθησαν πρὸ πάντων ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἧτις ἐν τῷ προκειμένῳ χρόνῳ ἦτο «κορυφὴ καὶ κεφαλὴ τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἀπάντων». Ἡ Ἀλεξάνδρειν ἡ τέως «ἐγκέφαλος τῆς ἀνθρωπότητος» ὑστέρησε κατὰ τοῦτο, ἀν καὶ ἀναφέρεται ὡς πρώτη εἰσαγαγοῦσα ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τὸ ἄσμα Ἐν Ἀντιοχείᾳ λοιπὸν αἱ κινήσεις αὗται ἀπέδωκαν δύο ἀντιθέτους παρατάξεις: τὴν ὑπέρμαχον τῆς Λαβιτικῆς μελωδίας

καὶ τὴν τῆς νεωτεριζούσης Μούσης. Τῆς μὲν πρώτης ιστοροῦνται προϋστάμενοι οἱ μοναχοὶ Φλαβιανός, ὁ μετέπειτα Πατριάρχης τῆς αὐτῆς πόλεως, καὶ ὁ ἐν Ἀθῆναις ἐπίσης, ἐνθα καὶ ὁ Ἀρμόνιος, διδαχθεὶς τὴν Μουσικὴν Διόδωρος, ὁ μετέπειτα ἐπίσκοπος Ταρσοῦ. Αἱ τοῦτων ὁμῶς ἔριδες καὶ ἀδιαλλαξίαι ἦσαν συννυφασμέναι με δογματικὰς ἀντιλήψεις, ἐξ οὗ δὲν καθίσταται εὐχερὲς νὰ διανρίνη τις σαφῶς τὰ πράγματα. Ἐκ τῶν συμπαραστατῶν ὁμῶς τῶν πρωταγωνιστούντων προσώπων ἐξάγεται ὠρισμένον τι. Ἡ νεωτερίζουσα παράταξις εἶχετο στερεῶς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρείου καταρτισθείσης Μουσικῆς καὶ τοῦ Ἀρμονίου, ἀφ' ἧς ὑπείκων τῇ φορᾷ τῶν πραγμάτων ἤντηλε καὶ αὐτὸς ὁ ἀσκητικώτατος Ἐφραίμ κατεργίσα; τὴν ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν λεγομένην Μουσικὴν τῶν Σύρων. Τῆς παρατάξεως ταύτης ὑπερασπιστὴς ὑπῆρξε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς διατρίβων τότε ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ δυσμενέστατα κατὰ τοῦ Διοδώρου ὡς μουσικοῦ ἐκφρασθεὶς. ¹⁾ Ἔτι δὲ καὶ παραδόξως ὁ προσφιλεὶς τοῦ Φλαβιανοῦ μαθητὴς Θεόδωρος, ὁ ἐπίσκοπος Μοιρνετίας, ὅστις αὐτόπτης τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ διαδραματισθέντων διεπνέετο ὑπὸ περιφρονητικοῦ πρὸς τὴν Δαβιτικὴν μελωδίαν πνεύματος. Ἀλλ' εἶναι ἱστορικῶς γνωστὸν ὅτι ἀμφοτέρω τὰ πρόσωπα ταῦτα ψυχολογικῶς ἐξεταζόμενα ἦσαν ἥκιστα δεκτικὰ τοῦ αὐστηροῦ καὶ ὀρθοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, πνεύματα κοσμικά, ἀνήσυχτα καὶ ἀνοικονόμητα, κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον νεωτεριστικά.

Ἐκ τοῦ ἐγνωσμένου ὁμῶς ἀκράτου φιλελληνισμοῦ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἐκ τῆς ἀρειανῆς πρὸ πάντων σφραγίδος, ἣν ἔφερεν ἡ νεωτερίζουσα Μουσικὴ φαίνεται ὅτι αὕτη ἦτο ἀμιγῆς ἑλληνικὴ, ὡς καὶ ἐκ τῶν Ἀρμονίου-Ἐ

1) Juliani opera, ed. Hertlein, II, σ. 506.—Σάθ., ἐνθ' ἀν., σ. σκ'.

φρασίμ πιστοῦται.

Ἐκ τούτου ἐξάγεται ὅτι ποιὰ τις μουσικὴ ἐξ ἀνάγκης προσέγγις καὶ καταλλυγὴ ἔλαβε χώραν, ἐπειδὴ καὶ οἱ δοθῆδοξοὶ συνέθετον μελωδίας καὶ ὕμνους κατὰ τὸ εἶδος τῶν αἵρετικῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς Θαλείας τοῦ Ἀρείου, ἐξ ὧν κατηρτίσθη ἡ λεγομένη Ἀντιθάλεια, ἣτις πλουτισθεῖσα βραδυτέρον ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι γνωστὴ ὥς ἡ τούτου Ὀκτώηχος.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀρμονίου καὶ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν τούτοις ὁμοδοξούντων ἐν τῇ Μουσικῇ προήγαγε τὴν καινοτομίαν μέχρι καὶ τοῦ ἐκκλ. δράματος ἢ μᾶλλον μελοδράματος, τὸ ὁποῖον ἀπαντῶμεν καὶ εἰς πολλοὺς ὑστεροὺς αἰῶνας καὶ μάλιστα εἰς βαθμὸν σκαιδαλωδέστατον ἀνεπτυγμένον ἐπὶ τοῦ νεαροῦ Πατριάρχου Κ)πολεως Θεοφυλάκτου (Ι΄ α.λ.) Ταῦτα θὰ ἦσαν ἀναμφιβόλως τὰ ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος γνωστὰ οἰατορία τῆς Δυστ' Ἐκκλησίας. Ὑποτύπωσιν τῶν δραμάτων τούτων ἀποτελοῦσι πολλαὶ μὲν τελετουργικαὶ σκηναί, τελείαν ὅμως ἀπομίμησιν ἡ ἀπὸ τῶν πρώτων αἰῶνων κατὰ τὴν Μ. Πεμπτην «τελετὴ τοῦ Νικιτήρος», ὡς διαδραματίζεται ἐν Ἱεροσολύμοις, Πάτμῳ καὶ ἑνιαχοῦ ἐν τῇ Δύσει. Ἐκ τῆς προιούσης δὲ ἀχαλινώτου ἐλευθεριότητος κατήντησαν ποτε εἰς ἐξωφρενικὰς ὄντως πράξεις καὶ παριστάμεθα ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ πρὸ κληρικῶν εἰσερχομένων καὶ βυδιζόντων ἄλλων μὲν ξιφήρων ἄλλων δὲ τετραποδητῶν! Τοιαύτην φορὰν καὶ διὰ θείας κατιδόντες οἱ ἐκ τῆς κυρατάξεως τῆς ὑγιοῦς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως ἀντετάχθησαν μεθ' ὅλου τοῦ δυνατοῦ πείσματος. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἱκανῶς καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἐμποτισθῇ ὁ πολὺς κόσμος ὑπὸ νεωτεριστικοῦ τινος πνεύματος, πνεύματος αἰσθησιακῆς πολυτελείας, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία ἑνιαχοῦ διὰ τῶν ἡγητόρων αὐτῆς μάλιστα καὶ προασπιστῶν τῆς ἀπλότητος συγκαταβαίνουσα ἐπέτρεψεν ἐλευθέραν τὴν σύνθεσιν καὶ εἰσαγωγὴν ἐν τῇ

Λατρεία ὕμνων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Γραφῶν, τῶν Ψαλμῶν καὶ τοῦ Μαρτυρολογίου Ὁ Παμβῶ ὁμιλῶν σαφῶς περὶ τούτου διὰ τῶν «φθεροῦσιν οἱ χριστιανοὶ τὰς βίβλους τῶν ἁγίων Γραφῶν, μέλλει γὰρ ἡ ἐρχομένη γενεὰ λυαίειν τὰς βίβλους τῶν Πατέρων» καὶ περὶ τροπαρίων κ τ λ. ὁμιλεῖ περὶ γεγονότων ἤδη.

Τώρα πλέον καὶ ἐπὶ πολὺ εἰς τὸ ἐξῆς παλαίουν δύο ἀντίθετα στοιχεῖα. ἡ ἐλευθεριότης τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀπολύτου ὑποταγῆς εἰς τοὺς ἱερατικούς νόμους ἀκαμπτον καὶ ἀδιάλλακτον ἀνατολικὸν πνεῦμα, μέχρι τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης καταλλαγῆς, ἣτις συνίστατο εἰς τὴν ἐν ἀναλόγῳ μέτρῳ παραδοχὴν ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν, τὰ ὅποια ἀποτελοῦσι μέχρι σήμερον τὸ ὅλον ἐκκλησιαστικὸν ἡμῶν σύστημα, νοούμενον βεβαίως ἀποκεκαθαρμένον.

Τεχνικῶς τὰ μελικά κεφάλαια ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων ἐξεταζόμενα ἀποδίδουσι ποιὰν τινα ἰδέαν ὅχι ἀσαφῆ, ἀν καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι δυσχερέστατον, διότι πρὸ πάντων οἱ εἰσηγηταὶ καὶ ὑπερασπισταὶ τοῦ νεωτερίζοντος συστήματος δὲν κατέλιπον ἡμῖν εἰδικὰς πληροφορίας. Δυνάμεθα ὅμως ἐξ ὀλίγων νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινα περὶ τῆς Λαβιτικῆς μελωδίας καὶ ἐκ ταύτης περὶ τῆς ἀντιθέτου.

Ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος παραδίδει ἡμῖν ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐποιεῖ τὸν ἀναγνώστην τοῦ ψαλμοῦ νὰ φθέγγηται διὰ μετρίας τῆς φωνῆς κάμψεως, ὥστε τὸ τοιοῦτον νὰ προσηγγίξῃ μᾶλλον τῇ ἀπαγγελίᾳ ἢ τῷ ῥυθμῷ (*Athanasius modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuncianti viciniore esset quam canendi.*) Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Νύσσης ὁμιλῶν περὶ τῶν μελῶν τῶν Ψαλμῶν λέγει:¹ «Οὐ κατὰ τοὺς ἔξω

1) Τραπεζα, 28^α ἀν., σ. 15.—2) αὐτ.

τῆς ἡμετέρας σοφίας μελοποιοῦς καὶ ταῦτα τὰ μέλη πε-
ποιήται. Οὐ γὰρ ἐν τῷ τῶν λέξεων τόνῳ κεῖται τὸ μέλος,
ὥσπερ ἐν ἐκείνοις ἐστὶν ἰδεῖν, παρ' οἷς ἐν τῇ ποιᾷ τῶν
προσφθιῶν συνθήκη τοῦ ἐν ταῖς φθόγγοις τόνου βαρυ-
νομένου τε καὶ ὀξυτονοῦντος καὶ βραχυνομένου καὶ πα-
ρατείνοντος ὁ ρυθμὸς ἀποτίκτεται, ἀλλὰ καὶ ἀκατάσκευ-
όν τε καὶ ἀνεπιτήδευτον τοῖς θείοις λόγοις ἐνείρας τὸ
μέλος ἐρμηνεύειν τῇ μελωδίᾳ τὴν τῶν λεγομένων διάνοι-
αν βούλεται τῇ ποιᾷ σινδιαθέσει τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν
τόνου τὸν ἐγκείμενον τοῖς ῥήμασι νοῦν, ὥς δυνατόν, ἐκ-
καλύπτων». Τέλος ὁ Χρυσόστομος ἐν τοῖς Ὁμιλίαις
εἰς τοὺς Ψαλμοὺς (V, 133): « ..ἐπὶ τῆς μελωδίας ταύτης,
κἂν γεγηρακῶς τις ᾗ, κἂν νέος, κἂν δασύφωνος, κἂν ρυθ-
μοῦ παντὸς ἄπειρος, οὐδὲν ἔγκλημα γίνεται...οὐ χρεῖα
τέχνης ἐνταῦθα μακροῦ χρόνου κατορθουμένης, ἀλλὰ προ-
αιρέσεως δεῖ γενναίας μόνον καὶ δεξιόμεθα τὴν ἐμπειρίαν
ἐν βραχεῖ χρόνῳ ροπῇ».

Τὰς πολυτιμοτάτας ταύτας εἰδήσεις θέλομεν ἐξετάσει
ἀναλυτικῶς ἐν καιρῷ. Ἐξ ἐπισταμένης ὁμως γενικῆς
τούτων μελέτης καταδείκνυται τὸ ὑφελὲς καὶ ἀπείριτον
τῆς δαβιτικῆς μελωδίας, τὸ ἐντεχνίον δ' ἀφ' ἑτέρου τῆς
νεωτεριζούσης. Ἀλλ' ἐπίσης καταδείκνυται ὅτι ἡ νωτέ-
ρω ρηθεῖσα παραδοχὴ ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν ἀπετέλεσε
τὸ παρ' ἡμῖν κρατῆσαν ἐκκλ. μουσικὸν σύστημα.

Ἐπὶ πολὺ λοιπὸν ἡ ἐκκλ. Μουσικὴ ὡς πνευματικωτέ-
ρα ὑπῆρξεν ἢ δουλικὴ θεραπείαις τοῦ λόγου. Πολὺ ἀρ-
γὰ καταστῆσα κράτος ἐν κράτει δὲν ἀπέβλασε τελείως τὴν
πρώτην αὐτῆς ἀποστολὴν ἀποβλέπουσα νῦν εἰς πλατυτέ-
ραν, ἐμφαντικωτέραν καὶ παραστατικωτέραν ἐρμηνείαν
τοῦ λόγου καὶ καταστῆσά πως οἶονεῖ «ἱστορικῇ».

Οὕτω ἐξ ἐλαχίστων ὁρμηθεῖσα καὶ ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος
σημειώσασα ἀναποφάσιστον μὲν καὶ μετ' ἐμποδίων κί-

νησιν, ἀλλὰ πάντως κίνησιν, εἰσέρχεται ὁκνῶς καὶ δειλῶς, πάντοτε ὅμως μετὰ περισκέψεως, εἰς τὴν περίοδον σημαντικῆς δημιουργίας. Κυριώτεροι ταύτης ἐκπρόσωποι ἐμφανίζονται Ῥωμαῖος ὁ μελωδὸς διὰ τῶν Κοντακίων καὶ μετ' αὐτὸν Ἀνδρέας ὁ Κρήτης διὰ τῶν Κανόνων, πολυμερεστεροὶ δὲ κατὰ τὸν Η' αἰῶνα Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός μετὰ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ Κοσμᾶ, ἐπισκόπου Μαιουμᾶ, καὶ τοῦ ὁμωνύμου ἀμφοτέρων δὲ διδασκάλου, τοῦ Καλαβροῦ Κοσμᾶ τοῦ Ἰκέτου ἢ Ξένου μὲ τὴν πλησίαν αὐτῶν παντὸς ὑμνογραφικοῦ εἶδους ἀπόδοσιν, διότι παρὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἑλλειψῶν καὶ ἀλλοιωτικῶν καὶ τὸ εἶδος τῶν Στιχηρῶν Ἰδιομελῶν καὶ Προσομῶν. Ταῦτα πάντα εἰσήγοντο ἐλκεῖ θέρως πλέον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀντικαθιστῶντα ὠρισμένας περικυκλῶν τῶν Γραφῶν καὶ Συναξαρίων καὶ αὐτὰ τα κτηνῶματα. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν νοῦν τοῦ Παμβῶ λέγοντος ὅτι οἱ χριστιανοὶ φέρουσι τὰς βίβλους τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ μελοῦσι λαοῖς τὰς βίβλους τῶν Πατέρων, διότι εἰς τὰς ἀναγνώσεις ἀκροαταὶ μόνον καὶ οὐχὶ μιμηταί.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον συγκροτηθεῖσα ἡ βυζ. ἐκκλ. ὑμνογραφία ἔλαβε τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς πλέην μελικὴν μορφήν, ἣν παρεδωκεν ἡμῖν ἡ τε ὑπὸ στόματος Παράδοσις καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος μουσικοὶ κώδικες. Ὅ,τι δὲ ἐπὶ τὴν οὐδένησε καὶ διεμορφώθη εἶναι προφανῶς ἀπό τινων τοῦ πρωτογόνου, ἡμιμουσικοῦ καὶ κλαυσιμελοῦς ἑκείνου καλαιστοιχοῦ σιγήματος.

Ὅμως ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι ἡ σχετικὴ ἐκκλ. ἱστορία διὰ τῆς Ν. κληφύρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπόλεως (ΙΔ' αἰ.) ἀναγνωρίζεται ὡς ἀπὸ τῶν μελοποιῶν τοὺς ἀπὸ τῆς Ζ' αἰῶνος, ἐξ ὧν οὗτος λέγει:

«Οἱ τὰ μέλη πλεξαντες ὕμνον ἐνθέων
Ἦ λῆρα τοῦ Πνεύματος Κοσμᾶς ὁ Ξένος,

Ὁρφεὺς νεαρὸς ἢ Δαρμασκόθεν χάρις,
 Καὶ Θεόδωρος, Ἰωσήφ οἱ Στουδίται,
 Ὁρғана τὰ κράτιστα τῆς μουσουργίας,
 Σένη τε Σειρὴν Ἰωσήφ ὕμνογράφος,
 Μέλος παναρμόνιον Ἀνδρέας Κρήτης
 Καὶ Θεοφάνης ἡ μελιχρὰ κιννύρα,
 Γεώργιος, Λέων τε, Μάρκος, Κασσία».

Ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐθνικότητα τοῦ ἐπι-
 κρατήσαντος μέλους.

Ὅτι βάσις τούτου καὶ ἀφορμὴ ὑπῆρξαν στοιχεῖα τινα
 τῆς Συναγωγῆς, οἷά ποτ' ἦσαν ταῦτα, εἶναι ἀναμφισβή-
 τητον, ὅπως καὶ ἡ ἑλληνικότης ἐπειτα τῶν μελῶν τῶν
 Τροπαρίων, Κοντακίων, Κανόνων καὶ οἰουδήποτε βρα-
 χέος μέλους. Ὅχι βεβαίως ὅτι αὐτούσια ἑλληνικὰ μέλη
 ἤρμωσαν ἐπὶ ἐκκλ. ὕμνων. Τοῦτο ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἱ-
 στορίαν τῆς γλώσσης. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς θεωρητικῆς ὕψης
 τῶν ἑλλ μελῶν συνέθεσαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἴδια Τὸ
 ἱστορικὸν τοῦτο ἀληθὲς καταδείκνυται ἐκ τοῦ γεγονότος
 ὅτι ὠρισμένα μέλη ἐχρησιμοποιεῖσθαι ἐπὶ διαφόρον
 ρυθμικῆς οἰκονομίας ὕμνων. Παράδειγμα εὐγλωττιον
 προκείσθω τὸ γνωστὸν Κοντάκιον «Ἡ Παρθένος σήμε-
 ρον», τοῦ ὁποίου τὴν μελικὴν οἰκονομίαν καὶ θέμα
 (motif) ἀνευρίσκομεν εἰς τρεῖς ὕμνους: τὸν ἐν λόγῳ, τὸν
 τῆς δυτ. Ἐκκλησίας Ἀμβροσιανὸν λεγόμενον «Te de-
 um laudamus» καὶ τὸ λαϊκὸν τῶν Χριστουγέννων
 καὶ Θεοφανείων (Πίν. ΙΖ'). Ἐπέκεινα μάλιστα καὶ εἰς
 δημοτικὸν τι ἄσμα. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται καὶ τὸ
 κατ' ἀρχὴν ἐνιαῖον τῆς καθόλου χριστιαν. ἐκκλ. Μοισι-
 κῆς, ἐξ οὗ προήλθε τὸ Ἀνατολικόν, Δυτικὸν καὶ τὸ δι-
 μῶδες ἔτι ἰδίωμα.

Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ἐνεφανίσθη περιτελλομένης τῆς Ἀ'
 χιλιετηρίδος εἰδὸς τι ἰδιογενές, τὸ τῶν ἀργῶν ἰδιομέλων

Στιχηρῶν καὶ ἀργῶν ἐν γένει Μαθημάτων, τὸ ὁποῖον τοσοῦτον ἐκράτησε τῶν ἄλλων, ὥστε ἀπετέλεσε τὴν σφραγίδα καὶ τὸ ἐπικρατέστερον γνώρισμα τῆς βυζ. Μουσικῆς, ἐξ ἄλλου δὲ διακρίθη ἀδρότητα τοῦ πρώτου ἐκείνου εἶδους. Πόθεν δὲ τοῦτο; Βεβαίως οὐχὶ ἀπροόπτως ἐπισημῶν ἐξωθεν εἰσέχουσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ἐξηλθεν ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς τοῦ βυζ. κόσμου. Ἄν ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδώσῃ τις ἑλληνικὴν ἀπολύτως καταγωγὴν εἰς πᾶσαν ἐκκλ. τέχνην, ὡς πολλοὶ παραδέχονται, εἰς τὴν βυζ. ἐκκλ. ὁμῶς Μουσικὴν ὄχι. Ὁ ἀνωτέρω Ξανθόπουλος (αὐτ. IX) παραδίδει ἡμῖν ὅτι ἐκ τῶν συριακῶν «οἱ μετέπειτα τῆς ἐκκλησίας μελοποιοῖ τας ἀφορμὰς τῶν μελῶν πορισάμενοι ἐπὶ μᾶλλον αὐξήσαι ταῦτα καὶ ἐπιδοῦναι παρεσκευάσιν· το.» Ὁ δὲ Ψελλός (ΙΑ' αἱ.) ἀποκαλεῖ τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βυζ. Μουσικὴν «οἶον ἀλήχημα ἐκείνης» (ἐνν. τῆς ἑλληνικῆς).¹ Μετὰ ἓνα ἐξ ἄλλου αἰῶνα Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης ἐν τῷ Προλόγῳ τῶν Πινδαρικῶν παρεκβυλῶν² πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι τὰ μυστήρια τῆς παλαιᾶς Μουσικῆς τῶν δραμάτων καὶ Πινδαρικῶν ᾠδμάτων εἶχον ἀπὸ πολλοῦ ἀπολεσθῆ καὶ ἐσμένως οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ματαίως ἐπόνουν πρὸς ἀνασύστασιν αὐτῆς. Ἀλλὰ τί ἄρα ἦτο ἡ προκειμένη Μουσικὴ.

Οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ ἀδιαχώρητον τῶν σωματικῶν ἐφαρμοζέται καὶ ἐπὶ τῶν συναισθηματικῶν τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεων, ὅταν μάλιστα αὗται εἶναι ὑδαρέστεραι καὶ ρευστότεραι τῶν ἐμμόνων. Διὰ τοῦτο πᾶσα ἐποχὴ καὶ πᾶν περιβίβλον ἐπιδρῶσιν ἀλλοιοχρόως ἐπ' αὐτῶν. Οὕτως ἐμφανίζεται ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ ἐν τῷ εἰδικῷ τούτῳ τομῇ, πάντοτε μὲν, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τῆς ἐλ

1) Ἐπιστολὴ περὶ Μουσικῆς ἐν E. Ruelle Mission litteraire en Espagne, σ. 127. Σαθα, ἐνθ' αὐτ. σ. 9μη'.

2) σ. Migne, σ. 359 — Σαθα, αὐτ. τζη'.

ληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀκραίφνη βυζαντινὴν, διαρκῶς ἀλλοιουμένη.

Ἄφ' οὗτου ἀνεγνωρίσθη τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιωτικῆς παρὰ τὴν δημοσίαν θρησκείας καὶ ἀφ' οὗτου ὁ Μ. Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὠραματίσθησαν καὶ ἐνήργησαν τὴν θρησκευτικὴν τῶν ὑπ' αὐτοὺς λαῶν ἐνότητα, ὃ δὲ Ἰουδαϊκὸς μονοθεϊσμός ἐνεκεντρίσθη εἰς ψυχὰς τοῦ κρατοῦντος ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου, μία ζύμωσις θρησκευτικὴ ἐπῆλθε πρὸ πάντων εἰς τὸν λαόν, ὅστις οὐδέποτε διεκρίθη διὰ τὸ μισαλλόδοξον. Ἡ ζύμωσις αὕτη ἡ πέδωκε τὸν θρησκευτικὸν λεγόμενον συγκρητισμὸν τῶν ἑλληνικῶν κόσμων κατὰ τε τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας. Ἐνθεν βλέπομεν καὶ Ρωμαῖον αὐτοκράτορα, τὸν Ἀλέξανδρον Σεβῆρον, τηροῦντα ἐν τῷ λατρευτικῷ αὐτοῦ ἀδύτῳ ἐν Ἰσοβρίθμῳ θέσει παρὰ τοὺς πατρώους θεοὺς καὶ τὸν Ὀρφέα καὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Τυαννέα. Τὸν συγκρητισμὸν τοῦτον εὐνοήσασα πρὸ παντός ἡ ρωμαϊκὴ συγκοινωνία μετέφερεν ἀριδῆλως καὶ ἐν τῇ Τέχνῃ, τῇ τε γραφικῇ, τῇ γλυπτικῇ καὶ τῇ ἀρχιτεκτονικῇ. Τοῦτο καθιστᾷ ἐκδήλον ὁ αἰὼν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ ἑλληνοανατολικὴ Ἀγία Σοφία. Ἀναγκαῖον λοιπὸν ἀπέβη καὶ ὁ ἐν τῇ Μουσικῇ συγκρητισμός, ἦν ἡ ἐξακολουθήσασα κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς αἰῶνας γενικωτέρα ζύμωσις διεμόρφωσε λεληθότως καὶ ἀσυνειδήτως εἰς ἴδιον εἶδος ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀδελφὰς Ἀγιογραφικὴν καὶ Γλυπτικὴν. Οἱ μελοποιοὶ μέχρι τοῦδε καὶ ἐπὶ πολὺ ἐτι εἶναι ἄγνωστοι, ὅπως καὶ οἱ ποιηταὶ πολλῶν ὕμνων καὶ ἄλλων ἔργων Τέχνης. Ἐν τῇ Μουσικῇ πρὸ πάντων ὁ λόγος φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ ὅτι οὐδεὶς παρουσίαζε πρωτοτυπίαν ἢ στοιχεῖον ἴδιον προαγωγῆς καὶ ἐμφανοῦς ἐξελιξέως. Τὸ οὕτω λοιπὸν προκῦψαν εἶδος εἶναι τὸ «βιζαντινόν» μὴ ἔχον ἴδιαν τινὰ κοινίδα καὶ προέλευσιν, ἀλλ' ὄν

αὐτόχρομα κοσμοπολιτικόν, οἷον εἰ διεθνές, ὅπως ἡ σύγχρονος ἡρμανικὴ Μουσικὴ, ἥτις ἐμφανίζουσα ἀμυδρόν τι ἐκαστοχρῶ ἐθνικὸν χρῶμα ἀποβαίνει ἐν τῷ συνόλῳ πανευρωπαϊκῇ καὶ παγκόσμιος. Τὸ δὲ θαυμαστόν, ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων ἀφύπνισις τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς ἑλληνοποίησιν τῶν πάντων εἴρεν αὐτὴν καλῶς ἔχουσαν καὶ ὁμόλογον τῇ βυζαντινοελληνικῇ ψυχῇ, οὐδέ διησθάνθη τι τὸ μὴ ἑλληνικὸν ἐν αὐτῇ, ὥστε νὰ προβῇ εἰς ἀνάλογον κάθαρσιν παρὰ τὴν θεωρητικὴν αὐτῆς ἐξελλήνισιν ὑπὸ τῶν Ψελλῶν, Παχυμερῶν, Βρυεννίων κτλ. καὶ τὴν μετονομασίαν τῶν Ἦχων εἰς Δώριον, Λύδιον κτλ. Μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ ΙΒ' καὶ ἀρχῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος Γ' εὐργιστος ὁ Μεσαρίτης πληροφореῖ ἡμᾶς ὅτι οἱ θεωρητικοὶ μουσικοὶ ὅροι εἶχον ἐξελληνισθῇ, ἃν καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐφαίνοντο πράγματα «ἀσυνήθη καὶ ἀκατακρόατα».¹

Κατὰ ταῦτα ἡ προκειμένη Μουσικὴ εἶναι, παρὰ τὰ πρῶτα αὐτῆς στοιχεῖα, μέχρι μὲν τινος ἑλληνικὴ, ἀπὸ δὲ τούτου Βυζαντινὴ, ἥτοι σύγκραμα ποικίλων τεχνικῶν ἀντιλήψεων τῶν ὑπὸ τὸ κράτος διαβιούτων λαῶν καὶ τῶν εἰς στενωτέραν μετ' αὐτοῦ ἐπαφὴν ἐλθόντων ὁμόρων. Ἄν δὲ οἱ λαοὶ οὗτοι ἐνεποτισθῇσάν ποτε ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν ναμάτων εἰς βαθμόν, ὥστε οἱ μὲν Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες νὰ ᾄδωσι, κατὰ Πιούταρχον, τὰς Εὐρυτίδου καὶ Σοφοκλέους τραγωδίας, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἀρμενίων Ἀρτοασθης νὰ ποιῇ ἑλληνικὰς τραγωδίας, ἃν εἴη ἐν τῷ Μεσαίῳ πράκειται ἡμῖν ὁ Ἄραφ Φαραμπῆ καὶ τὸ ἑλληνο-βυζαντινὸν παιδευόμενον κράτος τῶν Ἀβρασιδῶν, ταῦτα δὲν ἀποκλείουσι τὸ ἀλληλόχρεον τῶν λαῶν ἐν τῇ Τέχνῃ οὕτε ἀποδαικνύουσιν ὅτι οἱ εἰρημνῶν

¹) Aug. Heisemborg, Grabeskirche und Apostelkirche, σ' 90, § 42.

λασί δὲν εἶχον τῆς αὐτῆς, διότι οὐδεὶς λαὸς τῆς ὑψηλοῦς
 ὑπάρχει μὴ ἔχων ἰδίον Μουσικὴν. Ὅπως λοιπὸν ἡ ἀρ-
 χαία ἑλλ. Τέχνη χρησιμοποίησεν στοιχεῖα αἰγυπτιακά
 καὶ ἀνατολικά δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ αἰγυπτιακὴ ἢ
 ἀνατολική, ὅπως ἡ βυζαντινὴ συριακὰ καὶ ἑβραϊκὰ δὲν
 ἐπιτρέπεται νὰ ὀνομασθῇ συριακὴ ἢ ἑβραϊκὴ, οὕτω οὐδὲ
 ἁμιγῆς ἑλληνικὴ, ἀλλὰ προὶόν τῆς βυζαντινῆς ἐκείνης
 χάριτος, ἐν ᾗ ἔχωνεύοντο ποικίλα καὶ παντοδαπὰ στοιχεῖα
 καὶ ἀπεδίδοντο τὰ κοσμοπολιτικώτερα καὶ διεθνέστερα
 προϊόντα, εἰς τὰ ὅποια ἕκαστος λαὸς ἀνεύρισκε τὸ γινώρι-
 μον καὶ οἰκεῖον αὐτοῦ στοιχεῖον. Εἶναι ἄλλως γνωστὴ
 ἐκ τῆς Ἱστορίας ἡ συμβολὴ πολλῶν στοιχείων καὶ λαῶν
 εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς ὅλης βυζ. Τέχνης. Γὰρ γεγονότα
 ταῦτα ἐπέτρεψαν καὶ τὴν χρῆσιν ἁμιγῶν καὶ αὐτοτελῶν
 ἀραβουργημάτων μὲ ἀραβικά ἔτι μωαμεθωικά ρητὰ
 πρὸς διακόσμησιν χριστιανικῶν ναῶν κατ' αὐτὸν τὸν Ἰ'
 αἰῶνα. Τὴν τούτων μάλιστα ἐπίδρασιν εὐρίσκωμεν καὶ ἐν
 τῇ Μουσικῇ ἐν τῇ χρήσει μελῶν καὶ ὄρων τῆς αὐτῆς προ-
 ελεύσεως καὶ ἐν τῇ μελικῇ ἐκφράσει ἀραβουργηματικῶν
 θεμάτων, μάλιστα ξυλογλύπτων Οἰονεὶ περιπλοκάδες
 καὶ βλαστοὶ μήκιστοι ὠρισμένοι στοχαζόμενοι τέλει δι-
 ανθίζονται πλουσίως. Ἡ Τέχνη κατ' ἀρχὴν καὶ ἐν τῷ
 βάθει τῆς ἡλικίας εἶναι ἐνιαία παραλλάσσουσα μονὴν κα-
 τὰ τὰς ἐκδηλώσεις. Πρὸς τὰ μικροτεχνηματα ἀντιστοιχοῦ-
 σι τὰ λεπτότατα μελίσματα. Πρὸς τὸ εὐκαμπτον τῶν βυζ.
 ἀρχιτεκτονικῶν γοσημῶν, τὸ ἡπαραμίλλως εὐκαμπτον
 τῶν βυζ. μελῶν. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν πολύχρωμον, τὸ
 ἀντιστατικὸν μελικόν. Πρὸς τὸ σφραγγὲς ἐνίων ναῶν, ἀνά-
 λογα βαθείας ἀποχρώσεως μελῆ. Ἄν δὲ συνεβαινενὰ συν-
 δέῃ τὸν συμβάλλοντα λαὸν μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ συγγένεια
 ἱστορικὴ ἢ ἐνδοτέρως τις ψυχολογία, εἶναι εὐνόητος καὶ ἡ
 ὁμοιότης τῶν προσφερομένων μελικῶν στοιχείων, ἐξ οὗ
 τὸ ἀδιύγνωστον τῆς ἀρχῆς καὶ ἐθνικότητος πολλῶν τοιού-

των. Μέλη δραβικοῦ χαρακτήρος δὲν εἶναι σπάνια ἐν τῇ βυζ. Μουσικῇ Ἀλλὰ καὶ πέραν ἐστὶ χωρῶ. Ἦκουσά ποτε Ἰνδικῆς μελωδίας κατὰ τινὰ αὐτῶν ἱεροτελεστίαν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὅλα τὰ γνωρίσματα ἀργῶν βιζαντινῶν.

Εἶναι γνωστὸν ἐπίσης ὅτι το προκείμενον κεφάλαιον προῆλθεν ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τὸν μοναχικὸν κόσμον, ὃ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ Ἱουστινιανοῦ πολλαπλασιασθεὶς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Βυζαντίῳ εἶχεν ἀναλάβει ἐπαγγελματικώτερον ἀσκῶν πᾶσαν ἐκκλ. τέχνην. Ἐὰν ὁμως γνωρίσῃ τις καλῶς καὶ ἐκ τοῦ σύγγεγυς τὸν ἀληθῆ καὶ ἐκ παραδόσεως μοναχικὸν βίον, νοοτροπίαν καὶ ἰδεώδη αὐτοῦ, θὰ διαπιστώσῃ ὅτι ἄλλα τινὰ παρὰ γνήσια ἑλληνικὰ εἶχεν ἐγκεντρίσει εἰς τὰ ἐκκλ. θέματα. Εἶναι ἀρκετὸν ὅτι τὸν Ὀρφέα εἶχεν ἀντιναστατήσῃ ἀρχῇθεν ὁ Δαβίδ.

Οὐχ ἤττον ὁμως θὰ εὕρῃ τις ἀδρά τὰ ἑλληνικὰ γνωρίσματα καὶ ἐπὶ τοῦ εἰρημένου εἵδους, ἂν ἀποβλέψῃ εἰς τὸ διακεκλασμένον καὶ σχοινοτενές τῶν γραμμῶν τὸ ἐνθυμίζον τὰς «μύρμηκος ἀτραπούς» τοῦ Ἀριστοφάνους (Θεσμοφ., στ. 100), αἵτινες ὁμως πλὴν τῶν τεχνικῶν καὶ ψυχολογικῶν λόγων εἶχον καὶ τὸν τοῦ ἐπιδιωκομένου μήκους τῶν ἐκκλ. Ἀκολουθιῶν. Ἀλλ' ἀδρότερον καὶ αὐτούσιον ἑλληνικὸν εἶναι ὁ τρόπος τῆς μελοποιίας τῶν ἀνωτέρω, ὃ ἐνθυμίζων τὴν τῶν διθυραμβοποιῶν, οἵτινες κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσέα (Περὶ συνθ. ὄν. XIX, «καὶ τοὺς τρόπους μετεβαλλόν Δωρίους τε καὶ Φρυγίους καὶ Λυδίους ἐν τῷ ᾄσματι ποιοῦντες καὶ τὰς μελωδίας ἐξήλλαττον, τοτὲ μὲν ἐναρμονίους ποιοῦντες, τοτὲ δὲ χρωματικάς, τοτὲ δὲ διατόνους καὶ τοὺς ρυθμοὺς κατὰ πολλὴν ἄδειαν ἐνεξουσιάζοντες διετέλουν». Τὰ τοιαῦτα, ὡς γνωστὸν, δὲν ἔχουσι θέσιν ἐν τῷ πριότῳ κεφαλαιῳ εἶδει οὐτ' εἶχον ἰδεᾶν τούτων οἱ ὁπαδοὶ τῆς δαβιτικῆς μελωδίας ἀποστέργοντες καὶ ἀμφοτεραις ταῖς χερσὶν ὡς βωμολοχίας ἀκωθοῦντες ταῦτα, ὡς οἱ ἀρχαῖοι τὰς οὐχ ἤττον γνωρί-

μοις ἡμῖν δυσκολοκάμπτους τοῦ Φρύνιδος καμπῶς. ὡς αὐ-
στηρότατα ἀπέφευγον καὶ ἐκόλαζον, καθ' ἃ ἐν Νεφέλαις
διὰ τοῦ Δικαίου λόγου ἀκούομεν:

«Εἰ δέ τις αὐτῶν βιομολοχεύσαιτ' ἢ κάμψαιέτινα καμπήν,
οἷος νῦν τὰς κατὰ Φρύνιν ταύτας τὰ δυσκολοκάμπτους,
ἐπετρέβετο τυπτόμενος πολλάς, ὡς τὰς Μούσας ἀφανίζων.

Κατὰ ταῦτα οὔτε ἡ βυζ. Μουσικὴ εἶναι παντελῶς ξένη
οὔτε ἡ Τουρκικὴ ἢ ἀραβοπερσικὴ εἶναι ἐξ ἀκεραίου βυ-
ζαντινῆ ἢ ἑλληνικῆ.

Ἀλλὰ τοιαύτη οὐσα πλέον αὕτη δὲν εἶχε τοσοῦτον κύ-
ρος καὶ ἐπιβολήν, ὥστε νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ ὅλου χριστια-
νικοῦ κόσμου, καθὼς αἱ ἄλλαι βυζ. τέχναι. Ὁ δὲ κύριος
λόγος ἦτο διὰ κατ' ἀρχὰς οὐσα προσωπικὴ ἀπέβαινε σὺν
τῷ χρόνῳ τοπικὴ, ἐν τέλει δὲ ἐθνικὴ. Διὰ τὸν λόγον τοῦ-
τον καὶ ἐν τῇ μεγαλειτέρᾳ αὐτῆς ἀκμῇ, οἰαδήποτε αἴτη
ἦτο, βλέπομεν ὀρθουμένην ἐν τῇ Δύσει ἰσχυράν αὐτῆς
ἀντίπαλον τὴν Εὐρωπαϊκὴν καὶ μάλιστα ἐνωργανωμένην.
Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἂν καὶ ἡ καθόλου βυζ. Τέχνη με-
τὰ τὴν πολιτικὴν ἐξαφάνισιν τοῦ οἰκείου κόσμου δὲν ἔ-
παυσε προαγομένη καὶ ἐπιδρώσα ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ
Δύσεως, Βορρᾶ καὶ Νότου, ἡ Μουσικὴ κατεδικάσθη εἰς
στενότερον ὁσημέραι περιορισμὸν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κοιτί-
δι αὐτῆς. Ἡ ἐκ τῆς Βενετίας ἐξορμήσουσα Ἀναγέννησις
καίτοι τελείως ἐνήμερος τοῦ κεφαλαίου τούτου ὁμῶς ἡ-
γνήσεν αὐτὸ ὡς παράγοντα τῶν ἐπιδιωκομένων ὑπ' αὐ-
τῆς ἰδεωδῶν. Κατὰ δὲ τὴν ἀκμὴν τῆς μεταβυζαντινῆς Τέ-
χνης (1570 αἰ.) ἡ Μουσικὴ ὅλως ἀντιθέτως διέρχεται τὸ
θλιβερώτερον καὶ κρισιμώτερον αὐτῆς σταδιον. Ὁ δὲ λό-
γος φυσικὸς καὶ εὐνόητος. Αἱ ἄλλαι τέχναι, πλὴν τῶν ἁλ-
λων εὐνοικῶν συνθέτηκων εἶχον καὶ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα,
ἵτις ἡσχοῦντο ἐν κρυπτῷ καὶ σιωπῇ. Ἡ Μουσικὴ ὁμῶς ἔ-

χουσα ἀνάγκην παρρησίας καὶ δημοσιότητος δὲν ἡδύνατο νὰ συνακολουθήσῃ.

Θέλω καὶ μοι ἐπιβάλλεται ἐπὶ τούτοις, νὰ ἱκανοποιήσω τὴν ἀνυπόμονον ἱσως περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου μου περὶ τοῦ ἂν ἢ ἐν λόγῳ Μουσικῇ ἢ τὸ τότε ἁρμονικῇ ὑπὸ τὴν σημερινήν τῆς λέξεως ἐκδοχήν. Λέγω λοιπὸν ὅτι αὐτὸ δέποτε ὑπῆρξε τοιαύτη, πᾶς δὲ λόγος ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου παρέλκει μόνον τὸ ζήτημα. Τὰ σχετικὰ τῶν αὐτοκρατορῶν θεοπίσματα τὰ ἐμβάλλοντα τὴν τοιαύτην ὑποψίαν ἔχουσι ὅλως ἰδιαίτερον πνεῦμα ἀποσαφηνιζόμενον ἄλλοθεν, ἥτοι ὤριζον ἡμεμέριους «τῆς σειρᾶς» ἀπὸ τοῦ πρεσβυτέρου μέχρι τοῦ πτωχοῦ καὶ οὐδὲν πλεόν. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐν εἰδικωτέρῳ κειρῷ. Ἰκανὸν δμως ἔστω τό γε νῦν ἢ Ἱστορία τῆς Ἀρμονικῆς καὶ ἐκ τοῦ ἀνά χειρὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Γαβριήλ (σ. 19) λεγόμενον ὅτι «ἅπαντες οὐκ ἄλλας καὶ ἄλλας λέγομεν φωνάς, ἀλλὰ τὰς αὐτὰς πάντες», εἰ δὲ στοιχειώδεις τινὲς σύλληψιμοί.

Ἀλλὰ καὶ εἰδὸς τι Ἀρμονίας δὲν ἀποκλείεται. Τὸ λεγόμενον «Ἰσον» (= ὑπήχησις) ἢ «τὰ ἴσα», ἅπερ ἀνεπισημόνως παραδιδόμενα προήλθον μέχρις ἡμῶν, εἶναι λείψανον ἀπλῆς τινος ἀλλὰ μεγαλοπρεποῦς Ἀρμονίας. Εἶχε μάλιστα καὶ τοῦτο εἰδικούς τινας κανόνας προνοθετοὶ καὶ ἱκανὴν μουσικὴν ἐντιρίβειαν καὶ μάλιστα θεωρητικὴν, οἷον τὸ τοῦ Πρωτοψάλτου ἔργον. Ἡ ἀτελής δμως καὶ ἀμυθὴς ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἔδει, ὥς φυσικὰ ἐπακόλουθον τὰ ἀπὸ τῆς ἀρμονικῆς ἀποτελέσματα, ὧν πάντες ἔχομεν πείραν, καὶ τα ὅποια εἶναι ἢ κυριώτεροι αἰτίαι τῆς αἰσθητικῆς ἐκπτώσεως τῆς βιᾶς Μουσικῆς. Ἦναι ἔξ ἑαυτοῦ φανερόν ὅτι ἡ καταλαβοῦσα τὴν Ἐκκλησίαν κυροδαιμονία συνεπέλα τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἑθνοῦς καταπτώσεως δὲν ἐπέτρεπε τὴν σινητήρησιν πολυμελῶν καὶ πολυμιγῶν χορῶν. Περιορισθεῖσης δὲ τῆς ἐν αὐτῇ Μουσικῆς εἰς ἓν μό-

γον πρόσωπον ἀνέθεσε καὶ τὸ εἰρημένον ἁρμονικὸν στοιχεῖον εἰς τὸ οἰονδήποτε παρατυγχάνον πρόσωπον ἢ καὶ γυναικῆν τι παιδίων. Τὸ ἐκ τῶν λόγων τούτων ἀηδὲς καὶ ἀφορητῶς ἀποκρουστικὸν ἀποτέλεσμα προήγαγε παντως καὶ εἰς τὴν σὺν τῷ χρόνῳ καταργήσιν τοῦ Ἰσουλμῆνι ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, ἐνθα καὶ νῦν ἐτι παρὰ τὴν σχετικὴν σχετικῶς ἐμπείρων μουσικῶν εὐπορίαν τὸ εἰρημένον ἁρμονικὸν στοιχεῖον αἰγῆ.

Ἐπίσης ἡ ἄλλειψις Ἀρμονίας δὲν συνεπάγεται τὴν ἐλλειψιν καὶ χορῳδιακοῦ τινος συστήματος. Τοιοῦτο μάλιστα ὑπῆρχεν, ἰδίᾳ κατὰ τὴν Βχιλιετηρίδα, ἱκανῶς προηγμένον καὶ ποικίλον μὲ ἐιδικὴν ὁρολογίαν ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν διαφόρων μουσικῶν κωδίκων.

Μὲ τοιαύτην λοιπὸν ἀναμφισβήτητον σύστασιν διεληθούσα ἡ βυζ. Μουσικὴ τὸ ὁρόσημον τοῦ 1453, ὡς σύστημα μὲν ἔμεινεν ἀναλλοίωτος, ὡς ἐκτέλσεις δὲ ἤρχισεν ἀποκαμῆ. Τῆς ἀποκαμῆς ταύτης τεκμήριον εἶναι δετέ ἐξελιπόν ποτε καὶ ἐν Κ)πόλει οἱ ἱκανοὶ πρὸς θεωρητικὴν καὶ διὰ γραφῆς μετάδοσιν αὐτῆς εἰς τοὺς νεωτεροὺς, ἐξ οὗ οἱ διψῶντες κατεφευγον εἰς Ἀγιον Ὄρος, ὡς οἱ γνωστοὶ Μαν. ὁ Χρυσάφης ὁ νέος, Πέτρος ὁ Μακρεκέτης καὶ Παν. ὁ Χαλαίτζογλους. Ἐκ τούτου μάλιστα ὁ κατ' ἐξοχὴν μουσικοδικάσκαλος τοῦ Ἀγ. Ὀρους Δαρμάνος ὁ Βατοπεδινός ἐπ' αὐτομίσθῃ «διδάσκαλος τῶν Πολιτῶν μουσικῶν». Ὁ Χρυσάνθος ἐν προκειμένῳ γράφει τι τὸ ἱεροβλικόν «δεταν ἐξέλιπεν», λέγει, «ἀπὸ Κ)πόλεως ἡ ἐμμοισος ψαλμοδία, ἐσφῶζετο ἐν τοῖς ἐκκλησίαις ταῖς κατὰ Πελοπόννησον καὶ Κρήτην· δετέ δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἀπέπτη ἐσφῶζετο ἐν τῷ τοῦ Ἀθωνος Ἀγιωνύμῳ Ὄρει, ἐπειδὴ ἐχρησίμευεν ἡ διὰδοσις τῆς Μουσικῆς εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς, καὶ ἄλλοτε μὲν, μάλιστα δὲ εἰς τας ἀγρονίας, ἤγαγον τὰς παννυχίους τελείας. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀθω-

νος αὐθις μετακημίσθη εἰς Κηπολιν διὰ τοῦ νέου Χρυσάρου, τοῦ Παταγιάτου καὶ τοῦ Περκεάτη» (ΧΙΠ, 64).¹ Τοῦτο εἶναι προχειρὸν ἱστορικὸν τοῦ Χρυσάνθου συμπερσμα ἀκαλοηθοῦτος φαίνεται τὴν ὑστερήσανσαν κατὰ Πελοπόννησον καὶ Κρήτην τουρκικὴν κατάκτησιν. Ἀλλὰ θὰ εἶναι ἀκροσφαλὴς ἡ παραδοχὴ τούτου ὡς ἱστορικῆς ἀληθείας. Ὑπὸ ὄντις δῆθεν ἀπηνῶς καὶ ἀγρίως καταδιωκόμενη ἡ βυζ. Μουσικὴ ἤλλασεν ἐπανειλημμένως κατὰ φύγιον καὶ κοιτίδα ἅμα τῇ ἐμφανίσαι τοῦ γυπὸς κατακτητοῦ. Ἀλλ' ἐρεῖ ἡ Κριτικὴ καὶ ἡ Ἱστορία πολλὰ να προσθέσῃ ἐν εἰδικωτέροις μέρει. Ὁ Χρυσάνθος ἵππομαιθεὶς οὕτω παρῆδεν, ἂν δὲν ἠγνόησε, τὰ ἄλλα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐνθα ὁ ἐκκλησιαστικὸς βίος σινειχισθὴ ὁμαλῶς ὁλωσσοῦν, οἷα τὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ Κύπρος, πρὸ πάντων ἡ Ἐπὶ ἰνῆσος, Βενετία καὶ Ρωσία. Διὰ ταῦτα ὀφείλει τις να δεχθῇ μόνον ἀνάλογόν τινα φυσικὴν παρακμὴν, εὐδιόητον ἄλλως, ἥτις ἐπακολουθεῖ πάσῃ γενικωτέρα τοιαύτῃ. Χαρακτηριστικὸν ταύτης ἰδίᾳ εἶναι ὅτι μετὰ τὸν ἐπὶ τῆς Ἀλώσεως Πρωτοψάλτην Γρηγορίου Μπούνην τὸν Ἀλκατὴν δὲν ἀναφέρονται πλέον Πρωτοψάλται, εἰμὴ ὁ κατὰ τὸ β' ἡμῖον τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος Θεοφάνης, Καρύκης, ὁ ἐπὶ μικρὸν ἔπειτα Πατριάρχης Ἀπο τοῦ β' ἡμισσεως τοῦ ΙΖ' αἰ. καὶ αἱ εἰς τὴν εὐχὴ προστατεύει τὴν βυζ. Μουσικὴν, ἐὰν ἀποδώσωμεν εἰς τοῦτο τὴν ἀδυσπῆστον πλέον ἄλυσσον τῶν Πρωτοψαλτῶν καὶ τὰς σημειωμένους ἀπο τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰ. ἀποπειρας ἰδρύσεως τῶν μολονότι βραχυβίων μουσικῶν σχολῶν.

Πρὸς τὰ τέλη της μεταβυζαντινῆς περιόδου δυνάμει να παρακαλοσθῇσωμεν τὴν καθόλου καταστῆσιν, ὡς καὶ τὴν ἀλλοιωσιν ἐνίων μελῶν με ἐντονώτερα ἱστορικά φαι-

1) Θεωρητικὸν Μετὰ τῆς Μουσικῆς. Τεργεστη. 1882.

τα χάρις εἰς τὰς πολυτίμους πληροφορίας, ὥς ἐξήγομεν ἐκ τῶν συγχρόνων κωδίκων καὶ τὰς παρεχομένας ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου ἐν τῷ ἱστορικῷ μέρει τοῦ Θεωρητικοῦ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν νέαν ταύτην περίοδον ἀπαντῶμεν καὶ κί-νησιν τινα παραγωγικὴν ἐν τῷ αὐστηρῷ πάντοτε πλαισίῳ τῆς Παραδόσεως, ἀλλ' οὐδεμίαν πραγματικὴν προαγωγὴν τῆς Τέχνης. Διὰ τοῦτο ἀπαντῶμεν ἀπὸ τοῦδε ὁ τελεύτητον σειρὰν συνθέσεων ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὅ-μου, τοῦ Χερουβικοῦ, φέρ' εἰπεῖν, ἢ Κοινωνικοῦ, αἱ ὁ-ποῖαι ἀκολουθοῦσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τεχνοτροπίαν μὲ ἀδρῶς μὲν τινὰς παραλλαγὰς ἐν ταῖς νέαις γραμμαῖς, ἀλ-λὰ μὲ τὴν αὐτὴν πάντοτε ὁρὴν καὶ πνοήν, οὐδὲν δὲ στοιχεῖον νέον ἐκτὸς ἐξωτερικῶν τινῶν ἀπαρρώσεων. Ἐ-πίσης οὐδεμίαν θεωρητικὴν προσπάθειαν ἀπαντῶμεν πλὴν τῶν στοιχειωδῶν προπαιδευτῶν τῶν διαφόρων χει-ρογράφων. Οἱ Πρωτοψαλταὶ καὶ οἱ ἐν γένει ἐπιδίδοντες ἐν τῇ ἐκκλ. Μουσικῇ ἐφιλοτιμοῦντο μᾶλλον νὰ συγγρά-φωσι Διδασκαλίαν τῆς ἑξωτερικῆς (δραβοπερικῆς) Μουσικῆς, ἢ τοῦ οἰκείου αὐτῶν κεφαλαίου. Ἐνησμένι-ζον μάλιστα καὶ ἐφιλοτιμοῦντο αἱ καλλιφωνότεροι τού-των νὰ ἐπιδεικνύωσι σκανθαλωδῶς καὶ τὴν καλλιφωνίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μιναρὲ ὑποκαθιστῶντες τὸν μονεζίνην, οἱ δὲ ἄνωτέρω Θεοφ. Καρύκης καὶ ὁ Λαμπαδάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος καὶ πάντως καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Τὰ μουσικὰ χειρόγραφα βεβίθουνσι συνθέσεων μὲ τὸν τίτλον «Καλλώπισμα τοῦ (δεῖνα)», ἢ «Ἐκαλλωπίσθη ὑπὸ τοῦ (δεῖνα)». Ὁ Χαλάτζογλου κατα τὴν Χρυσάνθου (XLVIII, § 74) «ἔφερε τὴν ἐκκλ. Μουσικὴν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Ἀθωνι διδασκάλων, ὅμως φαίνεται ὅτι παραδι-δοὺς εἰς τοὺς μαθητὰς τὰ μέλη ἄλλοῦ μὲν συνέτεμνέ τι-νας μελωδίας τῶν θέσεων, ἄλλοῦ δὲ μετέβαλλεν αὐτάς, ἀφορῶν εἰς τὸ ἡδονικὸν ἐν ταύτῳ καὶ καλλωπιστικόν»

καθώς λεγόνσι. Καὶ ἐντεῦθεν ἴσως ἐπήγαγεν ἡ ὁπωσοῦν διάφορος ἀπαγγελία τῶν ἐκκλ. μελῶν κατ' ἑνὸς θέσεως, ἢ τῶν Κ)πολιτῶν μουσικῶν διδασκάλων πρὸς τὴν τῶν Ἀθωνιτῶν. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰω. ὁ Τραπεζούντιος, ὁ ἐπισήμως προβάς εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς παλαιᾶς Παρασημαντικῆς, ἠκολούθησε πάντως τῷ διδασκάλῳ. (1) Δανιηλ εἰσήγαγεν εἰς τὰ ἐκκλ. μέλη Θέσεις ἑξωτερικὰς καὶ ὀργανικὰς, πρὸς παρασήμανσιν τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη νὰ νεωτερίσῃ καὶ περὶ τὴν γραφὴν (αὐτ., § 76) (2) κακὸρρυθμὸς Ἰάκωβος καταφανῶς πλέον ἠκρωτηρίασεν καὶ ἠλλοίωσε τὰς Θέσεις διὰ χειρὸς Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος δὲν ἔγραφεν, ἀποβλέπων μᾶλλον εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐννοιῶν ἢ τῶν μέτρων. Τέλος ὁ Λαμπροδάριος Πέτρος ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Γρηγόριος καὶ τὰ σύντομα στιχηραρικὰ καὶ εἰρημολυγικὰ μέλη, ποῦ μὲν οὐσιωδῶς ποῦ δὲ ἐπουσιωδῶς, μετεβαλόν καὶ μάλιστα τὸ λεγόμενον «Εἰρημολόγιον» τὸ παραδοθὲν ἡμῖν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰ. ἀκμάσαντος ἱερέως Βαλασίου. Τῆς νόσου ταύτης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔμειναν ἀνεπηρέαστοι καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὰ παλαιὰ εἰς τὸ νέον σύστημα

Τὰ ὅλα ταῦτα πρὸς τὸ παρὸν πεῖθουσιν ὅτι τὰ παλαιὰ μέλη, τὰ ὁποῖα παρέδωκεν ἡ Ἀλωση, εἰς τὴν μεταβυζ. περίοδον, οὔτε διετηρήθησαν εὐλαβῶς οὔτε μετεδόθησαν εἰς τοὺς κατω αἰῶνας πιστῶς καὶ ἀκολόβωτα. Τὸ μόνον δὲ νέον, ὅπερ περὶ ἡγάγεν ἡ εἰρημινὴ περίοδος εἶναι οἱ καλούμενοι «καλλιφωνικοὶ Εἰρημοὶ» ὀφειλόμενοι εἰς τὸν ἱερομόναχον Ἀρσένιον τὸν Μικρόν, σύγχρονον τοῦ εἰρημένου Βαλασίου. Ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος τοῦτο, ἔκτός τοῦ ὅτι δὲν προσθέτει νέον τι εἰς τὴν λέχιν, δὲν εἶναι γνήσιον ἐκκλησιαστικόν, ὥς ἔχον τὴν προέλευσιν αὐτοῦ ἐκ τῶν εὐθύμων πανηγυρικῶν ἐστιάσεων, ἥψ' ὧν σὺν τῷ χρόνῳ, καλλιεργηθὲν μάλιστα ὑπὸ ἐλευθεριώτερον πνεῦμα

ὕπὸ τοῦ ἐκείνης συγγρόνου Πετροῦ τοῦ Μπερδέτοι καὶ ἄλλων καὶ ἐκταθὲν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ὑπερβολικὸν ὕψος μετεπήδησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τὸν τῶν παλαιῶν «Μυστημάτων»

Ἀτυχῶς ἡ τελευταία αὕτη σύστασις τῆς ἐκκλ. ἡμῶν Μουσικῆς ἀποτελεῖ διὰ τινὰ τὴν Παράδοσιν, Παραδόσιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ἑκατοντητηριᾶς, ὑπερ τῆς ἑνὸς κόπτονται ἀγνοοῦντες τὴν τῶν δεκαπέντε ὧρων

Ἀπὸ τῆς μεταρριθμίσεως, τέλει τοῦ Χριστιανισμοῦ, δ' ἣς ἡ μὲν γνώσις τῆς Μουσικῆς καταστ. εὐμενέστερα ἢ δὲ μελοποιΐα ἐξέπεσεν εἰς τὸ ἐλίπιδον τῆς σημερινῆς ἐργασίας καὶ δημοσιογραφίας, δι' ἣς ἀρκεῖ μόνον ἀνάγνωσις καὶ γραφή, ἡ μουσικὴ ἀποτοκοῦ τὸς τῆς ἀνθιπαιστοῦ καὶ αὐθιγῶνς ὑλοκειμενικότητος, ὅσον καὶ τῆς ἀμαθίας—πρὸ παντὸς τῆς ἀμαθίας ἀποσιτέλλει τὰς συνεχομένας ἄλλοτε εἰδικὰς δυναμείας, ἐξ ὧν οὐδὲν μὲν παρὸν δύναται νὰ ἐπιτελεσθῇ ὁμαδικὴ ἐργασία ἐνέως καὶ τοῦ ἀντοῦ στοχαζομένη σχολοῦ. Τέλος ἐκ τῶν ὁμολογιῶν τοῦ βιβλίου τῆς Παραδόσεως πνευματοῦ γενικῶς πορθητῶς παρασιγρόμενοι καὶ οἱ μελοποιοὶ ἐπιζητήσαντες τοιοῦτος ἡδονῆς μυσικῆς πρὸς βλάβην τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς θρησκ. Μουσικῆς, οἷα εἶναι τὸ ὑποβαθμικὸν καὶ ἡ μυστικοπάθεια λησμονοῦντες, ὅσον αὐτοὶ, ὅσον καὶ οἱ τῶν τοιούτων ἀπαιτηταί, ὅτι ἡ θρησκεία—Ἐκκλησία δὲν προσφέρει τὴν Μουσικὴν ὡς ὅρον εἰς ᾧ ἅλ' ὡς μέσον, δι' οὗ. Ἡ Μουσικὴ εἶναι ψυχρὸς ἀδρὰ τοῦ ἔχοντος. Ἀληθῶς τὴν κρατοῦσαν ψυχοσύνθεσιν ἀδυνατεῖ νὰ ἐμπροΐσῃ καὶ κινήσῃ ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀληθὴς κοινότητος διὰ πάλιν τὴν Μουσικὴν, ὡς αὐτὴ γνώριμος καὶ μὴ ὁμολόγως βεβιωμένη. Διὰ τὴν ἐπιηρασθῆναι ἡ κρατοῦσα ψυχοσύνθεσις ἐκ τῆς ἀπλότητος αὐτῆς, ἀπαιτεῖται κολλοσι-αία μεταστροφή—ἀδύνατος ὑπὸ τὰς κρατοῦσας κοσμη-κὰς συνθήκας—ἢ συμβατικὴ τις τοῦλάχιστον προσουρμι-

γῇ καὶ εὐλάβεια, παραίτησις ἀπὸ τῶν κοινῶν καλλιτεχνικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ λήθη τοῦ ἀνοικείου καλλιτεχνικοῦ περιβάλλοντος, ὑποταγὴ τέλος εἰς κανὼνα δορικώτερον, οἷον ἐκφράζει ὁ Μ. Βασιλείος λέγων· «Πᾶν, ὃ μὴ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται περπερείας ἔχει κατηγορίαν» καὶ ὁ Σωκράτης· «Ἐγὼ δὲ τέχνην οὐ καλῶ, ὅ ἂν ἢ ἄλογον πράγμα». Καὶ δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀλλότριον καὶ ἀνοικεῖον πρὸς ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο παρὰ τὴν ἀπληστον ἀπόλαυσιν τοῦ ἐκ' ἐκκλησίαις φωτός συγκινεῖται εἰς πρὸς ἐπιστροφὴν ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ ἀμυδροῦ φωτός τοῦ λιτοῦ ἐκκλησιδίου καὶ τοῦ μοναστηρίου. Ἡ θρησκευοῦσα ἐκκλησία δὲν προσφέρει μουσικὴν ἐλευθέρως καὶ κοσμικῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως, διότι δὲν εἶναι αὕτη ἀντικείμενον ἐλευθέρως αἰσθητικῆς κρίσεως, ἐκφεύγουσα καὶ τῆς ἀρμοδιότητος μεραιοῦμένων καὶ προχειρολόγων ὑψηλῶν ἢ ἱερῶν ἐδράνων. Τὸ γνήσιον χριστιανικὸν πνεῦμα εἶναι ἀλήθεια, ἣτις οὔτε συγχρονίζεται οὔτε παλαιοῦται. Τὸ θρησκ. μέλος διὰ τὰ εὐστοχῇ, ἀναγκη τὰ εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸν καθόλου λόγον καὶ γενετικὸν τοῦ συμφανοῦς καὶ ἐπιδικωκομένου συναισθήματος, ἄλλως καταπνίγεται ὁ πρὸς τὸν ὄρον. Διὰ τοῦτο αἰσθανόμεθα, ὅσοι αἰσθανόμεθα, μυριατάτα τὰ κλέφτικα καὶ τὰ δημοτικὰ ἔσχατα. Ἀνίγκη προσέτι κρηπὶς καὶ ἰσχύρις να εἶναι ἡ εὐσέβεια καὶ μόνον αὕτη. Τόσον οἱ Βιζαντινοὶ ἐκκλ. μελουργοί, ὅσον καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι ἐπετυχον ἐκ τῆς ἐγνωσμένης αὐτῶν εὐσεβείας. Ἀλλ' εἰς ὃ σημεῖον ἔχει καταντήσει ὁ ὄρος αὐτός, ἡ καθόλου ἐκκλ. Τέχνη καὶ ἐμφανίσις προσώπων καὶ πραγμάτων καὶ σκηνῶν ἔχει ἐκφύγει τῆς αὐστηριᾶς καὶ ὄντως θείας ἀληθείας χριστιανικῆς Θρησκείας. Ἡ πυρραβεῖσα ἀπ' αἰῶνων ἀσυνδοσία ἀπέδωκεν σύγχυσιν πραγμάτων καὶ πνεύματος. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ ὁ καθυστερημένος οὐραγὸς μένει εἰς σημεῖον ἀντιλεγό-

μενον». Ἐν τούτοις εἶναι ἀνσμφισβητήτως ἀληθές ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ Δ' αἰ. ἐπιχειρηθεῖσα ἀντικαταστασις τῆς θαβι-
τικῆς μελωδίας ἠκολούθησε κατ' ὑποσυνειδητον αἰσθη-
τικὴν τὴν ἄλλην Τέχνην. Ὁ ὑψηλὸς κίων τῆς ἰασιμικῆς
παρέσχευε τὴν ὁσίαν μελωδίαν τῆς Δισα τριῶν καὶ Δια
τεσσάρων εἰς τὴν διανυστικὴν Διαπασῶν καὶ ἐπέκεινα.
Τὸ λιτόν, ἀπέρριτον καὶ σοβαρὸν χρῶμα ἀντικατασταθὲν
ὑπὸ ἀναλόγως διωνυσιαζούσης ἐν παντὶ πολυχρωμίας δι-
εσχύθη καὶ ἐν τῇ Μουσικῇ κατα λόγον εὐρύον. Ὁ ἀντικα-
ταστήσας τέλος τὸ σεμνὸν καὶ συμβολικὸν ξυλοσήμευ-
τρον βακχειώδης κώδων, ὡς καὶ πᾶν τὸ σιελανόν, ἐπέβα-
λε τὴν ἐξεζητημένην καὶ ἐνόγον ἡδύτητα μεταλλικὴν φω-
νὴν. Συντελόντι δ' εἶπεῖν, τὰ ὑπο τῶν ἄλλων αἰσθήσεων
ἐκζητούμενα ὁμόλογον καὶ ἀκουστικὴν αἰσθητικὴν ὑπο-
συνειδήτως κατειργασθῆσαν καὶ ταυτὴς τὴν θεραπείαν
καὶ θωπείαν ἀξιοῦσιν. Ἐκ τούτων ἡ νέα αἰσθητικὴ αν-
τίληψις ζητεῖ—ἅς εἴπωμεν—δικαίως, ὅτι ζητεῖ, ὥς ὁ-
μόλογον πρὸς τὰ καθολικώτερον κρατοῦντα Ἡ παλαιὰ
ἐκπροσωπεῖ τὴν οἶραν πρὸς ἐπιστροφὴν, ἥς καὶ ἔχεται
ὑποσυνειδήτως. Ἰδὸν ἡ νέα ὡς πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦ-
μα, ὅσον καὶ ἡ παλαιὰ ὡς πρὸς τὴν κρατουσάν καθολοι-
ἐκκλ. αἰσθητικὴν ἀποτελοῖσιν ἐξῶφθαλμον τρανὴν ἀντι-
νομίαν.

Ὁ ἀνὰ χεῖρας τόμος ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν προέκκο-
θεσιν τοῦ δευτέρου. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορικὴ κίνησις τῆς
Παρασημαντικῆς, τοῦ δευτέρου τούτου ὀγκηροῦ βραχί-
τῆς ἡμετέρας ἐρεῦνης, τοῦ καὶ κυρίου ἡμῶν θεματος, θά
ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐν τῷ παρόντι, ὡς, διὰ βραχυτάτων.

Ὁ ὅρος «Παρασημαντικὴ» ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον παρ'
Ἀριστοξένῳ. Ἑρμηνευτικῶς εἶναι συνεπέστατος πρὸς
τὴν ἐτυμολογίαν αὐτοῦ. Τ. ἔ. ὠνομασθῆ οὕτω διότι πα-
ρὰ τοὺς λογικοὺς τῶν κειμένων φθόγγους ἐσημαίνοντι

το παλαιὸν μουσικῶν δι' εἰδικόν σημείων. Διὰ τοῦτο, πᾶσα μουσικὴ γραφὴ εἶναι καὶ δυνατὰ νὰ ὀνομαζῇται Παρσιμαντική. Καθὼς δὲ τινες ἀποφαίνονται καὶ γραφῶσιν δι' ἢ πρὸ τοῦ Χρυσάνθοι μόνον ὀνομάζεται οὗτω ἡ Τῆρις Παρσιμαντικὴς ἐπινοηταὶ φέρονται πολλοὶ, τοῦ Περσέου τινος, βιολέως τῆς Αἰγύπτου!), μίλει τοῦ Ἰω. τοῦ Δαριασκηνοῦ καὶ Ἰω. τοῦ Κουκουξέλη, τριῶν ἐν ἰδιωκεῖ ἀλιφ μέλλομεν ἀσχοληθῆ. Αὕτη διὰ τὴν μετὰ τὴν Ἑλυσιν ἀμνησίαν καταστῆσα αἰνιγματώδης κίεστη τὸ τριγώνον σωμα διαφόρων πειραματισμῶν πρὸς μεταρρυθμίαν. Πρῶτος ἐπιχειρήσας τοιαύτην εἶναι ὁ ἐν Ἡρακλείῳ τῆς Κρήτης ἀκμασας, κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰ. Ἀκάσιος Χαλκροποικος, ὃς ἐξάγειται ἐξ ἰδιοχείρου αὐτοῦ χειρογράφων ἀποκειμενον ἐν τῇ Ἑβν. Βιβλιοθήκῃ ὑπ' ἀρ. 917. Ἀλλὰ μεταμεληθεὶς, ὡς γράφει, ἐπεστρεψεν εἰς τὴν πρώτην Δύο περὶ πον μετ' αὐτοὶ αἰῶνας ἀπαντῶμεν ἐξηγήσει τοῦ Βαλασίου Ἐπακολουθεῖ ἢ κατὰ τὸ Ι' 56 ἀποφασιστικῶς πατριωρικῇ κελεύσει χειρονομοῖ Ἰω. τοῦ Γρηγορίου, ἥτις ἐχρησίμευσεν ὡς γενικῶν συνόψων πάντων τῶν δι. σημείων γραφεῖν, μετὰ τῶν ὁμοίων διεκρίθησαν οἱ περιτελλομενων τοῦ ΙΗ' καὶ ἀρρομένοι τοῦ ΙΘ' αἰ. ἀκμασαντες Δανιήλ, οἱ δύο Περσέου. Διατιθέμενοι Ἀντώνιος καὶ Γρηγόριος καὶ ἄλλοι. Ἐἵπαι ὅμως μετ' αὐτοὺς τὸν ἀναδιφῶντα τὰ χειρόγραφα τὴν ἐποχὴν ταύτην το ἀμειοδον αὐτῶν, ἐξ οὗ ἴσμεν τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν προσλαθεῖα. Τὸ πλημμελεῖ καὶ ἄσχετον αὐτῆς ὠφελετο εἰς τε τὸ καθόλου ὀκαταρτιστὴν τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ εἰς παρερμηνείας πραγμάτων καὶ ὁρων Σοφιστικῶν βήμα ἐπεχειρήθη ὑπὸ τοῦ Λεων. Ἀγίου τοῦ ἀλφειοῦ, ἐπὶ τῆς πρώτης Πατριαρχίας Γρηγορίου τοῦ Ι', ὅστις εἰσηγάγε το εὐρωπαϊκὸν σύστημα διδασκῶν αὐτοὺς ἐν τῇ Πατριαρχείῳ εἰς πολλοὺς καὶ ὑπ' ἀφροσύαν, εἰς τοὺς Δομεστικούς τῆς Μ. Ἐκκλή-

σίας. Ἄλλ' ἐκ τῆς πολεμικῆς, ἣν μετῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ Πρωτοψάλτης Ἰάκωβος δὲν ἐτελεσφόρησε. Τέλος τῷ 1814 ἐγένετο δεκτὸν μετὰ πολλὰς περιπετείας τὸ σύστημα τῶν Τριῶν, ὑφ' οὗς πρέπει νὰ νοῆται κυρίως ὁ Χρυσάνθος, ὅπερ διδαχθὲν ἐν τῇ βραχυρίῳ πόλιν (1815-1820) Μουσικῇ Σχολῇ διεδόθη βαθμηδὸν καθ' ἅπασαν τὴν Οὐρουδοξίαν καὶ ἀποτελεῖ τὴν μόνην καὶ ἐπίσημον ἡμῶν ἐκκλ. Παρασημαντικὴν. Αὕτη οὐνδᾶται μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Χρυσάνθου, περὶ ἧς ἡ ἱστορικὴ γραφὶς ὑπῆρξεν ἀφειδῆς εἰς ἀπόδοσιν πολλῶν καὶ ἐξαιρετικῶν προσόντων, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ἐν τῷ ἱστορικῷ μέρει τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ λέγει μόνον ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς Πέτρου τοῦ Βυζαντίου. Ἄν δὲ ἐκ μετριοφροσύνης αὐτὸς δὲν ἀναφέρῃ ἄλλην αὐτοῦ ἐπίδοσιν καὶ σπουδὴν, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Παναγιώτης Πελοπίδας, ὁ καὶ ἔκδους τὴν συγγραφὴν ἐκαίνου, οὐδὲν προσθέτει. Εἶπον ἄλλοτε καὶ ἔγγραφα κατ' ἐπανάληψιν καὶ μέλλει νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ οἱ δύο αὐτοῦ συνεργάται δὲν ἦσαν ἀναλόγως ἐγκρατεῖς τοῦ βαθμοῦ τοῦ παλαιοῦ συστήματος καὶ ἐπομένως οὔτε οἱ ἐνδεδειγμένοι διὰ τόσον κολοσιαῖον ἐγχείρημα, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἔπρεπε νὰ θαψοῖ διὰ παντὸς τὴν παλαιὰν Παρασημαντικὴν. Ἐκ τούτου θεωρῶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἐνοχον συβαρωτάτης ζημίας Ἡ μουσικὴ ὥς καὶ ἡ καθόλου κατάρτισις τοῦ Χριστιανοῦ δὲν φαίνεται ἀναλλογος πρὸς τὸ ἐπιχειρηθὲν. Τὸ «θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς» ἐμφανίζει αὐτὸν ὥς μεθοδικώτερόν τινα συλλογέα, φυσικῶ καὶ εὐνοήτῳ τῷ λόγῳ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐγκρατῇ πάντων τῶν ὧσων ἔγραψεν οὔτε ἐκφεύγοντα τῆς κριτικῆς ἀλγεινῶν ἱστορικῶν, τεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ὀλισθημάτων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν περὶ τὴν μελοποιΐαν ἱκανότητα αὐτοῦ, ἱστορεῖται ὅτι ἐμέλισε πολλά, τὰ ὅποια ἀτυχῶς ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός. Ἡ κοινὴ ὅμως καὶ γνωστὴ συνήθεια ὑποβάλλει τὴν σκέψιν ὅτι

μβ'.

μεταξὺ τῶν συγχρόνων καὶ μαθητῶν αὐτοῦ θὰ ἐσώζοντι .
πάντως τινά, ὡς ὤφειλον μάλιστα. Ἐὰν δὲ ἀπείδωμεν εἰ-
τι «Κύριε ἐλέησον» τῆς Μεγάλης Ἐκτενοῦς, μοναδικῶν
ἴσως περιεχομένων ἐν τινι χειρογραφῷ τῆς ἐμῆς βιβλιο-
θήκης, Ἰδιοχείρῳ τοῦ ἐκ Μακεδονίας ἱερομοναχου Ἀν-
τωνίου Σιναΐτου (1827), ὑπὸ τὸν τίτλον: «Γὸ παρὸν παρὰ
Χρυσοστόμου Διδασκαλοῦ» (Πίν. ΙΗ'), δὲν θὰ ταλμῆσαι-
μεν νὰ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτόν τὴν θρυλουμένην μορ-
φήν ὑπεροχῆς καὶ ἐξαιρετικότητος. Καὶ ἀπὸ θεωρητικῆς
δὲ ἀποψεως ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν εἶχε τὸ ἀπαιτούμενον
κῆρος, ὥστε νὰ ἐπιβληθῇ. Διὰ τοῦτο τὸ σύστημα αὐτοῦ
ἐπαλεψεσαν ἀμέσως πολλοὶ μὲν, ἰδίως δὲ ὁ τότε Πρωτο-
ψάλτης Μανουὴλ καὶ ὁ τότε Δομέστικος Κωνσταντῖνος ὁ
Βυζαντινός. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀντεταχθῇ σφοδρῶς κατ'
αὐτὸν ὁ σύγχρονος «ἐκ διαφόρων ἐπιστῆμων ἀκαδημειῶν
ἱατροφιλόσοφος» Βασίλειος ὁ Στεφανίδης γράψας μι-
λιστα ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου, καθ' ὃν χρόνον ἐφαι-
νετο τὸ νέον σύστημα ὀριστικῶς ἐπικρατήσαν (1819)
«Σεδίασμα περὶ Μουσικῆς, ἰδιαίτερον ἐκκλησιαστικῆς»,
διὰ τοῦ ὁποίου ἀντετάσσεται εἰς τὰς καθόλου διδασκο-
μένας ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου θεωρίας καὶ οὐχὶ ἅπλως ἀπει-
ρνεῖ λαθαννεντα ἢ ἐμφανῇ εὐθὺν ἢ πλάγιον κατ' αὐ-
τῶν ἐλεγχον διὰ τὸ ἔγκλημα αὐτῶν. Τοῦτο ἀναμφιβό-
λως εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν περιεργῶς βλέπομεν παραισιω-
πώμενον τὸ σῆμα τοῦ Στεφανίδου ἐν τῇ ἱστορικῇ με-
ρὶ τοῦ Μ. Θεωρητικοῦ, ἂν καὶ οὗτος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1810
εἶχεν ἐμφανισθῇ ὡς ἐμβρυϊκῆς θεωρητικὸς δημοσιεύσας ἐν
τῇ ἴπῳ τὴν ἐφορμασμένην ἐκδιδομένην Ὀκτωήχην μελε-
τὴν «περὶ τοῦ διατονικοῦ γένους τῆς ἑλλην. Μουσικῆς»
Ἐκ τοῦ τελευταίου μάλιστα τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ

1 Ἐδημοσιεύθη διὰ τοῦ Ε' τευχους τοῦ Ἑκκλ. Μ. Συλλο-
γοῦ Κηπίλειος, 1902. Σελίδες πικναὶ μεγάλου σχήματος 72.

το καὶ λίαν γνώριμος ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς κύκλοις, ἐπιμένως ἄπορον πῶς ἠγγονήθη. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ περὶ ἄλλου τινός, τοῦλάχιστον δια τὴν ἐποχὴν ἱεσιλόγον, τοῦ Ἀποστόλου Κωνστάντα καὶ τοῦ οὐχ ἦντον ἔλλογίμου Ἀντωνίου τοῦ Λαμπαδαρίου ὡς καὶ τοῖς ἡων-
 σταντίνοι τοῖς Βυζαντίνοι. Ἀπλὴν δέ τινα μόνον μνείαν ποιεῖται τοῦ ὀνόματος τοῦ Πρωτοψάλτου Μανουὴλ. Τόσον λοιπὸν εἰδικοί, ὅσον καὶ ἀμοιβαῖοι προσωτικοί, φαίνεται, λόγοι συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐξακολουθῶσι πολλοὶ ἐπὶ πολλὰ ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ νέου συστήματος ἔτι, μάλιστα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ, νὰ ψάλλωσι διὰ τοῦ παλαιοῦ.

Λίαν ἐνῶρις ὅμως τινὲς ἀναγνωρίσαντες τὴν προσγε-
 νομένην ζημίαν καὶ τὴν χρησιμότητα τοῦ παλαιοῦ συστή-
 ματος ἤρξαντο μετὰ πολλῆς ἀλλὰ πάντοτε ἀκάρπου ἐπι-
 μελείας νὰ ἐπιδίδωνται εἰς αὐτὸ καταρτίζοντες καὶ ἐρμη-
 νευτικᾶς Συλλογᾶς Ἀτυχῶς ἀκολουθοῦντες μεχρι καὶ τῶν
 ἡμερῶν ἡμῶν ὁλως μηχανικὴν μεθόδον δὲν ἦτο δυνα-
 τὸν νὰ ἀποφέρωσι τοὺς ἐπιδιωκομένους καρπούς, ἀλλὰ
 σύγχυσιν μόνον, σύγχυσιν καὶ σκότος ἀδιαλύκαντον.
 Ἐχὼ ἀνὰ χεῖρας καὶ ὑπ' ὕψιν μεταξὺ ἄλλων καὶ σχετι-
 κὴν ἐργασίαν τοῦ Σαμίου Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, μαθη-
 τοῦ τοῦ Χουρμουζίου καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μουσικοδιδα-
 σκάλου ἐν Σάμῳ, ἐξ ἧς πολλὰ τις δύναται νὰ ἐξαγάγῃ.
 Εἶναι λίαν λυπηρὸν ὅτι οἱ θεωρούμενοι ἐν ταῖς ἡμέ-
 ραις αὐτῶν πρυτανεῖς καὶ κορυφαῖ ἐν παντὶ κεφαλαίῳ
 τῆς Μουσικῆς φρωῶνται τόσοι κενοὶ καὶ εἰς στοιχειώδη
 ἔτι πράγματα. Ἐδιδάχθη, λέγει, ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην τὴν
 παλαιὰν Μουσικὴν καὶ ἔπειτα τὴν νέαν παρα τῷ Χουρ-
 μουζίῳ καὶ ἔλαβεν ἀντίγραφον τῆς ἐξηγήσεως τῶν σημεί-
 ων τῆς Χειρονομίας, ἀλλ' ἀπολέσας αὐτὸ ἐδυσκολεύετο ἔ-
 νεκα τῆς πολυετίας νὰ μεταγράψῃ ἐκ τῆς παλαιᾶς. Παρα-
 δίδεται δὲ σχετικῶς ὅτι, ὅταν ποτὲ ἐπέδειξαν αὐτῷ πα-

λαιὸν χειρόγραφον ἐν τῇ κατὰ Σάμον Μονῇ τοῦ Σταν-
ροῦ εἶπε: «Τῆς Μουσικῆς αὐτῆς ἐχάσαμεν τὸ κλειδί»
Ἐν τῇ εἰρημένῃ ἰδιογράφῳ αὐτοῦ ἐργασία θεωρεῖ με-
γα βοήθημα τῶν μουσικῶν τῆς νέας τὴν γνώσιν τῶν ση-
μείων τῆς χειρονομίας, οἱ δὲ ἔχοντες, προσεπιλέγει, «παν-
τελῇ τούτων ἄγνοιαν πολλὴν φέρουσι τὴν ἀτέλειαν ὡς
πρὸς τὴν Μουσικὴν» Ἄλλος τις Ἀγιορείτης, οὗ τῆς
ἐργασίας ἔχω ἐπίσης, παρέχει ἡμῖν τὴν ἐλλικρινῆ πληρο-
φορίαν ὅτι οἱ παλαιοὶ μετεχειρίζοντο τὰ σημεῖα τοῦ πα-
λαιοῦ συστήματος «κατὰ γνώμην τῆς ἀρεσκείας τῶν
δίδοντες αὐτοὶ αὐτοῖς γενικὸν κανόνα τὸ: ἔτσι τὸ ἔλεγει
ὁ διδάσκαλός μου· καὶ ὁ ἄλλος: ὁ ἐδικός μου δὲν τὸ ἔλε-
γεν ἔτσι νά, οὕτως τὸ ἔλεγεν· ὥστε τυφλὸς τυφλὴν ὡδή-
γοῦσε, ἀμφοτέροι δὲ εἰς βόθρον ἐπιπτον ὡς ἐγώ». Καὶ
προηγουμένων ἐπιχειρεῖ τῇ ἐξήγησιν ἐτῶν σημαδίων κατὰ
τὸν νέον τῆς μουσικῆς τοῦτον» ὡς εὔρεν, λέγει, αὐτοὺς
«μέ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ μάχους» Ἐν τούτοις αὐτοῖς
αὐτοὶ ἀποδεικνύουσι τὴν θλιβεράν αὐτῶν ἄγνοιαν ὡς καὶ
τὸ ἀμύθητον ὅλων τῶν ἐπιχειρούντων τὴν τοιαύτην ἐπι-
χείρησιν Τὴν αὐτὴν μηχανικὴν μέθοδον ἠκολούθησε καὶ
ὁ σύγχρονος τῶν Τριῶν Ἀπόστολος Κωνστάντας καὶ ὁ
Παν. Κηλετζανίδης, ὁ Κυριακὸς Φιλοξένης καὶ ὁ Πρωτο-
ψάλτης Γ. Βιολάκης καὶ ὅσοι σύγχρονοι αὐτῶν καὶ μετ'
αὐτοὺς ἐπεχείρησάν τι βασιζόμενοι εἰς τὰς ἐν τῇ Θεω-
ρητικῇ τοῦ Χρυσανθοῦ ὁδηγίας αὐτοῦ. Ἀντίθετος αὐ-
τοῖς ὑπῆρξεν πῖεσις τις, μονάδας μόνον τινὰς ἀριθμοῦ-
σα ὁπαδῶν ἐκ τε τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, ἣ ὁποία, λυ-
πηρόν, δὲν εἶναι δυνατόν αὐδέπειτε—λέγω αὐδέπειτε—νά
ἀποδώσῃ θετικόν τι καὶ ἱστορικῶς γνήσιον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δι' ὅτι ἀφορᾷ τὴν γένεσιν καὶ πρόοδον τοῦ βιβλ. ἐκκλ. μέλους ἡ βιβλιογραφία εἶναι ἀπαραντις Ἀρχὴ ταύτης ἡ καθόλου ἐκκλ. Ἱστορία καὶ εἰδικώτερον ἡ τῆς Λατρείας Εὐνάητος ὅμως πρὸ πάντων ἀνάγκη ἡ γνώσις καὶ μελέτη παντὸς εἵδους βιβλ. μέλους καὶ τῶν ταύτους σχετικῶν, οἷα τῆς ἀρχαίας ἐλλ. Μοι σικῆς, τῆς δημόδους, τῆς Τονρικῆς κ. τ.λ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Παρασημαντικὴν καὶ τὴν θεωρητικὴν ὑφὴν τοῦ ἐν λόγῳ μέλους τὸ πλεον. θάυμαστόν καὶ περίεργον εἶναι ὅτι μετα. πάροδον τόσων αἰώνων καὶ παρὰ τὴν τόσον ἀφθονον ἐν τῇ μελοποιίᾳ παραγωγὴν τρεῖς μόνον θεωρητικὰς πραγματείας ἔχομεν: τὴν τοῦ ἱερομονάχου Γαβριήλ (ΙΔ'-ΙΕ' αἰ.), ἥτις εἶναι καὶ ἡ διεξοδικωτέρα καὶ συστηματικωτέρα τῶν ἄλλων, τὴν τοῦ Χρυσόφου (1458) ἥς φαίνεται ἀντίγραφον τὸ ἐν τοῖς ἐξῆς δημοσιευόμενον καὶ οὐχί, ὡς ἐθεωρήθη, αὐτόγραφον, καὶ τὴν βραχυτάτην ἀλλὰ λίαν περιεκτικὴν καὶ πολύτιμον τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου. Παρὰ ταύτας δὲ τὸν «Ἀγιοπολίτην» καὶ τὰς «ἐρωτυλοκρίσεις» τοῦ Ψ. Δαμασκηνοῦ, ἀμφοτέρως ἔργα τοῦ ΙΔ'-ΙΕ' αἰῶνος, καὶ ἀπλᾶς τινὰς ἀμεθόδους καὶ ἀτάκτους Σύλλογους ἡρωνισμένους ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Ὁ Ἀγιοπολίτης, ἀποκείμενος πεκολωμένος ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ὑπ' ἀρ. 360 καὶ ἀποδιδόμενος ἐπὶ πολὺ ἐξ ὑπόθετου σπουδῆς εἰς τὸν Ἀνδρέαν Κρήτης ἢ εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν καὶ Κοσμᾶν, ἀπεδείχθη αἰσίως ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ ΙΔ'-ΙΕ' αἰῶνος.!). Φαίνεται δὲ ὅτι ὡς βάσις αὐτοῦ ἐχρησίμευσεν στοιχειώδης τις προπαιδεύει προπαρασκευασμένη εἰς τὰς συλλογὰς βίων, Ἀκολουθιῶν καὶ ὕμνων τῶν Ἀγίων, οἷαι τὸ Μαρτυρολόγιον, Ἀγιολόγιον, Μηνολόγιον κτλ. Μία τοιαύτη λοιπὸν Συλλογὴ «διὰ τὸ τῶν ἁγίων...

1) Εἰδικὴ Βιβλιογραφία θέλει καταχωρηθῇ ἐν τῷ Β' Τόμῳ

περιέχειν πολιτείαν» ἐπωνομάσθη α' Ἀγιοπολίτης», ὅπως Ὡλαί «Λειμών» «Θησαυρός» κτλ.

Ἡ δὲ τοῦ Ψ-Δαμασκηνοῦ, ἦν ἐγὼ τοῦλάχιστον ἐ/ω ὑπ' ὅσων ἐν ἀντιγράφῳ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 332 χειρογράφου (φύλλ. 71) τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παν. Τι-φοῦ, ἡ κατὰ πλείονα ἀντίγραφα σωζομένη καὶ ἴσως σύγ-χρονος περίπου τοῦ Ἀγιοπολίτου, εἶναι ἐκ πολλῶν κατα-φανῆς ἐπιπλοῦτισις τοῦ Ἀγιοπολίτου, ἂν μὴ καὶ βάσις αὐτοῦ, ὡς εἰκαζώ ἐκ τινῶν σαφῶν σημείων.

Ἀμφοτέρω ταῦτα, ὡς καὶ τὰς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐκτιθεμένας Πραγματείας τοῦ Γαβριῆλ καὶ Χρυσάφην, ἂν τις μετὰ βα-θιτερας καὶ κριτικῆς ἱστορικῆς προσοχῆς μελετήσῃ, οὐ εὗρεθῇ πρὸ σοβαρῶν ἀπορημάτων ἀφορώντων τὴν κα-τάστασιν τῆς βιζ. Μουσικῆς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ λεγομένῃ ἀκ-μῇ αὐτῇ. Ὁ Χρυσάφης ἐν τῷ Προοιμίῳ αὐτοῦ διδὲι φαινοτεραν εἰκόνα τανυτῆς ὁμολογῶν ἅμα ὅτι παρέργως ἐπελήφθη τοῦ ζητήματος, κτίτοι «πολὺ τὸ ἔτι κρατοῦν ἀτεχνὸν ὄρων», ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι τὸ θεωρούμενον ἐν-δοξον ὑπουργημα τοῦ ψαλμῶν τότε ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ δὲν ἦτο, ὡς ὠφείλει, ἀποκλειστικόν τι ἐπάγγελμα καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχεν, ὡς ὠφείλε, μουσικὴ σχολή. Ἐκ τούτων ἂν εἴη τις ἀνάλογα ποσοστὸν περὶ τῆς συστηματικῆς καὶ ἰνδολεχούς καλλιτεργείας τῆς Μουσικῆς καὶ ἀνάλογα περὶ τῆς θεωρῶς καὶ κατασκευῆς αὐτῆς. Καὶ γεννᾶται ἰδίᾳ τὸ ἐρώτημα δια τούς ἀποδιδόντας τὴν ἀνωτέρω κατάστα-σιν εἰς ἱστορικὰς κατασκευάς: Τισαύτη λοιπὸν καθολι-κὴ λαίμαψ ἐπεσηκῆεν ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Γένος (Πλάθεν, Ἀντιστορητόν), ὥστε ἐν χιλίους περίπου ἔτεσιν αὐτὸν ὥλο ἰχνός ἔειπεν ἡ ὁ Ἀγιοπολίτης ἔστω. Ἡ, τοι-αύτη ὑπῆρξεν ἡ καταστροφὴ, ἦν ἐπεφερα τὸ α' ἥμισυ τοῦ 11' αἰῶνος, ὥστε ἡ τύχη καὶ πᾶσα ἔκτοτε προοπτικὴ νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ συνδέσῃ τοῦς δυο ἔκτοτε αἰῶνας μὲ τοὺς πρὸ ἐκείνου Ἀλλ' ὅχι βεβαίως διότι, ἐξ ἄλλου, οἰαδῇ-

ποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ κατιστροφὴ ἐκείνη ἐν τῷ Βυζαντίῳ, δὲν ἦτο τοῦτο τὸ Γαριζειν ἢ ἡ μοναδικὴ κεντρικὴ τῆς Μουσικῆς πηγὴ. Ἐμειναν ἄλλα κέντρα ἀνεπαφα, ἐν οἷς πᾶσα παράδοσις καὶ κίνησις ἐξηκολούθησε τὸν κανονικὸν αὐτῆς ροῦν. Δὲν ἱστορεῖται δὲ οὔτε καὶ ἦτο δυνατὴ τελεία ποτὲ ἀπόσβεσις τῆς Παραδόσεως ἐν Βυζαντίῳ. Ὁ Ἄθως, ἕξ ἄλλου, καὶ τὰ κράτη τῆς Νικαιας, τῆς Τραπεζοῦντος κτλ. ἤσαν ἱκανὰ νὰ διατηρήσωσιν αὐτήν. Προσωπικῶς φοβοῦμαι μὴ ἡ τόσον θρῖλονμένη Μουσικὴ κινδυνεύσῃ νὰ σκανδαλίσῃ τὸν μουσικοδίφην ἀρχαιολόγον καὶ ἱστορικὸν εἰς τὸ νὰ διερωτηθῇ: Μὴ αὕτη ἦτο πραγματικὸς θρῦλος καὶ οὐχὶ πολὺ διαφορὰς τῆς γνωρίμου ἡμῖν, πλήν τῆς χορφοδιακῆς αὐτῆς ἐμφανίσεως καὶ τῆς ρυθμικῆς ἀρτιότητος καὶ σαφηνείας; Καὶ ἐνισχύεται τις εἰς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην τόσον ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐφεξῆς Πραγματειῶν, ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Καὶ ἐκπηδᾷ πάλιν αὐθόρμητον καὶ δεδικοιολογημένον τὸ ἐρώτημα: Δὲν ἔγραψαν; Ἡ τὰ γραφέντα ἀπώλοντο, Τὸ πιθανώτερον εἶναι τὸ πρῶτον· διότι ἔχομεν τὰς ἀνωτέρω, πιστὸν κάτοπτρον τῆς καταστάσεως, καὶ τινὰς ἄλλας κατὰ το μᾶλλον ἢ ἦτεον ἀξιολόγοις καὶ μάλιστα τὴν ἐν πολλοῖς ἀνόητον τοῦ Ψ-Δαμασκηνοῦ, ἣτις ἀποτελέσασα προφανῶς ποτε τὸ ἅπαντον τῆς θεωρητικῆς γνώσεως καὶ τὸ ἐγκόλπιον παντὸς μουσικοῦ διεφυλαχθῇ στοργικῶς περισωθεῖσα εἰς πολλὰ ἀντίγραφα. Καὶ ἐτεμαχίσθη μάλιστα εἰς εἰδικωτέρας μονογραφίας, τοιῦθ' ὅπερ εἰς συν-εβῆαι καὶ ἂν εἴχομεν ἀξιολογωτέρας καὶ διεξοδικωτέρας, ὅσον καὶ ἂν οἱ πρῶτοι αὐτῶν κατοχοὶ ἀπεκρυπτοιν αὐτάς. Ἐπόμενον ἄρα ὅτι δὲν ἔγραψαν, μὴ ἐννοοῦντες ἐπαρκῶς, τὴν θεωρητικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἑαυτῶν ἐπιτηδεύματος, ἢ, τὸ ἐλάχιστον, ἐπόμενοι τοῖς παλαιοτέροις μετέδιδον προφορικῶς πλημμελέστερον ἢ ἀρτιώτερον, φειδωλότερον ἢ

μη'.

ὑφειδεσσετον καὶ κατὰ προτίμησιν τὰς θεωρίας αὐτῶν
ὡς ἀπόρρητα εἰς τοῦς ἀναλόγως μεμνημένους

Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ἡ βυζ. ἐκκλ. Μουσικῇ δὲν πιύει διὰ
τοῦ ἀπεράντου μελωδικοῦ αὐτῆς πλούτου νὰ ἀποτελῇ ἐ-
ξόχως ὡραῖον καὶ μάλιστα ἐνδιαφέρον καλλιτεχνικὸν κε-
φαλαιον καὶ ἐκδήλωσιν σεβαστῆν τοῦ βυζ. ἐκκλ. πνεύμα-
τος. Καί, ὅπως ἐν ἄλλαις, καλεῖται ὁ ἡμέτερος αἰὼν πρὸς
συστηματοποίησιν καὶ καλλιέργειαν αὐτῆς δυναμένην νὰ
ἐμφανίσῃ ταύτην ὡς ἀντικείμενον καὶ διεθνεστέρου ἐτι
ἐνδιαφέροντος. Δὲν θὰ εἶναι σοφὸν νὰ καταργήσωμεν καὶ
θάψωμεν αὐτήν, ἵνα ἐν λίαν προσεχεῖ μέλλοντι ἀναγκυ-
αθῶμεν νὰ ἀποδυθῶμεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐκταφῆς αὐ-
τῆς καὶ ἀναβιώσεως.¹

1) Ἐγγραφον ἐν Σάμω 1838.

**Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν ἱερομονά-
χοις κυροῦ Γαβριὴλ ἐξηγήσας πάντο ὠφέλι-
μος περὶ τοῦ τί ἐστὶ Ψαλτικὴ καὶ περὶ
τῆς ἐτυμολογίας τῶν σημαδίων ταύτης
καὶ ἐτέρων πολλῶν χρησίμων καὶ
ἀναγκαίων.**

[Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ προκειμένου εἶχον ὑπ' ὄψιν πρὸ παντὸς τὸ ὑπ' ἀριθ. 332 χειρόγραφον τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παναγίου Τάφου. (φ. 75^α - 95^β) καὶ τὸ ἐν τῷ Β' τεύχει τοῦ Ἑκκλ. Μουσ. Συλλόγου Κ) πόλεως (Παράρτημα Ἑκκλ. Ἀληθείας), ἔτος 1900, δημοσιευθὲν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 811 χειρογράφου τοῦ ἐν Κ) πόλει Ἀγιοταφίτικοῦ Μετοχίου ὑπὸ τοῦ τότε ἱεροδιακόνου καὶ βιβλιοφύλακος αὐτόθι, εἶτα δὲ ἀρχιμανδριτου, Ἰακώβου Ἀρχατζικᾶκη. Ἔτι δὲ καὶ μικρὸν ἀπόσπασμα,¹ ἄγνωστον πόθεν ληφθὲν, καταχωρηθὲν ἐν σχετικῇ μελέτῃ ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Γ. Βιολίκη ἐν τῷ Α' τεύχει τοῦ ἀνωτέρω Συλλόγου σελ. 32—33, ἔτος 1900. Τὰ εἰρημένα κείμενα θὰ δηλώνται ἐν τοῖς ἐξῆς διὰ τῶν: Κ. Ἱ(εροσολ), Κ Κ. καὶ Κ. Β., αἱ δὲ ἐμαὶ δι-ορθώσεις διὰ γραμμάτων ἡραιωμένων.]

(φ. 75^α) Περὶ τῆς προκειμένης ἡμῖν ὑποθέσεως πολλῶν εἰπόντων πολλὰ πάντες ὁμοίως πύρρω τοῦ σκοποῦ βάλλουσι καὶ οὐδ' αὖτως τῇ ὑποθέσει²

1) Ἀπὸ (φ. 81α) «δέον ἐστὶ καὶ ταῦτα ἐτυμολογήσει» τοῦ παρόντος κειμένου μέχρι (φ. 86β) «εἶναι τῶν ὀκτώ ἤχων ἀρμόσει» 2) Κ. Ἱ.: τῆς ὑποθέσεως.

τῆς Ψαλτικῆς φασι προσήκοντα· ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικῶς πάνυ προσφέρουσι· ταῦτα καὶ ἀφελῶς

Τάχα δ' ἂν οὐκ ὀλίγοι καὶ προσήκοντά τινα εἶπον περὶ τοῦ προκειμένου. Ἐπεὶ καὶ ὁ πρῶτος εὐρῶν καὶ συνθεῖς καὶ ὀνομάσας τὸ σημεῖα τῆς Ψαλτικῆς λίαν καλῶς καὶ ὥς οὐκ ἐνεχώρει ἄλλως εἰπεῖν συνέθηκε καὶ οἰκείαν καὶ προσήκουσαν ἐκάστω τὴν προσηγορίαν ἀπένειμε. Τὸν τοιοῦτον οὖν (75^β) ἀδύνατον ἦν μὴ καὶ λόγον ἀποδοῦναι ἐν ἐκάστω ὥς ἔχοντα καὶ τὸ εὐλογον τοῦ προκειμένου δεικνύντα². Ἀλλὰ τοιοῦτο μὲν τι³ οὐ σώζεται, ἴσως τῷ χρόνῳ διαφθαρέν, πολλὰ δ' ἄλ λ α⁴ φαῦλα καὶ οὐδὲν ὑγιὲς ἔχοντα. Λιὰ ταῦτα οὖν δεῖν ἔγνων μικρά τινα περὶ τοῦ προκειμένου εἰπεῖν καὶ ἴσως οὐ φαῦλα, ὥς γε ἑμαυτὸν πείθω, ἀλλὰ καὶ χρησιμώτατα λίαν ἀνδρὶ περὶ Ψαλτικὴν καταγινομένῳ. Λέξω γὰρ ἐτυμολογίαν τῶν τε ἀφῶνων καὶ φωνητικῶν σημαδίων καὶ δυνάμεις τούτων καὶ ἕτερα χρειώδη, ἅπερ ἂν τις ἴδῃ τὸν ὅλον διεξελθὼν λόγον. Εἰ δὲ μὴ παρὰ τοῦ παρελάβομεν ταῦτα οὔτε γεγραμμένο εἶδομέν που, μὴ θαυμάσῃ τις καὶ διὰ τοῦτο ἄχρηστα ταῦτα νομίσῃ, ἀλλὰ τοῦτο δεῖ⁵ πρὸ τῶν ἄλλων θεωρεῖν, εἰ καλῶς ἔχουσι ταῦτα εἴτε καὶ μή, ἀλλὰ μὴ ἀπερισκέπτως οὕτω τούτων καταψηφίζεσθαι.

Ἀρκιέον δ' ἐντεῦθεν Θεῷ βοηθῷ χρωμένοις.

(76^α) Ψαλτικὴ ἐστὶν ἐπισιτήμη διὰ ρ υ θ μ ὦ ν⁶

1) K. K.: προσφέρουσι.— 2) K. 'I' δεικνύοντα.— 3) K. K.: μέντοι.— 4) Τὰ Κεῖμ.: ἄλλως.— 5) K. K.: δεῖ τοῦτο.— 6) Τὰ K.: δι' ἀριθμῶν, ὅπερ προφανῶς προσεκυνεν ἐκ κακῆς ὑπαγορεύσεως.

καὶ μελῶν περὶ τοὺς θείους ὕμνους καταγινόμενη. Ταύτης δὲ ἀρχὴ μὲν καὶ οἶον στοιχειώσις σημά-
διὰ τινὰ φωνητικά τε καὶ ἄφωνα, ἅπερ ἐξῆς εἰσό-
Περὶ φωνητ. ση- μεθα. Εἰσὶν οὖν τὰ μὲν φωνη-
μαδ. ἀνιόντων τε τικά¹ σημάδια δεκαπέντε, ὑπο-
καὶ κατιόντων κριμένου δηλονότι καὶ τοῦ Ἰσον,
τὰ δὲ ἄφωνα ἑπτὰ καὶ τριάκον-
τα,² ὥς γίνεσθαι τὰ πάντα, περὶ ἃ ἡ Ψαλτικὴ κα-
ταγίνεται, πεντήκοντα πρὸς τοῖς δύο³.

Ἀλλὰ τὰ μὲν φωνητικά⁴ σημάδιά εἰσι ταῦτα:
Ἰσον, Ολίγον, Ὁξεῖα, Πεταστή, Κούφισμα, Πε-
λαστόν, δύο Κεντήματα, Κέντημα, Ὑψηλὴ, Ἀπό-
στροφος, δύο Ἀπόστροφοι (Σύνδεσμοι λεγόμε-
νοι), Ἐλαφρόν, Χαμηλὴ, Ἀπορροή, Κρατημοῦ-
πόρροον (Βλ. Πίν. Α')⁵.

Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι τὰ φωνητικά σημάδια, ἅ-
περ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι στοιχεῖα προσαγορεύσας.
Εἰ γὰρ ἐκ τούτων σύγκειται ἡ Ψαλτικὴ καὶ εἰς
ταῦτα πάλιν ἀναλύεται, πῶς οὐκ ἂν εἴη στοιχεῖα;
Στοιχεῖον γάρ ἐστιν, ἀφ' οὗ πρῶτου γίνεται τι
καὶ εἰς ὃ ἔσχατον ἀναλύεται

(76β) *Διαιρέσεις* Ταῦτα δὲ πάλιν διαιρεῖται εἰς
τούτων εἰς ἀνι- ἀνιόντα καὶ κατιόντα Καὶ ἀνι-
όντα καὶ κατι- όντα μὲν εἰσι ταῦτα: τὸ Ὀλίγον,
όντα. ἡ Ὁξεῖα, ἡ Πεταστή, τὸ Κούφι-
σμα, τὸ Πελαστόν, τὰ δύο Κεντήματα, τὸ Κέντη-

1) K. K.: φωνικά. — 2) Ὁ ἀριθμὸς οὗτος διαφέρει μοναδι-
κῶς τοῦ τῶν ἄλλων προταϊδειῶν, ὃ δὲ λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ τό-
πῳ. — 3) K. K.: καταγίνεται πρὸς τοῖς δύο. — 4) K. K.: φωνη-
κά. — 5) Τὰ K. δὲν καταγράφουσι τὰ σχήματα.

μα καὶ ἡ Ὑψηλὴ Κατιόντα δέ, ὁ Ἀπόστροφος, οἱ δύο Σύνδεσμοι, τὸ Ἐλαφρόν, ἡ Χαμηλὴ, ἡ Ἀπορροή καὶ τὸ Κρατημοῦπόρροον.

Ἔχοι σι δὲ φωνάς, ἀπὸ μὲν τῶν σημαδίων τῶν ἀνιόντων, τὸ μὲν Ὀλίγον μίαν, ἡ Ὁξεῖα μίαν, ἡ Πεταστὴ μίαν, τὸ Κούφισμα μίαν, τὸ Πελοσστὸν μίαν, τὰ δύο Κεντήματα μίαν, τὸ Κέντημα δύο, ἡ δὲ Ὑψηλὴ τέσσαρας. Ἀπορήσειε δ' ἂν τις: Πῶς τὰ δύο Κεντήματα μίαν ἔχουσι φωνήν, τὸ δὲ Κέντημα δύο; Ἦ διὰ τὸ μὲν δύο Κεντήματα μετὰ τῶν σωματίων ἐτάχθησαν καὶ ἔχουσι μίαν φωνήν, ὥς καὶ τὰ λοιπὰ σώματα, τὸ δὲ Κέντημα μετὰ τῶν πνευμάτων ταττόμενον², ὥφειλε τιμιώτερον εἶναι τοῦ σώματος, διὰ τοῦτο οὖν καὶ δύο φωνὰς ἔχει;

Καὶ αὗται μὲν εἰσιν αἱ τῶν ἀνιόντων σημαδίων φωναί. Αἱ δὲ τῶν κατιόντων πάλιν αὗται: ἔχει δὲ Ἀπόστροφος φωνήν μίαν καὶ οἱ δύο Σύνδεσμοι μίαν (77^a) τοῦτο δὲ γίνεται, ἵνα διπλασιάσῃς τὸν τοῦ ἐνὸς Ἀποστροφῆς χρόνον καὶ ποιήσῃς πλείονα τὴν ἀργίαν ἐν τοῖς δυοῖν ἢ ἐν τῷ ἐνί. Τὸ Ἐλαφρόν δύο, ἡ Ἀπορροή δύο, τὸ Κρατημοῦπόρροον δύο, ἡ Χαμηλὴ τέσσαρας.

Ἐν τούτοις τοῖς ρηθείσι σημαδίσι καὶ ἐν ταύ-
Ἵσιν δυνατόν ἐστι ταις ταῖς φωναῖς ἅπαν μέλος καὶ
 καὶ δι' *ἐξ σημα* ἅπασα καταγίνεται ἡ Ψαλτικὴ.
δίων γενέσθαι Ἐγώγε δὲ σκοπήσας εὗρον
 τὴν *Ψαλτικὴν*. ὥς καὶ δι' *ἐξ* μόνον σημαδίων
 δυνατόν ἦν γενέσθαι ἅπασαν τὴν Ψαλτικὴν, τριῶν

1) K K: Τὴν φωνήν.— 2) Ἡ διαίρεσις τῶν φων. σημ. εἰς σώματα καὶ πνεύματα ἐν τοῖς ἐξῆς.

μὲν ἐκ τῶν ἀνιόντων, τριῶν δ' αὖθις ἐκ τῶν κατιόντων, κειμένης καὶ τῆς τοῦ Ἰσου φωνῆς καὶ τῶν ἀφώνων σημαδίων. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν ἀνιόντων ἐστὶ τὸ Ὀλίγον, τὸ Κέντημα καὶ ἡ Ὑψηλή· ἀπὸ δὲ τῶν κατιόντων, ὁ Ἀποστροφος, τὸ Ἐλαφρὸν καὶ ἡ Χαμηλή. Πῶς δὲ τοῦτο γενήσεται ἐξῆς δειχθήσεται. Δῆλον γὰρ ἐστὶν ὅτι τὰς φωνάς, τὰς τε ἀνιούσας τὰς τε κατιούσας, ἢ κεχωρισμένας καὶ κατὰ μίαν ἐξερχόμεθα, ἢ ἡνωμένας. Καὶ εἰ μὲν κεχωρισμένας, ποιήσει τοῦτο τὸ (77^β) Ὀλίγον· εἰ δὲ ἡνωμένας, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἢ τέσσαρες, ἢ πλείους, ἐξερχόμεθα ἅμα. Καὶ τὰς μὲν δύο λέγομεν διὰ τοῦ Κεντήματος· τὰς δὲ τρεῖς, διὰ τε τοῦ Ὀλίγου καὶ τοῦ Κεντήματος· τὰς δὲ τέσσαρας, διὰ τῆς Ὑψηλῆς· τὰς δὲ πλείους, διὰ τῆς τούτων συνθέσεως. Τὸ αὐτὸ γοῦν γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν κατιόντων· τὴν μὲν μίαν κατερχόμεθα διὰ τοῦ Ἀποστροφου· Ἀλλὰ καὶ πολλὰ ὥσι κεχωρισμένοι δὲ λεγόμεναι· καὶ κατὰ μίαν, καὶ τοῦτο ὁ Ἀποστροφος ποιήσει· τὰς δὲ δύο, τὸ Ἐλαφρὸν τὰς δὲ τρεῖς, τὸ Ἐλαφρὸν μετὰ τοῦ Ἀποστροφου· τὰς δὲ τέσσαρας, ἡ Χαμηλή· τὰς δὲ πλείους, ἢ τούτων σύνθεσις, ὥσπερ ἔφημεν καὶ² ἐπὶ τῶν ἀνιόντων γίνεσθαι.

Ἴδου δὴ ἀπεδείχθη ὥς καὶ διὰ³ τούτων μόνων ἦν δυνατόν γίνεσθαι τὴν Ψαλτικὴν. Ἀλλ' ἵνα καὶ ἔργῳ τὸ τοιοῦτο δειχθεῖ⁴, γράψαι καὶ τι μικρὸν δεῖν ἔγνωμεν πρὸς πλείονα πίστιν διὰ τούτων καὶ

1) K. K.: λέγονται.— 2) K. K.: ἔφημεν ἐπὶ.— 3) K. K.: ὥς διὰ.— 4) K. K.: δειχθῆναι.

μόνων τῶν σημαδίων (78^a) (Βλ Πίν. Β'). Καὶ τοῦ-
τω τῷ τρόπῳ ἐστὶ δυνατόν καὶ ἄλλα πάντα γράψαι.

Νῦν δὲ εἰσὶν ἑξ σημαδία ἀνὰ μίαν φωνὴν ἔχον-
τα. Λέγω δὴ: τὸ Ὀλίγον, ἢ Ὀ-
εἰσι πλείονα τὰ ξεῖα, ἢ Πεταστή, τὸ Κούφισμα,
ἀνὰ μίαν φωνὴν τὸ Πελαστὸν καὶ τὰ δύο Κεντή-
ματα σημαδία. Ταῦτα γὰρ ἀνὰ μίαν ἔχου-
σι φωνήν. Καὶ ἐν τοῖς κατιούσιν εἰσὶν αὖθις τρία
ἀνὰ δύο φωνάς ἕκαστον ἔχον, τὸ Ἐλαφρὸν δηλο-
νότη, ἢ Ἀπορροή καὶ τὸ Κρατημοῦπόρροον. Τὶ
οὖν; ἄχρηστα ταῦτα ἐρεῖ τις εἶναι; οὐδαμῶς ἀλλ',
ὥσπερ ἐπὶ τῆς Γραμματικῆς τὸ ω τὸ μέγα καὶ τὸ
ο τὸ μικρὸν κατὰ μὲν τὴν προφορὰν εἰσι ταῦτά,¹
διαφέρουσι δὲ τῷ τὸ μὲν εἶναι βραχύ, τὸ δὲ μα-
κρόν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ η καὶ τὸ ι καὶ τὸ υ καὶ
ἄλλα² πάντα τὰ δίφθογγα ταῦτά μὲν εἰσι κατὰ
τὴν ἐκφώνησιν, (78^b) διαφέρουσι μέντοι καὶ ταῦ-
τα κατὰ τὸ μακρόν καὶ τὸ βραχύ καὶ κατ' ἄλλας
χρείας, οὕτω γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν σημαδίων τῶν ἔ-
χόντων ἀνὰ μίαν φωνήν, ὅτι κατὰ τὸ μέτρον εἰσὶ
ταῦτά, διαφέρουσι δὲ κατὰ τινα τρόπον. Ἄλλως
γὰρ χειρονομεῖται τὸ Ὀλίγον καὶ ἄλλως ἢ Ὀξεῖα
καὶ ἄλλως ἢ Πεταστή καὶ ἄλλως τὸ Κούφισμα
καὶ ἄλλως τὸ Πελαστὸν καὶ ἄλλως τὰ δύο Κεν-
τήματα. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς θέσεσιν
ἄλλο μέλος ποιήσει τὸ Διπλοπέταστον καὶ ἄλλο
τό, ὅπερ φησὶν ὁ Κουκοιζέλης Ἠχάδιν.³ Τὸ μὲν

1) Κ. Κ. τὰ στίχα - 2) Κ. Κ. τὰ ἄλλα. — 3) Κ. Κ. ἡχα-
δὴν. Ἡ γραφή ὁμως ἡχάδιν, ὀρθοῖται, ἐκ τοῦ ἡχιδιον πάντω;
Πρὸς τὸ κοινὸν «χυδι».

γὰρ Διπλοπέταστον ἐκ δύο σύγκειται Πεταστών
καὶ δύο Ἀποστρόφων, τὸ δὲ Ἑχάδιν ἐκ δύο Ὁ-
ξειῶν καὶ δύο Ἀποστρόφων. Καὶ ἄλλοιον γενή-
σεται τὸ μέλος, ὅπερ ἂν ποιήσῃ τὸ Διπλοπέταστον
καὶ ἄλλοιον, ὅπερ ἂν ποιήσῃ τὸ Ἑχάδιν Ὀμοίως
δὲ καὶ ἐὰν τὸ Ἐλαφρὸν ἐμπροσθεν τῶν Πεταστών
ἢ τῶν Ὁξειῶν τεθῇ, διώσουσιν αὐθις κατὰ τὸ μέ-
λος, οὐ κατὰ φωνάς. Καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν
οἷ' ἐνὶ ἐχρήσαντο σημαδίῳ μίαν ἔχοντι τὴν φω-
νὴν, ἀλλὰ πλείουσιν, οἱ ταύτην παραδόντες τὴν
τέχνην. Ἐξ γὰρ εἰσιν, ὥς εἶπομεν, τὰ ἀνὰ μίαν
φωνὴν ἔχοντα (79^a) σημάδια. Ἄλλ' εἶπομεν ὅτι
καὶ ἐπὶ τῶν κατιουσῶν εἰσι τρία σημάδια ἀνὰ δύο
φωνάς ἔχον ἕκαστον. Ταῦτα δὲ διαφέρουσιν οὐ
κατὰ τὴν χειρονομίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ δεῖν ἄλλως
κατέρχεσθαι τὸ Ἐλαφρὸν καὶ ἄλλως τὴν Ἀπορ-
ροὴν καὶ ἄλλως τὸ Κρατημοῦπόρροον. Καὶ τοῦτο
ἢ ν' τὸ πείσῃ τὸσαῦτα² γενέσθαι τὰ σημάδια, ἢ ποι-
κιλία τῆς τέχνης καὶ τὸ μὴ στενοχωρημένως³ ἀλ-
λὰ πεπλατυσμένως⁴ ἔχειν ἐκφέρειν τὰ νοούμενα.

Καὶ νῦν ἀρκοῦσα τυγχάνει αὕτη ἡ Ψαλτικὴ
διὰ τῶν ρηθέντων τούτων σημαδίων καὶ τῶν ἐν
τούτοις φωνῶν καὶ τὰ δι' ὀργάνων καὶ τὰ δι' ἐ-
νάρθρων φωνῶν καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ἅπαν λαβεῖν
μέλος. Ἄλλ' ἴσως ἔρεῖ τις καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν
μήτε πλείω μήτε ἐλάττω γεγονέναι τῶν δεκτικέν-
τε τὰ σημάδια ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπασα ἡ μου-
σικὴ ἀναλογία περαιτέρω οὐ πρόεισι τῆς δις Δια-

1) Τὰ Κ.: οὖν — 2) Κ. Κ.: τὸ ταῦτα. — 3) Κ. Κ.: στενοχωρη-
μένη — 4) Κ. Κ.: πεπλατυσμένη.

πασῶν, τοῦτο δὲ γίνεται ἐν δυσὶ Διπλασμοῖς, οἱ δὲ δύο Διπλασμοὶ ἐν δεκαπέντε θεωροῦνται φωναῖς, δι' ὧν γίνεται ἡ δις Διαπασῶν ἀναλογία, διὰ τοῦτο καὶ τὰ σημάδια δεκαπέντε γέγονε καὶ οὔτε πλείω οὔτε (79^β) ἐλάττω.

Ταῦτα δὲ τὰ δεκαπέντε σημάδια, ἔτεμον οἱ ἀρχαῖοι εἰς δύο· καὶ τὰ μὲν αὐτῶν *Διαίρεσις τῶν* σημαδίων εἰς σώματα καὶ πνεύματα. Καὶ σώματα μὲν εἶπον τὸ Ὀλίγον, τὴν Ὁξεῖαν, τὴν Πετασίην, τὸ Κούφισμα, τὸ Πελαστὸν καὶ τὰ δύο Κεντήματα· πνεύματα δὲ τὸ Κέντημα καὶ τὴν Ὑψηλὴν Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κατιόντων τὸν Ἀπόστροφον καὶ τοὺς Συνδέσμους σώματα ἐκάλεσαν· πνεύματα δὲ τὸ Ἐλαφρὸν καὶ τὴν Χαμηλὴν. Τὴν δὲ Ἀπορροὴν μήτε σῶμα μήτε πνεῦμα εἶναι εἶπον, ἀλλὰ τοῦ φάρυγγος σύντομον κίνησιν. Ὅτι μὲν οὖν ταῦτα οὕτω διεῖλον οὐδεὶς ἔφθη μέχρ' ἡμῶν εἰπὼν, ὥσπερ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων.

Ἐγὼ γὰρ δὲ λέξω τὴν αἰτίαν, ἣτις ἐμοὶ δοκεῖ καλῶς ἔχειν, συνδόξει δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις. *Αἰτία, δι' ἣν οὕτω ταῦτα διετέλονται.* μετρίως γοῦν ἔχουσι πείραν τῆς Ψαλιτικῆς Ἡ δὲ αἰτία ἐστὶν ἡ Χειρονομία.

Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἴσον, τὸ Ὀλίγον, ἡ Ὁξεῖα, ἡ Πετασίη, τὸ Κούφισμα, τὸ Πελαστὸν, τὰ δύο Κεντήματα, τούτων ἕκαστον ἰδίαν ἔχει Χειρονομίαν, τὸ δὲ Κέντημα καὶ ἡ Ὑψηλὴ οὐκ ἔχει, ὁμοίως δὲ δι' ὃν ὁ Ἀπόστροφος καὶ

οἱ δύο Σύνδεσμοι Ἰδίαν ἔχουσι Χειρο(80^a) νο-
μίαν, τὸ δὲ Ἐλαφρόν καὶ ἡ Χαμηλὴ οὐκ ἔχει, ἀλλ'
ἔστι χρεῖα καὶ ταῦτα χειρονομεῖσθαι, οὐδοτιοῦν
γάρ ἐστι δυνατόν εἰπεῖν τινα διχα Χειρονομίας ἐν
τῇ Ψαλτικῇ, διὰ τοῦτο ἤνωσαν ταῦτα καὶ μετα-
δεδώκασιν τῆς ἑαυτῶν Χειρονομίας τὰ ἔχοντα τὴν
Χειρονομίαν σημάδια τοῖς μὴ ἔχουσι καὶ τού-
τῳ τῷ τρόπῳ ἔχουσι πάντα Χειρονομεῖσθαι. Ὁ-
ρῶμεν γὰρ ὅτι ὑπότιαν συντεθῆ² μετὰ τινος τῶν
ἐξ τούτων σημαδίων τὸ Κέντημα ἢ ἡ Ὑψηλὴ χει-
ρονομεῖται μὲν κατὰ τὴν χειρονομίαν, ἣν ἔχει τὸ
σημάδιον, μεθ' οὗ κεῖται, φωνεῖται δὲ κατὰ τὰς
φωνάς, αἷς ἔχει τὸ Κέντημα ἢ ἡ Ὑψηλὴ. Ὡς³ οὖν
πλείονας ἔχοντα ταῦτα φωνάς τῶν ἄλλων σημα-
δίων καὶ τῆς κρείττονος ἔτυχον τάξεως λέγω δὴ
τοῦ καλεῖσθαι πνεύματα Καὶ ὡς περ ἐπὶ τῶν συν-
θέτων ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ζώων ἢ μὲν ψυχὴ
ἐστὶν ἢ ἐνεργοῦσα πάντα διὰ τῶν οἰκείων δυνά-
μεων, τῷ δὲ σώματι ὥ σ π ε ρ⁴ ὀργάνῳ χρῆται,
οὕτω γίνεται καὶ ἐπὶ τούτων ὅτι τὰ μὲν πνεύματά
εἰσι τὰ ψαλλόμενα καὶ ἐκφωνούμενα, ἡγοῦν τὸ
Κέντημα καὶ ἡ Ὑψηλὴ, τὰ δὲ ἕτερα, αἱ καὶ σώμα-
τα καλεῖν (80^b) εἰώθαμεν, διὰ μόνην κεῖνται τὴν
Χειρονομίαν, ὅποταν συντίθενται (sic) μετὰ τῶν
πνευμάτων. Ὁ δ' αὐτὸς οὐτός ἐστι τρόπος καὶ ἐπὶ
τῶν κατιόντων.

*Περὶ τῆς τούτων
ἐτυμολογίας.*

Τούτων οὕτως ἔχόντων ἐπόμε-
μενόν ἐστι σὺν Θεῷ καὶ τὴν ἐτυ-

1) K K: ὀρῶμαι—2) K K.: συντεθῆ - 3) K. K. ἡ Ὑψηλὴ
ὡς.—4) Tά K.: ὅσα καί.

μολογίαν τούτων εἰπεῖν καὶ δοὲν παρωνομάσθησαν. Ἀρχιτέον' δὲ πρῶτον ἀπὸ τοῦ πρώτου τῇ τε φύσει καὶ τῇ θέσει τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ Ἴσον. Ὀνομάζεται γοῦν οὕτως, ὅτι οὔτε ἐν τοῖς ἀνιούσι τάσσεται οὔτε ἐν τοῖς κατιούσιν, ἀλλ' ἄκραν ἰσότητα τηρεῖ καὶ ἐπὶ ταύτου ἴσταιται, μέχρις ἂν τεθῇ τι τῶν ἀνιόντων ἢ τῶν κατιόντων σημαδίων, ὃ καὶ ὁδηγήσει ἡμᾶς, ὅπῃ ἰτέον διὰ τοῦτο γοῦν Ἴσον. Ὀλίγον δέ, διὰ τὸ ὀλίγον ἐξέρχεσθαι τοῦ ἴσου. Τὴν ὀλιγωτέραν γὰρ τῶν ἄλλων σημαδίων φωνὴν ἔχει τὸ Ὀλίγον διότι τὸ μὲν Κέντημα ἔχει δύο, ἢ Ὑψηλὴ τέσσαρας, τὸ δὲ Ὀλίγον μίαν· ἢ δὲ μία ὀλιγωτέρα ἐστὶ τῶν δύο καὶ τῶν τεσσάρων. Ἀλλ' ἔχει τις εἰπεῖν ὥς καὶ ἡ Ὀξεῖα καὶ ἡ Πετασιτὴ ἀνὰ μίαν ἔχουσι φωνήν· λοιπὸν ἔδει καὶ ταῦτα Ὀλίγα καλεῖσθαι ἀλλ' οὐκ ἔχει (81^α) οὕτως· ἢ δὲ αἰτία, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ πρῶτον καὶ ἀρχαῖον σημαδίων· ἢ δὲ Ὀξεῖα καὶ ἡ Πετασιτὴ καὶ τὰ ἄλλα εἰσὶ νεώτερα· φασὶ γάρ τινες ὥς τοῦ Πτολεμαίου εἰσὶ ταῦτα οὐ γὰρ ὁμοῦ γέγονε πάντα. Ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν εἰκοσιτεσσάρων γραμμάτων Παλαμήδην μὲν πρῶτον εὗρετὴν εἶναι λέγουσι² τῶν δεκαῆς γραμμάτων, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἄλλους, οὕτω γέγονε καὶ ἐπὶ τῶν σημαδίων. Ὁ γοῦν³ πρῶτος νομοθέτης τῶν σημαδίων τούτων εἰδὼς ὅτι ἡ μίαν φωνὴν ἐξερχόμεθα ἢ δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἢ καὶ πλείους, τὸ μὲν ἔχον τὴν μίαν φωνὴν ἐκάλεσεν Ὀλίγον· τὸ δὲ ἔχον τὰς δύο ἐκάλεσε Κέντημα τοῦτο δὲ παρωνομάζεται ἀπὸ τῆς Χειρονο-

1) K. T. ἀρχαῖον. - 2) K. K. εἶναι γενέσθαι. - 3) K. K. σημαδ. ἡγουν.

μίας, καθὰ καὶ τὰ δύο Κεντήματα, ὁ γὰρ χειρονομῶν τὸ Κέντημα οἶονεὶ σχηματίζει τὸν δάκτυλον κεντᾶν. Τὸ δὲ ἔχον τὰς τέσσαρας ἐκάλεσεν Ὑψηλὴν διότι οὐδὲν ἄλλο τῶν σημαδίων ἐκφέρει τὴν φωνὴν ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον ταύτης. Ὡστε εἰκότως τὸ μὲν Ὀλίγον, τὸ δὲ Κέντημα, τὸ δὲ Ὑψηλὴν ἐκάλεσε. Καὶ μέχρι τούτου προελθὼν ἔστι τὰς γὰρ πλείους, ὡς εἴπομεν, (81^β) ποιεῖ ἢ σύνθεσις.

Εἰτα, ἐπειδὴ οὐ μόνον ἀνερχόμεθα, ἀλλὰ καὶ κατερχόμεθα, ἦν χρεῖα καὶ κατιόντων σημαδίων. Καὶ τὸ μὲν ἔχον τὴν μίαν φωνὴν κίνταῦθα κατιοῦσαν ἐκάλεσεν Ἀπόστροφον ἐπιστρέφει γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνιουσῶν καὶ καταβαίνει μίαν φωνήν, ἣτις ἐναντία ἐστὶ τῷ Ὀλίγῳ. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀνέρχεται μίαν φωνήν, τοῦτο δὲ ἐπιστρέφον κατέρχεται μίαν καὶ διὰ τοῦτο Ἀπόστροφος. Τὸ δὲ ἔχον τὰς δύο κατιούσας, Ἐλαφρόν τοῦτο δὲ ἔδει μᾶλλον καλεῖσθαι βαρὺ, τὰ γὰρ βαρέα εἰσὶ τὰ κατωφερῇ, τὰ δὲ ἐλαφρὰ ἄνω φέρουται. Καὶ οἱ μουσικοὶ δὲ τὰ κατωφερῇ καλοῦσι βαρέα, τὰ δὲ ἀνωφερῇ, ὀξεᾶ. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐ πρὸς φιλοσόφους ἐποιεῖτο τοὺς λόγους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς τυχόντας, οἱ δὲ πολλοὶ τὸ εὐκόλως πίπτον νομίζουσιν ἐλαφρόν, διὰ τοῦτο τὸ ἔχον τὰς δύο κατιούσας ἐκάλεσεν Ἐλαφρόν, ὅπερ ἐστὶν ἐναντίον τῷ Κεντήματι ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀνέρχεται δύο, τοῦτο δὲ κατέρχεται δύο. Τὸ δὲ ἔχον τὰς τέσσαρας κατιούσας ἐκάλεσε Χαμηλὴν οὐκ ἔστι γὰρ σημάδιον πλείονας τούτου φωνὰς κατερχόμενον. Διὰ τοῦτο καὶ Χαμη-

1) Τὰ Κ.: φέροντα.

λή, ἥτις ἐστὶν ἐναντία τῇ Ὑψηλῇ· ἐκείνη (82^α) μὲν γὰρ ἀνέρχεται τέσσαρας, αὕτη δὲ κατέρχεται τέσσαρας. Τὰς δὲ πλείονας τῶν τεσσάρων, ὥς πολλάκις εἶπομεν, ποιεῖ ἡ σύνθεσις, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνιόντων (Πίν. Γ'). Ἡ δὲ Ἀπορροή, ποιά ἐστὶ φωνή· καὶ γὰρ ταύτην ἐκφέρομεν διὰ τοῦ γαργαρεῶνος τ α χ ε ω ς¹, ὥς ἂν τινα ἀπόρροϊαν· ὅθεν Ἀπορροή διὰ τοῦτο. Τὸ δὲ Κρατημοῦπλόρροον ἐστὶ σύνθετον ἐκ τε τοῦ Κρατήματος καὶ τῆς Ἀπορροῆς. Τῆς δὲ Πεταστῆς ἡ ἐτυμολογία ἀπὸ τῆς Χειρονομίας ἐλήφθη· οἶονεὶ γὰρ πέταται ἡ φωνὴ καὶ κινεῖ τὴν χεῖρα ὡς πτέρυγα. Τὸ δὲ Κούφισμα, ἀπὸ τῆς ἐν τῇ φωνῇ τάσεως· κοῦφον γὰρ λέγεται τὸ ἐλαφρόν. Ὅθεν τὴν φωνὴν τοῦ Κουφίσματος ἐλαφρῶς δεῖ καὶ κοῦφως ἐκφέρειν, ἀλλ' οὐ μετὰ τόνον διὰ τοῦτο γὰρ Κούφισμα. Τὸ δὲ Πελαστόν Πεταστόν ἦν κρεῖττον λέγεσθαι εἰς ὅσα γὰρ ἐστὶ χρήσιμος ἡ Πεταστή, εἰς τοσαῦτα καὶ τὸ Πελαστόν, πλὴν ὀλίγων τινῶν. Καὶ αὕτη ἐστίν, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, τῶν δεκαπέντε φωνητικῶν σημαδίων ἡ ἐτυμολογία καὶ καλῶς ἔχουσα

(82^β) *Περὶ τῶν ἀφῶνων καὶ Ms. κοσιτεσσάρων γραμμάτων μόνον, γάλων λεγομένων ἀλλὰ δεόμεθα καὶ τῶν δέκα προσημαδίων.*

σφδίων διὰ τὴν $\epsilon \upsilon \phi \omega \nu \iota \alpha \nu^2$ τοῦ λόγου, οὕτως οὐ μόνον εἰσὶ χρήσιμα τὰ δεκαπέντε φωνητικὰ σημάδια, ἀλλὰ καὶ τὰ τριάκοντα ἐπὶ τὰ ἄφωνα, ἃ καὶ λόγον προσφδίων ἔχουσιν ἐν τῇ Ψαλτικῇ Ταῦτα γὰρ ὥσπερ ὁδηγός ἐστι καὶ

1) Τὰ Κ.. τραχέως.— 2) Κ. Κ· ἐκφωνίαν.

ἡγεμῶν ἐν τῷ οὕτως ἢ οὕτως εἰπεῖν, ἢ ἀργῶς μεταχειρίσασθαι τὰς φωνὰς ἢ συντόμως, ἢ μετὰ τόνου ἢ ἡσυχῶς. Τὰς μὲν γὰρ φωνὰς ποιοῦσιν, ὡς εἵπομεν, τὰ φωνητικὰ σημάδια, τὰς δὲ ἀργίας καὶ συντομίας καὶ τὰς ἄλλας ἰδέας τῶν μελῶν, ταῦτα τὰ Μεγάλα σημάδια. Ἴδου γὰρ τίθεμεν Ὀλίγον καὶ ἐφεξῆς Ὀξεῖαν, μετὰ δὲ ταῦτα τρεῖς Ἀποστρόφους καὶ λέγομεν τὰς δύο φωνάς, τ ἢ ν' τε τοῦ Ὀλίγου καὶ τῆς Ὀξείας καὶ τὰς τρεῖς κατιούσας τῶν τριῶν Ἀποστρόφων. Οὐ μέντοι γινώσκομεν ὅπως δεῖ ταύτας εἰπεῖν, ἢ ἀργῶς ἢ συντόμως, ἐὰν μὴ τὸ Ἀργὸν ἢ τὸ Ἰοργὸν ἐπάνω τεθῇ ἀλλ' οὐδὲ πῶς δεῖ σχηματίζειν τὴν φωνὴν ἢ πῶς ταύτην χειρονομῆσαι τὴν Θέσει, ἐὰν μὴ³ καὶ τὸ Τρομικὸν ὑπεγράψωμεν. Καὶ εἰσὶν οὖν (83^a) χρήσιμα διὰ ταῦτα τὰ Μεγάλα σημάδια, ὧν καὶ τὴν⁴ ἔκθεσιν ἤδη ποιήσομαι. Τινὲς δὲ οὐ καλῶς ποι-
οῦντες προτάττουσι τούτων τὸ Ἴσον ὡς ἄφωρον. Τὸ δὲ ἔχει φωνὴν ὅτι⁵ μάλιστα καὶ ἀρχὴ καὶ θε-
μέλιος πασῶν τῶν φωνῶν ἐστὶ. Καὶ τοσοῦτον κρείττων ἐστὶ τῶν ἄλλων φωνῶν, καθ' ὅσον καὶ αἱ ἰσοότητες⁶ τῶν πλεονασμῶν καὶ τῶν ἐλλείψεων ἀριθμὸν γὰρ οὐκ ἔχει, φωνὴν δὲ ἔχει. Καὶ τοῦτο ἐποίησαν οἱ ταύτης τῆς τέχνης πατέρες μετὰ νοῦ καὶ τοῦ προσήκοντος λογισμοῦ οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν ἀνέμχεσθαι τε καὶ κατέρχεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἰστασθαι πρὸς. Τὸ γοῦν ἀνέρχεσθαι ἔλαβον αἱ ἀνιούσαι, τὸ δὲ κατέρχεσθαι αἱ κατιούσαι, τὸ δὲ

1) Τὰ Κ.: τῆς. — 2) Τὰ Κ.: ἡ. — 3) Κ. Κ.: μὲν. — 4) Κ. Κ.: ὧν τὴν. — 5) Τὰ Κ.: δεῖ. — 6) Πιθανόν: μεσότητες.

ἴσασθαι καὶ ἐν ἰσότητι μένειν τὸ Ἰσον. Διὰ τοῦτο οὖν οὐκ ἀριθμεῖται, φωνεῖται δὲ μόνον. Καὶ οὔτε ἐν τοῖς ἀνιούσιν τάττεται οὔτε ἐν τοῖς κατιούσιν, ἀλλ' ἔστι καθ' ἑαυτό. Τινὲς δὲ ἐκ τούτου ἀπαιτῶμε-
 "Οτι ὁκτώ φωναὶ νοὶ καὶ μὴ δίδοντες τῷ Ἰσφ φω-
 ὁ Διπλασμός. νὴν πειρῶνται λέγειν τὸν Διπλα-
 σμόν' εἶναι ἐπὶ φωνὰς ἑῶντες τὴν τοῦ Ἰσου φω-
 νὴν καὶ μὴ συναριθμοῦντες ταῖς ἐπτά. Ἀλλὰ τού-
 ται μὲν τὴν ἀπύδειξιν οὐδεὶς λόγου μετέχων ζη-
 τήσῃ (83^b) Πρὸς δὲ ἐκείνους ἰτέον τὸν λόγον
 τοῦς ἀμφιβállοντας περὶ τούτου. Ὁ δὲ ἐστὶν εὐ-
 ληπτος πάντῃ τοῖς μ ἢ λ ι θ ι ν ο ι ς² οὔσαι Καὶ
 πρῶτον³ μὲν τρία καὶ τέσσαρα διπλᾶ οὐ γίνονται
 οὔτ' αὐθις δύο καὶ τρία οὔτε ἓν καὶ δύο, ἀλλὰ δύο
 καὶ δύο, καὶ τρία καὶ τρία, καὶ τέσσαρα καὶ τέσ-
 σαρα γίνονται γὰρ τέσσαρα, ἔξ, ὀκτώ. Ἀλλὰ τὰ
 τέσσαρα καὶ τὰ ἔξ Διπλασμόν ἐν τῇ Ψαλτικῇ οὐ
 ποιοῦσιν ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἐπτά, εἰ μὴ καὶ τοῦ Ἰσου
 ληφθῇ, μεθ' ἧς ὀκτὼ τέλειαι⁴ γίνονται Ἐπόμενον
 τοίνυν ἐστὶ τὰς ὀκτὼ φωνὰς εἶναι τὸν Διπλασμόν.
 Εἰ δὲ λέγει ὁ Κουκουζέλης ἐπτά, ἀλλὰ μὴ ὀκτώ,
 ἔχων καὶ τὴν τοῦ Ἰσου φωνὴν προὑποκειμένην.
 Ἀδύνατον γὰρ τὸν Κουκουζέλην ἐπὶ φωνὰς εἶ-
 ναι νομίζειν τὸν Διπλασμόν· τοῦτο γὰρ ἀμαθές.

1) Ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον νοεῖται ἡ ὀκταφ ἀντισφωνία ἢ Δια-
 πασών. Κατ' ἄλλους· Διπλοφωניה. — 2) Ἡ γραφή τοῦ Κ. Γ. πα-
 λαιογραφικῶς ἀναγινωσκεται· μελιθίνους. Τὴν λέξιν ταύτην ἔχει
 καὶ τὸ Κ. Κ. καὶ τὸ τοῦτου ἄρα χειρόγραφον Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα
 τοῦ χωρίου εἶναι σαφές, ἐξ οὗ ἐνδείκνυται ἡ ἀνω διάρθωσις —
 3 Κ. Γ. πρῶτα. — 4) Κ. Κ. : τέλειαι.

Ἄλλ' ἴωμεν ἐπὶ τὰ Μεγάλα σημάδια, ἀπὲρ εἰσι ταῦτα: Διπλῆ, Παρακλητική, Κράτημα, Κύλισμα, *Τὰ Μεγάλα ση-* Ἀντικενωκύλισμα¹, Τρομικόν, *μάδια.*

Στρεπτόν², Τρομικοσύναγμα, Ψηφιστόν, Ψηφιστοσύναγμα, Γουρόν, Ἀργόν, Σταυρός, Ἀντικένωμα, Ὀμαλόν, Θεματισμός ἔσω, ἕτερος³ ἔξω, Ἐπέγεσμα, Παρακάλεσμα, Ἔτερον⁴, Σηρόν Κλάσμα, Ἀργοσύνητον, Γοργοσύνητον (84^a) ἕτερον⁵ τοῦ Ψαλτικοῦ⁶, Οὐράνισμα⁷, Ἀπόδεσμα⁸, Θῆς καὶ Ἀπόθες, Θέμα ἀπλοῦν, Χόρευμα, Ψηφιστοπαρακάλεσμα, Τρομικοπαρακάλεσμα, Πίσασμα⁹, Σεῖσμα, Σύναγμα, Ἐναρξίς, Βαρεῖα καὶ Λύγισμα,¹⁰ (Βλ. Πιν. Δ')

Ἄλλὰ δέον ἐστὶ καὶ ταῦτα ἐτυμολογήσαι, ὥστ' ἔχειν τοὺς μετερχομένους εἰδέναι πῶς τοιούτων ἔτυχον τῶν ὀνομάτων. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς οὕτως οἱ ἔξ ἀρχῆς ταῦτα ὠνόμασαν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκάστου ἐνεργείας ἕκαστον τὸ ὄνομα εἴληφεν. Ἀρχτέον¹¹ δὲ¹² ἀπὸ τῆς Διπλῆς¹³ ἐπεὶ ἐν τῇ τούτων ἀπαριθμῇ σερὶ ταύτην πρώτην ἐτόξαμεν.

Περὶ τῆς τούτων Διπλῆ μὲν οὖν οὐ δι¹⁴ ἄλλο τι, *ἐτυμολογίας.* ἦ, ἵνα δεῖξῃ τὸν ψάλλοντα διπλασιᾶσαι τὸν χρόνον τοῦ σημιδίου ἐκείνου, μεθ' οὗ

1) K. K.: ἀντικένωμα, κύλισμα. — 2) Κατὰ τὰς νεωτέρας προπαιδείας: Ἐκστρεπτόν. — 3) ἐνν. Θεματισμός. — 4) ἐνν. Παρακάλεσμα. — 5) ἐνν. Γοργοσύνητον. — 6) ἐνν. εἰδούς, = ψαματικοῦ ἢ Παλαδικοῦ. — 7) Ἀπαντᾷ καὶ: Ἐράνισμα. — 8) καὶ Ἀπόδομα. — 9) καὶ: Πισμο. — 10) Εἰς νεωτέρας Προπαιδείας εὐρίσχομεν ἐπὶ πλεον τὰ: Τροάκισμα, Ἡμιφωνον καὶ Ἡμιφθορον. Δὲν ἀναφέρεται δὲ τὸ Ἔτερον τοῦ Ψαλτικοῦ, τὸ ὅποιον μόνον παρὰ τῷ ἡμετέρῳ συγγράμει ἀπαντᾷ. — 11) K. Γ.: ἀρχικαῖον. — 12) K. K.: οὖν. — 13) K. B.: ἀπλῆς. — 14) K. K.: δέ.

ἔκειτο, ἤγουν διὰ πλείονα ἀργίαν¹ Τὴν αὐτὴν δὲ δύναμιν ἔχει καὶ τὸ Κράτημα² καὶ τοῦτο γὰρ δι' ἀργίαν τίθεται, διαφέρουσι δὲ μόνον κατὰ τὴν Χειρονομίαν. Ἡ δὲ Παρακλητικὴ παρακλητικὸν ποιεῖ τὸ μέλος καὶ ὥσπερ³ δεόμενον· ὁμοίως καὶ τὸ Παρακάλεσμα. Καὶ ὥσπερ ὁ παρακαλῶν μετ' ἀνειμένης καὶ κεκλασμένης ποιεῖται τὴν δέησιν τῆς φωνῆς, οὕτω καὶ ὁ τὴν Παρακλητικὴν καὶ τὸ Παρακάλεσμα (84⁶) ψάλλον οὐ μετὰ σφοδροῦ τόνου δεῖ προφέρειν, ἀλλ' ἡλαρῶς. Καὶ τὸ Ἐτερον Παρακάλεσμά ἐστιν ἄλλοιον διαφέρουσι δὲ μόνον· τὸ μὲν Παρακάλεσμα ἀργότερον λέγεσθαι, τὸ δὲ Ἐτερον ταχύτερον. Τὸ δὲ Κύλισμα οἶονεὶ κυλίζει καὶ στρέφει τὰς φωνάς. Τὸ δὲ Ἀντικενωκύλισμά ἐστι σύνθειον ἔκ τε τοῦ Κυλίσματος καὶ τοῦ Ἀντικενώματος. Μετὰ δὲ τοῦτό ἐστι τὸ Τρομικόν βούλεται δὲ καὶ τοῦτο ὑπόκλονον καὶ τρέμουσιν σχηματίζειν τὴν φωνήν. Τὸ δὲ Ψηφιστὸν ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τοῦ ψηφίζειν καὶ ἀριθμεῖν. Τίθεμεν⁴ γὰρ τοῦτο, ἔνθα αἱ φωναὶ κεχωρισμέναι καὶ οὐχ ὁμοῦ λεγόμεναι, ἀλλ' ὥσπερ μεμετρημέναι. Τὸ δὲ Γοργόν καὶ τὸ Ἀργόν, ὁλύθεν⁵ εἰσὶ, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος. Ὁ δὲ Σταυρός, ἀπὸ τῆς σχηματογραφίας· σταυρὸς γὰρ ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῆς Χειρονομίας⁶· εὐλόγεῖ γὰρ ὁ τοῦτον χειρονομῶν σταυροειδῶς· κεῖται δὲ καὶ δι' ἀργίαν. Τὸ δὲ Ὑμαλὸν λεῖον καὶ ὁμαλὸν ποιεῖν⁷ τὸ μέλος, ἀλλ' οὐ⁸ τρα-

1) K. B.: (σ. 89) ἀργίαν.— 2) K. K.: ὡς περιδεόμενον.— 3) K. K.—B.: τίθεται.— 4) Ἡ γραφή αὕτη εἶναι τοῦ κειμ. Βιολάκη. Τὰ λοιπὰ ἔχουσιν αὐτόθεν.— 5) K. K. B.: ποιεῖ.— 6) K. B.: ἀλλά.

χὺ καὶ ἔντονον παρακελεύεται τοῦτο γὰρ δηλοῖ
τὸ τοῦ Ὀμαλοῦ ὄνομα. Ὁ Θεματισμὸς δ' (85^α) ἔ-
σω καὶ ὁ ἔξω ἀπὸ τῆς σχηματογραφίας ἔσχον τὴν
ἐτυμολογίαν· Θῆτα γὰρ τὸ στοιχεῖόν ἐστιν ἐκάτε-
ρον καὶ διὰ ταύτης ἄγεται ε ὕ θ ε ἰ α', οὗ² τὸ μέ-
λος, εἰ μὲν ἔσω κάμπιται³, ὁ ἔσω γίνεται Θεματι-
σμός· εἰ δὲ ἔξω, ὁ ἔξω. Καὶ δηλοῖ ὁ ἔξω τρεῖς φω-
νὰς εἰπεῖν, ὁ δὲ ἔσω δύο. Ὀμοίως⁴ καὶ τὸ Θές καὶ
Ἀπόθες. Καὶ ταῦτα δύο Θῆται εἰσιν ἐχόμεναι ὑπὸ
ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς καὶ διὰ τοῦτο Θές καὶ Ἀπόθες·
δηλοῖ γὰρ τοιάνδε τὴν θέσιν ποιεῖν. Τὸ δὲ ξηρὸν
Κλάσμα ἀπὸ τοῦ κλῶ, τοῦ κόπιω, καὶ τοῦ ξηρὸν
τ ο ὕ⁵ σκληρόν, ξιθα γὰρ τίθεται τὸ ξηρὸν Κλά-
σμα, τραχέως⁶ καὶ σκληρῶς δεῖ πετᾶν τὴν φωνήν.
Τὸ δὲ Ἀργοσύνθετον ἀργίαν⁷ δηλοῖ· τὸ δὲ ἐναν-
τίον τὸ Γοργοσύνθετον· ταχύτητα γὰρ δηλοῖ τοῦ-
το. Τὸ Οὐράνισμα εἰς ὕψος αἶρει τὴν φωνήν· εἰτα
καταβιβάζει καὶ διὰ τοῦτο Οὐράνισμα. Τὸ δὲ Ἀ-
πόδερμα Ἀπόδομα μᾶλλον λέγεσθαι ἔδει· οἷμαι
γὰρ καὶ τοὺς ἀρχαίους οὕτως ὀνομάζειν αὐτό· εἰς
γὰρ τὰς ἀποδόσεις ἀεὶ τίθεται, ἡ δὲ κοινὴ συνή-
θεια Ἀπόδερμα καλεῖ. Χόρευμα⁸ καὶ τούτου τὸ
ὄνομα ἀπὸ τοῦ σχήματος (85^β) λαμβάνεται· στρέ-
φεται γὰρ εἰς κύκλον δίκην χοροῦ, εἴτ' αὐθις ἐ-
πιστρέφει, ὥσπερ ποιεῖ ὁ τοῦ χοροῦ κορυφαῖος ἐν

8

1) Τὰ Κ. ἔχουσι κατὰ παλαιογρ. ἀναγνώσιν· εὐθείαι.—2) Γρα-
φή Κ. Β· τὰ δὲ λοιπὰ ἔχουσιν. 3) Κ. Β. κάμπιται.—4) Κ.
Κ.: εἰπεῖν. Ὁ δὲ ἔξω δύο, ὁμοίως....—5) Κ. Κ.—Ι.: τό.—6) Κ.
Β.: Τὸ δὲ Σ. Ελ. τραχέως,—7) Κ. Κ.—Β.: οὐ ταχύτητα
ἀλλὰ ἀργ.—8) Κ. Β.: ... ἀεὶ τίθεται. Χόρευμα..

ταῖς θυμηδαῖς Τὸ Τρομικοπαρακάλεσμα' καὶ τὸ Ψηφιστοπαρακάλεσμά εἰσι σύνθετα, τὸ μὲν, ἐκ Τρομικοῦ καὶ Παρακαλέσματος, τὸ δέ, ἐκ Ψηφιστοῦ καὶ Παρακαλέσματος². Τὸ Πίσμα³ γίνεται ἀπὸ τοῦ πιέζω, τοῦ⁴ συνθλίβω· πιέζειν γὰρ καὶ συνθλίβειν τὴν φωνὴν δεῖ, ἔνθα τοῦτο τεθῇ Καὶ τὸ Σεῖσμα ὁμοίως ἀπὸ τοῦ σείω σείει γὰρ καὶ κινεῖ τὴν φωνήν. Ἡ δὲ Ἑναρξίς τίθεται μετὰ συμπλήρωσιν μέλους καὶ Ἦχου. Τίθεμεν⁵ γὰρ ἔμπροσθεν Ὀλίγον καὶ ποιούμεν ὥσπερ ἄλλην ἀρχήν διὰ τοῦτο Ἑναρξίς.

Ἦδη λοιπὸν ἐρρέθη καὶ ἡ τῶν ἀφώνων καὶ Μεγάλων λεγομένων σημαδίων ἐτυμολογία κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν.

Διὰ γοῦν τῶν ρηθέντων φωνητικῶν⁶ καὶ ἀφώ-

Περὶ τῶν ἰων σημαδίων ποιεῖ ἡ Ψαλτικὴ *Θέσεων.* τὰς Θέσεις, αἱ καὶ λόγον ἔχου-

σιν ἐν τῇ Ψαλτικῇ, ὅν αἱ λέξεις ἐν τῇ Γραμματικῇ (86^a) Ταύτας δὲ διακρίνει καὶ θεωρεῖ ἡ Χειρονομία. Ἐπεὶ γάρ, ὥς εἵπομεν, ἕξ εἰσι τὰ ἀνά μίαν φωνὴν ἔχοντα σημάδια, ἔμελλέ τις ταῦτα τι-

Περὶ Χειρονο- θέναι ἀδιαφόρως καὶ μὴ εἰς τὸν *μῆλος.*

οἰκεῖον τόπον ἔλαστον, εἰ μὴ ἦν ἡ Χειρονομία, ἡ γνωρίζουσα ἡμῖν τὸν ἐκάστου τόπον. Ἔστι μὲν οὖν οὐ μόνον χρήσιμος διὰ ταῦτα, ἀλλ' ὅτι⁷ ὥς βοηθῶ τινι καὶ ὁδηγῶ χρώμεθα ἐν τοῖς ἵσμοσιν ὥσπερ γὰρ οἱ διαλεγόμενοι ἀναπαύ-

1) K. B. Τὸ Τρομικὸν παρακάλεσμα. — 2) K. B. τὸ μὲν ἐκ τρομικοῦ, τὸ δὲ ἐκ Ψηφιστοῦ — 3) K. B. Πίσμα. — 4) K. K. ... Ἰ. τὸ — 5) K. B. τίθεται. — 6) K. K. — B. φωνητικῶν. — 7) K. K. ἐτι.

εσθαι δοκοῦσι καὶ πορισμώτεροι γίνονται τὴν χεῖ-
ρα κινουντες, ἔνιοι δὲ καὶ ἐαυτοὺς ὅλους, οὕτω
καὶ οἱ ψάλλται κρεῖττον ἄσσουσι τὴν χεῖρα κινου-
ντες. Ἀλλως τε¹ ὅτι καί, εἰ μὴ ἦν ἡ Χειρονομία,
παμφωνία ἐγίνετο² ἄν, ἀλλ' οὐ συμφωνία ἔπει
γὰρ ἅπαντες οὐκ ἄλλας καὶ ἄλλας λέγομεν φωνάς,
ἀλλὰ τὰς αὐτὰς πάντες, συνέβαινεν ἂν τὸν μὲν
προλαμβάνειν, τὸν δὲ ἔπεσθαι καὶ τὸν μὲν, ἔσω, τὸν
δὲ³, ἔξω λέγειν, εἰ μὴ ἦν τι τὸ ὁδηγοῦν ἅπαντας⁴
συμφωνεῖν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ Χειρονομία πρὸς
γὰρ⁵ τὴν τοῦ Δωριεῖκου χεῖρα ἀπαγίης ἀπαβλέ-
ποντες συμφωνοῦμεν. Καὶ διὰ ταῦτα χρησιμο-
(86β) τάτη ἐστὶν ἡμῖν ἡ Χειρονομία.

Λαβοῦσα δέ γε ἡ Ψαλτικὴ πάντα τὰ προση-
θέντα σημεῖα, τὰς Θέσεις, τὴν Χειρονομίον, ἐποί-
ησε τοὺς Ἦχους, οἵτινές εἰσιν ὁκτώ καὶ οὐ πλεί-
ους. Καὶ οὐ δυνατὸν προσεινοῆσαι τινα ἐν τοῦ-

Περὶ τῶν ὁκτῶ τοῖς προσοθήκην, ὥσπερ οὐδὲ ἐν
Ἦχων.

τοῖς τοῦ λόγου ὁκτὼ μέρεσιν, ἀλ-
λὰ πᾶν, ὅπερ εἴποι τις ψάλλον, ἐν τινι τῶν ὁκτῶ
ἦχων ἀρμόσει. Οὗτοι⁶ δὲ παρνομαζονται διελῶς,
ἀπὸ τε τοῦ τόπου, ἐνθα ἕκαστος ἐπλεόναζε, καὶ
ἀπὸ τῆς τάξεως. Καὶ ἀπὸ μὲν γ' τοῦ τόπου ὁ πρῶ-
τος λέγεται Δωριός, ὅτι οἱ Δωριεῖς μάλιστα ἐ-
χρῶντο τούτῳ τῷ Ἦχῳ. Ὁ δεύτερος, Λύδιος, ὅτι
οἱ Λύδιοι τοῦτον ἐφίλου⁷ν πλέον τῶν ἄλλων. Οἱ δὲ
Φρύγες τὸν τρίτον, ὅς καὶ Φρύγιως κέκληται. Ὁ

1) K. K.: ... τὴν χ. κιν ἄλλως τε... — 2) K. 'I': τὸ μὲν...
τὸ δέ... — 3) K. K. Πρὸς δέ — 4) K. K. ἀρμολύξει οὗτοι. 5) K.
K.: ... τάξεως καὶ ἀπο. — 6) Τα K. δεν ἔχονσι. μεν ἀλλ' ἐνδει-
κνυται ἐκ τοῦ κατωτέρω. Ἀπο δε τη, τάξεως...

δὲ τέταρτος καλεῖται Μιλήτιος, ὅτι ἐν τῇ Μιλή-
τῳ¹ ἐπλεόναζε τοῦτο τὸ μέλος Οἱ δὲ τούτων αὐθις
πλάγιοι, ὥς ὑπὸ τοὺς κυρίους ὄντες, ὁ ὑπὸ τὸν
Δώριον καλεῖται Ὑποδώριος² καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Λύ-
διον, Ὑπολύδιος³ καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Φρύγιον, Ὑπο-
φρύγιος⁴ καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Μιλήτιον, Ὑπομιλήτιος⁵.
Καὶ οὕτω μὲν ὠνομάσθησαν ἀπὸ τοῦ τόπου, (87^a)
ἦνθα ἕκαστος ἡγαπᾶτο ἢ τὸ κατ' ἀρχὰς εὗρέθη.
Ἀπὸ δὲ τῆς τάξεως, Πρῶτος, Δεύτερος, Τρίτος,
Τέταρτος καὶ οἱ πλάγιοι τούτων, Πλάγιος Πρώ-
του, Πλάγιος Δευτέρου, Πλάγιος Τρίτου, ὅς ἐστιν
ὁ Βαρύς, καὶ Πλάγιος Τετάρτου, ὥσπερ νῦν ἡ-
μεῖς αὐτοὺς ὀνομάζομεν.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ Πρώτου ζητήσεί τις⁶ τὴν ἀ-
νάγκην, δι' ἣν ὁ πρῶτος Ἦχος καὶ οὐχ ἕτερός
τις τοῦ καλεῖσθαι ἔτυχε Πρῶτος ἢ δὲ αἰτία ἐστίν,
ὥς οἶμαι, αὕτη Τοῦ Πρώτου Ἦχου οὐδεὶς ἕτερος
εὗρίσκειται πλεῖονα εἶδη ἔχων, ὥς ἐξῆς ρηθήσε-
ται. Ἐχει γὰρ τὴν γνωριστικὴν⁷ αὐτοῦ ιδέαν, ἥ-
τις ἐν ἑκάστῳ τῶν Ἦχων ὥς τι χρῶμα ἐμφαίνε-
ται ἢ γὰρ ἑκάστου Ἦχου ιδέα χωρίζει ἕκαστον
τῶν Ἦχων ἀπὸ τῶν ἄλλων. Ὁ γοῦν⁸ Πρῶτος,
ὥς εἵπομεν, ἔχει τὴν γνωριστικὴν⁹ αὐτοῦ ιδέαν, ἔ-
χει τὴν τῆς μεσότητος, ἔχει καὶ τὴν τῆς τετραφω-
νίας, ἔχει καὶ τὸν λεγόμενον Νάον, ἀπερ ἅπαντά
εἰσιν εἶδη τοῦ Πρώτου καὶ οὐκ ἔν ἄλλῳ τινὶ εὗρί-
σκονται. Διὰ τοῦτο γοῦν ὥς πλειόνων περιεκτικὸς

1) K. Ἰ.: μελίτιος... μελίτιος. — 2) K. Ἰ.: μελίτιον, ὑπομιλήτιος.
— 3) K. K.: ζητ. τήν — 4) K. K.: γνωρικὴν. — 5) Σ. K.: ἄλλων,
ἡγουν. — 6) K. Γνωριστικὴν.

ἤπερ οἱ ἄλλοι (87⁶) Πρῶτος ἐκλήθη. Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ μέλους τὸ γὰρ τοῦτου μέλος, ὥσπερ πε-
παρησιασμένον τι καὶ γαυρόν ἐστι· διὰ τοῦτο
γούν εἴληφε τὰ πρωτεῖα¹. Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Δευ-
τερος καὶ οἱ ἐφεξῆς μέχρι τῶν ὀκτώ. Ἐκαστος δὲ
τούτων οὐκ ἔστι μονοειδής τις, ἀλλὰ ποικίλος καὶ
ἐν ἐκάστῳ διάφορα ἰδιώματα θεωρεῖται. Εὐθύς
γὰρ ὁ Πρῶτος καὶ Τειράφωνος λέγεται καὶ Νάος
καὶ Μέσος καὶ ποιεῖ ἕκαστος τούτων καὶ ἴδιον καὶ
προσῆκον τῷ ὀνόματι μέλος. Γίνεται δὲ ἄλλοία ἢ
τοῦ Πρώτου ἰδέα, ἄλλοία ἢ τοῦ Δευτέρου, ἄλλοία
ἢ τοῦ Τρίτου καὶ ἄλλη ἢ τοῦ Τετάρτου. Οὗτοι
δὲ πάντες καὶ κοινὰ καὶ ἴδια κέκηνται. Καὶ
ἴδιον μὲν ἐκάστῳ τὸ ποιεῖν τὸ γνωριστικὸν αὐ-
τοῦ τοῦ μέλος, κοινὸν δέ, τὸ καταλέγειν καὶ
τοὺς τέσσαρας ἔξω φωνὰς τρεῖς. Παραδείγμα-
τα τούτων ταῦτα· τοῦ μὲν Πρώτου τὸ «Εὐφρα-
νου ἐν Κυρίῳ», τοῦ δὲ Δευτέρου τὸ «Ἐν ταῖς
αὐλαῖς Σου ὑμνήσω Σε», τοῦ Τρίτου ὁ τοῦ Ἡ-
θικοῦ Τρίτος καὶ τοῦ Τετάρτου σχεδὸν πάντα τὰ
καλοφωνικά αὐτοῦ. Κοινὸν πάλιν τούτοις καὶ τὸ
ποιεῖν τοὺς (88^a) λεγομένους Μέσους. Μέσοι δὲ
λέγονται, ὅτι μέσον τῶν κυρίων καὶ τῶν πλαγίων
εὐρίσκονται. Τοῦ μὲν γὰρ Πρώτου μέσος ὁ
Βαρύς, ὅτι μέσον τοῦ Πρώτου² καὶ
τοῦ πλαγίου αὐτοῦ κεῖται. Τοῦ δὲ Δευτέρου μέσος,
ὁ πλάγιος³ τοῦ Τετάρτου. Τοῦ Τρίτου, ὁ πλάγιος
τοῦ Πρώτου, ὅτι μέσον τοῦ Τρίτου καὶ τοῦ Βα-

1) Κ. Κ.: Τὰ Πρῶτα. —2) Τὰ Κ.: Τοῦ μὲν γὰρ Πρώτου καὶ
τοῦ Πλαγίου αὐτοῦ κεῖται. —3) Κ. Κ.: μέσος, πλάγιος.

φωναῖς καταγίνεται τὸ τοῦδε μέλος. Νάος δέ, ὅτι μετὰ τὴν τετραφωνίαν καταλέγει καὶ δύο ἔξω, αἷς ἔπεται τὴν τελευταίαν φωνὴν εἶναι Τρίτον τοῦ δὲ Τρίτου τὸ ἥχημα λέγεται νανά. Διὰ τοῦν τὴν αἰτίαν αὐτὴν λέγεται Νάος, διὰ τὸν Τρίτον. Ταῦτα μὲν οὖν πάντα ἔχει μετὰ περιουσίας ὁ Πρῶτος, ὥσπερ ἦν προσῆκον τῷ πρώτῳ ὄντι. Ἔχει δὲ ταῦτα καὶ ὁ Δεύτερος, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον ἐκφαντὶν· καὶ κεχωρισμένα ἀλλήλων. Ἰδοὺ γὰρ ἔχει ὁ Πρῶτος μέσον, (89^α) ἔχει καὶ ὁ Δεύτερος· καταβιβάνει γὰρ δύο φωνὰς καὶ εὐρίσκει τὸν Βαρύν, ὅστις ἐστὶ τοῦ Πρώτου μέσος. Καὶ ἔστιν ἄλλο τῆς αὐτοῦ ιδέας τὸ μέλος καὶ ἄλλο τῆς τοῦ μέσου. Ὁ δὲ Δεύτερος τὸ αὐτὸ ἔχει καὶ μέσον καὶ τῆς αὐτοῦ ιδέας δηλωτικόν· αἱ γὰρ αἱ ἀποδόσεις τούτου εἰς τὸν πλάγιον τοῦ Τετάρτου καταλήγουσιν, ὅστις εὐρίσκεται, ἐὰν κατέβῃς (sic) δύο φωνὰς ἀπὸ τοῦ Δευτέρου, ὃν εἶπομεν εἶναι τὸν τούτου μέσον. Ἐν δὲ τῷ Τρίτῳ, καὶ ἐν τούτῳ ἅπαντα τὰ προρρηθέντα εὐρίσκονται· ἔχει γὰρ καὶ οὗτος καὶ μέσον καὶ τετράφωνον, ὃνπερ εἶπομεν εἶναι τὸ «Μητέρες ἡτεκνοῦντο», καὶ εἰσι καὶ ἐνηλλαγμένα. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ μετὰ τὴν δηλωτικὴν αὐτοῦ ιδέαν δείκνυται μάλιστα ἡ τοῦ μέσου φύσις καθαρῶς εἰς αὐτὸν γὰρ ἔχει πλείονα χώραν τοῦτο τὸ μέλος ἢ εἰς τοὺς ἄλλους καὶ τοσοῦτον, ὥς εὐρίσκεσθαι τινα μαθήματα ἐν αὐτῷ τῆς τοῦ μέσου ιδέας ὄντα ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ὅπερ ἐν τοῖς ἄλλοις οὐ γίνεται. Καὶ αὕτη ἡ τῶν κυρίων φύσις καὶ ταῦτα τὰ τῶν κυρίων παρακολουθήματα.

Ἐκ δὲ τούτων γίνονται οἱ (89^β) πλάγιοι, οἱ
Περὶ τῶν πλα- καὶ διαφέρουσι τῶν κυρίων κα-
γίων. θάπαξ· ἄλλαι γὰρ εἰσιν αἱ τῶν
 κυρίων ιδέαι καὶ ἄλλαι αἱ τῶν πλαγίων, καὶ ὅτι αἱ
 κύριοι μέχρι τριῶν φωνῶν *π ρ ο ῖ α σ ι'* τὸ ὑψη-
 λύτερον. Τοῖς δὲ πλαγίοις τοῦτο χαμηλότερον
 προέρχονται² γὰρ οὗτοι καὶ μέχρι τριῶν καὶ τεσ-
 σάρων καὶ πέντε καὶ ἕξ καὶ ἑπτὰ φωνῶν καὶ ὀκτώ·
 κἀνταῦθα³ καὶ οὗτοι στάσιν λαμβάνουσι καὶ πε-
 ραιτέρω οὐ *π ρ ο ῖ α σ ι ν'*. Εἰ δὲ προέλθοι τις
 μῖν, σπανιάκις ἂν τοῦτο γενήσεται διὰ τὸ ἀσύμ-
 φωνον καὶ ἀήθες.

Ἐχουσι δὲ καὶ οὗτοι κοινὰ καὶ ἴδια πρὸς ἀλ-
 λήλους· κοινωνοῦσι γὰρ ὁ πλάγιος τοῦ Πρώτου
 καὶ ὁ πλάγιος Τετάρτου κατὰ τὸ μέχρι Διπλασμοῦ
 προέρχεσθαι⁴ ἀμφοτέρους. Διαφέρουσι δέ· ὅτι ὁ
 πλάγιος τοῦ Πρώτου καταλέγει ἕξω τρεῖς, τέσσα-
 ρας, ἕξ, ἑπτὰ ὁ δὲ πλάγιος τοῦ Τετάρτου, τρεῖς,
 τέσσαρας, πέντε, ἑπτὰ, χωρὶς τῆς τοῦ ἴσου μετ' ἐ-
 κείνης γὰρ γίνονται αἱ ἑπτὰ ὀκτώ. Καὶ ἐνὶ ἡ δια-
 φορὰ τούτοις ὅτι ὁ πλάγιος τοῦ Πρώτου οὐ κα-
 ταλέγει ἐν πέντε φωναῖς, ὁ δὲ πλάγιος τοῦ (90^α)
 Τετάρτου, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Ὁ δὲ πλάγιος τοῦ Δευ-
 τέρου καὶ ὁ Βαρὺς κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις κατὰ τὸ
 μὴ ποιεῖν Διπλασμόν· μέχρι τῶν ἑπτὰ φωνῶν γὰρ
 οὗτοι οὐ προέρχονται. Διαφέρουσι δέ, ὅτι ὁ μὲν
 πλάγιος τοῦ Δευτέρου καταλέγει τρεῖς, τέσσαρας,
 πέντε, ἕξ ὁ δὲ Βαρὺς τέσσαρας καὶ πέντε.

1) Τὰ Κ.· προΐσσει 2) Κ.· ἴ.: προσέρχονται — 3) Κ.· κἀν
 ταῦτα. — 4) Κ.· ἴ.: προσέρχεσθαι.

Ταῦτα οὖν εὗρομεν ὄντα τοῖς ὀκτώ Ἦχοις τὰ παρακολουθήματα ἀπὸ τῶν παλαιότερων μαθημάτων, ὧν δὴ παραδείγματα παραδώσομεν¹ διὰ τὸ σαφές. Εἰ δὲ καλῶς συνετέθη ταῦτα ἢ μὴ, ἔγωγε οὐκ ἀποφαίνομαι, ἀλλ' ὀφίημι τοῦτο τοῖς τούτων κριταῖς.

Ἐν τούτοις γοῦν τοῖς ὀκτώ Ἦχοις εὕρισκεται ἅπανα μελωδία καὶ ἡ ἐν τοῖς βαρυβάροις καὶ ἡ ἐν τοῖς Ἑλλήσι. Καὶ ἄλλαι παρὰ τούτοις Ἦχοι οὐκ εἰσιν. Ἴσως τὴν μεταχείρησιν τούτων ποιήσει ἄλλο γένος ἄλλως κατὰ τι ἡμεῖς δέ, ὡς ἔφημεν, ἄλλους ποιῆσαι Ἦχους τῶν ἀδυνάτων ἀλλὰ πᾶν, ὅπερ εἴποι τις, ἐν τινι τῶν ὀκτώ ὑποπεσεῖται. Τινὲς δὲ βούλονται λέγειν τὸ τοῦ Νενανῶ μέλος ἔννατον Ἦχον ἔσσι² δὲ μᾶλλον πλάγιος Δευτέρου δεδεμένος. Τεθεῖσα γὰρ ἡ τοῦ Νενανῶ Φθορά ἔδειξεν ἡμῖν τὸν πλάγιον τοῦ Δευτέρου ἔσσι (90^β) δεδεμένως³. Ἐχει γὰρ ἡ Ψαλτικὴ καὶ τὰς⁴ λεγομένας Φθοράς, ὥσπερ σημεία τινα ἐναλλαγὴν δει-

Περὶ Φθορῶν, κνύοντα τοῦ μέλους. Καὶ ἔστιν ἡ τοῦ Πρώτου, ἡ τοῦ Δευτέρου, ἡ τοῦ Τρίτου, ἡ τοῦ Τετάρτου καὶ αἱ τῶν πλαγίων. Ἀλλ' ἐκ τούτων πάντων (τις) αἱ τῶν κυρίων Ἦχων εἰσὶν¹ ἐν χρήσει, αἱ δὲ τῶν πλαγίων σπανίως, μᾶλλον δὲ οὐδέποτε.

Βούλονται δὲ αὖται αἱ Φθοραὶ τοῦτο Πάντες οἱ Ἦχοι ἐν πᾶσιν εἰσι τοῖς Ἦχοις· ἐν γὰρ τῷ Πρώτῳ εὐρήσεις ὁμοῦ καὶ τοὺς κυρίους ἅπαντας

1) Δὲν διδιδι ὁμοως. K. K.. ἀπιδώσομεν 2) K. K.: ἔτι — 3) K. K.: δεδεμένος.

καὶ τοὺς πλαγίους Ὅμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ πλαγίῳ τοῦ Τετάρτου εἶπον γὰρ σοι τοὺς δύο ἄκρους φεύγων τὴν περιτιυλίαν, ὅτι γὰρ τοῖς ἄλλοις τὸ αὐτὸ συμβαίνει. Καὶ ὅσας ἂν φωνὰς ἐξέληθης ἀφ' οἰκονομήτινος Ἦχου, τόσους Ἦχους ἐνήλλαξας ὁμοίως καὶ ὅσας ἂν καταβῇς, τὸ αὐτὸ σοι γενήσεται. Τοῦτο μέντοι δεῖ σε γινώσκειν, ὅτι ἐν ταῖς ἀνιούσαις εἰσὶν οἱ κύριοι καὶ ἐν ταῖς κατιούσαις οἱ πλάγιοι. Πλὴν δέ, εἰ καὶ ἀναμεμιγμένοι εἰσὶ πάντες, ἀλλ' ἐπονται τῇ φύσει καὶ τῇ ἰδέᾳ τοῦ μέλους, ἐν ᾧ εἰσιν Ἰδού γάρ, ὡς εἵπομεν, ἐν τῇ Πρώτῳ εὐρίσκονται ὄντες οἱ Ἦχοι πάντες ἀλλ' οὐ ποιεῖ ἕκαστος τὸ ἴδιον αὐτοῦ μέρος (91^α), ἀλλὰ μεταβάλλονται πρὸς τὴν τοῦ Πρώτου φύσιν καὶ φαίνεται μόνῃ ἢ τούτου ἰδέα.

Ἐνίστε δέ, ἡ φιλοτιμία τοῦ ποιητοῦ ἡ ὡραιότητος ἕνεκα ἢ καὶ δι' ἀνάγκην, ἐμπίπτει ἄλλος Ἦχος ἐν ἄλλῳ καὶ ποιεῖ τὸ γνωριστικὸν οὗτοῦ μέλους· ἀλλὰ τοῦτο γίνεται ἢ ἀπὸ παραλλαγῆς ἢ ἀπὸ μέλους. Καὶ εἰ μὲν ἀπὸ παραλλαγῆς, τίθεται ὁ Ἦχος ἐκεῖνος, οὗτινός ἐστι τὸ μέρος· εἰ δ' ἀπὸ μέλους, οὐχ ὁ Ἦχος ἀλλ' ἡ Φθορά καὶ γὰρ ὑπομένει φθοράν, ὅταν οὐχ, ὅπερ ἤρξατο καὶ φυλάττη μέρος, ἀλλὰ μεταβληθῇ πρὸς ἄλλο τι μέρος, ὅπερ οὐκ ἦν ἴδιον καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐπιφωνημάτων τοῦ «Ἐνεδύσατο» τοῦτο γέγονε. Τρίτου γάρ ὄντος ἐκεῖ ἀπὸ παραλλαγῆς Ἦχου, τὸ μέρος ἐστὶ Νενανώ, ὅπερ ἐποίησε τιθείσα ἡ Φθορά. Αὕτη δὲ ἡ Φθορά οὔτε τῶν κυρίων οὔτε τῶν πλαγίων προσήκει τινί, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὴν ἐστι. Ποιεῖ δὲ καὶ τὸ

μέλος ἴδιον γίνεται γὰρ αἰ τρεῖς φωνὰς προερχομένων ἡμῶν ἀπὸ τοῦ πλαγίου Δευτέρου, ὅπερ ἐστὶ Πρῶτος (91^β) ἀπὸ τῆς παραλλαγῆς, ἡ δὲ Φθορὰ δεικνύει τοῦτο ἄλλοιον. Καὶ προηγουμένως μὲν οἰκείος τοῦ Νενανῶ τόπος οὗτος, ὃν εἵπομεν, ἡγουν ὁ πλάγιος τοῦ Δευτέρου Ἐπειτα καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν θήσῃς, ἐν οἴφδῃτινι Ἦχῳ, δείκνυται τὸ τούτου μέλος ραδίως.

Καὶ οὗτος ἐμοὶ ὁ περὶ τῶν Φθορῶν² λόγος.

Ταῦτα γοῦν πάντα εἰδέναι ἅπαντα τὸν ψάλτην χρή, εἰ μὴ ψεύδεσθαι τὸ ὄνομα βούλοιτο. Ταῦτα δὲ οὐκ ἂν εἰδεῖται³ τις, εἰ μὴ ἐν ἔξει γένοιτο τιύτης τῆς Ψαλτικῆς· ἐστὶ γὰρ οἶον ἀρχὴ καὶ θεμέλιος ταύτης· ὅτι ἀρχὴ καὶ οἶον θεμέλιος τῆς Ψαλτικῆς ἡ Μετροφωνία ταύτην γὰρ ὁ κυλῶς μετελθὼν ραδίως ἂν καὶ τὰλλα τῆς Ψαλτικῆς κτήσαιο· χω

Μετροφωνία ρίς δὲ ταύτης οὐδὲν κατωρθωκῶς καὶ εἴη ἂν ὁ ψάλτης Μετὰ δὲ ταύτην

Παραλλαγή. ἐστὶν ἡ Παραλλαγή, ἣν δεῖ ἐξασκῆσαι καλῶς καὶ οὕτως, ὥς, ἐν ὁποῖα ἂν εἴη φωνῇ, τὸν ἐκείνης τῆς φωνῆς ἦχον ἐτοιμῶς ἔχειν ἀποδοῦναι. Ταῦτα μὲν οὖν χαρακτηρίζουσι τὸν ψάλτην, οὐ μὴν δὲ τῶν τελέων⁴. Ἄλλ' ἵνα ᾗ μᾶλλον τοῖς βουλομένοις τὸν Ἦχον εὐρίσκειν ἐν ὁποῖα⁴ ἂν εἴη φωνῇ, κανόνιον⁵ τι μικρὸν ἐξεθέμην πάντως ἔχον τοὺς Ἦχους καὶ κυρίους καὶ πλαγίους.

1) K. K.: ραδίως, καὶ .. — 2) K. K.: φθόγγων. — 3) Τὰ K. εἰδοίη. — 4) K. K.: τιέλον. — 5) Ἐκ τοῦ χειρογράφου Ἱεροσολυμῶν ἔχει ἀποκοπῇ ἐν φύλλον, οὗ τὸ κείμενον ταύνηθεν καὶ τον πινακα ἀνεπλήρωσα ἐκ τοῦ K. K. — 6) K. K.: φωνῇ. Κανόνιον.

Βούλεται δὲ τοῦτο, ἵνα ᾤνι τῶν Ἦχων εἴης
 Κανόνιον ψάλλον καὶ θέλεις εἰδέναι τίνες
 τῶν Ἦχοι εὐρίσκονται εἰς τὰς ἀνιού-
 ῃων σας καὶ τίνες εἰς τὰς κατιούσας ποίει
 οὕτω. Λάμβανε μὲν ἀνωθεν ἢ κάτωθεν τὸν Ἦχον, ὃν
 ἡγεῖ τὸ καλοφωνικόν, ὅπερ ψάλλης, καὶ ἐκ πλαγίου
 τὸν τῆς φωνῆς ὀριθμόν, ὃν περ ἀνέβης ἢ κατέβης
 διὰ τῶν ἀριθμῶν τῶν γεγραμμένων· καὶ ἔνθα ἂν
 συνέλθωσιν, ἐκεῖνός ἐστι ὁ τῆς φωνῆς Ἦχος. Εἰς
 γοῦν τὰς κατιούσας λάμβανε τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς
 ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους ἄρχου δὲ ἀνωθεν καὶ
 κατέρχου. Εἰς δὲ τὰς ἀνιούσας, τοὺς ἀριθμοὺς αὐ-
 θις τοὺς ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ σου μέρους, ἄρχου δὲ κά-
 τωθεν καὶ ἀνέρχου. Κανόνιόν σοί ἐστι τοῦτο (Βλ.
 Πίν. Δ').

(φ. 92^α) *Περὶ ἐνάρξεως Καλοφωνίας*

Μετὰ δὲ ταῦτα ἔδοξέ μοι καὶ ἔφοδον ἐκθῆναι
 ἥτινί τις ἐλόμενος καλῶς ἂν τὰς καταρχὰς τῆς κα-
 λοφωνίας ποιοῖτο καὶ οὐδέποτε ἐξέλθοι ἐπὶ τὸ
 πλέον τοῦ δέοντος ἢ ἐπὶ τῷ ἄνω ἢ ἐπὶ τῷ κάτω.
 Δύο ταῦτα σκοπεῖν δεῖ ἑκαστον: τὴν αὐτοῦ φω-
 νήν, ποιατὴ τίς ἐστι, καὶ τὸ προκείμενον καὶ κα-
 λοφωνικόν, μέχρι πόσου προέρχεται, καὶ οὕτως
 ἄρχεσθαι. Εἰ δὲ μετὰ τὸν δομέστικον βούλοιτό τις
 ψάλλειν, σκοπεῖν δεῖ, τίνα Ἦχον ἐκαλοφώνησεν
 ἐκείνος. Καὶ εἰ μὲν κύριος ἦν, βούλει δὲ καὶ αὐτὸς
 τὸν αὐτὸν Ἦχον εἰπεῖν, ἄρχου τὴν αὐτὴν φωνήν,
 εἰ δὲ οὐ τὸν αὐτὸν Ἦχον, ἀλλ' ἕτερόν τινα, κύ-
 ριον δὲ πάλιν, τὴν αὐτὴν φωνὴν ἄρχου, ἐπεὶ πάν-
 τες, ὥς εἵπομεν, οἱ κύριοι μέχρι τριφωνίας προ-

έρχονται. Εἰ δ' ἐκεῖνος δι' ἀδυναμίαν ἢ δι' ἀμά-
 θειαν ἐκαλοφώνησε χαμηλά, σὺ δὲ δύνασαι εἰπεῖν
 ὑψηλοτέραν φωνήν, πρόσθε. Εἰ δὲ ὁ Δομέστικος
 ὑψηλά, σὺ δὲ σὺ δύνῃ, ἀφαίρει αὐτοῖς καὶ μίαν καὶ
 δύο, ἂν οὕτω δεῖ (sic) καὶ οὗτος ὁ τρόπος ἐστὶν
 ἐπὶ τῶν κυρίων. (92^β) Ἐπὶ δὲ τῶν πλαγίων εἴπο-
 μεν προλαβόντες τῶν πλαγίων τὰ ἰδιώματα· ὅτι ὁ
 Πλάγιος τοῦ Πρώτου καταλέγει γ', δ', στ', ζ', ὁ
 δὲ πλάγιος τοῦ Δευτέρου, γ', δ', ε', στ'. ὁ δὲ Βα-
 ρύς, δ', ε'· ὁ δὲ πλάγιος τοῦ Τετάρτου, γ', δ', ε', ζ'.
 Ταῦτα γοῦν πάντα ἔχων καθ' αὐτὸν ὁ μέλλων κα-
 λοφωνῆσαι, οκόλει μέχρι πόσων φωνῶν προέρχε-
 ται τὸ προκείμενον καλοφωνικόν. Καὶ εἰ μὲν μέχρι
 τετραφωνίας ἢ πενταφωνίας, γύμνασον τὴν φω-
 νήν σου πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὸν καιρὸν τῆς Καλοφω-
 νίας καὶ ἀναβίβασον ταύτην ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον
 εἰτα ἐπιστρέψας κάτελθε μέχρι τῆς φωνῆς, ἧς μέλ-
 λεις ποιῆσαι τὴν ἀρχήν. Εἰτα κατάβαινε καὶ ἐτέ-
 ραν μίαν καὶ οὕτως ἄρχου, διότι ἡ φωνὴ αἰεὶ προ-
 ἔρχεται λεληθότως. Ἀλλὰ καὶ χρειτόν ἐστιν ἔχειν
 τὴν φωνήν σου ἐλευθεράν ἢ ἀναγκάζεσθαι. Καὶ
 οὕτω μὲν ποιεῖν δεῖ τὸν Δομέστικον ἐπὶ τῶν πλα-
 γίων.

Τὸν δὲ τοῦ ἐτέρου χοροῦ Δομέστικον ἀφορᾷν
 δεῖ πρὸς τὸν πρῶτον ὡς ἐν ὑποδείγματι. Καὶ εἰ ὁ
 πρῶτος Δομέστικος ἔπαλε πλάγιον Τετάρτου μέ-
 χρι τετραφωνίας ἢ πενταφωνίας προερχόμενον
 — καὶ ἔσσι τοῦτο (93^α) τὸ κράτημα τὸ λεγόμενον
 Ροδάνιον—σὺ δὲ β ο ὕ λ ε ὶ ψάλλαι τὸν Τροχόν,

1) Τὰ Κ. ἔχουσι... ροδάνιον· σὺ δὲ βουλόμενος... Φαίνεται.

δοτις ἀνέρχεται μέχρις ἐπταφωνίας (σιε), μὴ τὴν αὐτὴν φωνὴν ἄρχου, ἣν καὶ ὁ πρῶτος χορὸς, ἀλλὰ κάτελθε ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κρατήματος τοῦ λεγομένου Ροδανίου ἢ δύο ἢ τρεῖς φωνάς καὶ οὕτως ἄρξαι τὸν Τροχόν. Τὸ αὐτὸ δὲ γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων Ἦχων. Καὶ ὁλως εἰπεῖν, τὴν αὐτοῦ φωνὴν σκοπεῖν δεῖ ἕκαστον καὶ τὸ προκείμενον καλοφωνικόν, εἰ βούλοιτο καλῶς ἄρχεσθαι. Δεῖ δὲ ἔχειν μετὰ σοῦ καὶ ἕτερον βοηθὸν ἢ καὶ δύο πλείονας δὲ οὐδαμῶς τότε γὰρ οὐ Καλοφωνία, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον «ἀπὸ χοροῦ» γενήσεται. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδεὶς οὐδεὶς γίνεσθαι, εἴαν οἱ φωναὶ ὥσιν ἐπιτήδεια καὶ καλαὶ εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχει ἢ τοῦ καλοφωνοῦντος φωνῇ, πάντας λαμβανέτω βοηθοὺς. Οὐφείλουσι δὲ οἱ ψάλλοντες εἰδέναι καὶ προμελετᾶν ἕκαστος τὸ ἑκάστου κοινῶς, ἵνα συμφωνῶσι καὶ ἡδίων οὕτω φανῇ ἢ Ψαλτικῇ. Κακῶ δὲ μὴ χρῆσθαι ποτὲ τινι βοηθῷ κρεῖττον γὰρ ψάλλειν μόνον ἢ μετὰ κακοφώνου· ἀπολέσει γὰρ καὶ τὸ σὸν τότε μέλος². Ἢ δὲ τῶν παρήχων (93⁶) φωνὴ καὶ κακοφώνων εὐρίσκεται ἢ τραχιότερα τοῦ δέοντος καὶ πετρώδης ἢ ἀσθενὴς καὶ κεχαλασμένη. Καὶ ἢ μὲν τοῦ ἐνός, ἢ πετρώδης, ἀνέρχεται ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον καὶ μὴ βουλομένου· ἢ δὲ τοῦ ἐτέρου, καὶ χαμηλότερον ἄκοντος. Τὸν³ δὲ τοιοῦτον ἀπο-

δοτος, ὅτι ἡγνοήθη ἡ ἐπεξηγηματικὴ σημασία τῆς προηγουμένης προτάσεως· καὶ ἐστὶ τοῦτο... Οὕτως ἐνδείκνυται ἡ διόρθωσις
 ὁ οὐ λ ε ι πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀνακολουθοῦ.

1) K. L.: κρ. γὰρ ἢ (K. K. ὁ) ψάλλ. ἢ μόνον.—2) K. K.: ἀπολ. γὰρ καὶ τὸ ἴσον καὶ το σ. τ. μ. Ἀλλὰ προφανῶς εἶναι προσθήκη τῶν ἐκδοτῶν.—3) K. K.: Το.

πέμπεσθαι δεῖ οὐ μόνον γὰρ ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι μεταδίδωσι τοῦ κακοῦ. Καὶ ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω ἔλκουσιν ἡμᾶς ἄκοντας ἡ ἐπὶ τὸ κάτω τοῦ γὰρ ἀνέρχεσθαι ἢ κατέρχεσθαι ἡμᾶς λεληθότως δύο αἰ-

Αἰτία, δι' ἣν α. τίαι εἰσι· μία μὲν ἡ παρηχία, ἐνέρχεται τις ἡ τέρα δὲ ἡ τοῦ μέλους φύσις. Τοῦ κατέρχεται λε- των δὲ πάλιν αἷτιον τὰ ἡμίση ληθότως ἔβων. τῶν φωνῶν καὶ τὰ τρίτα. Εἰ γὰρ αἰεὶ τὰς αὐτὰς ἐλέγομεν φωνὰς ἀκεραίους¹ καὶ μὴ διεφθαρμένας, οὐκ ἂν ποιε οὕτως ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον οὔτε ἐπὶ τὸ χαμαλώτερον προηρχόμεθα². Ἐπεὶ δὲ λεληθότως καὶ ἡμισυ καὶ τρίτον λέγομεν φωνῆς (ὁ γὰρ τόνος αἰεὶ προσηλαμβάνει³ τι τῆς φωνῆς), ταῦτα δὲ ἀθροιζόμενα ποιοῦσιν ἀκεραίους¹ φωνάς, διὰ ταῦτα ἀνερχόμεθα μὴ γινώσκοντες. Καὶ κατερχόμεθα δὲ πάλιν, ὁπόταν δι' ἀσθένειαν φωνῆς οὐ λέγομεν τῆς φωνῆς σῶας. Καὶ τοῦτο κοινὸν μὲν ἐστὶ (94^α) πάθος πᾶσι τοῖς Ἱχοις, ἐν εἰοῖς δὲ γίνεται μάλιστα. Ὅποταν γὰρ ψάλλωμεν νενανῶ μέλος, οὐκ, εἰς ἣν ἡρξάμεθα, καὶ τελευτῶμεν φωνήν, ἀλλὰ σκοπῶν εὐρήσεις ἐπὶ τὸ κάτω μᾶλλον ἐρχομένους ἡμᾶς. Αἷτιον δὲ ἡ τοῦ νενανῶ φωνῆς αὕτη γὰρ ἡμίσεια δοκεῖ πως εἶναι, εἰ καὶ ἡμῖν ἀγνοεῖται ἄλλως θ', ὅτι ἀσθενεῖς ἐκφέρομεν τὰς τοῦ νενανῶ ἀνιούσας φωνάς, ἵνα ἡ τοῦ νενανῶ ἰδέα χρωματισθῇ, τὰς δὲ κατιούσας σῶας καὶ ἐκ τούτου συμβαίνει τὸ μέλος ὑποχαλᾶν. Ἐπὶ τὸ κάτω οὖν ἐρχόμεθα εἰς τὰ τοῦ νενανῶ μέλη.

1) K. '1: ἀκαιραίους.—2) K. '1: προηρχόμεθα.—3) K. K.: προλαμβάνει.

Ἐπὶ δὲ τοῦ πλαγίου Δευτέρου γίνεται τὸ ἀνά-
 παλιν, ὅποτιαν Δεύτερον καταλέγῃ¹ ἔξω ἴδιοις γὰρ
 ἡμᾶς τότε ἐπὶ τὸ ἔξω φερομένους ἐπὶ τούτου τοῦ
 μέλους καὶ μᾶλλον ὅταν ψάλλωμεν Καταβυσίαν.
 Αἴτιον δὲ τούτου ὅτι αἱ φωναὶ τοῦ Δευτέρου αἱ
 ἔσω ἐφθαρμένως λέγονται. Ἀνερχομένων δὲ ἡ-
 μῶν τὰς ἀνιούσας ταύτας φωνὰς ἀνελλιπεῖς² τὰς
 δὲ δύο κατιούσας ἐφθαρμένας καὶ οἶονεῖ ἡμισείας,
 προέρχεται τὸ μέλος ἐπὶ τὸ ἔξω. Καὶ εἰσιν, ὥς εἵ-
 πομεν, αἱ ἡμισεῖται φωναὶ τὸ αἴτιον

Καὶ ταῦτα μὲν (9-1⁶) ἐν τούτοις

Καλὸν δέ μοι ἐδιῆξεν τανῦν καὶ τὸν τέλειον ψάλ-
 την, ὁποῖός τις ἔστιν, εἰκονίσαι Πρῶτον μὲν οὖν

Ποῖα τὰ χαρὰ ψάλτου τὸ γράφειν ὀρθῶς καὶ
πηρσιτικὰ τοῦ ἀπὸ τέχνης. Δεύτερον δέ, τὸ λέ-
τελείου ψάλτου. γρὶν ἀπὸ τόνου Τρίτον, τὸ γρά-
 φειν ἀπὸ στήθους, ὅπερ ἂν εἰδείη³. Τέταρτον, τὸ
 ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ Πέμπτον, τὸ ἐτούμως ἔχειν λαμ-
 βάνειν πᾶν μέλος, ὅπερ ἂν ἀκούσῃ καὶ γράφειν.
 Ἐγώ γε δὲ καὶ ἀπὸ μύνης Χειρονομίας ἀτήτησα
 ἂν τὸν τέλειον ψάλτην γράφειν λαβόντα μόνον
 πρῶτον τὸν Ἦχον. Ἀλλὰ τοῦτο γίνεται μὲν ὀρ-
 θῶς κατὰ τε τὰς φωνὰς καὶ τὸν Ἦχον, οὐ μὴν δὲ
 κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ χειρονομοῦντος· καὶ ἡ αἰτία
 ἔστιν ἥδε· ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἀπόστιροφος καὶ ἡ Χαμηλὴ
 κατὰ μὲν τὴν Χειρονομίαν εἰσὶ ταύτά⁴, διαφέρου-
 σι δὲ κατὰ τὰς φωνὰς (ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστιροφος
 ἔχει μίαν φωνήν, ἡ δὲ Χαμηλὴ τέσσαρας), ἀλλὰ

1) Τὰ Κ. καταλέγει. — 2) Κ. Κ. : ἀνελλιπῶς — 3) Τὰ Κ. : εἰδοίη
 — 4) Κ. Κ. : ταῦτα.

καὶ αἱ τρεῖς καὶ αἱ δύο φωναὶ αἱ κατιοῦσαι τὴν τοῦ Ἀποστρόφου ἔχουσι Χειρονομίαν, ὁ γράφων ἀποβλέπων πρὸς τὴν χεῖρα τὴν χειρονομοῦσαν οἶδε μὲν ὥς κατιοῦσαν ἢ κατιούσας φωνὰς λέγει, τὸν δὲ ἀριθμόν, ὅποσος ἐστίν, οὐκ οἶδε καὶ τοῦτο ποιεῖ τὴν σύγχυσιν (95^α) ἐπεὶ εἰ ᾗδει καὶ τὸν ἀριθμόν, ὀρθῶς ἂν ἔγραφε. Τὸ ὅμοιον δὲ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν φωνῶν τῶν ἀνιουσῶν· καὶ γὰρ ἡ Ὑψηλή, ὥς εἶπομεν, καὶ τὸ Κέντημα χειρονομίας ἰδίας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ χειρονομοῦνται ἢ μετὰ τῆς Πεταστῆς ἢ μετὰ τοῦ Ὀλίγου ἢ μετὰ τῆς Ὁξείας ἢ μετ' ἄλλου τινὸς συντιθέμενα. Λοιπὸν ὁ γράφων ὁρᾷ τὸν χειρονομοῦντα Πεταστήν ἢ Ὀλίγον ἢ Ὁξείαν ὑποδεικνύντα τῇ Χειρονομίᾳ, οὐκ οἶδε δὲ εἰ μίαν ἢ δύο ἢ τρεῖς ἢ ἐσσεαρας ἢ πλείονας φωνὰς ἔχει αὕτη ἡ χειρονομία. Διὰ τοῦν τὴν αἰτίαν ταύτην οὐ δύναται τις ἀκολουθῆσαι τὸν σκοπὸν τοῦ χειρονομοῦντος.

Ἐκτον δ' ἐν τούτοις τὸ καλῶς καὶ εὐφώνως καὶ ὠραίως ψάλλειν μετὰ τέχνης, ὅπερ καὶ δώρημά ἐστι μᾶλλον τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐ τῆς Τέχνης.

Ταῦτα μὲν οὖν πολλὰ μετὰ παρακαλοῦντα ἦν γράψαι. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι πολλῶν εἰπόντων (sic) πολλὰ τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ χρησίου τι εἰπεῖν, ὥστε παρὰ γε τοῖς νοῦν ἔχουσι καὶ γέλωτα ὤφλησαν ἂν. Λεύτερον δέ, ὅτι δίκαιον ἔδοξέ μοι τοῖς ὁμοτέχνουσι τι¹ χρησίων (95^β) παρασχεῖν. Καὶ τρίτον, ὅτι μένινες τῶν συνήθων δῶρον² παρ' ἐμοῦ τοῦτο λαβεῖν ἠξίωσαν. Ἐγὼ γοῦν, καὶ τοῦ

1) K. K.: τι.—2) K. K.: τῶν συνήθων δῶρων.

καλοῦ καὶ τῶν φίλων ἕνεκα, ταῦτα
ἐξήνεγκα ἐκ μηδενὸς τὰ τοιαῦ-
τα παραλαβών. Καὶ εἰ μὲν
καλῶς ἔχουσι, τῷ

Θεῷ χάρις τῷ

χορηγῷ

τῶν τοιούτων εἰ δ' οὖν, ἐμοὶ τὴν μέμψιν
ἐπενεκτέον τῷ παρὰ τὴν δύναμιν
ἀπτομένῳ. Ἄλλ' οὐδ' ἐμοί· ἐπεὶ
ὁ γε σκοπὸς ἦν ἀγαθός,
εἰ καὶ ἡ δύναμις
ἀσθενής.

■
μ + ἡ
 v
 ..
 j

Μανουήλ τοῦ Λαμπαδαρίου καὶ Χρυσάφη.¹

Περὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ Ψαλτι-

κῇ τέχνῃ καὶ ὧν² φρονοῦσι κακῶς

τινες περὶ αὐτῶν.

[Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶχον ὑπ' ὄψιν δύο καίμε-
να: τὸ τοῦ προηγουμένου Ἱεροσολυμιτικοῦ χειρογράφου
(φ. 98^α) καὶ τοῦ ἐν τῇ «Φόρμιγγι» (Περ. Α', "Ετ. Β',
δρ. 5 καὶ ε.) ὑπὸ τοῦ κ. Ψάχου δημοσιευθέντος ἐκ τῆς
Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Μονῆς τῶν Ἱβήρων,
δρ. 1120, ὁπερ φέρει ἐν τέλει τὰ ἑξῆς: «Ἐτελειώθη τὸ
παρὸν βιβλίον: αἱ ἀκολουθεῖαι πᾶσαι τῆς Ψαλτικῆς διὰ
χειρὸς³ Μανουήλ Δούκα Λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη ἐν
ἔτει 1458 Ἰνδικτιῶνος στ' Ἰουλίῳ..... καὶ οἱ βλέποντες
εὐχασθὲ μοι διὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀγάπην». Ἐν μέρει δὲ
εἶχον ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἐν τῷ «Σχεδιάσματι περὶ Μουσι-
κῆς» τοῦ Β. Στεφανίδου (Τεῦχος Ε' τοῦ Ἑκκλ. Μουσ.
Συλλόγου Κ) πόλεως) ἀπόσπασμα.]

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Ἔμοι μὲν πολλάκις κατὰ νοῦν ἐπῆλθε περὶ τῶν
τῆς ψαλτικῆς τέχνης θέσεών τε καὶ φθορῶν καὶ
τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐνθεωρουμέ-
νων αὐτῇ συγγράψασθαί τινα ὅρον εἰς⁴ ὑπόμνη-
σιν καὶ ἀπλῶς ὑφήγησιν πάντων, εἰς ὠφέλειαν
μὲν τῶν τοῖς τοιοῦτοις μελλόντων λόγοις προσέ-

1) Κ. Ἱ.: Χρυσάφου.—2) Κ. Φ.: περὶ ὧν.—3) Πολλὰ τὰ καί-
θοντα ὅτι τὸ ἐν λόγῳ εἶναι μᾶλλον ἀντιγραφὴ τοῦ αὐτογράφου.

4) Κ. Φ.: τινα οἶονεῖ ὑπόμνησιν.

χειν. ἀποτροπὴν δὲ τῶν ἄλλως' πῶς φρονούντων περὶ αὐτῶν,² οἷ φιλοτιμούμενοι ἐπὶ τὸ ψάλλειν εἰδέναι καὶ ἐπιστήμονες εἶναι τῆς Ψαλτικῆς, οὐτ' αὐτοὶ ἴσασιν, ἐφ' οἷς φιλοτιμοῦνται, καὶ προσδιαφθείρουσιν, εἴτις αὐτοῖς ὡς εἰδόσιν³ ἐθέλει⁴ προσέχειν, διὰ τὸ μὴ μετ' ἐπιστήμης ἀκριβοῦς τε καὶ ἀπταίστου τὴν τοιαύτην μετέρχεσθαι τέχνην. Ἀλλ' ὁσάκις τοῦτο κατὰ νοῦν ἐβαλλόμην, τοσαυ·(98⁶) τὰ-κις ἐξεκρούοθην τοῦ ἐγχειρήματος, ἄ λ λ ο υ τ' ἐπ' ἄλλο⁵ πρὸς ἑαυτό με ἀνθέλκοντος καὶ πολλῶν π ε ρ ι κ υ κ λ ο υ σ ῶ ν⁶ ὁσημέραι φροντίδων, αἷ τοιαῦτα ἐκπονεῖν ἐπέτρεπον οὐδαμῶς.

Ἐπεὶ δὲ νῦν ὁ ἐν Ἱερομονάχοις Γεράσιμος τῶν ἡμετέρων μαθητῶν τυγχάνων σπουδαῖός τέ ἐστιν καὶ φιλομαθῆς καὶ τῶν καλῶν οἱ δὲν παραδραμεῖν αὐτὸν (sic) βούλεται, πολὺ τὸ ἔτι κρατοῦν ἀτεχνον ὁρῶν⁷ καὶ αὐτὸς, καὶ τὴν ἐνίων ἀμαθίαν⁸, κινδυνεύουσιν⁹ τῆς τῶν ἄλλων ἐπιστήμης δόξαι προτιμότερα¹⁰, σφοδρῶς ἐγκείται κανόνας ἀπαιτῶν τινὰς παρ' ἡμῶν, οἷς ἐπόμενος αὐτός τε ἂν ἔχοιτο τοῦ ἀπταίστου καὶ τοῖς ἄλλοις, εἵπου δεήσει, ὑφηγητῆς¹¹ τοῦ ὁρθοῦ γένοιτο λόγου καὶ οὐ φησιν ἀνήσειν ἡμᾶς, ἕως αὐτῷ τὴν αἵτησιν ἐκπληρῶσαι-μεν, οὖν αὐτῷ δ' οὐδὲν ἦτιον καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ προμρέσεως ὄντες¹² καὶ τὰ (97^α)

1) K. Φ.: ἄλλων. — 2) K. 'I αὐταῖς. — 3) K. 'I: οὐτ' αὐτὸ ἴσασιν αὐτοῖς ὡς εἰδόσιν. — 4) K. 'I: ἐπέχει. — 5) K. Φ.: ἄλλου ἐπ' ἄλλω. — K. 'I: ἄλλ' οὐτ' ἐπ' ἄλλω. — 6) K. Φ., 'I.: περικυκλόντων. — 7) K. Φ.: ὁρῶν ἀτεχνον. — 8) K. 'I.: ὁρῶν, καὶ αὐτὸς καὶ τὴν ἀμαθίαν. — 9) K. 'I.: δεήσει ὑφηγητοῖς. — 10) K. 'I.: ὄντες.

αὐτὰ αὐτοῖς σπουδάζοντες μετὰ τῆς ἰσῆς ἐπιμονῆς τε καὶ προσεδρίας τῆς ἰσῆς ἀξιώσεως ἔχοντες,¹ καλὸν ἔδοξεν εἶναι μοι μὴ σιωπᾶν μηδὲ τὴν αἴτησιν αὐτῶν ἀργῆν καταλῦτε μὴδὲν τι ἀνύσασαν, ἀλλὰ πάντα ἀπλῶς ὑπεριδόντα τὰλλα ἔργοι² ἔχεσθαι ἥδη καὶ τὸν ὀρθὸν τῆς ἐπιστήμης ὑψηγεῖσθαι λόγον³ αὐτοῖς "Ἀλλως γὰρ οὗτ' ἂν συμφέροντα ἐποίουν καὶ τὸ τῆς ὑπεροψίας οὐκ εἶχον ὅπως ἐγκλημα διαφύγω τοσοούτων ὄντων καὶ τηλικούτων τῶν ἐρεθιζόντων πρὸς τὴν σπουδὴν.

"Ἄ μὲν οὖν μοι τὸν παρόντα πεποίηκε λόγον ταῦτά ἐστιν. Ἔργου⁴ δὲ ἤδη ἐχόμενοι περὶ αὐτῶν ἀρξάμενοι λέγομεν. Ἄλλ' οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀνεπιστημόνως ποιοῦντες ποιήματα⁵ καὶ κρίσιν ἐξάγοντες περὶ τούτων, οἷαν⁶ τοὺς τοιούτους ἐξάγειν εἰκός, καὶ διδάσκοντες ἐν πλάνῃ, μὴ εἰδότες, ὃ λέγουσι, ποιήτωσαν (97^{8a}) μὲν,⁷ ἅπερ καὶ βούλονται τῷ ὄντι γὰρ οὐδένα ζημιοῦσιν ἐντεῦθεν, πλὴν ἑαυτούς. Ἡμεῖς δὲ φέρε τὴν ἀλήθειαν, ἥς προῖσταμεθα τέχνης, πᾶσαν ὑποδείξομεν ἐναργῶς καὶ ὅσον οἶόν τε διὰ βραχέων, Θεὸν⁸ τοῦ λόγου προβαλλόμενοι⁹ μάρτυρα¹⁰ τοῦ μὴδὲν τι κατὰ πάθος¹¹ λαλεῖν, αὐτὴν¹² δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐν πασί τε τοῖς ἄλλοις κάπῃ¹³ τοῦ παρόντος τῶν ἐμῶν τε, ¹⁴λέγειν, ὅσα δὴ καὶ φαμέν.

1) K. Γ. ἔχοντας.—2) K. Φ.: ἔργον.—3) K. Γ.: τὰ τὸν ὀρθ. τῆς ἐπ. ὑφ. λόγου.—4) K. Φ.: ἔργον.—5) K. Γ.: πῆματα.—6) K. Γ.: ὡς ἄν.—7) K. Φ.: ὁμοίως. 8) K. Γ.: Θεοῦ.—9) K. Φ.: προβαλλόμενοι.—10) K. Γ.: μάρτυρας.—11) K. Γ.: τοῦ μ. τι κατὰ τι π.—K. Φ.: τοῦ μ. κατὰ τι π.—12) K. Γ.—Φ.: λαλεῖν. Αὐτήν.—13) K. Γ.: κατόπι.—14) K. Γ.—Φ.: τιμῶντας.

ΠΕΡΙ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ

Ἡ τοίνυν ψαλτικὴ ἐπιστήμη οὐ συνίσταται μόνον ἀπὸ Παραλλαγῶν,¹ ὥς τῶν νῦν τινες οἰοῦνται, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων πολλῶν τρόπων, οὓς αἰτίκα λέξω διὰ βραχέων. Τὸ γὰρ τῆς Παραλλαγῆς χρῆμα κατὰ τὴν Ψαλτικὴν τὸ εὐτελέσιερόν τε τῶν ἐν αὐτῇ πάντων καὶ εὐκολώτατον. Κἂν εἴπῃ τις ὡς μέλος ἐποίησα καὶ κατὰ τὰς φωνάς ἐστὶν ἀνεκδοεὺς οὐδεμιᾶς (98^a) ἀπούσης, ἣν περ ἔδει παρῆναι, καὶ τὸ ὀρθὸν εἶναι καὶ ὑγιὲς ὄντως ἀπὸ Παραλλαγῶν² ἔχῃ, ὥστε μὴ χρεῖαν εἶναι μηδεμίαν ἄλλην ἐν αὐτῷ ζητεῖν τελειότητα, κακῶς φρονεῖν ἡγητέον τὸν τοιοῦτον καὶ ἔξω τοῦ τῆς ἐπιστήμης ὀρθοῦ λόγου. Διατίθεται γὰρ φαύλως περὶ αὐτὴν καὶ, ὡς οὐκ οἶδε,³ ταῦτα λαλεῖ ὑπ' ἀμαθείας καὶ τοῦ μὴ ἐθέλειν δοκεῖν μεταμαθεῖν⁴ τὴν ἀλήθειαν δι' ἀμέλειαν ἴσως καὶ τὸ ὑπερήφανος εἶναι καὶ τις⁵ τῶν κενοδόξων. Ἐχει γὰρ ἀνεπιγνώστως, ἴν' οὕτως εἴπω, καὶ ἀνεπιστημόνως τὸ κατὰ τὸ ψάλλειν ἐνεργεῖν καὶ λόγου παντὸς ἐκτὸς μ ε λ φ δ ε ι ν,⁶ ὡς τῶν ἰδιωτῶν τις, ἐπόμενος τῇ τοῦ μέλους ἀλόγῳ ἡχῇ.⁷ Ἐπεὶ εἰ, ὅπερ ὁ τοιοῦτος ὑπ' ἀμαθείας ἴσως ἐρεῖ, τὸ ὀρθὸν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, οὐδεμία ἦν ἂν χρεῖα οὐδ' ἀνάγκη τοῦ τὸν μὲν Γλυκὺν Ἰωάννην πεποιηκέναι (98^b) τὰς μεθόδους τῶν κατὰ τὴν Ψαλτικὴν Θέσεων, τὸν δὲ Μαῖστορα Ἰωάννην μετ' αὐτὸν τὴν ἑτέραν μέθοδον καὶ τὰ σημάδια ψαλτά, εἰτα μετ' αὐτὸν, πάλιν τὸν Κορῶνην τὰς ἐτέρας

1) K. Φ.: παραλλαγὴν.—2) K. Φ.: παραλλαγῆς.—3) K. Φ.: ἣν δέ.—4) K. Φ.: καταμαθεῖν.—5) K. Γ: τῆς.—6) Ἡ: μ ε λ φ δ ε ι.—K. Γ.—Φ.: μελωδῶν.—7) K. Φ.: ἡχοῖ.

δύο μεθόδους τῶν Κρατημάτων καὶ τὴν ἑτέραν τῶν Στιχηρῶν. Ἔδει γὰρ καὶ τούτους¹ λοιπὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀρκεῖσθαι ταῖς Παραλλαγαῖς μόναις καὶ μηδὲν τι περαιτέρω πολυπραγμονεῖν μηδὲ περιεργάζεσθαι μήτε περὶ Θέσεων μεθόδου² μηδ' ἄλλης ἥστινοσοῦν³ τεχνικῆς.

Γίνωσκε γὰρ ὅτι τὰς προειρημένας τῶν Θέσεων μεθόδους οὐκ ἐποίησαν οἱ τοιοῦτοι διὰ τὸ ψάλλειν ταύτας ὡς μαθήματα, ἀλλ' ὥσπερ ὄρον τινὰ συντεθέντες καὶ νομοθετοῦντες ἐκείνοις⁴ δηλοῖ εἰσι μὴ ἀρκούμενοι κατὰ τὴν Ψαλτικὴν μόναις ταῖς λεγομέναις Παραλλαγαῖς μηδὲ τοὺς ὑστέρους ἡμᾶς⁵ (99^α) ἀρκεῖσθαι βουλόμενοι καὶ⁶ διὰ τοῦτο ποιοῦντες, ὅπερ φθάσαντες ἡρήκαμεν, ἵνα πρὸς αὐτὰ βλέποντες οἱ μετ' αὐτοὺς ὡς πρὸς τι παράδειγμα, αὐτοὶ τε μὴ ἔχοιεν ὑπερβαίνειν τοὺς τοιούτους ὄρους τε καὶ κανόνας καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν, ὅσοι δὴ καὶ βούλονται κατὰ τὸ ψάλλειν ἐνεργεῖν, τῶν τοιούτων ὑψηγηταὶ γένοιντο.

Περὶ Θέσεων. Θέσις⁷ γὰρ λέγεται ἡ τῶν σημαδίων ἔνωσις, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ μέρος. Καθὼς γὰρ ἐν τῇ Γραμματικῇ τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων ἡ ἔνωσις συλλαβηθεῖσα ἀποτελεῖ τὸν λόγον, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ σημάδια⁸ τῶν φωνῶν ἐνούμενα ἐπιστημόνως ἐπιτελοῦσι⁹ τὸ μέρος καὶ λέγεται τὸ τοιοῦτον τότε Θέσις.

1) K. Φ.: τοῦτου.—2) K. Φ.: μεθ' ὁδοῦ.—3) K. 'Ι.: ἥστινος
4) K. Φ.: ἐκείνοι.—5) K. 'Ι.: ἡμῶν.—6) K. 'Ι.: καὶ τό.—7) Ἐντεθεν ἄρχεται τὸ ἀποσπασμα τοῦ Β. Στεφανίδου (= K. K.)—8) K. Φ.: σημεῖα.—9) K. 'Ι.: ἐνοῦνται ἐνούμενα.—K. Φ.: ἐνοῦνται ἐκ. καὶ ὁποτελοῦσι τὸ μέρος.

Ἄλλὰ μὴδὲ τὸν δρόμον, ὃ οὗτος, τῆς Μουσικῆς ἀπάσης τέχνης καὶ τὴν μεταχείρησιν ἀπλὴν τινα νομίσας εἶναι καὶ μονοειδῆ, ὥστε τὸν ποιήσαντα Στιχηρὸν (99^β) καλλιφωνικὸν μετὰ Θέσεων ἀρμοδίων, μὴ μέντοι καὶ ὁδὸν τηρήσαντα Στιχηροῦ καλῶς ἡγεῖσθαι πεποιημένον καὶ τὸ ποιηθὲν ὑπ' αὐτοῦ καλὸν ἀπλῶς εἶναι καὶ μῶμου παντὸς ἀνεπίδεκτον. Ἐπεὶ, εἰ καὶ μεταχείρησιν Στιχηροῦ τὸ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον οὐκ ἔχει, τῷ ὄντι οὐκ ἔστιν ἀνεπίληπτον.

Μὴ τοίνυν νόμιζε' ἀπλὴν εἶναι τὴν τῆς Ψαλτικῆς μεταχείρησιν, ἀλλὰ ποικίλην τε καὶ πολυοχιδῆ καὶ πολὺ τι διαφέρειν' ἀλλήλων γίνωσκε τὰ Στιχηρὰ καὶ τὰ Κρατήματα καὶ τὰ Κατανυκτικὰ καὶ τὰ Μεγαλυνάρια καὶ οἱ Οἰκοὶ (sic) κατὰ τὰς μεταχειρήσεις αὐτῶν καὶ τὰ λοιπά, περὶ ᾧ ἡ τέχνη καταγίνεται. Ἄλλη γὰρ ὁδὸς καὶ μεταχειρήσεις Στιχηροῦ καὶ ἄλλη Κατανυκτικοῦ καὶ ἑτέρα Κρατήματος· ἄλλη Μεγαλυναρίου καὶ τῶν Οἰκῶν ἑτέρα· ἄλλη Χερουδικοῦ καὶ Ἀλληλουαρίου ἑτέρα (100^α) Ἐνθεν τοι² κἂν τοῖς καλλιφωνικοῖς Στιχηροῖς οἱ τούτων ποιηταὶ τῶν κατὰ τὰ Ἰδιόμελα μελῶν οὐκ ἀφίστανται,³ ἀλλὰ κατ' ἔχθος ἀκριβῶς ἀκολουθοῦσιν αὐτοῖς καὶ αὐτῶν⁴ μέμνηται, οἷον ἐν μέλει διὰ μαρτυρίαν τῶν ἐκεῖσε⁵ κειμένων ἕνια παραλαμβάνουσιν ἀπαραλλάκτως, καθάπερ δὴ καὶ ἐν τῷ

1) K. K.: ... ἀνεπίληπτον μὴ τοίνυν νόμ.—2) K. K.: καὶ ἀλληλουαρίου, ἑτέρα εὐθεντοί.—3) K. T.—Φ.: ἀπολείπονται.—4) K. Φ.: αὐτοῖς.—5) K. T.: μέμνηται. Ὡς γοῦν ἐν μέλει διὰ τὴν μαρτ. καὶ τῶν ἐκ.—K. Φ.: μέμνηται· ὥς γοῦν ἐν μ. διὰ μαρτυρίας καὶ τῶν ἐκ...

Στιχηραρίφ ἔκκεινται¹ καὶ τὸν ἐκεῖσε πάντες² δρόμον παρ' ὅλον τὸ ποίημα τρέχουσιν ἀμετατρέπτεῖ καὶ ὡς προτέρῳ τε τῶν ποιητῶν³ αἰεὶ ὁ δευτερος ἔπεται καὶ τούτῳ ὁ μετ' αὐτὸν καὶ πάντες ἀπλῶς ἔχονται τῆς κατὰ τέχνην ὁδοῦ.⁴ Ὅτι δὲ ταῦτ'⁵ οὕτως ἔχει, καθάπερ ἐγὼ φημι, νῦν δῆλον ἐντεῦθεν.

Ὁ γὰρ χαριτώνυμος Μαῖστωρ ὁ Κουκουζέλης ἐν τοῖς Ἀναγραμματισμοῖς αὐτοῦ τῶν παλαιῶν οὐκ ἐξίσταται Στιχηρῶν, ἀλλὰ κατ' ἴχνος τούτοις ἀκολουθεῖ δυνάμενος ἂν πάντως καὶ (100⁶) αὐτός, ὥς οἱ νῦν, καὶ πολὺ μᾶλλον, εἴπερ οὗτοι, μέλη μόνον ποιεῖν ἴδια μηδὲν τι κοινωνοῦντα τοῖς πρωτοτύποις αὐτῶν Στιχηροῖς. Ἀλλ' εἰ οὕτως⁷ ἐποίησιν, οὔτε καλῶς ἂν ἐποίει⁸ οὔτε τῆς ἐπιστήμης προσηκόντως ἐπαίειν⁹ ἐδόκει Διὸ καὶ κατ' ἀκριβείαν¹⁰ τοῦ τῶν παλαιῶν Στιχηρῶν ἔχεται δρόμου καὶ αὐτῶν οὐ πόνυ τι ἐξίσταται τοῖς τῆς ἐπιστήμης νόμοις πεπιδόμενος. Κἂν¹¹ τοῖς Κατανυκτικοῖς δὲ τὸν πρὸ αὐτοῦ τῇ τέχνῃ ἐνευδοκιμήσαντα¹² μιμεῖται ὁ μετ' αὐτὸν καὶ ἐν τοῖς Κρατήμασι καὶ τοῖς Μεγαλυνισμοῖς ὁμοίως. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Χερουδικοῖς ὕμνοις κομματιαστῶν¹³ τῶν ἐν αὐτοῖς μελῶν ὄντων εὗροι τις ἂν τοὺς πάντας ποιητὰς σκοπούμενος ἀκριβῶς ἐπίσης τε χρωμένοις αὐτοῖς¹⁴ καὶ συμφω-

1) K. Φ.: δὴ ἐν τῷ Στιχ. ἔκκεινται—K. K.: δὲ καὶ ἐν . κείνται—2) K. 'I.: παντα K. K. καὶ τὸν ἐκ δρ.—3) K. K. καὶ τῷ στιχηραρίφ τοῦ ποιητοῦ. 4) K. 'I. τῆς κατὰ τέχνην τέχνης ὁδοῦ—K. Φ. τῆς τέχνης ὁδοῦ—K. K. τῆς αὐτῆς ὁδοῦ—5) K. 'I.: ταῦτα. K. K.: τοῦτο. 6) K. 'I.: ἀλλ' οὕτως.—7) K. K.: καλῶς ἐποίησιν.—8) K. K.: ἐπαίων.—9) K. Φ. μετ' ἀκριβείαν. 10) K. Φ. K.: Κἂν—11) K. K.: ἐνευδοκιμήσαντα.—12) K. 'I. -Φ. κομματιαστῶν—13) K. K.: αὐτοῦς.

νοῦντας ἀλλήλοις. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ κἀν' τῷ Με-
γάλῳ Ἑσπερινῷ τῷ αὐτῷ χρῶνται κανόνι (101^α)
καὶ τῇ αὐτῇ συνηθείᾳ κἀν' τῷ Πολυελέῳ δὲ καὶ τοῖς²
Ἀντιφώνοις λεγομένοις καὶ τοῖς Οἴκοις ὁμοίως.

Τῶν Οἴκων δὲ γε πρῶτος ποιητῆς³ ὁ Ἀνανεώ-
της ὑλῆρξε καὶ δεύτερος ὁ Γλυκὺς τὸν Ἀνανεώτην
μιμούμενος. Ἔπειτα τρίτος ὁ Ἰθικὸς ὀνομαζόμε-
νος ὡς διδασκάλους ἐπόμενος τοῖς προειρημένοις
δυσί,⁴ καὶ μετὰ πάντας αὐτοὺς ὁ Χαρειώνυμος
Κουκοιζέλης, ὅς, εἰ καὶ μέγας τῷ ὄντι διδάσκαλος
ἦν καὶ οὐδενὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ παραχωρεῖν εἶχε
τῆς ἐπιστήμης, εἶπετο⁵ δ' οὖν ὁμοῦ κατ' ἔχνος αὐ-
τοῖς καὶ οὐδέν τι τῶν ἐκείνοις⁶ δοξάντων καὶ δο-
κιμασθέντων καλῶς δεῖν ᾤετο⁷ καινοτομεῖν διὸ οὐ-
δὲ ἐκαινοτόμει. Ὁ δὲ Λαμπροδάριος Ἰωάννης
τούτων ὕστερος ὢν καὶ κατ'⁸ οὐδέν ἐλαττοῦμενος
τῶν προτέρων καὶ αὐταῖς λέξεσι γράφων ἰδίᾳ
χειρὶ ἔφη. Ἀκάθιστος ποιηθεῖσα παρ' ἐμοῦ Ἰωάν-
νου Λαμπαδαρίου τοῦ (101⁶) Κλαδᾶ μιμουμένη
κατὰ τὸ δυνατόν τὴν παλαιάν⁹ Ἀκάθιστον. Καὶ
οὐκ ἡσχύνετο γράφων οὕτως, εἰ μὴ μᾶλλον καὶ ἐ-
σεμνύνετο καὶ τοῖς λοιποῖς ὥσπερ¹⁰ ἐνομοθέτει διὰ
τοῦ κατ' αὐτὸν¹¹ ὑποδείγματος τοῦ τῶν παλαιότε-
ρων ζήλου μηδόλως ἐξίστασθαι μηδὲ καινοτο-
μεῖν τι παρὰ τὰ¹² καθάπαξ δόξαντα καλῶς ἔχειν

1) Κ. Φ. — Κ. κἀν. — 2) Κ. Κ. συνηθεία καὶ τῷ πολ. καὶ τοῖς.
Κ. Φ. κἀν. τῷ πολ. καὶ τοῖς — 3) Κ. Ἰ. πρωτοποιητῆς. — 4)
Κ. Φ. ὡς διδάσκαλος. — Κ. Κ. ὅς διδασκαλοὺς ἐπ. τοῖς εἰρημέ-
νοις δυσί. — 5) Κ. Κ. διδ. ἦν, εἶπετο. — 6) Κ. Κ. ἐκείνους. — 7)
Κ. Κ. ὡς το. — 8) Κ. Κ. ὢν καὶ. — 9) Κ. Φ. Ἰ τὸν παλαιού.
— 10) Κ. Κ. ὁπερ. — 11) Κ. Ἰ. — Κ. καθ' αὐτόν. — 12) Κ. Κ. τὸν.

αὐτοῖς. Καὶ καλῶς γε ποιεῖν¹ ἐκεῖνος οὕτως ἐφρό-
νει καὶ φρονῶν ἔλεγε καὶ λέγων οὐκ ἐψεύδετο,
ἀλλὰ τοὺς παλαιοὺς ἐμιμεῖτο τῶν ποιητῶν τοὺς
τῇ ἐπιστήμῃ ἐνδιαπρέψαντας Καὶ ἡμᾶς,² εἰ γε μὴ
μέλλοιμεν³ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς κατ' ἐπιστήμην ἀ-
κριβείας διαμαρτάνειν, ποιεῖν οὕτω προσήκει καὶ
ποιούντας⁴ μέμψαιτ' ἂν ὀρθῶς οὐδὲ εἰς, εἰμὴ μᾶλ-
λον καὶ ἐπαινέσειεν Εἰ δὲ κἀγὼ ταῦτα ποιῶ καὶ
τῆς τῶν παλαιῶν μιμήσεως κατὰ τὸ δυνατόν οὐκ
ἀφίσταμαι οὐδ' ἐκσιτήσομαι, ἕως ἂν περὶ τῶν τοι-
ούτων (102^a) ὑγιαίνουντι κριτηρίῳ δύνωμαι χρη-
σθαι, ἐγὼ μὲν⁵ οὐκ ἂν εἴποιμι τὴν ἀλαζονείαν καὶ
τὸν τυφον ἀποπεμπόμενος· ἄλλοι δέ, οἷς τούτων
τε ἐμέλησε⁶ καὶ ἡ ἀλήθεια παρὰ πάντα πεφίλη-
ται⁷ κρινοῦσί τε καὶ ἐροῦσιν· Εἶδες, ὥς οἱ πρὸ ἡ-
μῶν διδάσκαλοι πάντες σύμφωνοι ἦσαν ἀλλήλοις
καὶ ἑαυτοῖς καὶ οὐδὲν οὐδενὶ διεφέροντο τῷ πρω-
τοτύπῳ κανόνι τῆς ἐπιστήμης ἐπόμενοι;

Ἄλλ' ἐπεὶ⁸ ταῦθ' ἱκανῶς ἡμῖν εἴρηται⁹ καὶ περὶ
τῶν τῆς Ψαλτικῆς λοιπῶν κεφαλαίων διαληψόμεθα.
Ταῦτα δὲ τὸν ἀριθμὸν εἰσιν ἕξ, οὐ παρὰ πᾶσι μὲν γι-
νωσκόμενα, πᾶσι δὲ ὑφειλόμενα γινώσκεισθαι τοῖς
γε τοῖς ἐπιστήμης ταυτησὶν¹⁰ ἀντιποιοιμένοις¹¹

—1) K. Ἰ. καλῶς ποιῶν. K. Φ. καλῶς γε ποιῶν.—2) K. K. ἡ-
μεῖς —3) K. Ἰ.—Φ. μέλομεν 4) K. Φ.: προσήκει καὶ ποιεῖν-
τας.—5) K. Φ. Εἰ δὲ κἀγὼ χρησθαι ἐγὼ μὲν. K. K.: Εἰ δὲ
κἀγὼ... ποιῶν, τῆς μιμήσεως οὐκ ἀφίστα... περὶ τοιούτων. δύ-
ναμαι χρησθαι ἐγὼ μὲν... —6) K. Ἰ.—K. τούτων ἐμέλ.—7) K.
Φ.—Ἰ.: πεφίλητα. 8) K. Ἰ καὶ οὐδὲν ἐν οὐδενι. Ἄλλ' ἐπεὶ.—K.
Φ.: καὶ οὐδέποτε ἐν οὐδενι ἐπόμενοι. Ἄλλ' ἐπεὶ. K. K. καὶ
οὐδὲ ἐν ἐν οὐδ. 9) K. K. ἱκανῶς εἴρηται.—10) K. Φ. ταύτης.—
11) K. K.: εἴρηται, οὐ παρὰ πᾶσι γινώσκ. ἀντιποιοιμένοις.

Πρῶτον οὖν ἐστὶ τὸ ποιεῖν τινα Θέσεις προση-
κούσας καὶ ἀρμοδίας ἐπόμενον τῷ ὄρω τῆς τέχνης.
Λεύτερον, τὸ μὴ ἐγκύπτειν καὶ ὀρᾶν, ἀλλὰ καὶ χω-
ρὶς βιβλίου γράφειν ἀσφαλῶς καὶ ὥς ἡ τέχνη βού-
λεται, εἴ τι ἂν τις ἐπιτάξει¹ (102^δ) γράφειν.
Τρίτον, τὸ ἀμελετήτως καὶ μὴ προδιασκευάμε-
νον, ἀλλ' ἅμα τῷ θεάσασθαι δύνασθαι² παντοῖα
ψάλλειν μαθήματα παλαιά τε καὶ νέα τοῦ ἀπται-
στοῦ κατὰ πάντα³ ἐχόμενον. Τέταρτον, τὸ ψάλλειν
μὲν⁴ ἄλλον, αὐτὸν δὲ⁵ τὸ ψαλλόμενον γράφειν τε
καὶ ψάλλειν ὁμοίως ἐκείνῳ. Πέμπτον, τὸ παντοῖα
ποιεῖν ποιήματα⁶ ἴδια, ἢ οἴκοθεν κινούμενον ἢ ἐξ
ἐτέρων⁷ ἐπιτάγματος, καὶ μετὰ μελέτης καὶ ταύτης
ἐκτός Ἑκτον ἢ τῶν ποιημάτων κρίσις ἐστίν, ἣτις
ἐστίν⁸ ἴσως⁹ μὲν καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν τὸ ποιη-
θέν, καθ' ὅτι καλῶς ἂν ἔχοι καὶ καθ' ὅτι¹⁰ μή, ἴσως
δὲ καὶ τὸ δύνασθαι γνωριῖζειν ἀπὸ μόνης ἀκοῆς¹¹
τὸ τοῦ δεῖν¹² ποίημα, ὅπερ δὴ καὶ κάλλι-
στόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ Τέχνῃ

Τούτων δ' ἡ τῶν εἰρημένων ἐξ κεφαλαίων ὁ τὴν
ἐπιστήμην ἔχων¹³ καὶ δυνάμενος, ὥς ἡ (103^α)
τέχνη βούλεται, χρῆσθαι αὐτοῖς¹⁴ διδάσκαλος τέ-

1) Ε. Κ.: εἴ τι ἂν τις ἐπιτάξειεν γρ. — Κ. Φ.: .. τὸν μὴ ἐγ-
κύπτοντα... καὶ ὀρῶντα... Κ. Τ.: τὸν ἐγκύπτοντα τῷ δ, καὶ ὀ-
ρῶντα... ἐπιτάξῃ.—2) Ε. Κ. δύνασθε.—3) Ε. Τ.: κατὰ πάντως.—
Κ. Φ.: πάντῃ πάντως.—Κ. Κ.: πάντα πάντως.—4) Ε. Κ.: μέ-
δ) Ε. Φ. τε.—6) Ε. Κ. μαθήματα 7) Κ. Κ. Φ. ἐτέρου 8) Κ.
'Ι. (ἣτις ἐστίν)—9) Ε. Φ. κρ. ἐστίν· εἴτι ἐστίν ἴσως... Ε. Κ. κρ.
ἐστίν ἴσως...—10) Κ. 'Ι. καθ' ὅτι... καθ' ὅτι.—Κ. Κ. καθότι... κα-
θότι.—11) Κ. Κ. ἀπὸ ἀκοῆς μόνης—12) Ε. 'Ι. τὸ τοῦδε τινός.
—Κ. Φ. τὸ τοῦδε τινός —Κ. Κ. τὸ δὲ τοῦ δὲ τινός.—13) Ε. Κ. 'Ι.,
τέχνη· τούτων τῶν εἰρ. κεφ. (Μεθ' ὃ ἄλλη παραγράφος) 'Ο τὴν ἐπ.
ἔχων· Ε. Φ. Τούτων τῶν εἰρ.—Κ. Κ. Τούτων δὲ τῶν εἰρ.—14) Ε. Τ. αὐτῆς.

λειος ὢν' ποιήτω τε ποιήματα καὶ γραφέτω καὶ διδασκέτω καὶ ψήφους κρίνων ἐξαγέτω² περὶ τῶν οἰκείων καὶ ὢν ἄλλοι ποιῶσι μᾶλλον δὲ περὶ τούτων. Τὰ γὰρ ἴδια αὐτὸς μὲν ἀκολουθεῖν τῇ τέχνῃ συνθήσει,³ τὴν δὲ περὶ αὐτῶν ἔξουσιν ἕτεροι ψῆφον διὰ τὸ τὴν εὐνοίαν πεφυκέναι μὴ ἀδεκάστοις⁴ ἐξάγειν τὰς ψήφους, αὐτὸν δὲ εὖνως ἔχειν τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ ὅποια τύχουσιν ὄντα. Ὁ δὲ μήτε τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν ἔχων μήτε διὰ τοῦτο δυνάμενος χρῆσθαι αὐτοῖς σιγάτω λοιπόν, τοῦτο βέλτιον τοῦ μὴ⁵ σιγᾶν ἡγησάμενός τε καὶ⁶ ἀσφαλέστερον, ἢ εἰ μὴ⁷ σιγᾶν βούλοιτο (τοῦτο δὲ δήπουθεν ἔξεστι⁸ τῷ βουλομένῳ παντί),⁹ ἀλλὰ μὴ κρίνειν τὰ ἐτέρων ἐπιχειρήτω, εἰδὼς ὡς οὐδένα δυνήσεται¹⁰ πείσειν ῥαῦλον, ὡς αὐτὸς ἐστίν, ἔκοντί¹¹ γίνεσθαι καὶ νομίζειν, ἅπερ αὐτὸς νενόμικε.
(φ 103⁶) Περὶ μὲν δὴ τούτων ἀρκεῖται ταῦτα.

[Ἐπεται τὸ περὶ Φθορῶν κεφάλαιον, ὃ πρὸς τὸ παρὸν παραλείπομεν ὥς μὴ ἀπολύτως γρήσιμον.]

1) Κ. Ἰ.—Φ. ὢν τέλειος λοιπόν.—2) Κ. Κ. ἐξαγαγετω.—3) Κ. Κ. συνθεσεί. 4) Κ. Φ. ἀδεκάστοις. 5) Κ. Ἰ. δεῖ μὴ—6) Κ. Κ. ἡγ., καὶ 7) Κ. Φ. ἀσφα εἰ εἰμὴ—8) Κ. Ἰ. ἔξεσται.—9) Κ. Φ. ἄνευ παρενθέσεως.—10) Κ. Κ.... παντί) ἀλλ' οὐδένα δυν.—11) Κ. Ἰ.—Φ. ἐκόντα.

Παχωμίου Ρουσάνου ἱερομονάχου.²

Ἑρμηνεία εἰς τὴν Μουσικὴν.

[Ἐπὶ τῇ ἐν λόγῳ μικρᾷ ἀλλὰ πολυτιμοτάτῃ πραγματείᾳ ἔσχον ὑπ' ὄψιν μόνον τὸ κείμενον τοῦ ὑπ' ἀρ. 1000 χειρογράφου τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Μονῆς τῶν Ἰβήρων, ὡς ἀτέγραψεν ὁ κ. Ψάχος περὶ τὸ 1900 καὶ ἐδημοσίευσε διὰ τῆς «Φόρμιγγος» (Περ. Α', Ἔκ. Β', Ἀρ. 8. 1903). Τὸ χειρόγραφον φέρει ἐν τέλει τὰ ἑξῆς· «Ἡ βίβλος αὕτη τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς κειμένης ἔγγιστα τοῦ μικροῦ Ἀθῶ, δε γοῦν συλήσεται μὴ γραφῇ βίβλος ζωῆς †ΑΧΕ' Νοεμβρίου 29.

Τὸ κείμενον ὡς εὐρίσκεται ἐν τῇ «Φόρμιγγι» ἔχει, ὡς καὶ τὰ προηγούμενα, πολλὰ σφαλερὰ κατὰ τε τὴν στίξιν καὶ τὸν λόγον Διωρθώσαμεν κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν τὰ κυριώτερα πρὸς εὐδόωσιν καὶ ἀποσαφήνισιν τοῦ νοήματος.

Παρὰ τὸ εἰρημένον κείμενον εἶχον ὑπ' ὄψιν καί τι ὀλιγόστιχον ἀπόσπασμα, τὸ «περὶ φθορῶν» ἐκ τοῦ προειρημένου Ἱεροσολ χειρογράφου (φ. 122⁶) ἐπιγραφόμενον· «Ἑρμηνεία Παχωμίου Ἱερομονάχου περὶ φθορῶν.

1) Ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ρουσάνου, γνωστὸν ἐκ τοῦ Κ. Σάβα (Νεοελλ. Φιλολ. σ. 151.), ὑπ' οὗ ἡ προκειμένη πραγματεία ἀναφέρεται ὡς· «Ἑρμηνεία σύντομος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν.» 2) Ὡς ἱερομόναχον παραδίδει ἡμῖν τοῦτον το χειρόγραφον Ἱεροσολύμων.—Κ. Φ. Παχ. μοναχοῦ...—3) Πρόκειται πιθανῶς περὶ τῆς Σκήτης τοῦ Προδρόμου διατελούσης «ὑπὸ τὰ ὄρη ἐνν. ἑξουσίαν» τῆς ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἰβήρων» (Πηδάλιον σ. 479).

Τὴν πραγματείαν ταύτην ἐξέδωκεν σὺν ἄλλοις ἐν ἐνὶ τόμῳ ἐκ τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης καὶ ὁ ἀρχιμ. Ἰω-
αννης Βασιλικὸς (Ψάχοι: Ἡ Παρασημ. σ. 62).]

Εἰδέναι χρὴ τὸν βουλόμενον σὺν Θεῷ ἐν κατα-
λήψει γενέσθαι τῆς Μουσικῆς, ὅτι δεῖ πρῶτον μὲν
γνῶναι τὰς φωνὰς κατὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐκτεθέντα
ὅρον καὶ πῶς δεῖ αὐτὰς ἀνιέναι τε καὶ κατιέναι
εἰθ' οὕτω τῷ μὲν νῷ παραλλαγιῶν τῇ δὲ φωνῇ
ψάλλειν. Χωρὶς γὰρ τοῦ πρώτου οὐδὲ τὸ δεύτε-
ρον κατορθοῦταί τις δεόντως, μᾶλλον δὲ οὐδόλως,
ἀλλ' ὥς ἐν σκότει ἐοικε πορεύεσθαι ὁ ἄνευ τῆς
τοιαύτης μεθόδου ψάλλων. Χρὴ δὲ πρῶτον ἡχεῖν
κατὰ τὸ προκείμενον Ἦχημα καὶ οὕτως ἀρχεσθαι
τῆς ψῳδῆς. Ὡσπερ γάρ τις βάσις ἐστὶ τοῦ μέλους
τὸ Ἦχημα καὶ κατὰ τὸν τεχνικὸν λόγον ἀρχὴ καὶ
οἶονεῖ τι ἴσον, διὸ καὶ τέλος. Συνέζευκται δὲ τὸ
Ἦχημα τῇ Παραλλαγῇ

Περὶ Παραλλαγῆς Α'.

Ἡ μὲν γὰρ Παραλλαγή ἀπορίθμησίς ἐστι τῶν
φωνῶν, τὸ δὲ Ἦχημα ἡ τῶν φωνῶν ποιότης· μᾶλ-
λον δὲ Παραλλαγή ἐστὶ Μετροφωνία μετὰ Ἠχή-
ματος διὸ καὶ ἀσύστατον ἐκ αὐτοῦ ἄνευ ἑα-
τέρου.

Ἐὰν οὖν ἀνέλθῃς ἀπὸ τοῦ Πρώτου Ἦχου φω-
νὴν μίαν, εὐρήσεις Δεύτερον ἀπὸ δὲ τοῦ Δευτέρου
ἑτέραν, εὐρήσεις Τρίτον ἀπὸ δὲ τοῦ Τρίτου ἐτέ-

1) Ἐπειδὴ ἡ πραγματεία ἔχει δύο κεφάλαια περὶ Παραλλα-
γῆς διακρίνομεν ταῦτα διὰ τῶν Α' καὶ Β' —2) κ. Φ. ἕκαστον

ραν, εὐρήσεις Τέταρτον ἀπὸ δὲ τοῦ Τετάρτου ἐτέραν, εὐρήσεις πρῶτον

Καὶ ἄλλως· ἐὰν ἀναβῇς ἀπὸ τοῦ Πρώτου δύο φωνάς, εὐρήσεις Τρίτον· ἐὰν δὲ τρεῖς, Τέταρτον· ἐὰν δὲ τέσσαρας, Πρῶτον· Ἀπὸ τοῦ Δευτέρου ἂν ἀναβῇς δύο φωνάς, εὐρήσεις Γέταρτον· ἐὰν δὲ τρεῖς, Πρῶτον· ἐὰν δὲ τέσσαρας, αὐθις Δεύτερον· Ὡσαύτως ἀπὸ τοῦ Τρίτου· ἐὰν ἀνέλθῃς δύο φωνάς, εὐρήσεις Πρῶτον· ἐὰν δὲ τρεῖς, Δεύτερον· ἐὰν δὲ τέσσαρας τὸν αὐτὸν Τρίτον· Ἀπὸ τοῦ Τετάρτου· ἐὰν ἀναβῇς δύο φωνάς, εὐρήσεις Δεύτερον· ἐὰν δὲ τρεῖς, Τρίτον· ἐὰν δὲ τέσσαρας, Τέταρτον· Ὡςπερ οὖν ἀναβαίνων ἀπὸ τῶν κυρίων Ἦχων κυρίους εὐρήσεις, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν πλαγίων τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναβαίνων, πάλιν κυρίους εὐρήσεις· Οἷον ἀναβαίνων ἀπὸ τὸν πλάγιον τοῦ Πρώτου φωνὴν μίαν εὐρίσκεις Δεύτερον· ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου Δευτέρου ὡσαύτως, Τρίτον, ἀπὸ δὲ τοῦ Βαρέος, Τέταρτον· ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου Τετάρτου, Πρῶτον καὶ καθεξῆς, ὡς προλέλεκται· Ὡς καὶ τὸ ἀνάπαλιν καταβαίνων εὐρίσκεις αὐθις πλαγίους· Οἷον ἀπὸ τοῦ Πρώτου· ἐὰν καταβῇς μίαν φωνὴν, εὐρίσκεις πλάγιον Τετάρτου· ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου Τετάρτου ἐτέραν, εὐρίσκεις πλάγιον τοῦ Τρίτου, ὃς καὶ Βαρὺς λέγεται ὁμωνύμως τῷ βαρεῖ φθόγῳ, διὰ τὸ χθαμαλὸν δηλονότι ἢ καὶ διαίλεπτον τοῦ μέλους· Ἀπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Βαρέος, ἐὰν καταβῇς ἐτέραν, εὐρήσεις πλάγιον Δευτέρου· ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου Δευτέρου ἐτέραν, αὐθις πλάγιον Πρώτου· ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου πρώτου, ὡσαύτως πλά-

γιον Τετάρτου. Ἀπὸ τοῦ Πρώτου ἐὰν καταβῆς δύο φωνάς, εὐρήσεις Βαρύν· ἐὰν δὲ τρεῖς, πλάγιον Δευτέρου· ἐὰν δὲ τέσσαρας, πλάγιον τοῦ Πρώτου.

**Περὶ διαφορᾶς τῶν τε κυρίων
καὶ τῶν πλαγίων.**

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἐὰν καταβῆς δύο φωνάς εὐρίσκεις πλάγιον Τετάρτου, ὅς καὶ μέσος λέγεται τοῦ Δευτέρου, διὰ τὸ εὐρίσκεσθαι αὐτὸν μέσον τοῦ τε κυρίου καὶ τοῦ πλαγίου, δηλονότι Δευτέρου. Ἀπὸ μὲν οὖν τοῦ κυρίου μέσος λέγεται, ἐν καταβάσει δηλονότι· ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου ἀναβαίνων δύο φωνάς δίφωνος λέγεται· εἰ δὲ τρεῖς, τρίφωνος· εἰ δὲ τέσσαρας, τετράφωνος Οὕτω καὶ τοῖς λοιποῖς κατ' ἀναλογίαν σκεπτέον. Εὐρίσκομεν δὲ τὸν Πρῶτον μᾶλλον χ ρ ὡ μ ε ν ο ν· τῇ τετρυφωνίᾳ καὶ τὸν Τέταρτον.

Ἰστέον δὲ ὅτι οὐχ, οἷας καὶ ὅσας φωνάς ἀναβαίνομεν ἀπὸ τῶν πλαγίων, τοιαύτας καὶ τοσαύτας κ α π ὀ² τῶν κυρίων. Ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῶν πλαγίων πλείονας ὥς χθαμαλωτέρων, ὥς ἐντεῦθεν καὶ τὸ μέλος ἀλλάσσειν, ἀπὸ δὲ τῶν κυρίων ἥττονας, εἰ μ ἡ³ τις τ ῶ κ υ ρ ί ω⁴ ἀντὶ πλαγίου χρησάμενος πλείονας ἐξέλθοι.⁵ Καὶ αὐθις οὐχ, οἷας καὶ ὅσας φωνάς καταβαίνομεν α π ὀ⁶ τοῦ κυρίου, τοιαύτας καὶ τοσαύτας κ α π ὀ⁷ τ ο ῦ π λ α γ ί ο υ.⁷

Περὶ Διπλοφωνίας.

Ἐντεῦθεν οὖν γίνεται ἡ Διπλοφωνία δι' ἐπιτε-

1) Κ. Φ.· χρωμενοι.—2) ἀπὸ.—3) ἥτις, εἰ μὲν.—4) τῶν κυρίων.—5) ἐξέλθῃ.—6) ἐπὶ.—7) καὶ ἐπὶ τὸν πλάγιον.

ταμένης καὶ ἀνειμένης φωνῆς ἰσοχρόνως τοῦ ἐπι-
 τειαιμένου τῷ ἀνειμένῳ κατὰ τ α ὕ τ ὀ¹ μὲν, μέ-
 λος² συμφωνοῦντος. Διπλοφωνία γὰρ λέγεται οὐχ
 ὡς ἐκ δύο φωνῶν συνισταμένη, ἥτοι ἀνιουσῶν ἢ
 κατιουσῶν, ἐπεὶ κατὰ τοῦτο διφωνία ἐλέγετο μᾶλ-
 λον ἂν, οὐδ' ὅτι ἄρτιός ἐστιν ὁ ἀριθμός, ἐπεὶ ἐν
 πολλοῖς τοῦτο συνέβαιεν ἂν ὄντων πολλῶν ἀνι-
 ούσων, ἀλλ' ὅτι ἀρχόμενοι (sic) ὁ π ὅ θ ε ν² Τέταρτον
 ἢ καὶ πλάγιον Τέταρτου Ἰχον, ἐάν τις³ ἐξέλθῃ
 ἐπὶ φωνάς, εἴτε ἐπὶ τὸ ὀξύτερον εἴτε ἐπὶ τὸ βυ-
 ρύτερον, ἔρχεται εἰς τὸν αὐτὸν Ἰχον, ὅνπερ αὐ-
 τὸς σὺ κρατεῖς,⁴ καὶ εὐρίσκεται συμπάλλων σοι τὸν
 αὐτὸν Ἰχον. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται Διπλοφωνία,
 ὡς ἐκ χθαμαλῆς καὶ ὑψηλῆς φωνῆς συνισταμένῳ
 τοῦ μέλους, ὃ καὶ Ἀντιφωνία λέγεται

Περὶ Παραλλαγῆς Β'.

Ἄλλ' εἰδέναι χρὴ, ὅτι, εἰ⁵ καὶ ἐκάστην φωνὴν
 [ε ο ι κ ε ν]⁶ ἰδῶν Ἰχον ἀποτελεῖν, ἀλλ' οὐ κα-
 θαρῶς, ἐπεὶ ο ὕ⁷ κατὰ συνέχειαν, μετὰ⁸ πολλῶν δὲ
 ἐναλλαγὴν ἢ καὶ ὀλίγων τινῶν. ἔνθα δηλονότι Θέ-
 σις ἐστὶ καὶ⁹ οἷα τις στιγμή, τὸ μέλος καταγίνεται.
 Διὸ τὸν ἀρχόμενον ψάλλειν δεῖ ἀπαριθμεῖν τὰς τε
 ἀνιούσας τὰς τε κατιούσας φωνὰς καὶ ἐναλλάγ-
 ῃ ἐπὶ καὶ διωρισμένως κατὰ μέλος. Καὶ εἰ μὲν
 διωρισμένως, ἐν χρόνῳ τὸ ζητούμενον· εἰ δ' οὐκ,
 παραβάλλειν δεῖ ἀλλήλῃς καὶ ἐξετάζειν καὶ τὰς
 περιτεταυῖσας, καὶ τε ἀνιούσας καὶ τε κατιούσας.

1) τὰς ὁδόν. - 2) ὁπότε. - 3) ἴχον. ἴαν τις. - 4) κρατεῖ. - 5)
 .. χρὴ· ὅτι εἰ. - 6) Ἐν τῇ «Φωνηγῆ» σημειοῦται κενὸν ὅπου
 μειωμένου ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ λέξις εἶναι δύναται ἀνάγνωστος. - 7) οὐκ. -
 8) συνέχειαν μετὰ. - 9) ἐστὶ. ἴκαί.

προσιθέμεναι τῷ προκειμένῳ Ἦχῳ, ἥτοι τῷ κατ' ἀρχάς σημειωθέντι. Καὶ οὕτως ἀριθμήσας κατὰ Παραλλαγὴν εὐρήσεις τὸν ζητούμενον Ἦχον. Εἰ δὲ ἐξ ἴσου εἰσὶν οἱ φωναί, ἥτοι τοσαῦται τῇ ποσότητι αἶ τε ἀνισοῦσαι καὶ κατισοῦσαι, ὁ αὐτὸς μὴν Ἦχός ἐστιν ὁ καὶ κατ' ἀρχάς.

Περὶ Φθορᾶς

Φθορᾶς δὲ προτιθεμένης δεῖ λοιπὸν μελίζειν κατὰ τὸν Ἦχον, ὃν ἡ Φθορά σοι δεικνύει, μέχρῃς οὐ ἑτέρα φθορά λύσῃ τὴν αὐτῆς ἐνέργειαν. Εἰσὶ γὰρ καὶ¹⁾ Φθοραὶ περὶ τὰ μέλη, αἰνέες εἰσιν ἀλλοίωσις καὶ τροπὴ τοῦ κειμένου Ἦχου εἰς ἕτερον ἄνευ Παραλλαγῆς φωνῶν. Τοῦτο δὲ²⁾ πολλάκις ἡ τοιάδε³⁾ Θέσις ποιεῖ, ἐπεὶ οὐχ, ὥσπερ τὸν Πρῶτον Ἦχον μελίζομεν, οὕτω καὶ τὸν Δεύτερον, οὐδ', ὥσπερ τὸν Δεύτερον, οὕτω καὶ τὸν Τρίτον καὶ τοὺς λοιπούς. Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν τριφωνίᾳ γίνεσθαι κατιόντες γὰρ ἀπὸ τοῦ πλαγίου Τεταρτου τρεῖς φωνάς εὐρίσκομεν τὸν αὐτὸν Ἦχον ἀπὸ⁴⁾ μέλους μὲν οὖν καὶ⁵⁾ οὐ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ρηθείσης Παραλλαγῆς· ἀπὸ γὰρ Παραλλαγῆς πλάγιος τοῦ Πρώτου ἐστίν. Ὡσαύτως γίνεται καὶ ἐν τῷ πλαγίῳ τοῦ πρώτου καὶ⁶⁾ ἐν τοῖς λοιποῖς. Καὶ αὖθις ἀνιόντες ἀπὸ τοῦ πλαγίου Πρώτου τρεῖς⁷⁾ φωνάς διὰ χθαμαλότητα εὐρίσκομεν τῇ ποιότητι τὸν αὐτὸν Ἦχον. Καὶ ἀπὸ τοῦ Λευτέρου τοσαύτας, ὡσαύτως Δεύτερον ἢ νῆσανώ.⁸⁾ Καὶ ἀπὸ

1) K. Φ.: παραλλαγίζειν.— 2) αἶ.— 3) καὶ.— 4) ἡ τ. ἡ τοιάδε.— 5) ἡχον· ἀπό.— 6) οὖν, οὐ.— 7) K. 'I. πλαγίῳ, καὶ.— 8) πλ. τρεῖς.— 9) εἶναι γανό.

τοῦ Τρίτου, Τρίτον καὶ ἀπὸ τοῦ Τετάρτου, Τέταρτον.

Περὶ τῆς τοῦ νενανῶ Φθορᾶς.

Ἰστέον δὲ ὅτι τῶν Ἦχων ἀπάντων. κυρίων τε καὶ πλαγίων, ὄντων ὁκτώ, ἐπεὶ ὁ τοῦ νενανῶ οὐκ ἔχει χώραν ἰδίαν, διὰ τοῦτο συνήρμωσται τῷ πλαγίῳ τοῦ Δευτέρου, μᾶλλον τῶν ἄλλων ἔχοντι σχέσιν πρὸς τὸ τοῦ νενανῶ μέλος. Διό, ὡς συνυπακουομένου τοῦ πλαγίου τοῦ Δευτέρου τῷ νενανῶ ἐν ταῖς Φθοραῖς, ἐνίοτε ἔωντες τὴν τοῦ πλαγίου Δευτέρου Φθορὰν τὴν τοῦ νενανῶ τίθεμεν. Γίνεται δὲ τὸ νενανῶ μέλος ἀνερχομένων ἡμῶν τρεῖς φωνὰς ἀπὸ τοῦ πλαγίου Δευτέρου. Πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ πλαγίου Πρώτου ἀνερχομένων τρεῖς φωνὰς τὸ αὐτὸ γίνεται. Ἀλλὰ τοῦ Τετάρτου τραπέντιος εἰς τὸ τοῦ νενανῶ μέλος ἐξ ἀνάγκης καὶ ὁ πλάγιος τοῦ Πρώτου εἰς τὸν πλάγιον τοῦ Δευτέρου τρέπεται διὰ τὸ πολλὴν οἰκειότητα ἔχειν τὸ νενανῶ πρὸς τὸν πλάγιον τοῦ Δευτέρου, ὡς εἴρηται. Ὡσαύτως τοίνυν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς. Ἀλλ' ὀλιγοχρόνιον ἐστὶ τὸ τῶν Φθορῶν μέλος ὡς νόθον καὶ ἐπίσακτον καὶ μεταπίπτον ταχέως εἰς τὸ οἰκεῖον.

Περὶ τῶν σχημάτων τῶν φωνῶν τοῦ τε καλλωπισμοῦ καὶ τῆς Χειρονομίας αὐτῶν καὶ τῆς' τῶν σημαδίων προσηγορίας τε καὶ συνθέσεως ἔξεσι ποσῶς γινῶναι τῷ φιλομαθεῖ. Ταῦτα γὰρ ὡς ἐν συντόμῳ διήλθομεν χ ρ ὡ μ ε ν ο ι² τοῖς εἰσαγωγικοῖς τ ῆ³ Τέχνη. Ὁ δὲ⁴ [ἐνν. Θεός] καὶ τοῖς ἐμ-

1) K. Θ.· καὶ ἐκ τῆς.-2) χειριζόμενοι.-3) καὶ τῆ.-4) τέχνη, ὁ δὲ.

πόνως ζητοῦσι καὶ δι' αὐτὸ ἐνν. τὸ γινῶναι) κρού-
ουσι ἀνοίξειε θύραν γνώσεως καὶ δωροῖται²
κατὰ τὸ αἶτημα.

ΤΕΛΟΣ

1) Κ. Φ.: αὐτόν.—2) δωροδοκίαι.

**Ἑρμηνεῖα τῆς Παραλλαγῆς τοῦ κυρ Ἰωάννου
τοῦ Κουκκουζέλου.**

Περὶ τοῦ Τροχοῦ (Βλ. Π(ν. ΣΤ.')

[Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 129 χειρογράφου τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις μονῆς τοῦ Ἀβραάμ, ὅπερ ἐν τέλει τοῦ πρώτου μέρους τῆς προθεωρίας (φ. 7β) φέρει τὰ ἑξῆς.

Τῷ μοι σικὴν ἐνθεον προθυμουμένῳ
ὀρθῶς ἐκμαθεῖν· καὶ μοι σόληπτος φῦναι.
συντόμως τήνδε μετιέτω τὴν βίβλον
τὴν γέγραφε χεὶρ πρεσβύτου Ισρέως.
Ἀντώνιος ᾧ κλησίς, ἥδὲ μεγίστης
μέγας οἰκονόμος τε τῆς ἐκκλησίας.

- ἀψιθφ—μαρτίου κη - ,

καὶ ἐκ τῆς λεγομένης Γραμματικῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ τοῦ
προειρημένου χειρογρ. Ἱεροσολύμων ἀρ. 332.]

Ἡ Διπλοφωνία ἔχει οὕτως εἰς τὴν μίαν ἀναβαίνουσιν ἐὰν θέλῃς εἰπεῖν ἑτέρας ζ, ἦτοι πύλιν ἀναβαινούσας, λέγεις η μετ' ἐκείνης εἰς τὰς β λέγεις θ· εἰς τὰς γ λέγεις ι εἰς τὰς δ λέγεις ια εἰς τὰς ε λέγεις ιβ· εἰς τὰς ς λέγεις ιγ εἰς τὰς ζ λέγεις ιδ, ἡγουν ἄλλας ζ· εἰ θέλεις λέγεις ἴσον. Εἰ δὲ τετραπλάσεις, λέγεις κη· εἰ δὲ εἵπης τριπλασμόν λέγεις κα. Ἄν δὲ ψάλλῃς ἴσον μέλος, ἦτοι ὄσιν τύτῳσι, καὶ ἀναρροήσης Διπλασμόν, λέγεις φωνὰς ζ· εἰ δὲ ὑπορρέον τὸ μέλος εἵπης, πάλιν λέγεις ζ. Ἄμα δὲ ἀρξασθαι τὴν Διπλοφωνίαν, λέγεις ἴσον, εἶτα Διπλασμόν φωνὰς ζ, γίνονται η. Εἰ δὲ θέλεις

εἰπεῖν εἰς τὴν μίαν ἀναβαίνουσαν καταβαινούσας, λέγεις ς. Ἐκλείπεται οὖν ἡ μία ἀναβαίνουσα καὶ γίνονται μόνον αἱ κατιοῦσαι οὐδέπω γὰρ ψάλλονται αἱ ἀνιοῦσαι μετὰ τῶν κατιουσῶν, οὐδὲ κατιοῦσαι μετὰ τῶν ἀνιουσῶν, ἀλλ', ὅπου δ' ἂν τεθῇ κατιοῦσαι ἐν ἀνιούσαις, φθείρει αὐτάς. Ὡσαύτως εἰς τὰς β λέγεις ε καὶ εἰς τὰς γ λέγεις (φ 8^α) δ καὶ εἰς τὰς δ λέγεις τρεῖς καὶ εἰς τὰς ε λέγεις β' καὶ εἰς τὰς ς λέγεις α καὶ εἰς τὰς ζ ἴσον ἢ πάλιν ζ ἢ καὶ ιδ, ὥς δύναται ἡ φωνή. Εἰ δὲ εἴπῃς εἰς τὴν μίαν κατιοῦσαν ἑτέρας πάλιν κατιούσας, λέγεις η μετ' ἐκφίνης καὶ εἰς τὰς β λέγεις θ' καὶ εἰς τὰς γ λέγεις ι εἰς τὰς δ λέγεις ια' εἰς τὰς ε λέγεις ιβ' εἰς τὰς ς λέγεις ιγ εἰς τὰς ζ λέγεις ιδ. Εἰ δὲ τύχωσιν εἰς τὰ πατήματα τῶν φωνῶν τῶν ἀνιουσῶν καὶ κατιουσῶν Κεντήματα, λέγε τὸν ἀριθμὸν τῆς Διπλοφωνίας εἰς τὸ πάτημα τῆς φωνῆς, οἷας τύχη, λέγεις καὶ τὴν φωνὴν τῶν Κεντημάτων.

Ὁ δὲ περισσευμὸς λέγεται οὕτως, οἷον Στιχηρὸν ψυλλῆς, ἐὰν ἰσοφωνῇ ἡ ἀρχὴ μετὰ τοῦ τέλους, οὐδὲν περισσεύει φωνὴ οὐδεμία, οὔτε ἀνιοῦσα οὔτε κατιοῦσα. Εἰ δὲ θέλεις μετὰ τοῦ Ἥχου τὴν ἀρχὴν κρητῆσαι, ἐὰν οὐ περισσεύῃ, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχη ἰσασμὸν ὁ Ἥχος καὶ τὸ τέλος, εἰσὶν αἱ φωναὶ ἐπίσης καὶ αἱ ἀνιοῦσαι καὶ αἱ κατιοῦσαι. Ἐὰν δὲ εὗρηται ὅτι περισσεύωσι φωναὶ, ὅσας εἴπῃς, ἵνα εὗρης τὴν ἀρχήν, εἴτε καταβαινούσας, εἴτε ἀναβαινούσας, ισαύτως ἔχει πλεόν, οἷον καὶ ἔστι τὸ μέλος Κρύαται δὲ πάντοτε ἀρχὴν καὶ τέλος διὰ τὸ συντομώτερον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Παραλλαγάς.

ΠΑΡΑΝΟΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΕΡΜΗΝΕΙΑΙ

Ἐκ τῶν προηγηθεισῶν πραγματειῶν λαμβάνει τις σχεδὸν ἀπηρτισμένην ἰδέαν τῆς παρασημαντικῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπακολουθήσασα ταύταις ἀμάθεια, ὥς ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ἱστοροῦμεν, πολλὰ παρερμηνεύσασα καὶ πλείονα παρανοήσασα, πλείστα δὲ τῶν, ὧν οὐκ ἄνευ, ἀγνοήσασα, κατειργάσθη καὶ παρέδωκε τοῖς μεταγενεστέροις κυκεῶνα πραγμάτων καὶ ὕρων, ὥστε νὰ καθίσταται ἀπραγματοποίητος ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτισις τῆς Βυζ. Μουσικῆς. Ἐκ τούτου ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς θεωρητικαῖς πραγματείαις τοῦ παρελθόντος αἰῶνος — ἀπὸ τοῦ ἱατροφιλοσόφου Βασιλείου Στεφανίδου καὶ Ἰβζαντίου (1819) καὶ Χριστιάνθου (1818-21) μέχρι καὶ τῶν ἡμετέρων συγχρόνων — τάσεις καὶ προσπαθείας ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀνεπιτεύκτου συστηματοποιήσεως τῆς ὅλης μουσικῆς θεωρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ κειρόσπονδον κατανάλωσιν πρὸς στήριξιν ἀστηρίκτων καὶ ἀνιστορήτων πραγματίων, τῆς τοῦ τέλους πάντοτε ἢ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ἐγκατάλειψις πάσης περαιτέρω ἐρεῦνης, εὐρεθέντων καὶ ἀγομένων πάντοτε πρὸ ἀδιεξόδου. Τῆς καταστάσεως ταύτης λαμβάνει εἰκόνα ζωηράν ὁ μελετητὴς ἐκ τῶν ἐξῆς εἰδικῶν κειμελίων.

Περὶ τοῦ Τροχοῦ.

Ποῖος λόγος καὶ ποία ὁμοιότης ἔδωκαν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς μουσικοὺς τὸ ἐνδόσιμον νὰ ὀνομάσωσι συστηματικὴν τινὰ κλίμακα Τροχόν; Δὲν ἀγνοοῦμεν ὅτι πολλὰι λέξεις ἐπὶ ὠνυμοὶ βασάνων εἶναι εἰσηγμένοι ὡς ὄροι ἐν τῇ παλαιᾷ Μουσικῇ. Ἄλλ' ἐπίσης δὲν ἀγνοοῦμεν τὴν ἰδιογραφίαν. Μήπως ἐπὶ τῷ τελευταίῳ τούτῳ ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς τοῦ ὄρου ἢ καὶ τοῦ σχήματος εὗρεν ἀναλογίαν τινὰ καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὸν πραγματικὸν μηχανικὸν Τροχόν ἢ ἐν τῇ γραφικῇ παραστάσει ἢ ἐν τῇ ἀνακυκλήσει τῶν φωνῶν τῆς μουσικῆς κλίμακος; Ἐν τούτῃ περιπτώσει πᾶσα συστηματικὴ κλίμαξ, ἥτοι ἡ Διατεσσάρων, ἡ Διαπέντε καὶ ἡ Διαπασῶν παντὸς γένους δικαιοῦνται νὰ λάβωσι τὴν προσωνυμίαν ταύτην ὡς διαγράφονται διὰ τῆς φωνῆς οἶονεὶ νοητὸν κύκλον. Οὕτω δὲ ἀποτελῶν ὁ Τροχὸς γενικωτέραν τινὰ ἔννοιαν ἔξειδικεύεται διὰ τῶν εἰρημένων συστηματικῶν κλιμάκων. Ἡ μήπως οἱ ἀρχαριοὶ εὗρισκοντες δεινὴν δυσκολίαν κατὰ τὰς πρῶτας αὐτῶν ἐπὶ τῶν σχετικῶν φθόγγων ἀσκήσεις, συνφθὰ τῷ «ὁ κοπιάσας ἐν τούτῳ μεγάλως ὠφελήθησεται», τὸ ὁποῖον συνοδεύει συνηθῶς τὸ οἰκτεῖον σχῆμα, ἐπιδέοντο τοῦτο μαρτυρικὴν βάσανον;

Ὅπως ποτ' ἂν ᾔ, Τροχὸν καλοῦμεν σήμερον ὁμοφώνως ἐν τῇ Βυζ. Μουσικῇ τὴν διατονικὴν κλίμακα τοῦ Διαπέντε συστήματος καὶ μάλιστα τοῦ Πρώτου ἤχου. Οὕτω παρελάβομεν ἀπὸ τὸν Χρῦσανθον καὶ τὸν Ιατροφιλόσοφον Βασίλειον Στεφανίδην ἀπηχοῦντας εἰδήσεις καὶ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν ἀμέσως προγενεστέρων μουσικοδιδασκάλων. Παρέδιδον δὲ τὴν εἰρημένην κλίμακα ἢ καταλέγοντες ἐν στίχοις τὰς οἰκτείας φωνὰς διὰ τῶν γνωστῶν πολυσυλλόβων φθόγγων ἢ προσάπτοντες αὐτὰς εἰς τὰ ἄκρα τεσσάρων διαμέτρων κύκλου τεμνουσῶν ἀλλήλας καθέτως (Πίν. Ζ'). Συνηθέστερον παραλείποντες

τὴν περιφερικὴν γραμμὴν ἐσχημάτιζον ἀπλοῦν οὐκ ἀκτι-
νον διάγραμμα. Ἔστι δ' ὅτε καὶ κύκλον ἄνευ διαμέτρων.
Ὅπως δὲ ποτε τοῦτο ἀποτελοῦν διδακτικὴν μέθοδον—ἐπὶ
τε τοῦ διατονικοῦ καὶ τοῦ χρωματικοῦ πρόσθετες γένους—
φέρει τὸ ὄνομα «Κανόνιον» ἢ «Κανόνιον ἐξηγητὸν τῆς
σοφωτάτης Παραλλαγῆς κυρίου Ἰω. Κουκουζέλη» καὶ
ἄλλα, οὐδαμοῦ δὲ καὶ οὐδέποτε «Τροχός» καὶ μάλιστα ἀ-
ποκλειστικῶς τοῦ Διατονικοῦ Γένους ἢ Πρώτου Ἦχου.

Περιέργως ὅμως ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ Γαβριήλ (σ. 30),
ὅτι ὁ Τροχός ἦτο Διαποσῶν, ἢ καὶ ἡ Διαπασῶν ἦτο
Τροχός. Παρὰ τῷ Χρυσάφῃ, τῷ Ρουσάνῳ καὶ τῷ Ψευ-
δοδαμασκηῷ δὲν ἀπαντᾷ ὁ ὅρος οὗτος. Ὡσαύτως ἡ
καὶ ἐν τῇ ἀνεκδότῳ παλαιοτάτῃ Πραγματεῖς «Ἑρμη-
νεῖα τῶν Φθορῶν, ὅπου εἶναι εἰς τοὺς οἴκους καὶ εἰς
ταῖς Δοχαῖς καὶ ἄλλα τινὰ»

Οὕτω μόνος ὁ Ἰωβριήλ, ἐξ ὧν γνωρίζομεν ὀνομάζει
σαφῶς καὶ ρητῶς Τροχὸν τὴν Διαπασῶν, ἣτις ἐξυπακού-
εται καὶ ἐν τῇ χρήσει τοῦ ὅρου ἐν τῇ «Ἑρμηνείᾳ τῆς
Παραλλαγῆς τοῦ Κουκουζέλου» (σ. 54), ἣτις εἰσιέρμη-
νεῖα τῆς Διπλοφωνίας (Διαπασῶν). Ἀρὰ γε δὲν ἔτυχεν
οὔτε οἱ συγχρονισαντες αὐτῷ καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν νὰ μελε-
τήσωσι τοῦτο; Ὅσον καὶ ἂν τὰ πράγματα σαφηνίζον-
ται—ἂν σαφηνίζονται—κατ' ἄλλον τρόπον, οἱ ἐκ τῆς
χρήσεως τοῦ διαφοροποιμένου ὅρου σύγχυσις εἶναι σοβαρὰ
καὶ βαθεῖα, ἐμβάλλουσα εἰς πολλὰς σκέψεις.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ Ἰ. Κουκουζέλη (1Β') καὶ τοῦ Πλου-
σιαδινοῦ (1Ε') γνωρίζομεν τὴν χρῆσιν τοῦ κύκλου
ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν ἐκθέσει τῶν Ἦχων. Καὶ ὁ μὲν Κου-
κουζέλης παρέδωκεν ἡμῖν διάγραμμα ἀποτελούμενον
α') ἐκ πέντε ὁμοκέντρων κύκλων, ἐν ἐκάστῳ τῶν ὁποίων
καταλέγει δέκα πέντε φωνάς, καὶ β') ἐκ τεσσάρων
μικροτέρων κατεχόντων τὴν ἑξωθεν χώραν κατὰ τὰς
τέσσαρας γωνίας τῆς οἰκείας σελίδος (Πίν. ΣΤ'). Τοῦ

δὲ Πλουσιαδινού τὸ διάγραμμα ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων ὀκτὼ ἴσων μικρῶν κύκλων καὶ τεσσάρων μεγάλαιτέρων ἐπεχόντων προφανῶς πάντων θέσιν ἀπλοῦ πλαισίου τῶν ἐν αὐτοῖς φωνῶν (Πίν. Η΄.) Ἀμφότεροι δὲ οἱ μαῖστορες ἐφρόντισαν νὰ ἐξοικονομήσῃσι καὶ ἁ νάλογον ἐν τῷ ἰδίῳ ἕκαστος διαγράμματι θέσιν διὰ τὸν τίτλον τοῦ διαγράμματος καὶ τὴν ἐγγραφὴν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν. Σημειωθῆτω ὅμως καλῶς ὅτι ἑκάτερον τῶν διαγραμμάτων ἀκολουθεῖ ὅλως διάφορον οἰκονομίαν ἐν τῇ καταλογῇ τῶν φωνῶν ἢ ὁ Τροχὸς τοῦ Χρυσάνθου καὶ τὸ εἰρημένον «Κανόνιον».

Ἐν τούτοις οἱ εἰρημένοι μαῖστορες δὲν ὀνοματίζουν τὸ παράπαν τὸν Τροχόν, ἀλλ' ὀνομάζουσιν ἁ φότεροι τὰ διαγράμματα αὐτῶν «Παραλλαγὴν». Ἡ δὲ χρῆσις τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τῆς Παραλλαγῆς τοῦ Κουκνιζέλη φαίνεται οὕσα μεταγενεστέρα τις παράθεσις, ἐξ ἧς προκύπτει ἡ συνωνυμία τῆς διπλοφωνίας ἢ καὶ ἡ ἰδιογραφικὴ ἀντίληψις.

Ὁ Χρυσάνθος ἐστὶ ἐν τῷ «Περὶ Τριφωνίας» κεφαλαίῳ (σ. 41 § 92) ἀναφέρων τὸ εἰρημένον διάγραμμα τοῦ Πλουσιαδινού ὡς διδακτικὴν μέθοδον ἐπιλέγει ὅτι ὁ ἱδιος Πλουσιαδινὸς ὠνόμασεν αὐτὸ Τροχόν Ἰω. τοῦ Πλουσιαδενοῦ, ἐν ᾧ, ὡς εἶδομεν, ὠνόμασεν αὐτὸ «Παραλλαγὴν» χωρὶς οὐδὲ κατὰ διάνοιαν νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τὸν Τροχόν εἴτε ὡς ὄνομα εἴτε ὡς πράγμα, ἀποβλέπων μάλιστα εἰς ἄλλην τινα χρῆσιν, περὶ ἧς ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ θὰ ἀσχοληθῶμεν. Πρόκειται ἄρα περὶ συγχύσεως ὄρων καὶ πραγμάτων. Ἀλλ' εἶναι γνωστὴ ἡ κρατήσασα ἀείποτε ἀνακρίβεια καὶ σύγχυσις, ὧν οὐχὶ εὐάρισμα δεῖγματα ἔχομεν.

Περὶ δὲ τῆς προπαιδείας καὶ ἀσκήσεως τῶν ἀρχαρίων ἐν τῷ Τροχῷ, ὃν παραδίδει ἡμῖν ὁ Χρυσάνθος καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, δὲν ἐπιμαρτυροῦσιν οὔτε Γαβριήλ οὔτε ὁ

Χρυσάφης οὔτε ὁ Ρουσάνος οὔτε καὶ αὐτὸ τὸ συνονθύ-
λευμα τοῦ ἐν πολλοῖς ἀφιερέτου φλυαίου καὶ μικρολόγου
Ψευδοδαμασκηνῶ. Ἐπίσης οὔτε ὁ Κουκοιζέλης οὔτε
ὁ Πουσιαιδινὸς ποιοῦνται χρῆσιν τοῦ μετὰ τεσσάρων
διαμέτρων κύκλου. Δεδομένου δὲ ὅτι πολλὰ ἄλλα Χει-
ρόγραφα δὲν φέρουσι τὸν κύκλον, ἀλλ' ἀπλὴν κατὰ στίχους
ἐκθεσιν τῶν σχετικῶν φωνῶν, μὴ παραλειπομένου ἐνίο-
τε καὶ τοῦ κύκλου ἢ καὶ τοῦ ἐξ ἀπεριορίστων διαμέτρων
διαγράμματος, καὶ δεδομένου ἐτι ὅτι ἄλλοια εἶναι ἡ δι-
άταξις καὶ ὁ ὀρθισμὸς τῶν φωνῶν ἐν τῷ διαγράμματι
τοῦ Κουκοιζέλη καὶ ἄλλοια ἐν τῷ ἐν λόγῳ, καθίσταται
εὐνόητον, ὅτι ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο, ὥς καὶ πολλὰ ἄλλα,
νέον τι καὶ ὅλως διάφορον κατασκευάσμα, μάλιστα τῶν
αἰώνων τῆς χαλκρᾶς Παρμδόσεως (ΙΖ'-ΙΗ'), προϊὼν ἀ-
δεξίου μιμήσεως ἔξ ἀγνοίας ἴσως τῆς σημασίας καὶ χρή-
σεως τοῦ διαγράμματος τοῦ Κουκοιζέλη, ὁποσκοποῦν
ἀπλῶς εἰς τὴν εὐκολωτέραν ἀνεύρεσιν τῶν διαδεχομένων
ἀλλήλας ἢ ἐπὶ τὸ ὅξυ ἢ ἐπὶ τὸ βαρὺ φωνῶν καὶ οὐδὲν
ἐπὶ πλῆθον προσθέτον.

« Ἀρχὴ τῆς ὠραιότητος καὶ ἡδυτάτης Παραλλαγῆς ».

Ὡς ἀπάντησις ταπεινὴ εἰς τὰς αὐστηρὰς ἀπαγορεύσεις
καὶ περιορισμοὺς τῶν διαφόρων Παμβῶ καὶ Χρυσόστο-
μων γατηρησθῆ ἢ κατωτέρω σειρὰ τῶν « σημαντῶν » ἢ
« ἀσημάντων » λέξεων ὀπλισθεῖσα μὲ ἀνάλογον ἐτυμολο-
γικὸν περιεχόμενον πρὸς σύνθεσιν βραχείας τινὸς προ-
σειχῆς διὰ τὴν ἐκφώνησιν τῆς μουσικῆς κλίμακος. Ἡ:
Ἵνα μὴ ὁ πάντοτε Ἐνεδρεύων τοὺς ἀναχωρητὰς καὶ ἐν
ὀσιότητι βιοῦντας, μάλιστα δὲ τοὺς νεαροὺς, διὰ τῆς ἡ-
δυτήτος τῶν μουσικῶν φθόγγων καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀπα-
ραιτήτου κατατριβῆς παρασύρῃ τὴν διάνοιαν καὶ ψυχὴν

αὐτῶν εἰς σφαίρας ἑξωτερικὰς καὶ ἐναντίας πρὸν τὸν, εἰς ὃν ἔταξαν αὐτούς, βίον Ἐφ' ᾧ πρὸς ἀπόκρισιν τοῦ σποῦντος αὐτοῦ κινδύνου πρὶν ὃ νεαρὸς τρόφιμος τῆς ἱερᾶς Μούσης εἰσέλθῃ εἰς τοὺς ἱεροὺς ὕμνους, οἷτινες διὰ τοῦ σαφῶς «σημαντοῦ» αὐτῶν περιεχομένου σινεκρατῶν αὐτὸν ἐν τῷ οἰκείῳ πνευματικῷ καὶ σιναισθηματικῷ κύκλῳ, προσεφέρετο παρὰ τῶν ἐπὶ τούτῳ διδασκαλῶν, τῶν καὶ πνευματικῶν αὐτῶν πατέρων, ἡ τερπὴ μὲν ἀλλ' ἀκίνδυνος αὕτη μουσικὴ τροφή. Ἢ σερὰ αὕτη ἐν μὲν τῇ ἀναβίσει εἶναι: **Ανανες, νεανες, νανα, αγια**, ἐν καταβάσει δὲ: **Αανες** (ἀντιστοιχοῦν τῷ νανα), **νε(χ)εανες** (ἀντιστ. τῷ νεανε.), **ανεανες** (ανανες), **νε αγιε** (υγια). Ἡ δὲ ἐρμηνεία αὐτῆς παρεδύθη ἡμῖν οὕτως: Ἄναξ, ἄνες. Ναὶ ἄνες. Ἄναξ. Ἄναξ, Σῶσον δὴ.

Ἡ βραχίᾳ καὶ ὑποτυπώδης αὕτη προσεσχὴ γνωστὴ οὔσα ἀπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις καὶ ἐρμηνεύει αὐτὴν ἐκδεχόμενος ὀρθότατα τὸ «Ἄγια» ὡς Ἑβραϊκόν, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου, οὗ τὰ πρῶτα νοήματα φέρουσι τοὺς πρῶτους φθόγγους **Ανανες** (ν)εα(ν)ε, φαίνεται παμπάλαια, ἃν δὲν ἀντικατέστησε τοὺς μονοσυλλάβους φθόγγους τοῦ Μεδιολάνων Ἀμβροσίου, περὶ ὧν κατωτέρω. Τὸ δὲ μέλος αὐτῆς κατεγράφετο ὑπὸ τῶν παλαιῶν καὶ τοῦ Χρυσάνθου, καὶ ἄλλων ὡς φαίνεται ἐν Πίν. Θ'.

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ καταδείκνυται πάλιν ἡ τάσις καὶ προσπάθεια τοῦ Χρυσάνθου εἰς τὸ νὰ δώσῃ εἰς τινα κεφάλαια εὐρωπαϊκὴν μορφήν. Οὕτω, ἐν ᾧ ἐν σελ. 109 τοῦ Θεωρητικοῦ αὐτοῦ παραδίδων τὴν μικτὴν κλίμακα τοῦ Πλ. Β' ἀποδίδει εἰς τοὺς ἐν λόγῳ φθόγγους τὴν συνήθη ἔμφασιν, ἐν σελ. 30 ἀποβλέπων εἰς οἰκονομίαν τετρασήμου ρυθμοῦ καταστρέφει ἐντελῶς αὐτὴν ἀποδεικνύων ἀσθενῆ ταύτης αἰσθησὶν πέραν τῶν καθέτων διαστολῶν.

Τὸ ἐν λόγῳ μέλος περιέσωσαν ἐπίσης ὁ Κυριακὸς Φιξένης ἐν σ. 103 τοῦ Θεωρητικοῦ αὐτοῦ (1859) καὶ ὁ Λαμπαδάριος Στέφανος ἐν τῇ Κρηπιδί αὐτοῦ (1875) ἐλλόγως διηγηθισμένον καὶ διαφέρον καθ' ὅτι παρ' αὐτοῖς ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἀνέανες καὶ κατ' ἄλλα τινὰ ἐπουσιώδη (Πίν. αὐτ.).

Διὰ τῶν εἰρημένων τεσσάρων μόνον φθόγγων ἐσχημάτιζον τὴν Κλίμακα τοῦ διατονικοῦ Τετραχόρδου (καθ' ἡμᾶς Πα·Δι). Τὴν δὲ Διαπασῶν ἐσχημάτιζον ἐπαναλαμβάνοντες αὐτοὺς μετὰ τὸ ἄγια καὶ ἀποτελοῦντες κλίμακα δύο ἴσων καὶ ὁμοίων διεξευγμένων τετρασχόρδων, ἐξ αὐτοῦ ἀντίφωνος τοῦ αἰανες συμπίπτει ὁ δεῦτερος ἄγια. Ὡς δὲ βλέπει τις ἐν τῷ οἰκείῳ Πίνακι, αἱ αὐταὶ φωναὶ ἀπεδίδοντο δι' ἄλλων φθόγγων καὶ ἄλλου μέλους ἐν ἀναβάσει καὶ δι' ἄλλων ἐν καταβάσει πρὸς καθορισμὸν καὶ ἐνκολωτέραν ἐκμάθησιν τῶν διαφόρων τονικῶν μεγεθῶν.

Καὶ οὕτω μὲν κατήρτιζον καὶ ἐξεμάνθανον τὴν συνεχῆ ἀνάβασιν καὶ κατὰβασιν. Διὰ δὲ τὴν ὑπερβατὴν, προϋποθέτουσαν τελείαν γνῶσιν τῆς συνεχοῦς, ἐχρησιμοποιοῦν τὴν λεγομένην παραλλαγὴν Γρηγορίου τοῦ Ἀλυσίου Πρωτοψάλτου Ἀγ. Σοφίας ἐπὶ τῆς Ἀλώσεως, ἣτις ἀρχομένη συνεχῶς διὰ τῶν ἀποδιδομένων τῷ Μεδιολάνων Ἀμβροσίῳ μονοσυλλάβων φθόγγων *Ne, su, τως, ουν, α, να, βαι, νε*, ἐν ἀναβάσει, ἐν καταβάσει δέ: *Ου, τω, και, κα, τα, βαι, νε*, ἀπέβαινεν ὑπερβατὴ (Πίν. Ι').

Διὰ τὴν χρωματικὴν κλίμακα ἐχρησιμοποιοῦν δύο μόνον φθόγγους τοὺς: *νεανες, νεανω*, ἐν ἀναβάσει, καὶ *νε(χε)εανες, νειανω*, ἐν καταβάσει, (Πίν. ΙΑ'). Τοῦτο δὲ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης θεωρητικῆς ἀρχῆς ὅτι ὁ Ἀεύτερος Ἥχος βυίνει καθ' ὁμοίαν διφωνίαν, τῆς συγχύσεως δηλονότι τῆς μικρᾶς καὶ μεγάλης Τρίτης Νη Βου, Βου·Δι κτλ. Ἐκ τῆς ἀρχῆς μάλιστα ταύτης ὁρμηθέντες ἐσχημάτισαν καὶ τὴν τοῦ Νενανω κλίμακα, παρὰ τὴν τεραστίαν δια-

φρονὲν αὐτοῦ ἀποτελοῦντος μάλιστα ἴδιον Ἦχον καὶ καὶ δὴ καὶ Γένος.

Περὶ Μετροφωνίας.

Ὁ ὅρος «Μετροφωνία» ἔχει δύο ἐκδοχάς: τὴν τῶν παλαιότερων καὶ τὴν τοῦ Χρυσάνθου, ὑφ' ὃν νοοῦνται καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτῷ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, μὲ ὅλως διάφορον ἐν ἑκατέρᾳ περιεχόμενον. Ἐκ τῶν παλαιῶν μόνος ὁ Ἰαβριήλ (σ. 27) ἀναφέρει αὐτὴν ὡς ἀρχὴν καὶ οἶον θεμέλιον τῆς Ψαλτικῆς ἐπιλέγων: «Ταύτην γὰρ ὁ καλῶς μετελθὼν ραδίως ἂν καὶ τὰλλα τῆς Ψαλτικῆς κτήσαιο. Χωρὶς δὲ ταύτης οὐδὲν κατωρθωκὸς εἴη ἂν ὁ ψάλτης». Ὁ Χρυσάφης δὲν ἀναφέρει αὐτὴν τὸ παρῶν. Κατὰ δὲ τὸν Ροισάνον (σ. 47) αὕτη ἀποτελεῖ στοιχεῖον τῆς Παραλλαγῆς διὸ λέγει: «Παραλλαγή ἐστι Μετροφωνία μετὰ Ἠχήματος· διὸ καὶ ἀσύστατον ἑκάτερον ἄνεν θάτερου».

Ὁ Χρυσάνθος ὁμοῦς (Θ. Μ. Μέρ. Β' XLVI, 70) δριζων αὐτὴν ἀναλυτικώτερον παραδίδει: «Μετροφωνία δὲ ἦν τὸ ψάλλωσι τὸ μεμελισμένον τροπάριον καθὼς ζητοῦσι μόνον οἱ χαρακτῆρες, οἵτινες γράφουσι τὸ πᾶσιν τῆς μελωδίας, χωρὶς νὰ παρατηρῆται τὸ ζητούμενον ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις καὶ θέσεις, παραθέτων καὶ σχετικὸν παρὰδειγμα (Πίν. ΙΓ').

Σπανίως ἀπαντᾷ καὶ ὁ τύπος «μητροφωνία» (ἐδὶὰ τὸ εἶναι ταύτην μητέρα τῶν φωνῶν), ἀλλ' οὗτος προελθὼν ἀσφαλῶς ἐξ ἀσφαλοῦς παρετυμολογίας κακῆς προφορικῆς ἀποδόσεως (μη ἀντὶ με) φρωῖται γελοῖος.

Περὶ Παραλλαγῆς.

Καὶ τοῦ ὅρου «Παραλλαγή» δὲν ἐδόθη ἡμῖν ὑπὸ τῶν παλαιῶν σαφὲς ὄρισμός. Ὁ Γαβριήλ (σ. 27) τάσσων ἀπλῶς αὐτὴν μετὰ τὴν Μετροφωνίαν ἐπιλέγει: «ἦν δεῖ ε-

ξασκῆσαι καλῶς καὶ οὕτως, ὥς ἐν ὁποίᾳ ἂν εἴῃ, φωνῇ τὸν ἡκείνης τῆς φωνῆς ἦχον ἐτοιμῶς ἔχειν ἀποδοῦναι» Ὁ δὲ Χρυσάφης (θ. 38) θεωρεῖ «τὸ τῆς Παραλλαγῆς χρῆμα κατὰ τὴν ψαλτικὴν τὸ εὐτελέστατον τε τῶν ἐν αὐτῇ πάντων καὶ εὐκολώτατον» καὶ «ἄλογον τοῦ μέλους ἦχῃν» καὶ μελωδίαν «λόγου παντὸς ἐκτός». Ὁ Χρυσάνθος τέλος (ἐνθ' ἂν.) περιγράφει καὶ ταύτης μόνον τὴν χρῆσιν ὡς ἑξῆς. «Ἦν δὲ Παραλλαγή μὲν τὸ ἐφαρμόζωσι τοὺς πολυσυνλλάβους αἰθόγγους ἐπάνω εἰς τοὺς ἔγκε χαραγμένους χαρνακτῆρας τοῦ ποσοῦ τῆς μελωδίας ψάλλοντες αὐτοὺς συνεχῶς ἐπὶ τε ὀξὺ καὶ ἐπὶ τὸ βαρὺ καὶ οὐδέποτε ἐπὶ τὸ ἴσον ἢ ὑπερβατόν. (Πίν. ΙΓ').

Ὁ Ρουσάνος ὁμοίως, ὥς εἶδομεν, ὁρίζει αὐτὴν περιεργότερόν πως ἐν σγέσει πρὸς τοὺς ἄλλους λέγων: «Ἡ μὲν γὰρ Παραλλαγή ἀπαρίθμησίς ἐστι τῶν φωνῶν μᾶλλον δὲ Παραλλαγή ἐστι Μετροφωνία μετὰ Ἠχήματος· διὸ καὶ ἀσύστατον ἑκάτερον ἀνευ θάτερου». Πρὸ δὲ τούτων λέγει: «συνέζευκται δὲ τὸ Ἠχημα τῇ Παραλλαγῇ».¹

Παρατηρήσεις καὶ σκέψεις ἐπὶ τῆς Μετροφωνίας καὶ Παραλλαγῆς.

Μεταξὺ τοῦ Ρουσάνου καὶ τοῦ Χρυσάνθου ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς Μετροφωνίας ὑπάρχει, ὥς πεῖθεται πᾶς τις, ἀσυνμβίβαστος διαφωρεά, διότι ἐν τῇ πραγματικόνητι ἀποδίδουσιν ὅλως ἄλλοια καὶ ξένα πρὸς ἀλληλα πράγματα. Ἐκ τούτου ἐνδείκνυται εἰδικῇ καθ' ἕκαστον ἐρευνα, ὅπως γνωρίσωμεν τὸ πραγματικὸν ἑκατέρου περιεχόμενον

1) Ὁρθότερον καὶ συνεπέστερον πρὸς τὸν δεύτερον ὁρισμὸν τῆς Παραλλαγῆς θὰ ἦτο: «τῇ Μετροφωνίᾳ. Ἀλλ' εἶδομεν ὅτι ἀμφοτέρους τοὺς ὁρους θεωρεῖ συνωνύμους, ὥς, Παραλλ.=ἀπαρτῶν φ., μᾶλλον δὲ: Μετρ. μετὰ Ἠχήμ. Ἐκτὸς ἂν ἡ ἀντικατάστασις ἔγινεν ὑπ' ἀντιγραφικῆς τινός.

ἀποδεικνύοντες μάλιστα τοῦτο ἀποχρώντως ἀληθεύον, ἵνα ἐκ τούτου γνωρίσωμεν κατὰ πόσον ἦ τε χρῆσις τοῦ ὄρου εἶναι ὀρθή παρ' ἀμφοτέροις καὶ κατὰ πόσον προσεγγίζουσιν εἰς τὸ διὰ τοῦ ὄρου νοούμενον.

Καὶ δὴ

1. Ἡ ὀρθὴ κατὰ γραμματικὴν ἀρχὴν λήψις τοῦ ὄρου «μετροφωνία» ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν τοῦ φωνεῖν τὰ μέτρα. Μέτρα δὲ ἐν προκειμένῳ νοοῦνται τὰ τῶν φωνῶν, ἥτοι τὸ ὕψος καὶ βάθος αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ τῆς Παραλλαγῆς σαφέστερος καὶ ἐπιστημονικώτερος ὁρισμὸς τοῦ Ρουσάνου, καθ' ὃν ἡ Μετροφωνία ἀποτελεῖ μέρος τῆς Παραλλαγῆς («παραλλαγὴ ἐστὶ μετροφ. μετὰ Ἰσχ.»); ἡ δὲ Παραλλαγή «ἀπαρίθμησις ἐστὶ τῶν φωνῶν», διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ μετρεῖν τὰς φωνάς καὶ οὐχὶ φωνεῖν τὰ μέτρα (=φωνάς). Τοῦτο ἄλλως διαπιστοῦνται καὶ ἐκ τῶν πρὸ τοῦ Χρυσάνθου πραγμάτων, περὶ ὧν κατωτέρω.

Ἡ Μετροφωνία ἄρα τοῦ Ρουσάνου, πρὸς σαφεστέραν ἀπόδοσιν τοῦ πράγματος καὶ διὰ τὸ εἶναι ὁμολογος τῇ σχετικῇ γραμματικῇ ἀρχῇ, ὡφελεν νὰ καλεῖται φωνομετρία. [Τὸ σύνθετον μετροφωνία, ἂν δὲν εἶναι πρόχειρον πλάσμα Βυζαντινῶν ἡμιλογίων προελθὼν ἐξ ἀλλῆς παρατακτικῆς συνθέσεως πρωτοστέρου μάλιστα τῶν μετρῶ—φωνάς, ὅπερ ἐπικρατήσαν ἀπ' αἰῶνων (Γαβριήλ) ἀφῆκεν αὐτὸ καὶ ὁ Ρουσάνος ὡς εἶχεν, εἶναι ἐλλημμένον ἄλλοθεν κατὰ κατάχρησιν ἢ καὶ πλημμελῆ ἐντίληψιν τοῦ πράγματος, περὶ οὗ παρατίρω].

2. Μεταξὺ τῶν ὄρων «Μετροφωνία» καὶ «Παραλλαγή» φαίνεται ὅτι ἔχει ἐπέλθει σύγχυσις κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ Χρυσάνθου χρόνους. Διότι ὁ μὲν Γαβριήλ ἐν τῇ διατάξει τῶν μουσικῶν σπουδῶν προτάσσει τὴν Μετροφωνίαν τῆς Παραλλαγῆς ὡσαύτως καὶ ὁ Ρουσάνος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς Παραλλαγῆς. Ὁ Χρυσαν.

θος ὁμοως τοῦναντίον. Δέχεται δὲ ὡς Παραλλαγήν μὲν τὴν ἀνάλυσιν τῶν σημαθίων τοῦ δεδομένου Μαθήματος τῶν ἐχόντων πλεονας τῆς μιᾶς ἀνιούσας ἢ κατιούσας φωνὰς καὶ τῶν συνδυασμῶν αὐτῶν εἰς ἀπλᾶς ἀνιούσας ἢ κατιούσας καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐφαρμογὴν τῶν πολυσυλλάβων φθόγγων. Τ. 8. Δέχεται ἀναπιγνώστως αὐτούσιον τὴν Παραλλαγήν τοῦ Ρουσάνου μὲ ὅλον τὸ περιεχόμενον αὐτῆς (Πίν. ΙΓ'). Ὡς Μετροφωνίαν δὲ δέχεται τὴν ἐκτέλεισιν τοῦ Μαθήματος. ὡς παριστῶσι τοῦτο τὰ φωνητικὰ σημάδια διὰ συνεχῶν καὶ ὑπερβατῶν ἀναβάσεων καὶ καταβάσεων.

Πρέπει ὁμοως νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ ἐκτέλεισις τοῦ δεδομένου, καθ' ἣν ὑπολαμβάνει οὗτος Μετροφωνίαν, θὰ ἦτο ἄλλα δεινόν, τοῦ ὁποίου ἡ θὰ παρητεῖτο πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ὁ ἀρχήριος ἢ ἐπιχειρῶν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ καὶ οὕτω θὰ ἀπεχώρει ἀπελπισ. Ἄν εἶχε δὲ τὴν ψυχικὴν δύναμιν ἢ λόγους νὰ ἐπιμένῃ, θὰ ἐχρειάζετο τοῦλάχιστον μακρότατον χρόνον διὰ τὴν τοιαύτην τῶν μουσικῶν κειμένων διακτεραίωσιν καὶ σπουδῇν. Τοῦναντίον ὁμοως γνωρίζομεν καλῶς, χάρις εἰς ἀπλοϊκὴν τινα σημείωσιν ἐνὸς μαθητοῦ τοῦ ἔτους 1700, ὅτι ἡ Μετροφωνία ἐλάχιστον πολλοστημόριον τοῦ ὅλου χρόνου κατηνάλισκεν. Ἡ σημείωσις, αὕτη, ἦν παραλαμβάνομεν ἐκ τῆς «Παρασημαντικῆς» τοῦ κ. Ψάχου (σ. 63 σημ. 64) ἔχει οὕτω:

«1700 Δεκεμβρίου 15 εἰς Φιλίππουπολιν: Ἀρχισα τὸν ἦχον πρῶτον καὶ πλάγιον πρῶτον ἐκ τοῦ παρὸν παλαιοῦ στιχηραρίου, ἦγουν μητροφωνίαν».

«1700 Δεκεμβρίου 19 ἡμέρα Πέμπτη ὥρα τῆς νυκτὸς ἕκτη ἐτελείωσα τὴν μητροφωνίαν τοῦ πρώτου καὶ πλαγίου πρώτου ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέ-

λους... και ὁ θεὸς νὰ μὲ ἀξιῶσῃ νὰ μάθω καὶ τὸ μέλος καὶ τὸ ψάλω εἰς τὴν ποθημένην πατρίδα ἀμήν».

Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης μανθάνομεν ὅτι ὁ θεωρηθεὶς Φιλιππουπολίτης ἐντὸς ὀλίγων ὥρων—λέγω ὥρων—ἔμαθεν ἑκατὸν πενήκοντα περίπου Στιχηρά ! Βεβαίως δὲν χρειάζονται εἰδικαὶ γνώσεις διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις περὶ κοίου καὶ ὁποίου τινὸς πρόκειται.

Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Χρυσάνθου, τότε, ἀληθεύοντος καὶ τοῦ εἰρημένου μαθητοῦ, ὄχι δέκα ἢ πλείονα ἔτη, ἀλλὰ μῆνες, ἔστω καὶ ἔν ἔτος, θὰ ἦρκει πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Μουσικῆς μὲ τὴν προϋπόθεσιν ἀναλόγου τινὸς δεξιότητος. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι ὁ Χρῦσανθος ἐν προκειμένῳ λέγει ἀληθῆ. Λέγομεν ὅμως ὅτι ὡς τοιαύτην ἐδιδάχθη τὴν Μετροφωνίαν, ἥτις ὅμως δὲν εἶναι ἡ τῶν παλαιότερων.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ σπουδαστὴς εἶχεν ἀνάγκην καὶ τῆς ἐν ὑπερβατῇ κινήσει ἀσκήσεως, ἀλλὰ ταύτην κατὰ τὴν διδασκτικὴν τῶν παλαιῶν μέθοδον ἀπέκτα δι' εἰδικῶν γυμνασμάτων, οἷα αἱ Μέθοδοι τοῦ Ἀλυάτου, τοῦ Ξηροῦ, τοῦ Κορώνη, τοῦ Καμπάνη, τοῦ Πλουσιαδίου κτλ.

8. Ἐὰν ἡ Μετροφωνία ἦτο, οἷαν ἐκδέχεται ταύτην ὁ Χρῦσανθος, ἀποτελοῦσα σταθμὸν σημαντικῆς προόδου καὶ μάλιστα τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου καὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ Χρυσάφου πρὸς ἐνίους τῶν συγχρόνων ὁμοτέχνων, ὡς ἱστορεῖ ὁ Χρῦσανθος (ἐνθ' ἀνωτ. § 69), δὲν θὰ παρέλειπεν ἑκαῖνος νὰ κάμῃ σχετικὸν καὶ διεξοδικὸν μάλιστα περὶ αὐτῆς λόγον Περιέγγω, ὅμως βλέπομεν ὅτι παρασιωπᾷ παντάπασι καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν Πραγματείαν καὶ αὐτὴν τὴν λέξιν, πάντως ὡς νοουμένην οἰκοθεν, ἥτοι περιεχομένην ἐν τῇ κατὰ Ρουσάνον Παραλλα-

γῆ, ἦν μάλιστα θεωρεῖ εἰρημα, εὐκαλέστατον τα..... πάν-
 χων καὶ εὐκαλώτατον (σ. 38). Ἀλλὰ τὸ ἀκροσφαλές καὶ
 ταύτης τῆς ἱστορικῆς πληροφορίας τοῦ Χρυσάνθου περὶ
 τῆς ἀνωτέρω διαφορᾶς τοῦ Χρυσάφου πρὸς τοὺς ὁμο-
 τέχνους αὐτοῦ ἀποδεικνύεται περιφανῶς ἐξ ὧν λέγει:
 «Ἐπὶ τῶν χρόνων Μανουῆ τοῦ Χρυσάφου ἀνεφάνησαν
 διδάσκαλοι τῆς Μουσικῆς, λέγοντας, ὅτι συνίσταται τὸ
 πᾶν τῆς Μουσικῆς εἰς τὴν Μετροφωνίαν καὶ ὅτι τὰ περὶ
 τῶν ὑποστάσεων καὶ θέσεων λεγόμενα ἦσαν περιττά·
 πρὸς οὗς ἀντιφερόμενος ὁ Χρυσάφης συνέγραψε τὸ περὶ
 Μουσικῆς ἔγχειρίδιόν του· τὸ δοκίον δὲν φανερόναι ἄλ-
 λο, παρὰ ἀνασκευὴν τινα τῶν τοιούτων φρονημάτων καὶ
 ἔκθεσιν τῶν χαρακτήρων καὶ τῶν θέσεων, καὶ σκοτεινὴν
 τινα διασάφησιν τῶν φθορῶν».

Ὁ θέλων νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς πληροφορίας ταύτης
 κτίζει ἐπὶ ἄμμου. Πρῶτον· διότι ὁ Χρυσάνθος ὑπολαμ-
 βάνει ἐνταῦθα τὸν Νέον Χρυσάφην, καθ' ἃ ἐν τῇ XLII
 σημ. γ'. λέγει (πρὸς καὶ XXXIX σημ. β'), ἐν ᾧ τὸ ἐν
 λόγῳ Ἐγχειρίδιον εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι συνέγραψεν
 ὁ Παλαιὸς Χρυσάφης. Δεύτερον· ὁ Χρυσάφης ἐν τῷ ἐν
 λόγῳ Ἐγχειρίδιῳ αὐτοῦ δὲν ὁμιλεῖ περὶ Μετροφωνίας,
 ἀλλὰ περὶ Παραλλαγῶν (σ. 38). Τρίτον· περὶ Χαρακτῆ-
 ρων οὐδὲν διαλαμβάνει· ὅσα δὲ περὶ φθορῶν λέγει δὲν
 εἶναι «σκοτεινὴ κιθαρσάφηνος ἀλλ' ἀκούσεως σαφὴς κτλ.
 δὲν ἐκτερέπεται ἐπὶ ταῖς προκειμέναις νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι
 εἶχαν ὑπ' ὅσιν ἄλλο παρὰ τὸ σωζόμενον Ἐγχειρίδιον καὶ
 μάλιστα τοῦ Νέου Χρυσάφου. Μᾶλλον δὲ φαίνεται πα-
 ραδίδων κακῶς κακῶς πληροφορημένων προφορικῶς
 πληροφορίας. Ἐκ τοῦ σημείου ἄρα τούτου, ὥς καὶ τόσων
 ἄλλων, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸν Χρυσάνθον ὥς
 ἀπολύτου πίστεως συγγραφεὴ καὶ ἀπολύτως νὰ στηρι-
 χθῶμεν ἐπ' αὐτοῦ.

4. Ἐν τῷ ὀρισμῷ τοῦ Ρουσάνου ἡ Παραλλαγή εἰ-

παρίθμησίς ἐστι τῶν φωνῶν..... μᾶλλον δὲ Παραλλαγή ἐστι Μετροφωνία μετὰ Ἑχήματος». Οὐδεμία ἀνθυπαίνει φαντασία θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ συνδυάσῃ τὴν ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ ἹΧρυσάνθου Παραλλαγὴν καὶ Μετροφωνίαν, διὰ νὰ ἀποδώσῃ ἐμπράκτως τὴν Παραλλαγὴν τοῦ Ρουσάνου. Ἐκ τοῦ ἐγνωσμένου ὁμοῦ μεθοδικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος τοῦ τελευταίου δεχόμενοι τὸν ὁρισμὸν αὐτοῦ ὡς τέλειον πειθόμεθα ὅτι ἡ Μετροφωνία περιέχεται ὄντως εἰς τὴν Παραλλαγὴν ἀποτελοῦσα συστατικὸν αὐτῆς στοιχεῖον καὶ ἐπομένως προϋπόθεσιν αὐτῆς καὶ ὅτι ἐν τῇ Παραλλαγῇ νοεῖται συλλήβδην καὶ ἡ Μετροφωνία. Οὕτω ἡ μὲν Μετροφωνία ἀποτελεῖ ἡγούμενόν τι τῆς Παραλλαγῆς, ἡ δὲ Παραλλαγή τὸ ἀπόμενον. Ἄλλως, μέρος πρὸς ὅλον. Ἄλλ' εἵπομην· οὐδεμία φαντασία θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ συνδυάσῃ τὰ ἀσυνδυάστα, τὴν Παραλλαγὴν δηλονότι καὶ Μετροφωνίαν τοῦ Χρυσάνθου, διὰ νὰ ἀποδώσῃ τὸ ἐν τῷ ὁρισμῷ τοῦ Ρουσάνου περιεχόμενον πρᾶγμα. Ἡ δὲ Μετροφωνία τοῦ Χρυσάνθου ἀποτελεῖ τι τὸ καινόν, ἐπίνοίαν ἴσως διδακτικὴν ἐπιζήμιον καὶ ἃ καρπὸν τῶν τελευταίων πρὸ αὐτοῦ διδασκαλῶν πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν μαθητῶν αὐτῶν εἰς τὴν ὑπερβατὴν κίνησιν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ πρόωρον ὁμολογουμένως μεταπήδησιν εἰς τὸ δυσκολώταρον κεφάλαιον, ἐξ οὗ προήλθεν καὶ ἡ μακροχρόνιος περὶ τὴν γραπτὴν Μουσικὴν σπουδὴ.

δ. Ὁ Πίναξ. ἸΔ' βλέπομεν ὅτι σιγκεντροὶ ὁμοτιέτους τοὺς ὑπὸ συζήτησιν ὄρους. Καὶ ἡ μὲν ἐν αὐτῷ Παραλλαγή εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ σύμφωνος μὲ τὴν ἐρμηνείαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Χρυσάνθου. Ἄλλ' ἡ Μετροφωνία, ἥτις περιέχεται ἐν τῷ αὐτῷ Πίνακι; Αὕτη δοφαλῶς εἶναι ἀπλὴ ἀνάλυσις τῶν πολυφώνων σημεδίων καὶ τῶν συνδυασμῶν αὐτῶν καὶ ἀπλᾶς φωνᾶς (Περβ. σ. 65) καὶ ἔλεγχος τῆς ἀκριβοείας αὐτῶν ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ μουσικοῦ καιμένου, ἥτοι τὸν βυ-

σικὸν φθόγγον, τὸ ἄλλως ἴσον ἢ κατ' ἄλλους «Καμπά-
να». Ἀποτελεῖ δηλονότι στοιχεῖον στοιχειωδέστατον, ἀ-
νάξιον ἵνα αποτελέσῃ ἰδιαίτερον λόγον, ὥς εὐνόητον καὶ
ἀπαραίτητον πρᾶξιν ἐλέγχου ὀρθότητος γραφῆς. Καὶ αὐ-
τὸς δὲ ὁ Χρυσόφης, ἀν καὶ δὲν ὀνοματίζει αὐτήν, περι-
λαμβάνει ταύτην ἐν τῇ Παραλλαγῇ, ὥς ἐξάγεται, ἐξ ὧν
ἐν σ. 38 λέγει: «ἅν εἴπῃ τις ὥς μέλος ἐποίησα καὶ κατὰ
τὰς φωνάς ἐστιν ἀνεκδοὺς οὐδεμιᾶς ἀπούσης, ἥνπερ ἔδει
παρεῖναι, καὶ τὸ ὀρθὸν εἶναι καὶ ὑγιὲς ὄντως ἀπὸ Πα-
ραλλαγῶν ἔχῃ, ὥστε μὴ χρειᾶν εἶναι μηδεμίαν ἄλλην ἐν
αὐτῷ ζητεῖν τελειότητα, κακῶς φρονεῖν ἡγητέον τὸν τοι-
οῦτον καὶ ἔξω τοῦ τῆς ἐπιστήμης ὀρθοῦ λόγου» Διὰ
ταῦτα οὗτος μὲν παρασιωπᾷ παντελῶς αὐτήν, ὁ δὲ Ρου-
σάνος περιλαμβάνει ρητῶς αὐτήν ἐν τῇ Παραλλαγῇ ὑπο-
καθιστῶν μάλιστα ὑποτυπωδῶς ταύτην διὰ τοῦ ἰσοδυνά-
μου «ἀπαρίθμησις τῶν φωνῶν». Ταύτην δὲ τὴν ἀπα-
ρίθμησιν νοοῦμεν καὶ νοεῖ ὁ Ρουσάνος ἐμμελῇ, ἐξ ὧν
προσεπιλέγει: «...Παραλαγὴ ἐστὶ Μετροφωνία μετὰ Ἠ-
χήματος· διὸ καὶ ἀσύστατον ἑκάτερον ἀνευ θ' αὐτέρου».

Καὶ ὁ ἄλλως κακῶς καὶ ἀσαφῶς ἐκφραζόμενος Ἀκά-
κιος Χαλκεόπουλος (Χειρ. ΙΣΤ' αἰ. Ἑθν. Βιβλ. ἀρ. 917)
ὑποκαθιστᾷ τὴν Παραλλαγὴν διὰ τῆς Μετροφωνίας ἐ-
ξυπακουομένου πάντως τοῦ Ἠχήματος.

Συμπέρασμα.

Ἐκ τῶν εἰρημένων καθίσταται δῆλον ὅτι

1. Ἡ Μετροφωνία κατὰ τὸν κρατοῦντα ὄρον ἦν ἀπλὴ
ἀνάλυσις καὶ ἀπαρίθμησις τῶν φωνῶν.

2. Ἡ Μετροφωνία ἀπετέλει ἀπαρχὴν τῆς σπουδῆς
ἐκάστου μουσικοῦ μαθήματος, μεθ' ἣν εἶπετο ἡ Παρα-
λαγὴ, ἡ ἐμμελὴς δηλονότι ἀπόδοσις τῶν ἀναλελυμένων
φωνῶν ἢ, κατὰ τὸν τεχνικὸν λόγον, ἡ Μετροφωνία ἐνδε-
δυμένη δι' Ἠχήματος.

3. Ἐν τῇ πράξει ἡ μὲν Μετροφωνία ἦτο φωνομετρία, ἡ δὲ Παραλλαγή, πραγματικὴ μετροφωνία (Πρβ. Χαλκωπ. ἐνθ' ἀν. καὶ σ. 65 § 1, καὶ. 69 § 5 τοῦ παρόντος).

4. Ἡ χρῆσις καὶ ἄσκησις αὐτῆς ἐν σινδουασμῷ μετὰ τοῦ Ἠχήματος (= Παραλλαγή) ἐξυπνέει πρῶτον μὲν τὴν τελείαν ἀπόδοσιν τῶν πολυσυλλάβων φθόγγων ἀπὸ ἀπόψεως ἡχητικῆς ἰδέας, δεύτερον δὲ καὶ πρὸ πάντων ἐξυπνέει κεφάλαιον οὐσιωδέστατον καὶ τῶν μεγίστων τῆς Μουσικῆς, τ. ἑ. τὸν φθορισμὸν τῶν μελῶν κατ' ἐκμέλειαν χρησιμοποιούμενον εἰς τὰ ἀνωτέρας τεχνικῆς μουσικὰ ἔργα, ὡς ἐν τῷ ἐξῆς κεφαλαίῳ ἀναπτύσσομεν.

Χρῆσις τῆς Μετροφωνίας καὶ Παραλλαγῆς.

Ἡ Μετροφωνία καὶ Παραλλαγή δὲν ἀπετέλουν ἀσημαντὸν τινα μόνον προπαίδειαν τῶν ἀρχαρίων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐντρίβεστάτους καὶ ἱκανωτάτους ἔτι ἐν τῇ Μουσικῇ ἀπετέλει στοιχεῖον τῶν, ὧν οὐκ ἀνευ. Ἐκ τούτου γράφει ὁ Ἰαβριήλ (σ. 27) ὅτι ὁ καλῶς μετελθὼν ταύτην «ραδίως ἂν καὶ τὰλλα τῆς Ψαλτικῆς κτήσαιτο» χωρὶς δὲ ταύτης οὐδὲν κατωρθωκὸς εἴη ἂν ὁ ψάλτης». Ὁ δὲ λόγος:

Αἱ μουσικαὶ περίοδοι τῶν ἀνωτέρας τεχνικῆς ἢ καλλιφωνικῶν μαθημάτων ἦσαν μακραί, τὰ δὲ μαρτυρικὰ σημεῖα ἢ ἔλειπον παντελῶς ἢ ἐσπάνιζον, ὡς πείθεται τις ἐξετάζων οἰονδήποτε κώδικα. Ἐτι δὲ καὶ τὰ φθορικά σημεῖα, πρὸ πάντων τὰ τῶν πλαγίων Ἠχων, σπανιώτατα ἐτίθεντο. Καὶ ἐφ' ὅσοι μὲν τὸ μῦθημα ἐχώρει κατὰ τὸν ὑποκαίμενον Ἠχον ἢ καὶ ἐφθείρετο κανονικῶς, ἄβαινε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτεον ὁμαλῶς καὶ παρὰ τῷ μὴ ἐντρίβεῖ ἐν τῇ τέχνῃ. Ἐὰν ὁμως συνέβαινε νὰ φθοριοθῇ κατ' ἐκμέλειαν ἢ ἄλλως παραχορδῇ, οὐδ' αὐτὸς ὁ ἱκανώτατος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μελῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαγνώσῃ τὸ τοιοῦτον καὶ νὰ σχηματίσῃ τὴν ἀνάλογον με-

λυτήν γραμμὴν. Ἐπειτα νὰ γνωρίζῃ τοῦτο ἐκ προτέρων ἄλλως τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο ἄθλιον. Διὰ τοῦτο ἦν ἡ νάγκη ἐπιβεβλημένη νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν Μετροφωνίαν καὶ Παραλλαγὴν καὶ μετρῶν τὰς ἐκ τῆς βάσεως τοῦ δεδομένου ἤχου ἔξαρχομένας ἀνιούσας καὶ κατιούσας φωνάς, ἂν μὲν εὗρισκεν αὐτὰς ἰσαριθμούς, ὥστε νὰ ἐπιστρέφῃ ὁ ἐκτελεστὴς εἰς τὴν, ἀφ' ἧς ὠρμήθη φωνήν, τὴν βάσιν· δηλονότι ἡ τὸ ἴσον, ἦτο κύριος πύσης γραμμῆς. Ἐὰν ὁμως ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν φωνῶν ἀπεδεικνύετο τὸ μάθημα πλημμελές, τ. ἔ. δὲν ἐπέστρεφεν εἰς τὴν, ἀφ' ἧς ὠρμήθη, βάσιν, τότε ἐνόει—ἂν δὲν ἦτο γραφικὸν λάθος—ὅτι ὑπέκειτο φθόρισμα κατ' ἐκμέλειαν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀλλάσσωσιν τὴν κανονικὴν σειρὰν τῶν πολυσυλλάβων φθόγγων ἐδίδον· εἰς αὐτοὺς οἶαν ἀπῆλθα τὸ φθόρισμα καὶ ἐσχημάτιζε τὸν δι' αὐτοῦ ἐπιβαλλόμενον ἤχον μὲ «τὴν γνωριστικὴν αὐτοῦ ἰδέαν, ἣτις ἐν ἐκαστῇ τῶν ἤχων ὥς τι χρώμα ἐμφαίνεται» (Γαβριήλ σ. 20).

Πρὸς σαφεστέραν τοῦτων ἀποδείξιν ἀρκεῖ τὸ ἐν Πίν. I Ε' δι' ἡμετέρων γραμμῶν παράδειγμα Ἐὰν μετρήσῃ τις τὰς ἀπὸ τῆς βάσεως αὐτοῦ ἐξελθούσας φωνάς θὰ εὕρῃ ἀνιούσας μὲν τριάκοντα καὶ δύο, κατιούσας δὲ τριάκοντα καὶ μίαν. Κατέληξεν ἄρα εἰς τὴν πρώτην ὑπὲρ τὴν βάσιν ἀνιούσαν. Καὶ ἂν μὲν τοῦτο λαμβάνῃ χώραν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δεδομένου μαθήματος, δυνατόν ἐκ δεξιότητος τοῦ ἐκτελεστοῦ νὰ παρέλθῃ ἀπαράτηρητον. Ἐὰν ὁμως κατὰ τὸ τέλος; ἴσως, ἐν ᾧ ὁ ὑποκείμενος ἤχος ἦτο Πλ. Δ', εἰς τὸ τέλος θὰ ἀποδώσῃ τὴν «γνωριστικὴν ἰδέαν» τοῦ Πλ. Α', ὅπερ αἰτοπον μὲν τεχνικῶς, αἰσθητικῶς δὲ αἰσχρὸν καὶ γελοῖον. Διὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται νὰ φθορίσῃ τὸ μέλος εἰς ὠρισμένον σημεῖον ἐπὶ ὠρισμένης φωνῆς, ὁπόθεν θὰ ἀλλάξῃ καὶ τράπον Παραλλαγῆς, ἥτοι τάξιν φθόγγων, καὶ θὰ καταλήξῃ οὕτω εἰς τὸν ὑποκείμενον ἤχον, ὅσω καὶ κατὰ μίαν φωνὴν δέξυτατον. Τοῦτο δὲ

ἐπιτρέπεται καὶ τεχνικῶς καὶ αἰσθητικῶς. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἡδύνατο ὁ ἐκτελεστής, ἂν ἤθελε, νὰ ἀποφύγῃ δι' ἄλλον πάλιν φθορίσματος πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Μαθήματος.

Αὐτὰ ταῦτα ἐννοεῖ καὶ ὁ τοῖς πολλοῖς δυσνόητος Χαλκώπουλος (ἐνθ' ἄν.) λέγων: «Τὸ φθόρισμα κάμνει ἐδιδοῦν τὸ μέλος καὶ ἐδική του μετροφωνίαν. Καὶ ὅστις οὐ δύναται φθορίζειν λέγεται πρωτόσκολος καὶ οὐχί [τεχνίτην]». Καὶ πρὸ τούτων λέγων ὅτι ἔγραψε τὴν μέθοδον αὐτοῦ «διὰ τούτους ἀρίστους καὶ προκομμένους διδασκάλους ἢ καὶ ποιητάς, ἂν καὶ δύνανται φθορίζειν τὸν καθένα ἥχον ἐναντίον τῆς μετροφωνίας», καὶ κατωτέρω προσφέρων «μικρὰν μέθοδον (παράδειγμα), ὅπου φανερώναι τὴν σιράταν τῆς μετροφωνίας, ἕως πόσας φωνὰς ἀνιούσας περιπατεῖ ὁμοῦ μὲ τὸ μέλος καὶ σῴζονσι καὶ τὰ δύο, καὶ πάλιν εἰς πόσας φωνὰς ἀνιούσας ἀποχωρίζονται. Ἰστέον δὲ ὅτι ἕως φωνὰς ὁκτώ ὁδεύουσιν ὁμοῦ ἀπὸ γὰρ τὰς φωνὰς ἐννέα τὰς ἀνιούσας παραλαμβάνει τὸ μέλος τὴν περίοδον τῶν φωνῶν καὶ ἡ μετροφωνία ἀργεῖ καὶ οὐδὲν συμβιβάζεται».

Συφέστερος δὲ ἐν προκειμένῳ εἶναι προσφέρων εἰδικώτερον τι «μάθημα» «σφαλτό», ὥς λέγει, «ἐδιότι ἔχει φωνὰς ἀνιούσας καὶ κατιούσας καὶ καὶ λείπεται κατιούσα φωνὴ μία καὶ ἄρχεται τὸ μάθημα ἥχον Πλ. Δ' καὶ ἐπειδὴ λείπεται ἕναν ἀπόσιτροφον ἔρχεται νὰ τελειώσῃ τὸ μάθημα ἥχον Πλ. Α'. Ἀλλ' ἐγὼ Ἀκάκιος τὸ τελειώνω τὸ μάθημα εἰς τὸν ἥχον Πλ. Δ', ὅσῳ νὰ μὴ δὲν ἦτο σφαλτό, καὶ τοῦτο γίνεται ἀπὸ φθόρισμα τοῦ τεχνίτου» κτλ.

Αὐτὰ ταῦτα ἐπὶ τὸ ἐπιστημονικώτερον μάλιστα καὶ γενικώτερον, εἰ καὶ δι' ὀλίγων καὶ μᾶλλον συναπτογμένως κυροῖ καὶ ὁ Ρουσάνος (περὶ Παραλλ. Β. σ. 50) λέγων τὰ τοῖς πολλοῖς γριφώδη θεωρούμενα: «.....τὸν ἀρχόμενον ψάλλειν δεῖ ἀπαριθμεῖν τὰς τε ἀνιούσας τὰς τε κατιούσας φωνὰς, καὶ ἐναλλάγδην εἰσὶ, καὶ διωρισμένως

κατὰ μέλος. Καὶ εἰ μὲν διωρισμένως ἐν χερσὶ τὸ ζητούμενον· εἰδ' οὖν, παραβάλλειν δεῖ ἀλλήλας καὶ ἐξετάζειν καὶ τὰς περιτετυούσας, κἂν τε ἀνιούσας κἂν τε κατιούσας, προστιθέναι τῷ προκειμένῳ Ἦχῳ, ἥτοι τῷ κατ' ἀρχὰς σημειωθέντι. Καὶ οὕτως ἀριθμήσας κατὰ Παραλλαγὴν εὐρήσεις τὸν ζητούμενον Ἦχον». (Βλ. καὶ δλόκληρον τὸ κεφάλαιον.)

Καὶ ἐν τῇ σαζομένῃ ἐν Χειρογράφοις Ἑρμηνείᾳ τῶν Φθορῶν τῶν Δοχῶν καὶ τῶν Οἰκῶν λέγεται: «Καὶ ἐν πάσαις ταῖς Δοχαῖς ποιούμεν προσθέσεις καὶ ἀφαιρέσεις».

Τοῦτ' αὐτὸ ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ λεγομένου «περισυμοῦ» τῆς ἐρμηνείας τῆς Παραλλαγῆς τοῦ Κουκουζέλη (σ. 55). (Πρβ. καὶ Γαβριήλ σελ. 26 κ. ἐ. καὶ Χρυσάφου: «Τί ἐστι φθορά καὶ διατὶ τίθεται» ἐν Φόρμ. Περ. Α' ἔτος Β', ἀρ. 6.)

Ἡ Μετροφωνία τοῦ Χρυσάνθου

Μετὰ τα εἰρημένα ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις αὐθορμήτως προβάλλει τὸ ἐρώτημα: Τί εἶναι λοιπὸν καὶ πόθεν προέκυψεν ἡ Μετροφωνία τοῦ Χρυσάνθου, ἣν ἠσπασθήσαν καὶ πάντες οἱ ἐπ' αὐτοῦ στηριχθέντες, καὶ ποίαν πρακτικὴν πλευρὰν ἐξυπηρέτει αὕτη, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἦτο ἐν χρήσει; Δέχομαι ἀνεπιφυλάκτως καὶ ἀδιστάκτως, ὅτι τὸ μὲν πρᾶγμα ἐξυπηρέτει ὄντως ὠρισμένον τι κεφάλαιον σπουδῆς, ἐπιτυχῶς ἢ μὴ, οὐ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ὁ ὁρος δὲν ἀποδίδει τὸ πρᾶγμα εἰλημμένος κατὰ κατάχρησιν. Ἦτοι: Μετροφωνία, ὡς ἐκδεχόμεθα ταύτην ἀνωτέρω στοιχοῦντες τοῖς παλαιοῖς, καὶ Παραλαγὴ συνεχῆς καὶ ὑπερβατὴ συνεκαντροῦντο ἀμεθόδως ἐν τῷ ὑπὸ σπουδὴν μαθήματι πρός ἀμφίβολον κέρδος χρόνου, ὃν θὰ ἀπῆτει ἡ ἐξάσκησις ἐν τῇ εἰδικῇ καὶ μεθοδικωτάτῃ Παραλλαγῇ τοῦ Ἀλυσίου ἢ καὶ τῶν ἄλλων. Ἦτο δηλ. ὅλως προσωπικὴ διδακτικὴ τακτικὴ τῶν τελευταίων ἰσως πρὸ τοῦ

Χρυσάνθου διδασκάλων καὶ ἀπότομος μεταπήδησις εἰς ἀπώτερόν τι διδακτικὸν στάδιον, διότι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ΙΗ' αἰῶνι κατὰ τοὺς σωζομένους κώδικας εὗρισκομεν τὴν σειρὰν τοῦ παλαιοῦ διδακτικοῦ συστήματος, ἥτοι τὴν Μετροφωνίαν μετὰ τῆς συνεχοῦς Παραλλαγῆς (Πίν. 1Δ') καὶ τὴν μικτὴν Παραλλαγὴν τοῦ Ἀλυάτου κ.τ.λ. — Συνέβη δὲ ἡ ἀνάλογός τι, οἷον καὶ ἐν τῇ χρήσει τῶν πολυσυλλάβων φθόγγων, οὓς, ἂν καὶ ὁ Χρυσάνθος (σελ. 31, Σημ.) συνιστᾷ μετὰ τὴν ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθεῖσι μονοσυλλάβοις ἁσκησιν πρὸς ἐμπέδωσιν τῶν οἰκείων τοινικῶν διαστημάτων, οἱ ἀμέσως μετ' αὐτὸν διδάσκαλοι ἠγγνόησαν τούτοις. Πρῶφανώς ὅμως ἡ ζημία αὕτη δὲν ἰσοφαρίζει πρὸς τὴν ἀνωτέραν. — Επειδὴ δὲ ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς Μετροφωνίας τοῦ Χρυσάνθου προσεῖχε τὸ ζήτημα τῆς ἀποδόσεως τῶν συνδυασμῶν (ὑπερβατικῆς ἐκτελέσεως) ἢ τοῦ φωνεῖν τὰ μέτρα (τῶν φωνῶν), ὠνομάσθη ἀσυνειδήτως ὁ τρόπος οὗτος Μετροφωνία, ὅστις ἀνταποκρίνεται μὲν ἀληθῶς εἰς τὴν πραγματικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐκτελεστοῦ, πλὴν ὅμως ἀποτελεῖ ὅλως διάφορον τοῦ ὑπὸ τοῦ Γαβριήλ-Ρουσάνου νοουμένου.

Εἶναι λοιπὸν Μετροφωνία κατὰ Χρυσάνθον ἡ ἀπ' εὐθείας διὰ μικτῆς ἀναβάσεως καὶ καταβάσεως ἀπόδοσις τῶν φωνητικῶν σημαδιῶν δοθέντος μαθήματος μᾶλλον δὲ ἀνάλογόν τι πρὸς τὸν σκοπὸν ἄλλ' ἀτυχῆς ὑποκατάστασις τῆς Παραλλαγῆς τοῦ Ἀλυάτου.

Ἡ ὁμολογουμένη δι'σχέρεια τῆς νέας ταύτης μορφῆς τῆς Μετροφωνίας ἐπέβαλλεν ὄντως διὰ τὸν ἐκτεθέντα λόγον τὴν πρόταξιν τῆς Παραλλαγῆς, ἐν ἣ καὶ ἡ πραγματικὴ Μετροφωνία καὶ ἐν ᾧ παρὰ Γαβριήλ καὶ Χρυσάνθου καὶ Ρουσάνου (Περβ. καὶ σ. 89, ὁ τοῦ παρόντος) ἀποτελεῖ «χρῆμα εὐτελέστατον καὶ εὐκολώτατον», παρὰ Χρυσάνθου εἶναι διὰ τοὺς σπουδάζοντας δυσκολώτατον καὶ ἐκ τῶν κυριωτέρων ἴσως συντελεστών εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὴν

Μουσικὴν κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἀπρόσιτον. Ἀπῆ-
ται δὲ μεγάλην τριβὴν, οἷαν παρ' ἡμῖν πᾶν δύσκολον καὶ
ἀγνώστον μάθημα, καὶ ἀπαραίτητον διὰ τοὺς μαθη-
τὰς τὴν ἀδιάλειπτον χειρσαγωγίαν τοῦ διδασκάλου.

Τοιαύτας καὶ τηλικαύτας ἀτυχεῖς ὑπολήψεις παρέδω-
κεν ἡμῖν ὁ Χρῦσανθος οὐχὶ εὐαρίθμους, ἀς ἐν καιρῷ
καὶ τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἀναφέροντες καὶ ἐρευνῶμεν.

Περὶ Χειρονομίας.

«Οὐδοτιοῖν γάρ ἐστι δυνατόν εἰπεῖν
τινα δόξα Χειρονομίας ἐν τῇ Ψαλ-
τικῇ». (Γαβριήλ σ. 9.)

Τὸ σκοτεινότερον καὶ μᾶλλον ἀσύλληπτον κεφάλαιον
τῆς παλαιᾶς βυζ. Μουσικῆς ἀποτελεῖ ἡ λεγομένη «Χει-
ρονομία». Πλεῖσται ἐτυμολογικαὶ ἐρμηνεῖαι ἔχουσι δοθῆ
εἰς τὸ ὄρον, ὡς χειρ-νόμος, χειρ-νέμω, καὶ ἡ ἀφελῆς
χειρ ὦμος (1) καὶ εἰς ἄλλη. Ἐκ τινος δὲ κατωτέρω πα-
ρατιθεμένου χωρίου ἐξάγεται καὶ ἡ ἐτυμολογία χειρ-νω-
μᾶν. Ἀνάλογον ἄρα εἶναι καὶ τὸ ἐκ τούτων εἰκαζόμενον
πρακτικὸν περιεχόμενον

Πᾶσαι αἱ περὶ ταύτης στοιχειώδεις ἢ διεξοδικώτεραι
πληροφορίαι ἀφορῶσι περιπτώσεις μόνον χρήσεως αὐ-
τῆς χωρὶς νὰ δίδωσι καὶ σαφ. καὶ πλήρη εἰδήσιν περὶ
τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη ἐξετελεῖτο, οὔτε τοῦ μουσικοῦ
στοιχείου, ὃ ἐξυπηρέτει, εἴτε ἀποκλειστικῶς μελικόν, εἴτε
ἀποκλειστικῶς ρυθμικόν. Ἀλλὰ καὶ οὐδεμία μέχρι σήμε-
ρον ἀπόπειρα συστηματικῆς ταύτης ἐρεῦνης ἐγένεν, εἴτε
ἱστορικῇ, εἴτε τεχνικῇ. Ἐνόητον ὁμως τυγχάνει, δεῖ
εἰσαχθεῖσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἅμα τῇ εἰσαγωγῇ τῆς
ὁμαδικῆς ψαλμωδίας ἀπετέλει κατὰ πρῶτον ἴσως λό-
γον τὸν γνωστὸν καὶ ἀπαραίτητον ὄρον πολυφώνου
μουσικῆς, τ. ἔ. τὴν διὰ τῆς χειρὸς σήμανσιν τοῦ χρό-
νου πρὸς σύγχρονον ἐξαγγελίαν τῶν φωνῶν. Τοῦτο

ἄλλως τε διαπιστοῦνται καὶ ἐκ σχετικῶν κατωτέρω ιστορικῶν χωρίων Ἄλλ' ἐρσυνῶν τις τὰ κατ' αὐτὴν πάντα θὰ πεισθῇ, ὅτι δὲν πρόκειται μόνον περὶ τοῦ-
του, ἀλλὰ περὶ ποικιλωτέρου πράγματος, καὶ ὅτι ἥκιστα μέχρι σήμερον ἔχει κατανοηθῇ.

Ἱστορικόν Ἦν ἐπ' ἐκκλησίαις χρῆσιν τῆς Χειρονομίας ἀπαντῶμεν τὸ πρῶτον παρὰ Ἰωάννη τῷ Χρυσοστόμῳ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ «Εἶδον τὸν Κύριον» ὡς ἀντικείμενον δριμυτάτου ἀλλ' ἀκάρπου ἐλέγχου. Ἀναφερομένη δὲ ἔκτοτε ὑπὸ πολλῶν κατηγορήθη κατὰ Χρύσανθον (σ. 93, σημ.) τῷ 1650 Ἡ πληροφορία αὕτη, ἣν δέχονται καὶ ἔφ' ἧς βασιζονται πάντες οἱ μετ' αὐτὸν μνημονεύοντες τῆς Χειρονομίας σιτηρίζεται ἐπὶ συμπτωσιακοῦ ὁλως τι-
νὸς γεγονότος τοῦ ἐξῆς: Ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν κεφαλαίων πολλῶν μουσικῶν κωδίκων ὑπάρχει ἐρμηνεῖα τοῦ «Τεριρέμ» μετὴν ἐξῆς εἰσαγωγῇ.

«Εἰς τοὺς χιλίους ἑξακοσίους τεσσαράκοντα ἐν-
νέα χρόνους ἀπὸ Χριστοῦ ἐγένεν αὕτη ἡ ἐρωτα-
πόκρισις διὰ τὸ τερερέ, διατὶ ψάλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἀποκρίνεται, Τερερέ εἰς τὴν Ἐκ-
κλησίαν ψάλλομεν, ὅσον ἐγὼ εἴμπορῶ νὰ φέρω
λογαριασμὸν κατὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἡλικίας μου
καὶ τῆς πράξεως, ἀφίνοντις εἰς τοὺς ἄλλους μεί-
ζονα καὶ τελειωτέραν πλουσιωτέραν τε τὴν ἀπό-
κρισιν.

Γέγονε δὲ αὕτη ἡ ἀπόδειξις ἐξ αἰτίας τοιαύδης ἥρως τι ἐκ τῶν ἐνετῶν (Ἰάκωβος τοῦ νομα τοῦ πύ-
κλιν θάρβαρος). ἐξητήσατο τὸν ἐκ Κρήτης πρω-
τοψάλτην Δημήτριον Ταμίαν, δι' ἣν αἰτίαν τὸ τε-
ρερέ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ψάλλουσι, δέδω-
κε δὲ τὴν ἀπόκρισιν Γεράσιμος ἱερομόναχος (Κατὰ

Χρύσανθον φιλόσοφος) ὁ Βλάχος καὶ ὁ Κρῆς παρα-
κληθεὶς ἐκ τοῦ ἄνω εἰρημένου Δημητρίου Ταμιά».

Ὡς βλέπομεν, τὸ θέμα δὲν ἀφορᾷ παντάπασιν τὴν
Χειρονομίαν. Ἡ «ἀπόκρισις» ἀποτελεῖται ἐκ δύο κεφα-
λαιωδῶν περιέργων δὲ Ἑρμηνειῶν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἑρ-
μηνείᾳ ἀναφέρει ἅπασι μόνον τὸν ὅρον Χειρονομία ὑπὸ
τὸ πνεῦμα διὰ «Οὐδένα πράγμα ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκ-
κλησία ἐξ ἀρχῆς μάτην πεποίκε. Καὶ μηδένα
σχῆμα καὶ λόγος εἶναι, ὅπου νὰ μὴν σημαδεύει
τίποτε, ἔργον, νόημα, ἱστορίαν, θαῦμα καὶ μυστή-
ριον... Μὰ οἱ περισσότεροι σήμερον μὲ τὸ νὰ μι-
σήσωσι τὴν σπουδὴν... τολμῶσι νὰ εἰπουν πῶς ὁ
τερετισμὸς καὶ ἡ Χειρονομία τῆς οὐρανομιμήτου
μουσικῆς εἶναι ἀπρεπον πράγμα, μὴ εἰξεύροντες
οὔτε τὴν αἰτίαν οὔτε τὴν ἀπόδειξιν μόνον ὁμοιά-
ζουσι τοῖς ἀλογίοις, οἵτινες μὴ ἔχοντες χεῖρας,
φωνοῦσι χωρὶς σχήματα,» καὶ ἐπάγεται ἐφεξῆς τὴν
ἑρμηνείαν μόνον τοῦ τερερέ, τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὸν εἶναι
συμβολικὴ μελουργία καὶ σημαδεύει πολλὰ καὶ διάφορα
πράγματα.»

Μετὰ τὴν δευτέραν Ἑρμηνείαν κλείουσιν προφανῶς
τό, περὶ οὗ πρόκειται, κεφάλαιον ἔπεται ἀμέσως ἕτερον
κεφάλαιον μὲ τίτλον: «Ἑρωταλόκρισις περὶ τοῦ τί ἐστὶ
Χειρονομία», ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὸν συνή-
θη ἁρισμόν: «Χειρονομία ἐστὶ νόμος παραδεδομένος
τῶν ἁγίων Πατέρων» κτλ. ἔπεται ἐν σινταχίᾳ καὶ συνυ-
φασμένως πῶς τὸ περὶ Ἡλῶν Τὸ τελειοταῖον λοιπὸν
τοῦτο κεφάλαιον εἶναι ὅλος ἀνεξάρτητον καὶ ἄσχετον
πρὸς τὸ προηγούμενον, ὡς τίθεται καὶ ἐν πολλοῖς κώδι-
ξιν, ὅπου δῆποτε, ἀσχετῶς πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ μάλιστα
χωρὶς τὸ παράπαν νὰ ἀναφέρηται κἀν ἑρμηνείᾳ τοῦ
τερερέ. Εἶνε δὲ γνωστὸν πόσον ἀτάκτως καὶ ἡμεθόδως τὰ

τοιαῦτα τοῦλάχιστον χειρόγραφα παρατάσσουνι πολλάκις τὰ διάφορα κεφάλαια καὶ μονογραφίας.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω λοιπὸν γεγονότος, λαβόντος χώραν τῷ 1649, καὶ μόνον ὅτι ἀναφέρεται ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ ὁ δρος Χειρονομία μὲ πνεῦμα προφανῶς ὁμοιωματικόν, καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς συμπτώσεως καὶ ἀταξίας τοῦ συλλυγογράφου τοῦ νὰ τάξῃ τὸ περὶ Χειρονομίας καὶ Ἦχων ἀμέσως μετὰ τοῦ τερερὲ ἐξήγαγεν ὁ Χρῦσανθος τὸ εὐκολον συμπέρασμα, ὅτι ἡ Χειρονομία ἐσώζετο μέχρι τοῦ ἐπιόντος ἔτους 1650. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡ ἐρώτησις τοῦ Ἑνετοῦ Ἰακώβου ἀφεῶρα πράγματι καὶ τὴν Χειρονομίαν, ὁ Πρωτοψάλτης Δημήτριος Ταμίας ὤφειλε—λέγω ὤφειλε—νὰ γνωρίζῃ καλῶς τα κατ' αὐτὴν ἀποτελοῦσαν κεφάλαιον οὐσιῶδες τῶν, ὧν οὐκ ἄνεν, τοῖ ἑαυτοῦ ἐπιτηδεύματος καὶ νὰ δώσῃ τὴν ἀνάλογον ἐξήγησιν, χωρὶς νὰ ἐπιφορτίσῃ τὸν ἱερομόναχον Γεράσιμον, ὅστις καὶ τὸ τερερὲ οὐχὶ διὰ γλώσσης μουσικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀλλὰ θεολογικῆς καὶ δογματικῆς ἡρμήνευσεν. Ἀφ' ἑτέρου οὔτε ἐκ τούτου οὔτε ἄλλοθὲν ποθεν πιστοῦται, ὅτι τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπαυσεν ἐνεργοιμένη Συνθῆκαι καὶ ὄροι τόποι καὶ χρόνοι, συνθῆκαι διοικητικαὶ καὶ συνθῆκαι ἀρχῶν δὲν ἐπειτρέπουσι νὰ φαντασθῇ τις, ὅτι ὡς διὰ στρατιωτικοῦ συνθῆματος ἢ αὐτοκρατορικοῦ τινος διατάγματος κατηργήθη αὕτη καθ' ὅσας τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ μάλιστα καὶ εἰς τὰ κέντρα τῶν αὐστηρῶν παραδόσεων, ἀφ' οὗ τὸ πρᾶγμα, ὡς κατωτέρω ἐμφαίνεται, εἶχε προσλάβει ἱερότητά τινα.

Ἀλλὰ καὶ ἐν παράλληλον βλέμμα ἐπὶ τῆς ὁμοδόξου Ρωσίας πείθει ἡμᾶς περὶ τοῦ ἐναντίου.

Εἶναι ὁμολογοί μένη ἀλήθεια ὅτι ἀπὸ τοῦ Βλαδιμίρου τοῦ Μεγάλου καὶ μάλιστα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γεωργίου ἢ Ρωσία ἐνηγκαλίσθη φιλοτίμως, παρὰ τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, πᾶσαν βυζαντινὴν τέχνην καλλιεργού-

μένην διὰ τῶν ἀθρόως ἐκάστοτε ἀποστελλομένων ἐκ Κωνσταντινοπόλεως ἱερέων καὶ μοναχῶν, διδασκάλων, καλλιτεχνῶν καὶ ψαλτῶν. Εἶδικαι δὲ σχολαὶ ψαλτῶν ἐν Κι ἔβφ καὶ Μόσχᾳ ἀνεπτύχθησαν ἰδίως ἐπὶ τοῦ εὐπαιδευτοῦ καὶ φιλομούσου Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ (ΙΣΤ' αἰ.), ὅστις ἐπίσης ἡσχολεῖτο καὶ εἰς τὴν ἐκκλ. Μουσικὴν. Εἰσαχθεῖσιν δὲ βαθμηδὸν τῶν πομπωδῶν αὐλικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν κατέστησαν ἐκ διαδοχῆς τό τε Κίεβον καὶ ἡ Μόσχῃ νέμ Κ)πολιν. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς κατὰ Χρῦσανθον κατηρηγῆθη ἡ Χειρονομία, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἐταράσσεται σοβαρῶς ἐκ τῆς ἀπὸ πολλοῦ ἀρξαμένης κινήσεως πρὸς τε στήριξιν τῆς Ὀρθοδοξίας, ἣτις διήρχετο δοκιμασίαν ὑπάρξεως ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὐνιτῶν καὶ τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐκκλησιαστικῆς ζυμώσεως καὶ πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀθλίως ἀλλοιωθέντων ἐκκλ. βιβλίων καὶ ἐθίμων, ἔτι δὲ καὶ πρὸς κατάργησιν τῆς πολυφώνου ἐκκλ. Μουσικῆς, ἣτις σὺν τοῖς ἄλλοις κατέκτησε σημαντικὸν ἐν Ρωσίᾳ ἔδαφος. Τῆς τελευταίας ταύτης κινήσεως προέστατο ὁ πρωθυερεὺς Νερόνωφ.

Ὁ Πατριάρχης Νίκων, θερμὸς ὁπαδὸς τῶν ἐν λόγῳ κινήσεων ἀπέστειλεν εἰς Κ)πολιν τῷ 1654 πρεσβείαν ὑπὸ τινα Ἑλληνα Ἑμμανουήλ καὶ τον Ρῶσσον θεολόγον Ἀρσένιον Σουχάνωφ, ἣτις ἔθηκεν ὑπ' ὄψιν τοῦ Πατριάρχου Παΐσιου Α' τὰς ἀπόψεις του Νίκωνος καὶ τῆς περὶ αὐτὸν Συνόδου. Ὁ Σουχάνωφ ἀκολούθως ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἅγιον Ὅρος, τὴν Ἱεροσολήμ καὶ πολλὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς ἐρευνῶν διάφορα χειρόγραφα πρὸς τελειὸν ἔλεγχον τῶν Ρωσικῶν τελετουργικῶν βιβλίων ἐπέστρεψεν εἰς Ρωσίαν συναποκομίζων πολυάριθμα τοιαῦτα καὶ δὴ καὶ μουσικά, δι' ὧν ἀντικατεστάθησαν ἢ διωρθώθησαν τὰ χρῆζοντα τούτων, εἰσῆχθη δὲ αὐτῆς ἡ μονόφωνος ὕμνωδία ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἑλληνικὴ μελωδία». Πόσον δὲ ζωηρὰ καὶ πόσῃ ἀντίδρασιν εὗρεν ἡ ἀνωτέρω

καθόλου κινήσεις αποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀποσχίσεως πολλῶν ἑκατομμυρίων πιστῶν ἀποτελεσάντων ἕκαστε τὴν Ἑκκλησίαν τῶν Παλαισπίστων (Ρασχονλίκων).

Τὰ ἐν λόγῳ ὁμῶς μουσικὰ βιβλία, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ χωρίου τοῦ Γαβριήλ: «Οὐδότιον γάρ ἐστι δυνατὸν εἰπεῖν τινα δῖχα Χειρονομίας ἐν τῇ Ψαλτικῇ», θὰ ἔμενον ἀνενέργητα. Καὶ προβάλλει ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἕτερον σοβαρὸν ἐρώτημα διὰ τὴν τότε καὶ ἔκτοτε κατὰστασιν τῆς Ἑκκλ. Μουσικῆς ἐν τε Κ)πόλει καὶ τῇ καθόλου Ἑλληνικῇ καὶ μὴ Ὁρθοδοξίᾳ: Πῶς ἠδύναντο τὸ ἐφεξῆς νὰ ψάλλωσιν ἄνευ Χειρονομίας; Ἡ μήπως ἄνευ ταύτης ἡ ἐκκλ. Μουσικὴ ἡλλοιώθη θραυσθέντος οὕτω ἀπὸ τὸ 1650 τοῦ συνεκτικοῦ δεσμοῦ τῆς Παραδόσεως; Ἀλλὰ τοιοῦτο τι δὲν συνέβη, κατὰ γενικὸν τοῦλάχιστον λόγον, ὥς ἐκ τῶν κατωτέρω ἐξάγεται. Ἐὰν ὁμῶς σὺν τῇ Βυζ. Μουσικῇ παρέλαβον πάλιν οἱ Ρῶσοι καὶ τὴν Χειρονομίαν, δὲν ὑπῆρχε λόγος οὔτε ἔλειπον τὰ μέσα, ὥστε νὰ μὴ σώζηται αὕτη μέχρι τῆς ἐν αὐτῇ ἐπικρατήσεως τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀρμονίας, ἥτοι τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰ., ὅτε ἕνεκα τῆς στενωτέρας ἐπικοινωνίας τοῦ Ἑλληνικοῦ πρὸς τὴν Ρωσίαν ἐπιτρέπεται νὰ ζητήσῃ τις τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῆς εἰς τὴν διψῶσαν ταύτης Κ)πολιν. Ὁ δὲ Πρωτοψάλτης Πέτρος ὁ Βυζάντιος, ὁ ἐπικληθεὶς Φυγάς, Λαμπαδάριος ὢν περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰ. καὶ ἀσχάλλων ἐπὶ τῇ ὑπὸ τοῦ τότε Πρωτοψάλτου Ἰακώβου καταστρατηγήσει τοῦ Ρυθμοῦ τῶν μελῶν, δὲν ἐκείνος διησθάνετο λανθάνοντα ἐν τῇ καλαιᾷ Χειρονομίᾳ, δὲν θὰ προσηφέρετο, καθ' ἃ ἱστορεῖ ὁ Χρῦσανθος (σ. LIII), νὰ ὑπεβληθῇ εἰς τὴν μαρτυρικὴν τότε ἀποδημίαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμερικὴν, ὥς καθ' ὑπερβολὴν ἔλεγε χάριν τῆς Χειρονομίας, δὲν ἐδιδάσκετο ἐκεῖ, ἀλλὰ θὰ προὔτιμα ἀσφαλῶς νὰ ἐκδράμῃ μέχρις Ὀδησσοῦ, Κιέβου καὶ Μόσχας πρὸς πλήρωσιν τῆς σφοδρᾶς

αὐτοῦ ἐπιθυμίας καὶ τοῦ κenoῦ τῆς μουσικῆς αὐτοῦ κα-
ταρίσεως.

Οὕτω ἐκ τούτων καὶ ἄλλων κατωτέρω ἀποβαίνει λίαν
ἀκροσφαλὲς τὸ νὰ δεχθῇ τις τὴν κατὰ κόρον καὶ ἀνεπι-
φυλάκτως ἐπαναλαμβανομένην ἐκάστοτε πληροφορίαν
τοῦ Χρυσάνθου, ὅτι ἡ Χειρονομία ἐσώζετο μέχρι τοῦ
1660. Ἐν κατωτέροις μάλιστα χρόνοις ἀπαντῶμεν πε-
ρίεργά τινα, ὧν παραθέτομεν, τό γε νῦν, τὰ ἐξῆς, τὰ δὲ
λοιπὰ ἐν καιρῷ.

Τῷ 1727 ὁ Πατριάρχης Παῖσιος Β' διορίζων τὸν
τότε Δομέστικον εἶτα δὲ Πρωτοψάλτην Ἰωάννην τὸν
Τραπεζυνέντιον διδάσκαλον τῆς πρώτης πατριαρχικῆς
Σχολῆς ἐκέλευε «διδάσκειν... καὶ ἐρμηνεύειν ἐπιμελῶς
καὶ φιλοπόνως τὸ εὐρυθμον καὶ ἑναρμόνιον ἐκκλ. μέλος
μετὰ τῶν ἐφαρμοζόντων σεμνῶν καὶ ἱεροπρεπῶν σχη-
μάτων καὶ κινήματων τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ἁρμονίας»! ¹
Διατὶ λοιπὸν νὰ μὴ σώζηται κατὰ ταῦτα ἡ Χειρονομία
τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 1728; Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος συγγρα-
φεὺς εἶναι καταφανῶς καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων εὐκολος εἰς
συμπεράσματα. Οὕτω, ἐπικαίρως, καὶ ἐκ τῆς εἰδήσεως
τοῦ Κεδρηνοῦ, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος «ἔρωτι τοῦ
μέλους βαλλόμενος κατὰ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἐν
φαιδραῖς πανηγύρεσιν, οὗ παρητεῖτο τὸ χειρονομεῖν»
ἐξάγει: «Ἦτον λοιπὸν σχολεῖον Μουσικῆς μέσα εἰς τὸ
παλάτιον, ὅπου οἱ ἀρχαριοὶ ἐδιδάσκοντο καὶ τὸ ψάλλειν
καὶ τὸ χειρονομεῖν» (σ. XLV, 66)!

Ἐπὶ τούτοις ἐπάγομεν εἰκότως τὰ ἐξῆς. Ἐὰν ἡ Χει-
ρονομία ἦτο μέγα τι, οἷον ἀναπυριστῆ ἡ ἡμέτερα φαν-
τασία, προϋποθέτον μάλιστα πολυμεεῖς χορούς, ἀπο-

1) Τὸ σχετικὸν πατριαρχικὸν γράμμα ἐξέδωκεν ὁ Μ. Χαρτο-
φύλαξ τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου Μ. Γεδεών διὰ τῆς Ἐκκλ. Ἀ-
ληθείας ("Ἔτος Η' ἀρ. 4, σ. 35 καὶ ὁ Μ. Πρωτοεκδικτικὸς Γ. Πα-
παδόπουλος ἐν «Συμβολαὶ κ.τ.λ. σ. 372)

κλείεται παντελῶς ἀπὸ τοῦς μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνους καὶ μάλιστα τὸν ΙΖ' αἰ., ὅστις εἶναι περίοδος τελείας παρακμῆς καὶ παντοίας καταπτώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς Ἐκκλησίας μεγαλείου. Ἐὰν ὁμως δὲν προϋπέθετε μεγαλοπρεπῆ ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν, ἀλλ' ἦτο στοιχεῖον—μελικὸν μάλιστα—τῆς Βυζ. Μουσικῆς, τότε οὔτε πρὸ οὔτε μετὰ τὸ 1650 εἶχε λόγον καὶ ἐπατρέπετο νὰ παύσῃ. Ἐφ' ᾧ ἔχει τὸν λόγον ἡ ἀνωτέρω πληροφορία τοῦ Παΐσιου.

Ἐν τούτοις καὶ παρὰ ταύτην ἐν ἔτος ἀργότερον (1728) ἄλλη τις πληροφορία ἔρχεται νὰ ρίψῃ ἡμᾶς εἰς νέον βυθόν, ἀναιροῦσα, οἶονεὶ τὴν πρώτην. Αὕτη εἶναι ἡ τοῦ Πρωτοψάλτου Παναγιώτου Χαλάτσογλου, ὅστις ἐν τῇ ἑαυτοῦ «Συγκρίσει τῆς Ἀραβοπερσικῆς Μουσικῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν» (Τεῦχ. Β' Μουσ. Συλλ. Κ) πόλεως, σ. 74) γράφει ὅτι ἡ Χειρονομία («ἡς τοῦνομα ἐν τοῖς μουσικῆς βιβλίοις τῶν μεταγενεστέρων σώζεται, ἡ δὲ τέχνη πραγματικῶς) *οὔτε διδάσκεται οὔτε διδασκῆται παρά τινος, τῶν ἡμετέρων μουσικῶν!* Ἀφ' ἑνὸς δηλονότι ὁ τότε Δομέστικος αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Τραπεζούντιος τῷ 1727 ἐντέλλεται «διδάσκειν..... καὶ ἐρμηνεύειν τὸ.... ἐκκλ. μέλος μετὰ τῶν ἐφαρμοζόντων σεμνῶν καὶ ἱεροπρεπῶν σχημάτων καὶ κινήματων τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ἀρμονίας», ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ τούτου προϋστάμενος Πρωτοψάλτης Χαλάτσογλος μετὰ ἐν καὶ μόνον ἔτος (1728) ἀποφαίνεται ὡς ἀνωτέρω! Ἀντιλογία λοιπὸν προφανῆς καὶ ἀνερμήνευτος; Ἀλλ' ὅχι. Ὡς δὲ θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἑαίτερος ἀπὸ ἰδίου ἐδάφους ἀπεφαίνετο, τοῦθ' ὅπερ βλέπομεν ἐπιναλαμβανόμενον καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου.

Ἵνα ἐξέλθωμεν τοῦ ἀπελπιστικοῦ τούτου ἀδιεξόδου, προέχει πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ παρακολουθήσωμεν κατὰ

τάξιν χρονολογικὴν τὰς σοβαρώτερας περὶ Χειρονομίας εἰδήσεις ἀποβλέποντες εἰς τὴν βαθυτέραν ἐκάστης ἐννοίαν μὲ αὐστηρὰ χρονολογικὰ ὁροθέσια, ἐξ οὗ θὰ γνωρίσωμεν καὶ δύο διαφόρους τοῦ ὅρου ἐποχὰς μὲ ἐπίσης διάφορον αὐτοῦ σημασίαν, ἣν ἐξ ἱστορικῶν καὶ τεχνικῶν λόγων ἔλαβεν, ὅπως καὶ ἄλλοι τινὲς ὅροι τῆς Βυζ. Μουσικῆς, ἐξ οὗ γεγονότος ἀποβαίνει ἡ Χειρονομία, παρὰ τοὺς φαινομενικῶς σαφεῖς αὐτῆς ὁρισμούς, ἀσύλληπτος πρὸς τελείαν καὶ συγκεκριμένην κατάληψιν τοῦ πράγματος. Ἐπίσης θὰ γνωρίσωμεν τὸ οὐχ' ἦτοιν οὐσιώδες ζήτημα: κατὰ πόσον ἡ Παρασημαντικὴ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν πρὸ παντῶν αἰώνων καὶ τινῶν πρὸ εἶναι ὁρθή, ἢ μή, ἔτι δέ, ὅτι ὁ ὅρος Χειρονομία ἐκινήσας μὲ ἄλλο μουσικὸν περιεχόμενον ἔλαβε σὺν τῷ χρόνῳ ἔτερον, ὅπερ καὶ παρέμενε μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν τοῦ Χρυσάνθου χρόνων, ἢ καὶ ἔτι κέραν.

Ἐν πολλοῖς χειρογράφοις ἀπαντῶμεν τὰ ἐξῆς μὲ μερικὰς παραλλαγὰς, ἅπερ ὁμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθῶσιν οὔτε εἰς ὁρισμένον πρόσωπον νὰ ἀποδοθῶσι:

Χειρονομία ἐστὶ νόμος παραδεδομένος τῶν ἁγίων Πατέρων τοῦ τε ἁγ. Κόσμᾶ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἡνίκα γὰρ ἐξέρχεται ἡ φωνὴ τοῦ μέλλοντις ψάλλειν τι, παραυτίκα καὶ ἡ Χειρονομία ἀπάρχεται, ὥς ἵνα πυραδεικνύῃ ἡ Χειρονομία τὸ μέλος. Ὡς γὰρ βοηθῶ χρώμενος ὁ ψάλτης γνωρίζουσῃ τὸν ἐκάστου λόγον, ἀρμοζόντως μελωδεῖ καὶ οὐκ ἀδιαφόρως.¹

1) Ἐν τισιν ἀκολουθεῖ συμπληρωματικῶς τό: «Λέγεται δὲ καὶ χεῖρ τοῦ ὅμου τὸ ἴσον. διὰ τὸ ἐκτελεῖσθαι τὴν χεῖρα ἴσον τοῦ ὅμου εἰς σημάδια μερικὰ, ἀλλ' ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ

Τὴν πρώτην ὁμῶς σαφῆ ἱστορικὴν εἰδήσιν ἀναγοῦς χρήσεως τῆς Χειρονομίας ἐν τοῖς ἱεροῖς ᾠκασσι δίδει ἡμῖν Κωνσταντίνος ὁ Πορφυρογέννητος (1 αἰ.) ἐν τῇ «Ἐκθέσει τῆς βασιλείου Τάξεως (B. 429) διὰ τῶν ἐξῆς:

«Καὶ ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ εἰσάγειν πρὸς Χειρονομίαν τῶν ἀνακειμένων τοὺς δύνῃ μεγάλους δομεστίκους· πρὸ τὸ ποιεῖσθαι τὴν Χειρονομίαν ἐπὶ τὴν ψαλμῳδίαν τῶν ἀνακειμένων πατέρων».

Καὶ (αὐτ. 433):

«Καὶ σὺν τῇ ἐπινεύσει καὶ εὐλογίᾳ τοῦ ἀγιοτάτου ἡμῶν Πατριάρχου ἀπάρχεσθαι αὐτοὺς τὴν τιμίαν καὶ θεάρεστον αἴνεσιν, τὴν ἐξ οἰκείων χειλέων τοῦ σοφωτάτου καὶ θεοπροβλήτου ἡμῶν βασιλέως Λέοντος ἐξυφανθεῖσαν καὶ ἅμα τῇ αὐτῆς ἐκφωνήσει καὶ πολυτέχνῳ τῆς Χειρονομίας κινήσει ὁμοθυμαδὸν ἀπαντας τοὺς ἀνακειμένους ᾄδειν καὶ συμπάλειν τὸ ρηθὲν ᾠσμα, τὸ ἐκ μελισταγῶν χειλέων σταλάξαν τοῖς πιστοῖς ὑπηκόοις».

Ἰωάννης ὁ Καμενιατῆς (1' αἰ.) ἐν τῇ Θρηνηδίᾳ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἀναφερόμενος εἰς τὰς λαμπρὰς ἐκκλησιαστικὰς αὐτῆς τελετὰς ἐπάγειται:

«Ἐκεκλήρωτο γὰρ ἐν ἐκάστῳ τῶν ναῶν τάγματα ἱερέων καὶ ἀναγνωσιῶν συστήματα, δι' ὧν ἡ τῶν ᾠσμάτων σπουδάζεται ὕμνωδιᾳ, ἀμοιβαδὸν τοὺς στίχους ἀλλιλάζοντες καὶ ταῖς Χειρονομίαις τῶν μελῶν τοὺς φθόγγους διατεθέντες...».

παρετυμολογίας (ἅκ τῶν νόμος-ἡδμος ὥμος) διότι δὲν βεβαιοῦται ἄλλοθεν «το ἔκτελεισθαι τὴν χεῖρα ἴσον τοῦ ὤμου εἰς σημ. μερικὰ». Μᾶλλον λοιπὸν φαίνεται καὶ κυροῦται καὶ ἐκ τοῦ ἀδεξίου λαγοῦ, δεῖ ἡ προσθήκη ὀφείλεται εἰς τὸν παρετυμολογήσαντα τὸν ὄρον

Καὶ Θεόδ. ὁ Πρόδρομος ἢ Πτωχοπρόδρομος (IB' αἰ.).
 «Αὐτὸς ἔνεν καλόφωνος, τεχνίτης χειρονόμος,
 οὐ δὲ τυγχάνεις πάρηχος καὶ ψάλλειν οὐκ ἰσχύεις».
 Καὶ ὁ ἀβεβαίουν χρονολογίας (Z'—H', ἢ Θ' ἢ IB' αἰ.)
 Μελέτιος ὁ μοναχὸς καὶ ἱατρὸς ἐν τῷ «Περὶ φύσεως ἀν-
 θρώπων» (σ. 1245)¹ λέγει:

Ἄλλὰ καὶ ψαλμοῦδοι οἱ τῶν χορῶν προϊστά-
 μενοι, εἰ μὴ χρήσαντο ταῖς χερσὶ συνεπακολου-
 θούσαις τοῖς ᾄδομένοις καταγέλαστοι δείκνυνται».

Ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης περιγράφων περὶ τὰς ἀρχὰς
 τοῦ ΙΓ' αἰ. (1199—1213) τὸν ἐν Κ) πόλει ναὸν τῶν
 Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ ἀναφερόμενος εἰς τοὺς τὰ διά-
 φορα σπουδαζόντας ἐν τοῖς προαυλίοις τοῦ ναοῦ (σ. 20,
 9)² γράφει:

Ἐκεῖθεν ἴδοις ὡς πρὸς δυσμῶν [ὑμνωδοὺς]
 ψαλμωδοὺς σὺν παισὶ νηπιόχοις (sic) σχεδὸν καὶ
 ὑποψελλίζουσι καὶ τῆς θήλης ἀρτίως ἀποσπασθεῖ-
 σιν, οἱ καὶ ἀνοίγουσι στόμα καὶ λαλοῦσι σοφίαν
 καὶ καταρτίζουσιν αἶνον τῷ πάντων βασιλεῖ καὶ
 Θεῷ καὶ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ τοῖς τὴν ἐκείνου πολι-
 τεῖαν μιμησαμένοις καὶ τὰ παθήματα Μικρὸν
 παριῶν μεираκίοις ἐντύχοις σὺν νεανίσκοις ἀρτι-
 τὸν μείρακα παραμεῖβουσιν, εὐρυθμον μέλος καὶ
 σύμφωνον ἀρμιονίαν ἐκ στόματος, ἐκ χειλέων, ἐξ
 ὁδόντων προπέμπουσι Νωμῶσιν οὗτοι καὶ χεῖρα
 πρὸς φωνῶν καὶ ἤχων ἐξίσωσιν τὸν ἀρτιμαθῆ
 χειραγωγοῦσαν, οἷον τοῦ μὴ τοῦ συντόνου ἐξο-
 λισθαίνειν καὶ τοῦ ρυθμοῦ καταπίπτειν μηδ' ἐκ

1) Τ. Δ. Τζέτζη: «Ἡ ἐπινόησις τῆς παρασημαντικῆς κτλ.

2) Aug. Heisenberg: «Grabeskirche und Apostelkirche»

τῆς συμφωνίας ἐκνεύειν καὶ διαμαρτάνειν τοῦ ἐμμελοῦς».

Μετὰ τὸν Μεσαρίτην ὁ Ἰαβριήλ, ὁ καὶ πλείονας, σαφεστέρας καὶ εἰδικωτέρας πληροφορίας καταλιπὼν ἡμῖν, εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος ὁδηγὸς καὶ σύμβουλος, ὡς ὁμιλῶν περὶ οἰκείου ἐπιτηδεύματος, ὡς ἐξάγεται ἐκ σελ. 33, στίχ. 27 (Βλ. πληροφορίας αὐτοῦ ἐν σελ. 7, 8, 9, 10(-11);, 13, 16, 18 κ. ἐξ. καὶ 32 κ. ἐξ.).

Μικράν τινα ἀλλ' ὄχι ἀσήμαντον πληροφορίαν δίδει ἡμῖν ὁ Λαμπαδάριος *Ἰωάννης ὁ Κληδᾶς (ΙΔ', αἰ') ἐν τοῖς περὶ τοῦ μέλους Νενανῶ στίχοις αὐτοῦ, οὓς ἀναδημοσιεύμεν πάντας διὰ τὸ δυσεύρετον αὐτῶν:

*Ἐπωφελὴς μέθοδος ἡ τοῦ Κορώνη

Κρατημάτων φέρουσα χειρονομίας

Εἰς *Ἦχον τερπνὸν τοῦ πλαγίου Λευτέρου

Καὶ τοῦ Νενανῶ δέματος ἡκριθωμένου

*Ἠδιστον καὶ γὰρ τοῦ Νενανῶ τὸ μέλος,

*Ὡς ἡ τέχνη δείκνυσι τῆς μελουργίας

Τὰ γὰρ ἄλλα δέματα τῶν ὀκτῶ *Ἦχων,

Τοῦ Πρώτου φημὶ καὶ καθεξῆς τῶν ἄλλων,

Λένουσι καὶ λύουσιν ἐντέχνως πάνν

Τὴν μεταβολὴν ὡς ἐν βραχεὶ δεικνύντες

Τὸ δὲ Νενανῶ ἐκτεταμένον μέλος

*Υπὲρ τοὺς ὀκτῶ ἑνατος *Ἦχος πέλει».

Οὐχ ἦιτον δὲ χρησιμὰ τινα ἐν τῇ προκειμένῳ κεφαλῇ παρὰδίδει ἡμῖν καὶ αὐτὸς ὁ Ψ-Δαμασκηνὸς ἀπηχῶν βεβαίως παλαιότερας ἢ καὶ συγχρόνους μὲν αὐτῷ ἀλλ' ἀντικειμενικὰς ἐλδήσεις. Ὡς:

«Τὰ γὰρ πνεύματα ἄνευ τόνων οὐ συνίστανται καὶ οἱ τόνοι ἄνευ πνευμάτων οὐ κινοῦνται. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω Φέρε δὴ εἰπωμεν καὶ περὶ

τῶν τόνων. Τόνοι μὲν εἰσι τρεῖς· ἡ ἴση, τὸ ὀλίγον καὶ ὁ ἀπόστροφος, ἃ καὶ ἄνευ πνευμάτων συνίστανται καὶ καλοῦνται. Λέγονται τόνοι καὶ ἡ ὀξεῖα καὶ ἡ πεταστή, καὶ εἰσί, διὸ καὶ συστέλλονται ἐπιτιθεμένου αὐτοῖς τόνου, καὶ διὰ τοῦτο τόνοι κυρίως οὐ λέγονται. Πᾶς γὰρ τόνος, ὁ ἐκ τόνου δεχόμενος μείωσιν, οὐκ ἔστι τόνος κυρίως, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. Διὸ καὶ Πτολεμαῖος ὁ μουσικός, ὡς μανθάνομεν παρὰ τῶν ἀρχαίων, ἐφεῦρε τοὺς τόνους τούτους ὡς ἐπὶ τὸ δίκαιον τῇ Χειρονομίᾳ. Λέγονται καὶ οἱ σύνθετοι τόνοι. Καὶ οὐ λέγονται τόνοι, ἀλλὰ σημάδια. Καὶ ὅταν μὲν τίθωνται λέγονται σημάδια, ὅταν δὲ ψάλλωνται, λέγονται τόνοι. Προσλαμβάνουσι γὰρ ταῦτα τὰ πνεύματα, ἧγουν τὰ σημεῖα, οἱ ἀσύνθετοι τόνοι, καὶ πορεύονται, τουτέστιν ἐνεργοῦσι τῇ ἐπιτηδειότητι τῆς Χειρονομίας τὴν ἐπιτεθεῖσαν αὐτοῖς φωνήν. Μὴ ὄντων δὲ τῶν τοιούτων πνευμάτων οἱ λοιποὶ τόνοι ἀνενέργητοι μένουσι μηδοποποῦν ἅψ' ἑαυτῶν κινούμενοι. Ἐπιτιθεμένων δὲ τῶν τοιούτων τεσσάρων πνευμάτων κινοῦνται καὶ οἶονεῖ ἐμψυχοῦνται. Σώματα γὰρ καὶ οὗτοι συνδούμενοι τοῖς πνεύμασιν ἄλλως γὰρ οὐ κινήσεται ποτε σῶμα χωρὶς πνεύματος.

«Τὰ μὲν ἀνιόντα πνεύματα ἐπὶ ἀναρροῇ καὶ ἀννψώσει φωνῆς κινοῦνται τὰ δὲ κατιόντα ἐπὶ ὑπορροῇ καὶ ἀναπαύσει φωνῆς. Ὁ δὲ τόνος διὰ Χειρονομίαν καὶ ἐπιτήδευσιν καὶ ἐναλλαγὴν τῆς φωνῆς. Καὶ οἱ μὲν κυρίως τόνοι ἀνιοῦσι καὶ κατιοῦσι μωρὸν τῇ φωνῇ, καὶ ἄκουε νουνεχῶς, οἱ

δὲ σύνθετοι τόνοι ἄνευ τῶν τεσσάρων πνευμάτων καὶ τῶν τριῶν κυρίων τόνων, οὔτε ἀνιοῦσιν οὔτε κατιοῦσιν, ἀλλὰ γελεῖως μένουσιν ἀκίνητοι.

«... Ἡ δὲ ρυθμητικὴ φωνὴ ἐστὶν ἡ μετὰ τάξεως ἐμμελῶς καὶ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ εἱρμοῦ ἐναρμονίως ἀδουμένη, ὅλον τὸ εὐτάκτως ἀδόμενον μέλος».

«... ἡ δὲ ὑπορροή ἔχει φωνὰς δύο, ὅπου δ' ἂν τεθῇ. Ἐν τῷ σείσματι δὲ φωνὰς οὐκ ἔχει, ἀλλὰ προσλαμβάνει αὐτὴ τὸ πιάσμα, ἵνα ἐναλλαγῇ τινα τῆς Χειρονομίας ποιήσῃ, εἰπω δὴ καὶ τοῦ μέλους. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν ὑπορροή, ἔμελλε χειρονομηθῆναι πιάσμα ἵνα δὲ ὑποσείσῃ τὴν χεῖρα καὶ ὑπορροισίῃ, ἐτέθη ὥς προγεγραμμένη, ὅλον. «Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ» προσγράφω ὑποκάτω. Καὶ τὰ μὲν ὠ ἐκφωνῶ, τὰ δὲ « οὐκ ἐκφωνῶ».

«Ἐρώ: Ἐὰν εἰς ἰσοφωνον θελήσῃ τις θεῖναι ἀντὶ τοῦ ὀλίγου ὀξεῖαν, ἢ ἀντὶ πεταστῆς ὀλίγον δεκτόν ἐστιν;

Ἀπόκρ: Ὅλον ἀντ' ἄλλου θήσῃ, ἐκεῖνο ψεκτόν ἡγοῦμεθα καὶ πάνυ χωρικόν. Εἰς τὴν ἰσοφωνίαν ἀσπάζονται, ἀλλ' ἐν τῇ Χειρονομίᾳ πολὺ ἀπ' ἀλήλων διεστήκασιν. Τότε γὰρ ἐπαινείται ὁ ἰονίζων, ὅταν τὰ σημάδια καὶ τὰς φωνὰς ἅμα τῇ Χειρονομίᾳ θήσῃ ἀπταιστως. Εἰ δὲ φωνὰς μὲν θήσῃ, τὴν δ' ἐνέργειαν τῆς Χειρονομίας οὐ γράψῃ, τοῦτον ἡγοῦμεθα μαθητὴν».

«... Καὶ πρῶτον καὶ κυρίως κατ' ἀρχὰς τὸ ἴσον ἐστί. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ρυθμὸς λέγεται, οὐκ ἔχει ἡγουν μέλος κατὰ τὴν τάξιν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ. Ὁ-

ταν οὖν ἀρξώμεθα ψάλλειν τὸ, υἶον ἂν εἶη, στιχηρόν, λαμβάνει τὴν [τ ο υ] πρὸ αὐτοῦ σημαδίου φωνήν, καὶ ἔχει ἀκόλουθον φωνήν ἐν τῷ λαμβάνειν ταύτην, καὶ τῷ ρυθμῷ καὶ τῇ τάξει αὐτῆς πορεύεται».

«Ἐρώτῃ: Πῶς τινες ἔφασαν, ὅτι τὸ ἴσον ὑποτάσσει καὶ ὑποτάσσεται;

Ἀπόκρ.: Τοῦτο οἱ πρὸ ἡμῶν διέγνωσαν, ὥς μὴ ἰσχύοντές τι πλέον ἰδεῖν ἢ νοῆσαι διόπερ τὰ παρ' αὐτῶν γραφόμενα, οὐδὲ γραφῇ παραδοῦναι βουλόμεθα. Ὁ δέ γε βουλόμενος ἐπιγινῶναι, ἅπερ ἐγγράπτο ἐν τοῖς παλαιοῖς, ἀνὰ χειρὸς λαβὼν τὸ παλὸν στιχηρόν (ἐνν. Στιχηράριον) ἐκεῖνα εἶδεν, ἅπερ οὐ δύναται φθέγγασθαι αὐτός. Ὅτι μὲν ὑποτάσσει ὀξεῖαν καὶ πεταστὴν οἶδα· ὅτι δὲ ὑποτάσσεται παρ' ἐτέρου σημαδίου τὸ ἴσον οὐκ οἶδα. Τοῦτο συμμαρτυρήσει μοι πᾶς ἐχέφων, ὅς ἀκριδῶς τὴν ρυθμητικὴν ταύτην ἐπιγιώσκει

«Οἶδα μὲν, ὅτι ὑποτάσσει ὀξεῖαν καὶ πεταστὴν τὸ ἴσον, ἵνα δὲ ὑποτάσσηται παρ' ἐνὸς τῶν ἡμαδίων, οὐκ οἶδα... Φασὶ τινες, παρὰ τῆς ὀξεῖας, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τὸ λεγόμενον οὕτω γὰρ παρὰ τῶν ἀρχαιότερων ἐγράφη· ἐγραφον γὰρ ἴσον καὶ ἐπάνω αὐτοῦ ὀξεῖαν, καὶ οἱ μὴ νοοῦντες ἔλεγον, ὑποτάσσει ἡ ὀξεῖα τὸ ἴσον, ὅπερ ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Τὸ γοῦν ἴσον πάντως σὺν ἐτέροις ψαλθήσεται σημαδίῳ, ὥς ἴσον ἐν τῇ θέσει τοῦ λόγου καὶ μετὰ τούτου καὶ ἡ ὀξεῖα διὰ τὴν Χειρονομίαν. Καὶ εἰ οὕτως οὐχ ὑποτάσσεται ὥς ὑπονοοῦσιν οἱ πλεῖστοι τὸ γὰρ ὑποτάσσεσθαι τοῦτο

ἔστι· τὸ μηδοπωσοῦν ἐκφωνεῖσθαι τοῦτο· Τὸ δὲ λέγειν, κεῖσθαι ἐπάνω τούτου ὀξεῖαν, τελείως ἀπαιδευσία ἐστίν· οὐχ ὑπειτάχθη τότε τὸ ἴσον τῇ ὀξεΐᾳ ἀλλ' ἀπήτησε τούτου τὸ μέρος.».·

...· «Ἑτεραι χειρονομίαι διάφοροι ἐν τῇ Χειρονομίᾳ, καὶ εἰς αὐτῶν (sic) τὰ ὀνόματα, ὥσπερ λέγουσιν οἱ τεχνικοὶ, εἰς καθεὶς ὡς δόξει αὐτοῖς, εἰς τὰ ὀνόματα ἐν τῇ Χειρονομίᾳ μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς ὧν ἔμαθον, ἢ πρὸς ὧν ἐχορήγησεν ὁ Θεὸς εἰς ἕνα ἕκαστον καὶ γράφουσι ταῦτα, ὡς ἐγὼ ἐν τῇ συνθέσει τῶν σημαδίων ἐπίσης· παρ' αὐτῶν δὲ μετατιθεμένιον τῶν χειρονομιῶν καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν, ὡς μὴ νοοῦντες καλῶς καὶ γὰρ ἐπισταμαι λέγειν, ὥσπερ αὐτοὶ, ἀλλ' οὐ χρή οὕτω· διότι πολλαὶ εἰσι σημαδίων θέσεις, ἀλλ' οὐ δεῖ καὶ ὀνόματα λέγειν διότι οὐ λέγουσι πάντες ἐπίσης· Πῶς δὲ; διότι καὶ τὸ τῆς παπαδικῆς βιβλίον οὐ σώζεται, ὅτι ἐκὰρ ὑπὸ ἀσεβοῦς βασιλέως πρὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως, καὶ ἡ μουσικὴ καὶ ἄλλυ πάμπολλα τὰ κρείττονα βιβλία διὰ τοῦτο ἐστερήθησαν ἅπαντες τὸ τῆς παπαδικῆς βιβλίον, τῆς μουσικῆς λέγω, καὶ μὴ δυναμένων τῶν ἀνθρώπων ἐτέρως πῶς ὑμνεῖν τὸν θεόν, ὅτι ἐξέκλιναν περισσοτέρως εἰς τύμπανα καὶ αὐλοὺς καὶ κιθάρας... καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησίαις οὐκ εἰσήγοντο ἐκάθην οἱ ἅγιοι, ὅτε Ἰωάννης ὁ Ἰαμασκηνὸς, καὶ πρὸ τοῦτου ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, καὶ ὁ ἅγ. Κοσμάς ὁ ποιητὴς, καὶ ἐποίησαν τόνους καὶ σημάδια, πρὸς ἀνάμνησιν καὶ δόξαν θεοῦ καὶ ἐκκλησιασμὸν· καὶ τοῦ φθεγγομένου μέλους, ἡγουν τοῦ ὀργά-

νου, τριπλοκον κατασκευάσαντες προσφθίαν. Πρῶτον μὲν τὴν τοῦ νοῦς μελουργίαν. Δεύτερον δὲ τὴν τούτων σημείωσιν γνωρίζοντες τοῖς μαθητευομένοις, κάκεινοις ἀκολουθεῖν καὶ φθέγγεσθαι. Τρίτον δὲ τὴν Χειρονομίαν προσέθεντο καλλιιεργεῖν τὰ τρία μὲν οὖν πρῶτον ὁ νοῦς γεννᾷ, θώραξ ἐκτέμπει, χεὶρ δὲ σημειοῦται καὶ ἀκολουθεῖ. ἔγραψαν δὲ καὶ παρ' ἡμῶν καὶ παρ' ἄλλων αὐταὶ αἱ θέσεις, ὥς ἵνα λαμβάνωσιν μικρὸν τὴν προγύμνασιν οἱ ἀρχαροὶ, ἔπειτα καταλέγωσί τε καὶ ψάλλωσιν, εἰτα βαδίζουσι καὶ περὶ τῆς πρόσω. καὶ γὰρ γράφουσιν τινες, κρατημοκαταβαζοανάβασμα. ἄλλος ἐτέραν σύνθεσιν σημαδίων, τζακίσματα καὶ στραγγίσματα. καὶ ἄλλος ἐτέραν σύνθεσιν γορθμῶν, καὶ ἕτερος ὕπτιον καὶ ἄλλος μαργὸν τρεμουλικόν καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πάντα τὰ ὀνόματα, ἅπερ λέγουσιν ἐν τῇ συνθέσει τῶν σημαδίων, μὴ νοοῦντες πῶς ἔχει τὸ ἀληθές καὶ μενέτω ἀργὴ ἢ πολυλογία, ἵνα μὴ ἀκηδίαν φέρωμεν πρὸς τοὺς ἀρχαρίους. ἡδυνάμην γράψαι πλείονας σημαδίων συνθέσεις, ἥτοι χειρονομίας, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀρχαρίων ἀγανάκτησιν, καὶ τῶν πολλῶν σημαδίων τὸν κόρον, ἔγραψα τὴν μικρὰν ταύτην προγύμνασιν.»

«... Σχήματα δὲ τὰ τρία ταῦτα λέγονται: τὸ πελαστόν, τὸ κούφισμα καὶ τὸ κρατημοκατάβασμα, διότι σχηματίζεις χειρονομίαν, οἷαν τῶν συνθέτων τόνων, τοὔτεστι σχηματώτερον τῶν ἄλλων ἐμφῶνων σημείων.»

«... Καὶ τὸ μὲν τζάκισμα καὶ τὸ κούφισμα ἔχου-

σι [κ]τύπους. Τὸ κούφισμα δὲ ὥσπερ τι κούφον καὶ ἐν τῇ Χειρονομίᾳ καὶ εἰς τὸ μέλος. Τό δὲ τζάκισμα κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοῦ τζακίζει μικρὸν τοὺς δακτύλους τῆς χειρός, ἥτοι κλάται, κυπείται ὀλίγον, ἀργεῖται μικρόν, διὰ τοῦτο γοῦν λέγεται τζάκισμα.»

« Ὡσαύτως καὶ τὸ θέμα, ὅταν τις μέλλῃ χειρονομῆσαι μίαν εἰς (νε) (γρ. ἐτι;) χειρονομίαν εἰς τὸ χέρι, ἥτοι τὸ θέμα τὸ ἀπλοῦν, τότε γράφεις τὸ σχῆμα τοῦ θέματος, καὶ σημειοῦσαι αὐτό, ὥς ἵνα τὴν χειρὰ σου χειρονομήσῃς ἀπλῆν, ὅπως πληρωθῇ ἡ αἴσθησις τοῦ θέματος· καὶ διὰ τοῦτο λέγεται θέμα, ἥτοι καὶ θέσις ἀπλῇ, τοῦτέστι χειρονομία ἀπλῇ »

« . Εἰ καὶ [ι]φωναῖ τὴν ὀξεῖαν τὸ κέντημα, ἀλλὰ πάλιν διδωσι δύναμιν, καὶ γίνεται εἰς τὴν Χειρονομίαν στερεωτέρα τῆς ἄλλης ὀξεῖας τῆς ἄνυσεν κεντήματος καὶ γὰρ ἡ πεταστὴ εὐρυτέραν φωνὴν ἔχει τοῦ ὀλίγου καὶ τῆς ὀξεῖας· καὶ διότι πέτεται εἰς ὕψος, οὐδέποτε εὐρίσκεται ἔμπροσθεν αὐτῆς ἰσασμός, οὔτε ἀνάβασις, ἀλλὰ πίντοτε κατάβασις, καὶν τε ἔχῃ ὀρυγίαν ὀπίσω αὐτῆς, καὶν τε οὐκ ἔχῃ ».

« . Τὰ ἄφωνα, εἰάν οὐκ ἔχωσιν οὔτε φωνήν, οὔτε χειρονομίαν, λοιπὸν τί χρῆσθαι πολλῶν καὶ διαφόρων σημαδίων; νῦν δὲ διαφέρει ἕκαστον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ποιήσαντος· τα σημάδια ἢ μὲν παρακλητικῇ, καὶ τὸ τζάκισμα, καὶ τὸ παρακάλεσμα, καὶ τὸ ἀπόδεσμα, διὰ τὴν Χειρονομίαν καὶ μόνον. ἢ δὲ βυρεῖα, καὶ τὸ πίεσμα, καὶ τὸ σείεσμα, καὶ τὸ ἀντικένωμα, καὶ τὸ ξιμῶν κλίεσμα, διὰ δύο τινα ἐγένοντο. ἓν μὲν διὰ τὰ ἀλλάγματα

τῆς Χειρονομίας, ἕτερον δέ, ἵνα συνάξωσιν ἀμφοτέρω, ἤγουν τὰς ἀνιούσας φωνὰς καὶ τὰς κατιούσας, συνημμένως

«μ[αθητῆς] Τίνα εἰσὶ ταῦτα τὰ ἀλλάγματα εἰς τὴν βαρεῖαν καὶ τὰ λοιπὰ; εἰς δὲ τὴν παρακλητικήν καὶ τὰ ἄλλα, οὐκ ἔλγεγες ἀλλάγματα ἐν τῇ Χειρονομίᾳ.

Δ[ιδάσκ.] Διὰ τὴν τάξιν τῶν φωνῶν, ἣν ἱπομεν ὧδε· ὅτι ἡ παρακλητικὴ καὶ τὰ ἄλλα, οὐ συνάγουσι φωνὰς ἀνιούσας καὶ κατιούσας ὁμοῦ εἰς ἓνα τόπον, ἤγουν εἰς μίαν συλλαβὴν ὥσπερ ἡ βαρεῖα, καὶ τὸ πιάσμα, καὶ τὸ ἀντικένωμα. εἰμὴ μόνον τίθεται ἡ παρακλητικὴ ἐπάνω τῆς ὀξεῖας διὰ τὸ μέλος, ὥσπερ προείπομεν, ὅτι ἡμίφωνόν ἐστιν ὡσαύτως καὶ τὸ τζάκισμα τίθεται εἰς τὴν ὀξεῖαν, ἢ εἰς τὸ ὀλίγον διὰ τὸ κροῦσμα ὁμοίως καὶ τὸ παρακάλεσμα μετὰ τοῦ τζακίσματος χειρονομεῖται ἀμφοτέρω γὰρ ιδιότητα ἔχουσιν εἰς τὴν Χειρονομίαν, ἀλλ' οὐχ εὐρίσκεται εἰς τὸ στιχηράρι, εἰμὴ εἰς τὸ ψαλτικόν, καὶ εἰς τὰ καλοφωνικά καὶ τὸ ἀπόδεγμα πάλιν οὐκ ἔχει φωνὰς ἀνιούσας καὶ κατιούσας συνημμένας, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἀνιούσας μόνως, ποτὲ δὲ κατιούσας καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔχουσιν τὰ τέσσαρα ταῦτα ἀλλάγματα εἰς τὴν Χειρονομίαν, εἰμὴ ιδιότητα. ἡ δὲ βαρεῖα διότι συνάγει τὰς ἀνιούσας καὶ τὰς κατιούσας εἰς μίαν συλλαβὴν, ἀλλάσσει καὶ τὴν Χειρονομίαν πρὸς τὸ εὐρισκόμενον ἔμπροσθεν, ἤγουν βαρεῖα, καὶ ἔμπροσθεν ὀξεῖα βαρεῖα καὶ ἐπάνω ὀλίγον καὶ τζάκισμα, καὶ ὑποκάτω ἀπόστροφος καὶ ἔμπροσθεν ἔ-

τερος ἀποστροφος. ὅτι τὸ ἐξήκισμα. τίθεται εἰς πάντα τὰ σημάδια φωνήεντά τε καὶ ἄφωνα, καὶ εἰς τὸ ἴσον ἐνθα γὰρ ἂν εὔρεθῇ, ἂν τε εἰς ὑψηλότητα, ἂν τε εἰς χαμηλότητα, ἐκεῖ χειρονομεῖται πάντοτε, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ἡμίφωνον, εἰ γὰρ ἦν ἄφωνον, ἀφωνεῖν ἔμελλε τὴν ὀξειαν, ὥσπερ τὸ ἴσον. ἀλλὰ διότι ἡμίφωνόν ἐστιν, οὐκ ἀφωνεῖ ταύτην, μάλλον δὲ δίδωσιν αὐτῇ δύναμιν. χειρονομεῖται δὲ καὶ εἰς τὰ ἄφωνα, ἀλλὰ μετὰ φωνῆς, καὶ χωρὶς φωνῆς οὐχ εὔρεθήσεται. Τὸ δὲ ξηρὸν κλάσμα, οὐ μόνον ἀλλάσσει τὴν χειρονομίαν, ἀλλὰ καὶ καὶ τὸ ὄνομα διότι διὰ τρεσσίρων σημαδίων σινίσσεται, διὰ δύο ὀξειῶν, καὶ ἐλαφροῦ [καὶ] κλάσματος ἀλλάσσει δὲ τὸ ὄνομα, οἷον τόδε ξηρον. καὶ τὸ κλάσμα οὕτως. λέγεται καὶ ὁμαλόν. λέγεται δὲ καὶ (δυσανάγνωστον). ὁμοίως λέγεται καὶ χόρευμα .·(!)

. ἴσο τεχνῖται ἐγένοντο, οἵτινες ἐποίησαν τὸ σείσμα. Ὁ μὲν ἕτερος παλαιότερος, ὅθεν ὠνομάσθη καὶ παλαιόφωνον στιχηράριον ὁ δὲ ἕτερος νεώτερος, ὅθεν καὶ τὸ νεόφωνον. ὁ μὲν οὖν παλαιότερος τὴν ὑπορροὴν ἔθηκε μόνην, οὐ μὴν δὲ καὶ τοῦ δύο ἀποστροφους, ἵνα ἔχη ἡ ὑπορροὴ καὶ δύο φωνὰς κατιούσας, καὶ σάλευμα ἦλθε δὲ ὁ νεώτερος, καὶ ὥσπερ ἀνεπλήρωσεν ἐν τῇ βαρεῖαι τὰς φωνὰς, ἃς οὐκ εἶχεν, ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλα ἄφωνα οὕτως καὶ τὸ σείσμα, ὥς εἶδεν ὅτι χρῆζει καὶ ἀργίας, ἔθηκε τοὺς δύο ἀποστροφους, καὶ ἐμπροσθεν ἐλαφρὸν ἀντὶ τῶν δύο φωνῶν τῆς ὑπορροῆς. ὅτι καὶ ὁ παλαιότερος καὶ ὁ νεώτερος, δύο

φωνάς κατιούσας ἔταξαν ἔχειν τὸ σείσμα. Λοιπὸν ὡς εἶδεν ὁ νεώτερος πάλιν, ὅτι χοῆζει τὸ μέλος εἰς τὸ σείσμα καὶ μιᾶς φωνῆς ὑποκάτω ἐν πολλοῖς τόποις καὶ οὐχὶ δύο, ἔλεγεν ἐπειδὴ ἐκαλύφθησαν αἱ δύο φωναὶ τῆς ὑπορροῆς, ἀπέστω τὸ ἐλαφρὸν, ἵνα ἔχωσιν οἱ δύο ἀποστροφοὶ μίαν φωνήν. Καὶ εἰς ὅλον τὸ στιχηράριον οὐχ εὐρίσκεται τὸ σείσμα ἔχον δύο φωνάς ὑποκάτω, εἰ μὴ μίαν μόνην ἡγουν τοὺς δύο ἀποστροφούς. ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ψαλτικὸν ἔχει καὶ δύο, καὶ μίαν ..

*μ. Ἐπειδὴ ἐγένετο τὸ ἐλαφρὸν ἀντὶ τῆς ὑπορροῆς, διατὶ κεῖται ἡ ὑπορροὴ ἀργῇ καὶ ἀνενέργητος;

Δ. Οὐκ ἔστιν ἀνενέργητος, ἀλλὰ ἐνεργεῖ εἰμὴ ἦν ἡ ὑπορροὴ ἐνταῦθα, οὐκ ἂν ἔλεγε τὸ σείσμα, ἀλλὰ πίασμα, καὶ εἶχεν ἂν βάρος εἰς τὴν Χειρονομίαν ..

Καὶ λοιπὸν ὁ νεόφωνος, ὅτι ἔταξε τὸ ἐλαφρὸν ὑποκάτω, ἀφῆκε τὴν ὑπορροήν, ἵνα σαλευθῇ τὰ συνηγμένα, ἡγουν τὸ πίασμα, τὸ ὀλίγον, τὸ κέντημα, καὶ τὸ τζάκισμα, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σείσμα. Τὸ δὲ πῶς σαλεύει καὶ οὐκ ἔχει φωνήν, μὴ θαύμαζε ἰδοὺ γάρ τὸ γοργὸν ἄφωνόν ἐστι, καὶ σαλεύει τὸ τρομικόν, καὶ τὸ πελασιόν, καὶ πάσας τὰς ἀνιούσας καὶ τὰς κατιούσας φωνάς, ὅπου τίθεται, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται γοργόν.»

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσα σχετικὰ παρακρίνει ἡμῖν ὁ πρὸ τῆς Ἀλώσεως χρόνος.

Ἀπὸ δὲ τοῦ σιόματος τοῦ ἱστορικωτάτου προσώπου

καὶ ἐν πλήρει ἱστορικῷ γράψαντος φωτί, τοῦ Μανουὴλ Δούκα τοῦ Χρυσάφει, τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀλώσεως Λαμπαδαρίου τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τὰ πρῶτα ἐν Ψαλτικῇ φέροντος, καθὰ αὐτός ἐν σελ. 36-37 μαρτυρεῖ, γράψαντος δὲ ὀλίγον τι μετὰ τὴν Ἀλωσιν ἢ καὶ πρὸ, ὡς ἐν σ. 35 σημ. 3 εἰκάζω, οὐδὲν παραδόξως περὶ τῆς Χειρονομίας ἀκούομεν(!), τοῦθ' ὅπερ ἐμβάλλει ἡμᾶς εἰς παντοίας σκέψεις, καὶ εὐλόγως θὰ ἀποδώσῃ τις τὴν Χειρονομίαν —τοῦντεῦθεν τοῦλάχιστον— εἰς τὴν Ἱστορίαν.

Πλὴν οὐχὶ ὅλον μετ' αὐτὸν αἰῶνα ἕτερον—μάλιστα ἴσως καὶ παντὸς ἄλλου— ὀξιοπιστότερον—στόμα, ὁ Παχώμιος Ρουσάνος, ὀνοματίζει αὐθις ἐν τῇ «Ἑρμηνείᾳ» αὐτοῦ (σ. 52, τὴν Χειρονομίαν ὡς προσὸν τῶν «φωινῶν» τ. ἔ. τῶν φθόγγων, μετὰ καὶ τῶν «σημάτων» καὶ τοῦ «καλλωπισμοῦ» αὐτῶν.

Ἀλλ' ὁ κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα γράψας λεπτολόγος Ἀκάκιος Χαλκοόπουλος (βλ. ἄν. σ. 70 καὶ 73) σιγᾷ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ὅμως αἰῶνα ἀκούομεν Νικολάου τοῦ Μαλαξοῦ διὰ τοῦ ἀνεκδότου Λεξικοῦ¹ τοῦ ἐπισκόπου Κυθήρων Μαξίμου Μαργουνίου παρομοιαζοντος μόνον τὴν Χειρονομίαν μὲ τὰς «τῶν ἐπ' ἐκκλησίας κηρυττόντων θεολόγων καὶ τῶν ἐν δικαστηρίοις ρητορευόντων. ἅμα τῇ γλώττῃ καὶ τὰς χεῖρας κινούντων». Ἀλλ' ἡ ἄστοχος ἑρμηνεία, ἣν δίδει οὗτος αὐτόθι εἰς τὸ δαβητικὸν «Ἀπὸ τῶν περατῶν τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα» κτλ. καὶ ἡ στενὴ καὶ ἐπιπόλαιος ἀντίληψις, ἣν καταδεικνύει οὗτος περὶ πραγμάτων σαφῶν, δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀπαιτήσωμεν παρ' αὐτοῦ βαθιτέρας εἰδήσεις ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐννοιολογικῆς ἀπόψεως. Ἐξ ἄλλου δὲν φέρεται καὶ ὡς μουσικὸς, ἂν καὶ ὕμνογραφος παραγωγικότητας.

1) Τὸ περὶ Χειρονομίας ἀπόσπασμα ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἑ' τεύχει τοῦ Ἑκκλ. Μουσ. Συλλόγου Ἐκδόσεως, σ. 84-85.

Ὁ ΙΖ' αἰὼν σιγῇ πεισμόνως, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Τερερὲ μνημονευθὲν μοναδικὸν χωρίον (σ. 78), καθ' ὃ οἱ ἀπορρίπτοντες τὴν Χειρονομίαν «ὁμοιάζουσι τοῖς ἀλογίοις, οἵτινες μὴ ἔχοντες χεῖρας φωνοῦσι χωρὶς σχήματα». Ἀλλὰ δεδομένον ὅτι τοῦτο ἀπὸ τελαῖ «Ἑτέραν ἐρμηνείαν» παντελῶς μάλιστα ἀσχετὴν πρὸς τὴν πρώτην ἐξάγεται ὡς πιθανόν, ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη δὲν εἶναι τοῦ Γερασίου Βλαχου (1649), ἀλλὰ μεταγενεστέρα, ἥτοι τοῦ ΙΗ' αἰ. (1719), διὰ ἐγγραφήν τὸ χειρόγραφον, ὅπερ ἔχω ὑπ' ὄψιν. Συμπίπτει ὁμῶς ἡ ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ ἀντιληψις μετὰ τὴν ἀνωτέρω τοῦ Μαλαξοῦ.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος, ἡ ἀρχομένου τοῦ ΙΗ' ὃ ἐκ Κρήτης Νικόλ. Καλλιάρχης, καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας ἐν Ἰταταβίῳ, ὁμιλεῖ περὶ τῆς Χειρονομίας ὡς ὑφισταμένης καὶ ἐνεργουμένης θεωρῶν ταύτην λειψανόν τῆς παλαιᾶς παντομιμικῆς ὁρχήσεως.¹ Ἡ δὲ Καλλιάρχης ἀπτεται τοῦ ζητήματος μόνον φιλολογικῶς καὶ μακρόθεν πως, μὴ ἔχων προφανῶς καὶ τὰς ἀπαραιτήτους ἐπὶ τούτῳ μουσικὰς γνώσεις, ὅπως ἀντιληφθῇ καὶ τὴν ἐνδοτέραν σημασίαν καὶ δύναμιν τῆς χειρονομίας.

Ὁ ΙΗ' αἰὼν παρέχει ἡμῖν ἀφειδεστέρας καὶ δὴ ἱστορικῶς τεκμηριουμένας πληροφορίας. Οὕτως εἶδμεν ἡ δὲ (σ. 82) τὰ ἀφορῶντα τοὺς: Πατρ. ἀρχὴν Παῖσι ν Β' - Ἰωάννην τὸν Τραπεζοῦντιον καὶ τὸ ἐν ἑτος βραδύτερον γραφὲν χωρίον τοῦ Πρωτοψάλτου Χαλάτσογλου, ὅπερ δλόκληρον ἔχει οὕτω:

«Πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῦτα ἡμῖν λεκτέον, ὅτι οἱ Πέρσαι ἐν τῇ μουσικῇ αὐτῶν τέχνῃ ἐν τι

1) De ludis sceniciis mimorum et pantomimorum syntagma posthumum Patavii 1713, σ. 84-85-K. Σάθα «Εἰσαγωγή εἰς τὸ Κρ. Θέατρον σ. αἰδ.

ὀνομαστὸν καὶ περίφημον μεταχειρίζονται, ὁ παρὰ τοῖς ἡμετέροις μουσικοῖς καλεῖται χειρονομία (ἥς τοῦνομα ἐν τοῖς μουσικοῖς βιβλίοις τῶν μεταγενεστέρων σώζεται, ἡ δὲ τέχνη πραγματικῶς οὐτε δεδίδασκται οὐτε διδασχθήσεται παρὰ τινος τῶν ἡμετέρων μουσικῶν) παρὰ Πέρσαις ὁμως καλεῖται οὐσαύλι, ἥτοι ρυθμὸς καθ' ἡμᾶς, ὅπερ ἄχρι τοῦ νῦν ἐνεργεῖται καὶ διδάσκεται παρ' αὐτοῖς εἰς τοὺς μετιόντας τὴν μουσικὴν αὐτῶν τέχνην».

Ὁ δὲ τούτου μαθητὴς Κύριλλος, ὁ Μητροπολίτης Τήνου σύγχρονος δὲ τοῦ Πρωτοφάλτου Δανιὴλ, ἐν τῇ αὐτοῦ «Εἰσαγωγῇ μουσικῆς»¹⁾ γράφει:

«Παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἢ χρῆσις τῶν (ἀφώνων) σημαδίων ἦν οἷα καὶ παρ' ἡμῖν, πλὴν τῆς χειρονομίας, ἥτις ἔλαθεν ἡμᾶς. Ἐκεῖνοι εἶχον τό τε πρακτικὸν καὶ θεωρητικὸν μετὰ τῆς αὐτῆς χειρονομίας, ἡμεῖς δὲ τανῦν τῷ πρακτικῷ μόνον χρώμεθα παραμείναντι εἰς τὸ διὰ τοῦ χρόνου διὰ τῶν διδασκάλων τῆς μουσικῆς.

Οὐκ εἰμι ἱκανὸς διὰ λόγον εἰπεῖν τι περὶ αὐτῶν εἴπερ γὰρ ἦν δυνατόν, εἶπον ἂν καὶ οἱ ἀρχαῖοι τὰς ἐνεργείας αὐτῶν διὰ λόγου ἡμεῖς δὲ μόνον διὰ προφορᾶς..

.. Ταῦτα δ' οὐκ ἄλλως ἐναργῆ τε καὶ σαφῇ τοῖς μαθητευομένοις εἴη, εἰμὴ διὰ χειρὸς νομίας ἢ προφορᾶς καίτερ ἔχουσι κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ὀρθὴν (sic) ὅταν ὥσι σύμφωνα ταῖς γραμμαῖς ἐπείγε πολλάκις ἐστὶν ἰδεῖν ἐτέραν γραμμὴν καὶ ἔτερα σημάδια, ἢ κατὰ παραγραφὴν, ἢ καὶ πρὸς κάλ-

1) Φόρμιγξ. Β', Α, 4, σ 76.

λος μόνον τῆς γραμμῆς.....»

Κατηντήσαμεν εἰς τὸν ΙΘ' αἰῶνα, τὸν μέγαν καὶ πραγματικὸν τῆς Βυζ. Μουσικῆς σταθμόν, οὗ ἀρχομένου διε-
πράχθη ἡ μεταρρυθμίσις τῶν Τριῶν ἢ τοῦ Χρυσάνθου.
Κατὰ τὸ ἔτος λοιπὸν 1819, ὅτε περίτοι ὁ Χρυσάνθος
παρέδιδε τὸ ἑαυτοῦ «Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς»
εἰς τὸν μαθητὴν καὶ ἐκδότην αὐτοῦ Παναγιώτην Ι'. Πε-
λοπίδαν, ὁ Βασίλειος Στεφανίδης ὁ Βυζάντιος, «ὁ ἄκ.
διαφόρων ἐπισήμων ἀκαδημιῶν ἱατροφιλόσοφος» ἔγρα-
φεν ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου ἐν τῷ «Σχεδίσματι»
αὐτοῦ (σ. 271, § 140):

«.....Καὶ ἡ μὲν χειρονομία εἰς τὴν προπαίδειαν
τῆς Παπαδικῆς θεωρεῖται οὐ μόνον ὡς μέτρον
χρόνου, ἀνερχομένης δηλ. τῆς χειρὸς καὶ κατερχο-
μένης, ἀλλὰ προσέτι ὡς παρέχουσα κυριωτέρως
εἰς τοὺς φθόγγους ὀξύτητά τινα ἢ ἐπίτασιν, διὸ
καὶ κατὰ τὰς ποικιλίας τῶν σχημάτων αὐτῆς δια-
φόρους ὀνομασίας λαμβάνουσι τὰ σημάδια τὰ δη-
λοῦντα εἰς τὰς γραμμὰς ἢ θέσεις τοὺς διαφόρους
τῆς χειρονομίας αὐτῆς τρόπους καὶ σχηματισμούς».

Καὶ ἐν σελ. 273 § 143:

Ἰστέον οὖν, ὅτι τὸ ὀλίγον, ἢ ὀξεῖα, ἢ πεταστή,
τὸ κούφισμα, τὸ πελαστόν, καὶ τὰ δύο κεντήματα
εἰσὶ μὲν σώματα καὶ ἔχουσι φθόγγον ἀνιόντα ἓνα,
πλὴν ἡ χειρονομία αὐτῶν διαφέρει, ἐπειδὴ εἰς
μὲν τὸ κούφισμα, φέρ' εἰπεῖν, ἡ χειρονομία, μεθ'
ἧς καὶ ἡ φωνὴ ἀνέρχεται μὲ φθόγγον ἓνα, πλὴν
ἡσυχώτερον, τοῦτέστιν ἐλαττουμένης τῆς ἐπιτάσε-
ως τῆς φωνῆς, εἰς δὲ τὴν ὀξεῖαν ἀνέρχεται τὸν
φθόγγον ἢ φωνὴ μὲ αὐξησίν τινα, εἰ καὶ λεπτοτά-

την, ἢ τῆς ἐπιτάσεως, ἢ τῆς ὀξύτητος, ἢ καὶ τῶν δύο, τρόπον τινὰ καθὼς εἰς τὰς ὀξύτόνους συλλαβάς· εἰς δὲ τὴν πεταστὴν ἀνέρχεται ἡ φωνὴ τὸν φθόγγον μὲ ἔτι μεῖζονά τινα ὀξύτητα, ἢ ἐπίτασιν τῆς φωνῆς, ἀπροσδιόριστον μὲν ἐν γένει, προσδιωρισμένον δὲ πως ὑπὸ τῶν ἀφώνων σημαδίων καὶ ἀπὸ τὴν φυσικῆν, ἢ ἐκ προσποιήσεως κίνησιν τῶν παθῶν τοῦ μελωδοῦντος. Οἱ ἄριστοι τῶν μουσικῶν γνωρίζουσι καλῶς πῶσιν χάριν αἱ τοιαῦται ἀνεπαίσθητοι σχεδὸν ὀξύτητες καὶ ἐπιτάσεις τῶν φθόγγων ἐμποιοῦσιν εἰς τὰ ἔσματα καὶ ὅτι ἡ μία γενομένη ἀντὶ τῆς ἄλλης, ἦγουν ἡ ὀξύτέρα, ἢ πλεον ἐκτεταμένη, (sic. γρ ἐπιτεταμένη) ἀντὶ τῆς ἥττον ὀξείας, ἢ ἥττον ἐπιτεταμένης ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ ἔσμα τὴν ζωηρότητα αὐτοῦ καὶ χάριν ὅχι ὀλίγην, καθὰ φησι καὶ ὁ σοφώτατος Ψελλὸς εἰς τὸ τέλος τοῦ περὶ Μουσικῆς συντάγματος αὐτοῦ οὕτως αὐτολεξεῖ· «οὐ γάρ τῇ τῶν διαστημάτων μόνῃ μεταφορᾷ οὐδὲ τῇ μόνῃ τούτων διαφορᾷ, ἀλλὰ καὶ ταῖς σχολαιοτέραις καὶ ταχυναῖς μεταβάσεσι, διαμοναῖς καὶ ροαῖς καὶ ταῖς τῶν ἐπαφῶν καὶ κρουσμάτων ποικίλαις μεταχειρίσεσι τὰ μυρία τῶν μελωδιῶν καὶ ποικίλα κατωσχεπάζεται». Ὅσοι δὲ στοχάζονται περὶ τὰ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ φωνητικὰ σημάδια, παριστῶντες διὰ τούτου τοὺς σοφοὺς αὐτῶν ποιητὰς ὡς περιτολόγοις, οἱ τοιοῦτοι δεικνύουσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς ὅτι πολὺν ἀπέχουσιν ἀπὸ τὰ μετρα τῶν ποιητῶν ἐκείνων, οἷτινες κρίναντες ἀναγκαῖα ὅλα τὰ φωνητικὰ σημάδια ἐσώστησαν αὐτὰ καὶ μετεχειρίσθησαν πρεπόντως.

Αὐτοὶ οὖν πῶς οὐ δεικνύουσι μᾶλλον, ὅτι τὴν δύναμιν αὐτῶν τῶν σημαδίων ἄγνοοῦσι, καθὼς οἱ τὴν Ἑλληνικὴν ὀρθογραφίαν ἀναιρέσαι βουλόμενοὶ ἄγνοοῦντες τὴν δύναμιν αὐτῆς;»

Καὶ σ. 274, § 145:

«Τῶν δὲ σημαδίων αὐτῶν (ἐνν. τῶν ἀφώνων) ἡ σημασία καὶ χειρονομία γραφῇ οὐ διδάσκεται, καθὼς καὶ οἱ τρόποι τὰ τε σχήματα τῶν ρητόρων τὰ ἐπιτήδεια καὶ τὸ κινῆσαι τὰ πάθη, ἀλλὰ μόνον διὰ ζώσης φωνῆς καὶ αἰσθητῶν τοῦ διδουσκάλου κινήσεων. Ὅθεν... οὐδὲ ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς λέγεται πρεπόντως ὁ μὴ μαθὼν, ὅσον τὸ δυνατόν ἐκ παραδόσεως τὰ μέλη καὶ τοὺς σχηματισμοὺς αὐτῶν τῶν σημαδίων.»

Τέλος ἑτερός τις σύγχρονος τοῖς ἀνωτέρω δυοῖ, πρὶν ὅμως ἐμφανισθῇ ὁ Χρῦσανθος ὡς μεταρρυθμιστής, ὁ Ἀπόστολος Κωνστάντας γράφων ἐπίσης ἐν Κ) πόλει τὴν καρὰ τῷ κ. Ψάχφ σωζομένην ἀνέκδοτον Πραγματείαν αὐτοῦ συγγραφεῖσαν τῷ 1808 ἀναφέρει τὴν Χειρονομίαν ὡς ὅρον ἐν χρήσει λέγων, ὅτι τὰ ἄφωνα σημαδία

«...περὶ μὲν γραμμῶν ψάλλονται εἰς τέσσαρας ἦχους τὸ καθέν, μὲ δύο χειρονομίας ὁμως, μὲ γοργοῦ τρόπον καὶ ἀργοῦ». (Φόρμ. Β', γ', φ. 3-4, σ. 2)

Ἐπὶ τούτοις ὁ Χρῦσαιθος παραδίδει ἡμῖν τὰ ἑξῆς:

«Ἡ Χειρονομία ἦτον ἀναγκαῖα λέγουσιν εἰς τὸν ψάλτην, διότι, δι' αὐτῆς ἡ δύνατο νὰ διακρίνη τὰς συνθέσεις τῶν χαρακτήρων τῆς ποσότητος καὶ ποιότητος, δι' ὧν ἐγράφετο πᾶσα μελωδία καὶ ὁποιος ἐγίνωσκε τὴν Χειρονομίαν ἔπαλλε μετὰ ἀρμονίας καὶ ρυθμοῦ καὶ τάξεως.» (σ. 91, § 209.)

« Ἀπὸ τὴν ἔμφασιν φαίνεται ὅτι ἡ Χειρονομία εἶχε γένος ρυθμοῦ δακτυλικὸν καὶ ἐπράττετο κατὰ τὸν διπλοῦν προκελευσματικὸν πόδα, ἢ κατὰ τὸ μέτρον 4. Διότι ὅλα τὰ παλαιὰ μέλη, ὅτινα ἐμελίζοντο, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν εἰς πρᾶξιν ἡ χειρονομία, μὲ τοῦτο τὸ μέτρον μετρούμενα, εὐρίσκονται, ὅτι φυλάττουσιν ἔμφασιν.» (93, § 216.)

« Οἱ δὲ Ἑκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τῆς ψαλμωδίας ἔψαλλον καὶ ἔγραφον, ποιοῦντες καὶ ρυθμούς, καθ' οὓς ἐχειρονόμουν, καὶ ἐφευρίσκοντες καὶ μέλη ἀρμόζοντα τοῖς σκοπούμενοις. Ἐσύνθετον δὲ καὶ θέσεις χαρακίηρων μουσικῶν, ἵνα συνοπτικῶς γράφωσι τὸ ψαλλόμενον καὶ παραδίδωσι τοῖς μαθηταῖς εὐμεθόδως τὰ ποιήματά των.» (178, § 400)

« Μετεχειρίζοντο ἀκόμη καὶ ὑποστάσεις.....διὰ χειρονομίαν καὶ διὰ πλατυσμὸν τῶν μελῶν.» (180 § 407.)

«.....Μανοῦλ ὁ νῦν Πρωτοψάλτης τοῦ ὁποίου, εἰς τὸν καιρὸν ἀποπληροῦται καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ἔλειπεν ἀπὸ τὴν ἡμετέραν Ἑκκλησιαστικὴν Μουσικὴν τοῦτέστιν ἡ καταμέρισις τοῦ ἐν τῇ μελωδίᾳ δαπανωμένου χρόνου. εἰσάγεται δὲ παρὰ τῶν τριῶν Διδασκάλων. Εἶδὲ σώζουσι τὰ παλαιὰ μέλη τακτικὴν χρονικὴν κίνησιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀρμόζουσιν εἰς τὰ Μέτρα εὐκολώτερον παρὰ τὰ νέα, τοῦτο εἶναι ἐξ αἰτίας τῆς χειρονομίας, ἢ τοῦ ρυθμοῦ, ὃν οὐκ ἠγνόουν οἱ πατέρες ἐκεῖνων τῶν μελῶν.» (LIV § 80.)

Ἐκ τῶν παρατεθέντων χωρίων ἐξάγεται ὅτι ὁ δρῶς Χειρονομία ποικίλας ὑποστάς, περὶ περὶ αὐτῆς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἦν ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς συγχρόνοις ἔτι αὐτοῦ τοῦ Χρυσαίνου, ὅστις ὁμοίως συνεπῆς, πρὸς τὸ ὅλ' αὐτοῦ ἱστορηθὲν ποιῶνται χρῆσιν αὐτοῦ ὡς ἱστορικοῦ. Καὶ ποῦ μὲν ἐμφανίζεται ὡς ρυθμός, ποῦ ὡς μελικτῆς χρυαῖς στοιχεῖον (puissance), ποῦ ὡς κοινὸς μελισμός, ποῦ ὡς σύνθεσις σημαδίων ἢ θέσις ἱσοδυναμοῦσαι πρὸς μελικτὴν περίοδον ἢ ρυθμικὸν σχῆμα, ποῦ δὲ ὡς ἀπλαῖ καὶ ἄλλοι ἐνίοτε ρητορικαὶ χειρονομίαι ἔχουσαι μὲν ἐξ ὑπαρχῆς τὸν ἀποχρῶνται αὐτῶν λόγον, ἐξ ἀμαθείας δὲ ὀψέ ποτε παρανοηθεῖσαι. Ἐν γένει ὁμοίως ἐμφανίζεται ὑπὸ δύο σαφῶς διακεκριμέναις σημασίαις, κυρίαν καὶ καταχρηστικὴν ἢ συνεκδοχικὴν, ὡς πειθόμεθα παρακολουθεῖν τε τὴν φυσικὴν αὐτῆς γένεσιν ἀπὸ τῆς πρωταρχικῆς αὐτῆς μορφῆς.

Ἐλέχθη ὅτι οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀποστολικοὶ ἄνδρες καὶ οἱ τούτων διάδοχοι ἤδη ὠργίνωσαν τελευτὰς τοιαύτας, ὥστε νὰ ὑπεισδύσῃ ἔστω καὶ ἀσυνειδήτως τὸ μέλος. Τὸ πνεῦμα-διδασκαλία προηγεῖται· ἀκολουθεῖ τὸ μυστηριακὸν τελετουργικὸν καὶ ἔπεται βραδυποροῦσα ἡ καθαρῶς ἀνθρωπίνῃ τελευτῇ, ὅτε καλεῖται ἡ Τέχνη πρὸς ἐνέλιπον το ὅλ' αὐτῇ συμβολήν, συμπλήρωσιν καὶ αἴγλην. Ἰδοὺ λοιπὸν φροντίς τῶν εἰσιμένων ἀνδρῶν ἦτο· ἡ διδασκαλία, ὅπως ἐξ ἄλλης πλευρᾶς ἢ λύτρωσις, ἀπὸ τῶν ἐξοντωτικῶν διωγμῶν. Κατὰ δὲ τὰς σιναθροίσαις αὐτῶν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἀπήγγελλον καὶ ἑκάστον, ἢ ὁμαδικῶς Ψαλμοὺς καὶ ὕμνους καὶ προσευχὰς ὁδῶν, σιγηλῶς, ἢ νοερῶς καὶ παρακλητικῶς· πάντως οὐχὶ ἐμμελῶς. Βεβαίως προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ τῶν χριστιανῶν ἐλευθερώτερον ἐνίοτε καὶ ἀσφαλέτερον συνερχομένων ἐδέχθη να τεθῇ ταῖς τις εἰς τὰς ἐξ ἀνθρώπων στομάτων ἐκπεμπομένας φωνάς, ἐξ οὗ προέκυπτεν ἀφόρητος λογικὸς κυκε-

ών. Πρὸς τοῦτο ἐπὶ ἀπὸ κοινοῦ ἀπαγγελλομένου κειμένου ἐτίθη εἰς χρῆσιν ἡ ἀπλὴ χειρονομία ἀποσκοποῦσα τὴν ταυτόχρονον ἔκπομπὴν τῶν λέξεων. Ἐνιαχοῦ δέ, ὅπου τῶν κειμένων ἡ βραχύτης ἐπέτρεπεν, ἐτίθεντο καὶ ποιητικὰ μέτρα ἐξυπηρετικά τῆς εὐκολωτέρας ἀπομνημονεύσεως. Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ αὕτῃ ἡ Κυριακὴ προσευχή, ἥτις βεβαίως θὰ ἀπειλέησε τὴν πρώτην ἀμιγῆ χριστιανικὴν προσευχήν, φρονῶ, ὅτι ἐστιχουργήθη ὑπὸ τοῦ μεταγλωττίσαντος αὐτὴν καὶ ὑπήχθη εἰς μετρικὰ σχήματα, ἅπερ διαβλέπω ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸν λογικὸν βεβαίως τόνον. Οὕτως ἐγεννήθη τὸ πρῶτον μουσικὸν στοιχεῖον, ὁ χρόνος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, τακτοποιηθείσης τῆς ρυθμικῆς ἀπαγγελίας διὰ τῆς χειρονομίας, παρέμεινεν ἕτερος ἀφόρητος κυκλῶν, ὁ ἡχητικός, οὗ ἰδέαν λαμβάνει τις ἐκ κοινῆς τινος Συναγωγῆς. Διὰ τοιαύτας οὐχὶ ἐστὶ καλολογικὴ ἀλλὰ ψυχολογικὴ τῶν νυχθημερῶν προσευχομένων καὶ συντετριμμένων χριστιανῶν ἐπέβαλλε τὴν τακτοποίησιν καὶ τοῦ τοιοῦτου κυκλῶνος διὰ τῆς ὑπὸ τὸν αὐτὸν τόνον ἀπαγγελίας, ἐξ οὗ προέκυψε τὸ ἕτερον θεμελιῶδες μουσικὸν στοιχεῖον, τ. ἔ. φωνῆς ἐμμελοῦς πτώσις ἐπὶ μίαν τάσιν» ἡ δὲ γενεασουργὸς μουσικὸς φθόγγος. Οὕτως εὐρίσκομεν τὴν χριστιανικὴν ἑκκλ. Μουσικὴν γεννωμένην ἐκ τῆς ὁμαδικῆς ὑπὸ ἑνὸς διαρκεῖ τόνον ἀπαγγελίας τῶν προσευχῶν καὶ τῶν Ψαλμῶν. Ὁ τρόπος οὗτος ἦν καὶ ἄλλοθεν εἰκότως ἐπιβεβλημένος. Ἐπειδὴ δηλονότι, τόσον διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἑννοιῶν τῶν κειμένων, ὅσον καὶ τῶν πλημμυρούντων τοὺς ἀπαγγέλλοντας συναισθημάτων, πάντως ποῖός τις χρωματισμὸς τῆς φωνῆς δι' ὁξύτητος καὶ βαρύτητος ἀνέθρωσκεν, ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ ὅτι οὐχὶ πάντες ἐνόουν καὶ συνηγοῦντο ὁμοίως συνάβαινε πάντως ἕτερός τις κυκλῶν εὐνόητος, ὅστις διὰ τοῦ ἀνωτέρω τρόπου ἐτακτοποιήθη. Τῆς δὲ οὕτω σχηματιζομένης ἴσης ἡ-

χητικῆς γραμμῆς ἀπαξ τις ἐκκλίνων, ὥς εἰκός, ἐν τῷ πα-
ρακλητικῷ αὐτοῦ ἦθει ἐσχηματίζετο ποικιλωτέρα τις
γραμμή, ἐξ ἧς ἡ πρώτη καὶ ἐμβρυώδης μουσικὴ ἐμφά-
νις. Ἄλλ' ὥφειλε βεβαίως εἰς τῶν ἀπαγγελόντων τὰ
ἀνωτέρω νὰ δίδῃ τὸ σύνθημα καὶ νὰ σημαίνει διὰ τῶν
ἀνωτέρω χειρονομιῶν τὰς τοιαύτας ἢ τοιαύτας ἐκτελέ-
σεις· ὁ τοιοῦτος δέ, ἂν δὲν ἦτο αὐτὸς ὁ ἐπίσκοπος, πάν-
τως παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανε τὰς θεούσας ὁδηγίας καὶ μα-
θήματα, παρασημαίνοντος μάλιστα καὶ ἐν τῷ κειμένῳ
δι' εἰδικῶν γνωστῶν ἤδη ἢ καινοφανῶν καὶ κατὰ συν-
θήκην σημείων τὸ ἐνδεικνύμενον. Οὕτω κατηρτίσθη ἡ
καλουμένη ἑκφωνητικὴ Παρασημαντικὴ καὶ διεκρίθη ὁ
καταρχόμενος ἡ κανονίζων τὰς ἀναγνώσεις—ὁ Ἀναγνώ-
στης—τοῦ λαοῦ, ἀποτελοῦντος τοὺς Ψάλτας, ὅπερ διὰ
τοῦτο ἦν ὑποδεέστερον ἢ τὸ τοῦ Ἀναγνώστου διακόνημα.

Ὅτε δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπλουτίσθη ἡ ὑμνολογία καὶ
ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐκ νεωτεριστικοῦ πνεύματος ἀπεδύθη εἰς
τὴν Μουσικὴν σημαντικώτερον κατὰ τὴν λατρείαν μέρος,
ἐτονίσθησαν δὲ ἀργὰ μέλη, ὧν ἕνεκα κατηρτίσθη παραλ-
λήλως καὶ βαθμηδὸν ἡ πρώτη Παρασημαντικὴ, τότε καὶ
ἡ Χειρονομία ἀπετέλεσεν ὅλως ἰδιαιτέρον κεφάλαιον τέχ-
νης προαχθὲν εἰς βαθμὴν, ὥστε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Θεό-
φιλος νὰ μὴ ἀπαξιοῖ αὐτὴν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ τιμῆς.
Τότε πλέον ἡ Χειρονομία δὲν ἦτο ἀπλὴ κίνησις τῆς χει-
ρὸς πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτω μετὰ τῶν ἀναλόγων χρονικῶν
ἀποδόσεων, ἀλλὰ πολυσύνθετος καὶ «πολύτεχνος» περι-
λαμβάνουσα ἐπὶ πλέον 1) τὴν «δακτυλοσύνθεσιν», τ. ἔ.
εἰδικὴν τῶν δακτύλων συμπλοκὴν κατὰ διαφόρους τύ-
πους πρὸς σήμανσιν ὠρισμένων ἀνιόντων σημαδιῶν,
τῶν σωμάτων. 2) Τὴν δι' ἀναλόγων πάλιν κινήσεων τῆς
χειρὸς καὶ κρούσεων τοῦ ποδὸς σήμανσιν τῶν διαφόρων
ρυθμικῶν θέσεων πρὸς ἀποτελέσειν τῶν διαφόρων ρυθμι-

κῶν σχημάτων. Τότε δὴ καὶ οἱ λοιποὶ ψάλλται ψάλλον-
τες ἐξετέλουν τὰς ἀνωτέρω κινήσεις, δι' ὧν τὸ ἐκτελού-
μενον ἔσωζε τὸ ρυθμικὸν αὐτοῦ εἶδος.

Ἄλλ' οἱ μακροὶ μελικοὶ χρόνοι ἀποτελοῦντες τὴν πα-
ρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλουμένην Ἰονὴν ἐκληροῦντο ἐνίστα
διὰ διαφόρων μελισμάτων ἢ μελικῶν διανθισμάτων
πρὸς ἀποφυγὴν ταύτης. Ταῦτα ὥς καὶ ἄλλας μελικὰς ἀ-
ποχρώσεις ἐσημαίνετο ὁ χειρονόμος δι' εἰδικῶν ἰδιογρα-
φικῶν κινήσεων τῆς χειρὸς, αἱ ὁποῖαι διάφορα ἔφερον
ὀνόματα, καθ' ἣν παρουσίαζον ὁμοιότητα. Τοῦτο δὲ ἀ-
πετέλει τὸ Ξον) στοιχεῖον τῆς Χειρονομίας. Ὡστε ἡ Χει-
ρονομία ἐξυπηρετεῖ τὸν τε ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος.

Καὶ μέχρι μὲν τοῦ σημείου τούτου ἔχομεν τὸν κύριον
τῆς Χειρονομίας ὄρον, ὅφ' ὃν ἐνοεῖτο αὕτη τὸ πολὺ μέ-
χρι τοῦ ἀχρονολογήτου, τό γε νῦν, «Παλαιοφώνου» ἢ
«Παλαιοτόνου» ἢ «Παλαιοῖ» Στιχηραρίου, περὶ οὗ λέ-
γει ὁ Κύριλλος ὁ Τήνου (ἐνθ. ἀν.) ὅτι ἐν αὐτῷ «καὶ ἀ-
νευ τῶν σημαδίων (ἐνν. τῶν ἀφώνων) ψάλλομεν, εἰ καὶ
δυσχερεστάτην τὴν γραμμὴν εὐρίσκομεν». Ἀφ' οὗτου ὁ-
μως ἡ Παρασημαντικὴ ἐξελαϊκεύθη καὶ πρὸς μεγαλειτέ-
ραν μάλιστα εὐκολίαν τῶν σπουδαζόντων τὴν Μουσικὴν
ἐπλουτίσθη βαθμηδὸν διὰ τῶν ἀφώνων λεγομένων ση-
μαδίων (IB'-IG' αλ.), τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ἄλλο τι ἢ ἐξει-
κόνισις τῶν ἀνωτέρω ἰδιογραφικῶν τῆς χειρὸς κινήσε-
ων, καὶ κατηρτίσθη οὕτω τὸ «Νεόφωνον» ἢ «Νεόφωνον»
λεγόμενον Στιχηράριον, τότε ἡ Χειρονομία ὑπὸ τὴν κυ-
ρίαν σημασίαν βαθμηδὸν ἡγνοήθη. Ἐπειδὴ οἱ νεόπουδοι
ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς τὸ γραπτὸν παρα εἰς τὰς χειρονο-
μικὰς κινήσεις. Τὸ γραπτὸν ὁμως δὲν ἐγνώριζεν εἰς αὐ-
τοὺς σαφῆ τὸν ρυθμὸν οὔτε ἰσχυροὺς οὔτε ἀσθενεῖς χρό-
νους οὔτε «τῶν ἐπαφῶν καὶ κρουσμάτων» κατὰ Ψελλόν
(σ. 101) διάκρισιν. Συνέβη δὴλ. ὅ,τι συμβαίνει μὲ ἐν
σύγχρονον καὶ γνωστὸν ἡμῖν μουσικὸν τεμάχιον, ἂν δι-

αγράφωμεν τὰς ρυθμικὰς διαστολάς, καὶ ὅ,τι συμβαίνει ἐν δοθέντι τεμαχίῳ τῆς Ἀραβοπερσικῆς Μουσικῆς, ἀν ἀγνοῇ τις τὸν οἰκτεῖον ρυθμὸν (οὐσουλ). Τὸ ἀποτέλεσμα, ὡς γνωστὸν, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἀλλοιοῦται, ὥστε τὸ τεμάχιον καθίσταται ἀγνώριστον. Πολλῶ χειρὶνα παθόν τὰ Βυζ. ἐκκλ. μέλη, ἐπειδὴ ταῦτα περιέχουσι ποικιλώτερα ρυθμικὰ σχήματα. Τοῦτο ὤφειλον νὰ προλαμβάνωσι καὶ προελάβανον οἱ παλαιότεροι χρώμενοι, κατὰ τὸν Μοναχὸν Μελέτιον (σ. 86), «ταῖς χερσὶ συνεπακολουθούσαις τοῖς ᾄδομένοις» καὶ κατὰ τὸν Μεσαρίτην (αὐτ.) νωμῶντες χεῖρα «πρὸς φωνῶν καὶ ἤχων ἐξίσωσιν», ἐνθα ὑπὸ τὸ «φωνῶν» νοεῖ πάντως τὰς λέξεις.

Ἰσως πρὸς συγκράτησιν τῆς ὀδυνηρᾶς ταύτης καταπτώσεως καὶ κατοχύρωσιν τῶν ρυθμικῶν τῶν μελῶν μορφῶν συνετέθησαν τότε ὑπὸ τῶν διακεκριμένων Μαιστόρων αἱ γνωσταὶ διάφοροι ὑποδειγματικαὶ ρυθμικαὶ μελωδίαι ἢ «Μέθοδοι» ἃς ἀναφέρει ὁ Χρυσάφης (σ. 38), ὅπως δι' αὐτῶν ἐκγυμνάζωνται οἱ ἀρχάριοι εἰς τοὺς ρυθμοὺς διὰ τῆς Παρασημαντικῆς καὶ εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῶν μελῶν καὶ οὕτω ψάλλωσιν ἐλλόγως καὶ ἐπιστημόνως, οὐχὶ δὲ ἐπόμενοι «τῇ τοῦ μέλους ἀλόγῳ ἤχη». Ἀλλὰ καὶ πάλιν οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς νόσου τῆς εὐκόλου καὶ ἀμέσου μαθήσεως δὲν διέτριβον ἐπὶ τῶν εἰρημένων Μεθόδων, ἀλλ' ἔσπενδον, νὰ εἰσέλθωσι μετὰ τὰ πρῶτα στοιχειώδη μαθήματα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κλασικῶν μελῶν, ἐν οἷς, ὡς προείπομεν, δὲν ἔβλεπον ἄλλο τι, εἰμὴ μελικά μόνον σημεῖα, τῶν ὁποίων ἤρκοῦντο, νὰ γνωρίσωσι τὸ μελικὸν περιεχόμενον καὶ τὴν «ἄλογον τοῦ μέλους ἤχην». Ἐκτοτε χρονολογεῖται ἡ ἀγωνία καὶ ἡ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Χρυσάφου πρὸ πάντων ἐκδηλωθεῖσα ἀμαθὴς γνώμη, ὅτι ἡ Ψαλτικὴ συνίσταται ἀπὸ Παραλλαγῶν, πρὸς οὓς ὁ Χρυσάφης ἀπήντησε διὰ τῆς βραχυτάτης αὐτοῦ Μελέτης ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα. Τό-

Οὕτω ἡ μὲν κυρίως Χειρονομία ἀπετέλεσε γένος, ἡ δὲ καταχρηστικὴ εἶδος.

Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ μελισμοὶ ἐκαλοῦντο κατὰ τὸν Χαλάτσογλον (ἐνθ' ἀν. σ. 73) «θέσεις καὶ σχηματισμοὶ» ἀναλογοῦντες κατ' αὐτὸν πρὸς τοὺς καταχρηστικοὺς «σοχπέδες» τῆς ἀραβοπερσικῆς «Μουσικῆς» καθ' ἃ ἐν σ. 73 λέγει: «Τοὺς δὲ καταχρηστικοὺς τριάκοντα ἐννέα σοχπέδες, οὓς τινὰς καὶ μακάμια οἱ Πέρσαι καλοῦσιν, τούτους ἡμεῖς θέσεις καὶ σχηματισμοὺς καλοῦμεν, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς ἴδιον μπερδὲν ἐν τοῖς ὄργάνοις, ὥς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἀλλ' ἐκ τῶν κυρίων μακαμίων καὶ ἐκ τῶν σοχπέδων ἐκφύονται...» Δεδομένον δὲ ὅτι τὴν θέσιν ἀπετέλεσε τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ Μετρικῇ τὸ μακρὸν καὶ ὅτι ἡ φωνὴ κατὰ Λογγίνον¹⁾ «χρωματίζει καὶ ἐπικοσμεῖ τὸν ἦχον τῆς εὐρυθμίας ἐκτείνουσά τε καὶ συστέλλουσα τὰς συλλαβάς», εὐρίσκομεν καὶ αὐτὴν τὴν «Θέσιν», ὥς ὅρον, οὐχὶ αὐτοφῶν ἐν τῷ μελικῷ πεδίῳ, ἀλλ' ἐκ τῆς ρυθμικῆς δεδανεισμένον. Ἐκ τούτων ἡ Χειρονομία ὠρίζετο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Χριστάνθου, ἐκ παραδόσεως βεβαίως, ὥς «κίνησις χειρὸς ἀποβλέπουσα εἰς ἰδεασμὸν μέλους» ἢ «κίνησις χειρὸς σχηματοποιούσα τὸ μέλος» κ. ἄ., διὰ τὴν φθίσσῃ μέχρις ἡμῶν ὥς ταυτοποίησιν τῆς «προφορᾶς» τῆς «ζώσης φωνῆς» καὶ τοῦ ὕφους, περὶ οὗ ἐν καιρῷ.

Τὴν μελικὴν ἐκδοχὴν τῆς Χειρονομίας εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ Ρουσάνῳ (σ. 52), ἐνιαχοῦ δὲ καὶ παρὰ τῷ Ψ-Δαμασκηνῷ καὶ τῷ Γαβριήλ.

Τὴν δὲ ρυθμικὴν ἡ κυρίαν παρὰ τῷ Ψ-Δαμασκηνῷ (σ. 88), μάλιστα δὲ ἐν τοῖς (σ. 89): «Ἡ δὲ ρυθμητικὴ φωνὴ ἐστὶν ἢ μετὰ τάξεως ἑμμελῶς καὶ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ εἰρμοῦ ἐναρμονίως ῥιζομένη, οἷον τὸ εὐτάκτως ῥιζό-

1) Ἡφ. Ἐγχειρ. Προλ. σ. 82,5.

μενον μέλος.» Καί: «Οἶον ἀντ' ἄλλον (ἐνν. ἰσοφωτον) θῆσαι....εἰς τὴν ἰσοφωνίαν ἀπαύξονται, ἀλλ' ἐν τῇ Χειρονομίᾳ πολὺ ἀπ' ἀλλήλων διεστήκασιν. Τότε γὰρ ἐπαινεῖται ὁ τονίζων, ὅταν τὰ σημάδια καὶ τὰς φωνάς ἅμα τῇ Χειρονομίᾳ θῇσιν ἀπαισίστως.» (Περὶ Γαβρ. σ. 8, 18.) Καί: α. τὸ ἴσον καὶ ρυθμὸς λέγεται...λαμβάνει τὴν τοῦ πρὸ αὐτοῦ σημαδίου φωνήν...καὶ τῷ ρυθμῷ καὶ τῇ τάξει αὐτῆς πορεύεται.» Καί, ἐνθα ἀναφέρει «ρυθμητικὴν», «ἐναλλαγὴν τῆς Χειρονομίας» καὶ «ἀλλάγματα τῆς Χειρονομίας». Ὡσαύτως ἐν τῷ Ἀγιοπολίτῃ, καθ' ὃν διάφορα σημάτια ἦσαν χρήσιμα καὶ διὰ τὴν ἐναλλαγὴν τῆς Χειρονομίας. Ἐπίσης παρὰ Γαβριὴλ σ. 18-19 καὶ ἐν ἀρχῇ διὰ τοῦ ἐνδεικνυμένου καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων δικαιολογουμένου διὰ ρυθμῶν. Ἔτι δὲ παρὰ τῷ Κλαδῷ (σ. 87), Μεσαρίτῃ, Μελετίῳ, Θεοδ. Προδρομῷ (σ. 86), Κομενιάτῃ, Πορφυρογεννήτῃ (σ. 85) καὶ τῷ ἀδεσπότη καὶ ἀχρονολογήτῃ κοινῷ ὀρισμῷ (σ. 84). Τοιαύτην μάλιστα ἐξεδέχετο αὐτὴν καὶ ἐν τοῖς πρὸ τοῦ Χρυσάνθου ἐσχάτοις χρόνοις Πέτρος ὁ Βιζαντιὸς (σ. 81).

Τέλος τὴν διάκρισιν εἰς ρυθμικὴν καὶ μελικὴν Χειρονομίαν εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ Κυρίλλῳ (σ. 99) ἐν τοῖς ἐξῆς: « Παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἡ χρῆσις τῶν ἀφώνων σημαδίων ἦν, οἷα καὶ παρ' ἡμῖν, πλὴν τῆς χειρονομίας, ἥτις ἔλαθεν ἡμᾶς.... Ἐκεῖνοι εἶχον τό τε πρακτικὸν καὶ θεωρητικὸν μετὰ τῆς αὐτῆς χειρονομίας, ἡμεῖς δὲ ταυτὴν τῷ πρακτικῷ μόνον χρώμεθα παραμένοντες εἰς τὸ διὰ τοῦ χρόνου διὰ τῶν διδασκάλων τῆς μοναστικῆς »

Εἰς τὴν διάκρισιν ταυτην ὀφείλεται καὶ ἡ ἀντιλογία Ποισίου—Χαλατζογλου. Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ τὸν τελευταῖον ἡ Χειρονομία ἦτο ρυθμὸς δὲν ἦτο δι' ἐνάτον, ἀν' ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1650, ἵνα μὴ φθάσῃ μέχρι αὐτοῦ αὐτῆς διὰ τῶν παρασεσημασμένων καὶ ἐκ πιστῆς παραδόσεως

1) Ψάχου, ἐνθ' ἀν. σ. 64—Σάβα, ἐνθ' ἀν. ρνθ, σημ. 3 κ. λ.

μελῶν, ἂν μὴ διὰ χειρονομιῶν. Ἄν δὲ ἐν ἀδυναμίᾳ ἐν-
ρισκόμενος καὶ δικαιολογούμενος ἔγραφεν ὅτι «οὔτε δε-
διδάκται οὔτε διδασκῆσται», εἶναι τόσον μικρὰ ἡ δια-
φορὰ 1650—1729, ὅτε οὗτος ἔγραφε ταῦτα, ὥστε θὰ
ἔφθανεν εἰς τὰ ὧτα αὐτοῦ ἀοισνῆς τις περὶ αὐτῆς φω-
νῆς, μάλιστα διὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Δαμιανοῦ τοῦ
Βατοπεδινοῦ, τοῦ «διδασκάλου τῶν πολιτῶν μουσικῶν»,
δοτις καὶ ἐγγύτερον γειτνιάζει πρὸς τὸ 1650 καὶ ἔζη δι-
λως ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς αὐστηρεᾶς συντηρητικότητος καὶ
τῶν πολιτῶν καὶ ἀρχαιοπινῶν παραδόσεων. Ἄλλ' οὔτε
ὁ τελευταῖος ἠδύνατο βεβαίως νὰ πληροφορηθῇ τὸν μα-
θητὴν αὐτοῦ σχετικόν τι, διότι τὸ ἐν λόγῳ κεφάλαιον
εἶχε βυθισθῇ εἰς τὰ βάθη ἱκανῶν πρὸ αὐτοῦ αἰώνων.

Ἡ Χειρονομία λοιπὸν εἶχε ρυθμικὸν καὶ μελικὸν πε-
ρισχόμενον, ἅπερ ἀπετέλουν καὶ τὸν ἀποχρῶντα αὐτῆς
λόγον, ἐφ' ὅσον ἡ συζυγία αὕτη ὑφίστατο κανονική, ἐφ' ὅ-
σον ἐχρῶντο ταύτῃ ὡς βοηθῶ γνωρίζουση τὸν ἐκτίστον
λόγον (σ. 84) καὶ διὰ ταύτης διέθετον τοὺς φθόγγους
τῶν μελῶν (Καμενιάτης σ. 85). Ὑπὸ δὲ τὴν ρητορικὴν
αὐτῆς ἐμφανισιν ἀπετέλει στοιχεῖον δευτερεῦον ἢ ἐκ πε-
ρισσοῦ (Γαβρ. σ. 18-19) Ὅταν ὁμοῦς ἐξ ἀμαθείας ὁ δε-
σμὸς τῆς ἀνωτέρω συζυγίας ἐγαλαρώθῃ καὶ διεσπασθῇ,
τότε αἱ σχετικαὶ κινήσεις παρανοηθεῖσαι ἐθαωρήθησαν
μόνον ὡς κινήσεις ρητορικαὶ (Μαλαξὸς, σ. 97), ἀποβλέ-
πουνσαι μόνον εἰς τὸ νὰ μὴ ὁμοιωῶσιν οἱ ψάλλοντες
«τοῖς ἀλογίοις, οἵτινες μὴ ἔχοντες χεῖρας, φωνοῦσι χωρὶς
σχήματα»(!), καὶ καταντήσασαι μάλιστα ὑπερβολικαὶ καὶ
ἄλογοι οἱ δὲ τούτων ἐκτελεσταὶ «καταγέλαστοι» (Μελέ-
τιος, σ. 86). Ἀνάλογον εἰκόνα δύναται νὰ λάβῃ τις βλέ-
πων χορευτὴν ἐκτελοῦντα κινήσεις μὴ συναρδούσας πρὸς
τὸν οἰκτεῖον τοῦ χοροῦ ρυθμόν. Καταπροφορικὰς δὲ πλη-
ροφορίας Ἀγιορειτῶν πατέρων ψάλτης τις σύγχρονος

ψάλλον ἐπ' ἐκκλησίαις τὸ «Ἐπὶ Σοὶ χαίρει, Κεχαριτωμένη» χειρονόμει δεικνύων τὰ «γαστέρα», «πλατυτέρα» καὶ «οὐρανῶν». Ἐτερός τις ἀφ' ἑτέρου διακωμωδῶν προφανῶς τὴν Χειρονομίαν ἐν γένει ἐψάλλε τὸ Ἀπολυτίκιον «Τοῦ λίθου σφραγισθέντος» ἐκπράζων πᾶσαν αὐτοῦ ἐννοίαν δι' ἀναλόγων Χειρονομιῶν. Πόθεν ἄρα γε προήρχοντο ταῦτα; Πόθεν, ἀν, μὴ ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω ἀντιθέτων ἀντιλήψεων, ὧν λείψανα λοχνὰ παρέμειναν αἱ ὑπερβολαὶ αὐταί; Ἐκ τούτου καὶ συνεισὶς ἡ μὴ ἀνωτέρας κινὸς ἀπαγορεύσεως ἐγεννήθη κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους ρεῦμα λοχυρὸν ἐναντίον τούτων, τόσον διὰ τὸ «ἄπρεπον πρᾶγμα», ὅσον καὶ διότι δὲν ἐγνώριζον τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, ἢ διότι εὗρισκον αὐτὴν ἀδικαιολόγητον πλέον. Εὐγλωττον ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ (σ. 78): «Μὰ οἱ περισσότεροι σήμερον μὲ τὸ νὰ μισήσωσι τὴν σπουδὴν...τολμῶσι νὰ εἰποῦσι πῶς ὁ τερπετισμὸς καὶ ἡ Χειρονομία...εἶναι ἄπρεπον πρᾶγμα, μὴ εἰξέροντες οὐτε τὴν αἰτίαν οὔτε τὴν ἀπόδειξιν· μόνον ὁμοιάζουσι τοῖς ἀλογίοις, οἷτινες (sic) μὴ ἔχοντες χεῖρας φωνοῦσι χωρὶς σχήματα».

Ἐκ τούτων ἐξάγομεν ὅτι ἡ κατὰ τῆς Χειρονομίας πολεμικὴ δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀντιδράσεως ἐκ μέρους τῆς παρατάξεως ἐκείνων, οἷτινες, ἕνεκα τῶν συμβολιζομένων ὑπὸ τῶν διαφόρων χειρονομιῶν Γραφικῶν σκηνῶν καὶ πραγμάτων, πρὸ πάντων δὲ ἐκ τῶν ἀλληγορουμένων τοῦ Μιχ. Βλεμύδου, εἶχον προσδώσει τῇ Χειρονομίᾳ ἐν γένει ἱερότητα θρησκευτικὴν.

«Λαβοῦσα δέ γε ἡ Ψαλτικὴ πάντα τὰ προρηθέντα σημεῖα, τὰς Θέσεις, τὴν Χειρονομίαν, ἐποίησε τοὺς Ἴηχους, οἷτινές εἰσιν ὁκτώ καὶ οὐ πλείους». (Γαβρ. 19.) Ἐκ τούτων ἐξάγεται, ὅτι ἕκαστος Ἴηχος, ὅπως καὶ ἕκαστον μελικὸν εἶδος, εἶχεν ἰδίᾳς συνθέσεις σημαδίων, ἡ-

τοι θέσεις, επομένως και τοὺς τούτῳ προσιδιάζοντας ρυθμούς. Ἄλλως θὰ ἦτο ἄκορον, τίνα λόγον ἔχουσι ταῦτα ἐν τῇ καταρτίσει τῶν Ὑχων. Θὰ ἦτο τὸ αὐτό, ὡς ἂν εἰεγέ τις, ὅτι ἡ γραφή προσηγήθη τῆς γλώσσης και επομένως αὕτη καταρτίσθη δι' ἐκείνης. Διὰ τοῦτο βλέπομεν οὐχὶ γενικὴν καθ' ἕκαστον Ὑχον χρῆσιν τῶν ἀνωτέρω στοιχείων οὔτε τῶν «κρούσεων» ἢ «κτύπων» ἢ ρυθμικῶν, ὡς θὰ εἰλέγομεν ἄλλως, θέσεων. Τούτου ἐνεκεν, καθὰ πληροφορεῖ ἡμᾶς και τὸ ὑπ' ἀρ. 2879 και 317 χειρόγραφον τῆς ἐν τῷ Ἀθωνι Μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου, «ὁ Πλ. Α' και ὁ Πλ. Β' πολλὴν ἔχουσι τὴν οἰκειότητα ἀπὸ κτύπου», τοῦθ' ὅπερ και ἡμεῖς σήμερον σαφῶς ἀντιλαμβανόμεθα. Διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη κατόρθωμα και τὸ Κοινωνικὸν τοῦ Πέτρου Μπερεκέτου,¹ ὅπερ διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτήρων ἐψάλλετο εἰς ὁκτῶ Ὑχους «κατὰ τὴν βάσιν ὅπου ἤθελε ἀρχήσῃ». Τὴν αὐτὴν ἰσημασίαν ἔχει και τὸ ὑπὸ τοῦ Χρυσάφη (σ. 40) λεγόμενον, ὅτι ἰδίαν «ὁδὸν και μεταχείρησιν» ἔχει ἕκαστον μελικὸν εἶδος. Ἐπομένως και ταῦτα, ὡς και τὰς θέσεις, «διακρίνει και θεωρεῖ ἡ Χειρονομία» (Γαβρ. 18.) Τοιοῦτον λόγον, ἦτοι ρυθμικόν, ἔχουσι πιθανῶς και τὰ ἐν ταῖς προθεωρίαις τῶν Παπαδικῶν ἐκτιθέμενα διάφορα ἐπὶ τῶν ὁκτῶ Ὑχων Ἑννηχήματα. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται, ἂν ἐπρόκειτο μόνον περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸν Ὑχον «τῆς τοῦ Ὑχου ἐπιβολῆς», διατὶ εἶναι καθ' ἕκαστον Ὑχον πλείονα τοῦ ἑνός. Οὕτως ὑπολαμβάνω και τὰ πολλαχού παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ λεγόμενα «ἡγάδια» και τὰ «ἴσα» τῶν κρατῶν, ἅπερ φρονῶ, δὲν ἦσαν ἡ γνωστὴ ἀπλή ὑπήχησις, ἀλλ' ἴσως αὐτὸ τὸ τοῦ Ψ-Δαμασκηνοῦ ἴσον=ρhythμός σὺν τῷ σχετικῷ μέλει και τι ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀρχαῖον «παράδειγμα» ἢ τὸ βυζαντινὸν «ἐξέμ-

1) Ἐδρῆται ἐν: Γ. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Ἐπισκόπησις τῆς Βυζ. ἐκκλ. Μουσικῆς, Σχ. 6.—Κ. Ψάχου, ἐνθ' ἀν., Πιν. ΙΘ'.

πλιν» ἢ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν, ἐπροσέμοι-
ον», ὑφ' ἧς ὁ λαὸς ὄφειλε νὰ κανονίζῃ τό, ὅπερ ἔμελλε
νὰ ψάλλῃ. Ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν μάλιστα ταύτην λαμβάνει
καὶ ὁ Ρουσάνος τὴν λέξιν λέγων (σ 47), ὅτι τὸ Ἑχη-
μα «ὡσπέρ τις βάσις ἐστὶ τοῦ μέλους...καὶ οἶονεῖ τι ἴ-
σων». Ἰσως μάλιστα εἰδικὴ ἐν καιρῷ ἔρρουνα γνωρίση
ἡμῖν ὡς τοιαύτην τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν καὶ τῶν
μυστηρικῶν ἑκαίνων συμβολικῶν τύπων Νονανευε,
Νοεανε κλπ. ἀναλόγων ὄντων πρὸς τὸ Εὐουασε' = εὐ-
εὐιοεὐιουμ ἀμἐν) ὧν ἡ γνῶσις καὶ ἐρμηνεῖα ἐξέφυγε
πᾶσαν προσπάθειαν τῶν περιέργων καὶ φιλιστόρων
καὶ αὐτοῦ τοῦ 1' αἰῶνος.¹

Ἀφ' οὗ κατὰ τὰ εἰρημένα ψυχὴ τῆς Ψαλτικῆς ἦν ἡ
Χειρονομία-Ρυθμὸς μετὰ μέλους, καθίσταται ἐπά-
ναγκες, νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα οἶονεῖ εἰσαγωγικὸν τοῦ ὁ-
λου κεφαλαίου καὶ ἐπὶ τοῦ κρατοῦντος ἐν τοῖς μέλεσι
ρυθμοῦ.

Ἐν τοῖς προηγουμένοις (σ 103) εἶδομεν, ὅτι ὁ Χρύ-
σανθος ἀπτόμενος ἀκροθιγῶς τοῦ ζητήματος τούτου λέ-
γει, ὅτι «ἡ Χειρονομία εἶχε γένος ρυθμοῦ δακτυλικόν
καὶ ἐπράττετο κατὰ τὸν διπλοῦν προκαλευσματικὸν πόδα
ἢ κατὰ τὸ μέτρον 4»· τοῦτο δὲ ἐξάγει ἀπὸ τὴν «ἐμφα-
σιν». Εἶναι δὲ ἔμφασις κατ' αὐτὸν (Θ. Μ. σ. 74, § 170)
«τὸ νὰ ἀρχίζῃ καὶ νὰ τελειώῃ μαζὴ μὲ τὸ μέτρον τὸ
ἑμμελὲς μέγεθος τῆς συλλυβῆς τῆς σημαντικῆς λέξεως· οἶ-
ον....Κυυυυ | ριιιι. ...ἐὰν καὶ τὸ μέτρον, μὲ τὸ ὁποι-
ον μετρῶ τὸ τροπάριον ὅλον, εἶναι χρόνων τεσσάρων,
σφῶω τὴν ἔμφασιν· εἰ δὲ μὴ παραβλάπτω αὐτήν.» Κα-
τωτέρω δὲ (σ 81, § 183): «Ἐμφασις ρυθμικὴ εἶναι,
τὸ νὰ συντρέχῃ κάθε ἓνας ψόφος τοῦ ρυθμοῦ μὲ κάθε

1) Σάβα, Κρητ. Θέατρον, σ. 97ς, 2.

ἓνα φθόγγον τῆς μελωδίας· ἤγουν τὸ νὰ δέχηται ἓνα ψόφον ἄρσεως ἢ θέσεως τοῦ ρυθμοῦ κάθε ἓνας χαρακτηριστῆρ τῆς μελωδίας.»

Ὅσον ἀτυχῆς εἶναι ὁ τελευταῖος οὗτος ὁρισμὸς εἰς σαφήνειαν καὶ βάθος, ἐξ ἴσου ἀστοχος φωρᾶται ἢ ἐπακολουθοῦσα χάριν παραδείγματος ἐκβασιπασμένη προσαρμογὴ τοῦ μέλους «Θεῖψ̄ κολυφθεῖς» ἐπὶ τοῦ Δακτύλου κατὰ χορεῖον τὸν Ἰαμβοειδῆ(!). Καὶ πρῶτον μὲν οὐδόλως τονίζει τὸ ἀπαραίτητον τῆς συμπτώσεως τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀσθενῶν χρόνων τοῦ ρυθμοῦ μετὰ τῶν ἀντιστοίχων μελικῶν, τοῦτ' ὅπερ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος καὶ ὅλον τὸ βάθος τῆς ρυθμικῆς ἐμφάσεως. Δεύτερον δὲ τὸ ληφθὲν μέλος βαῖνον κατὰ ρυθμὸν δίσημον δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὡς μετρούμενον τοῦ εἰρημένου μέτρου. Ἄλλ' εἶδομεν καὶ ἀλλաχοῦ (σ 61, § 2), ὅτι ὁ συγγραφεὺς πλημμελῶς ἤσθάνετο τὸν ρυθμὸν.

Ἐπὶ δὲ τὴν μετρικὴν βάσιν τῶν ἀρχαίων μελῶν ἀναφερόμενοι εὐρίσκομεν κρατοῦν ὄχι τὸ τῶν τεσσάρων χρόνων μέτρον καὶ μάλιστα τὸν Προκαλευσματικόν, δν περιέργως ἀποκαλεῖ «διπλοῦν» δεχόμενος ὡς «ἀπλοῦν» τὸν πυρρίχιον ἢ ἡγεμόνα, ἀλλὰ ποικίλα, ἀταλόγως τοῦ εἶδους τοῦ μέλους, ἥτοι ἀπὸ τοῦ δισήμου μέχρι τοῦ ὀκτασήμου μετὰ τῶν ἐπιπλοκῶν αὐτῶν, ποὺ μὲν διήκοντα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ μελωδουμένου, πλὴν δὲ ἐναλλασσόμενα καὶ μεταβαλλόμενα «διὰ τὰ ἀλλάγματα τῆς Χειρονομίας». Οὕτω ἐν τῷ συντόμῳ «Ἀλληλουῖα» τοῦ «Νυμφίου» καὶ ἐν τῷ «Φῶς Ἰλαρὸν» εὐρίσκομεν τὸν τετράσημον ρυθμὸν ὑφ' ὅλας αὐτοῦ τὰς μορφὰς πληρούμενον ὑφ' ἐκάστης συλλαβῆς πλὴν εὐλόγων καὶ εὐσηγηγῆτων τινῶν περὶ τὸ τέλος ἐξαιρέσεων. Ἐν δὲ τῷ «Τρισαγίῳ τοῦ Βήματος» εὐρίσκομεν τὸν ὀκτάσημον ἐναλλασσόμενον μὲ τὸν τετράσημον ἀποδίδοντες μελικὸν καὶ προσφωδιακὸν ρυθμικὸν σχῆμα Τροχαίου σημα-

τοῦ. Ἐν τοῖς Κρατήμασιν ἐπίσης εὐρίσκομεν τὸν τετρασημον ὑπὸ διαφόρους μορφάς μεταβαλλόμενον δὲ συνηθέστατα εἰς ἑξασημον τροχαικὴν διποδίαν, καὶ ἄλλα ἐν ἄλλοις, περὶ ὧν εἰδικώτερον ἐν τοῖς μετέπειτα.

Ἄλλ' ἐν τῷ ἀργῷ Στιχηραρίῳ, περὶ οὗ ἰδίως πρόκειται, εὐρίσκομεν κρατοῦντα τὸν ὀκτάσημον ὡς δακτυλικὴν διποδίαν, ἥτοι δισπόνδευιν, δακτυλὸν μετὰ σπονδείου, ἀμφιβράχυν ἀπὸ θέσεως μετὰ σπονδείου καὶ ἄλλως, ἔστι δ' ὅτε καὶ τὸν τρίβραχυν καὶ μολοσσάν. Τὴν τοῦ ἀμφιβράχους καὶ σπονδείου μάλιστα διποδίαν εὐρίσκομεν αὐτούσιον ὡς ρυθμὸν ἐπίσημον (οὐσοῦλ) εἰς μέλη τῆς Ἀραβοπερσικῆς Μουσικῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Δονγιέκ». (Hén. IΣΤ'.) Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι ἀπλῆ σύμπτωσης ἕνεκα τῶν πολλῶν ἄλλων κοινῶν σημείων τῆς ἐν λόγῳ Μουσικῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν.

Ἐν περιπτώσει δὲ ὀνεπαρκειᾶς συλλαβῶν πρὸς ἀποτελέσειν τοῦ μετρικοῦ μεγέθους ὁλοκληροῦται θαυμασίως τοῦτο διὰ προσθήκης ἐπείσοκτου τοιαύτης σχηματιζομένης ἐκ τοῦ μέλφδουμένου φωνήεντος καὶ τοῦ πελαστικοῦ ἢ γυρθμικοῦ ν, πολλάκις δὲ ἐκ τοῦ τελενταιοῦ καὶ ἐπείσοκτου π(νε). Ἡ τοιαύτη προσθήκη, εἴτε εἰς πλήρωσιν ποδὸς ἀφορώσα εἴτε θέσεως, ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν μετρικὸν νόμον, καθ' ὃν «πᾶν μέτρον εἰς τελείαν περατοῦται λέξιν». (Hφ. Ἐγλ. σ. 16.

Τῶν εἰρημένων ν ἀρχαιοτάτων ὄντων, ὅσων ἡ προέλευσις τογχαίσι ἀγνωστος, τόσων καὶ ἡ προφορά, φρονῶ, δὲν παρεδόθη ἡμῖν ἀκριβῆς. Ὑπὸ τὴν καθαρὰν βεβαίως προφορὰν ἀπαντᾷται ἐπείσοκτος τὸ ν ἐν μεγάλῃ χρήσει εἰς τὰ δημῶδη ῥήματα, ἴσους ἐν τῇ ῥοῇ τοῦ λόγου, ὅσων καὶ ἐν ἀρχῇ ὡς α(ν) Ἀπόψις, «(ν) Ἐχω» κτλ., ὁρμηθὲν πάντως ἐκ τῆς συνεκφωνήσεως τοῦ τελικοῦ ν προηγουμένου στίχου μετὰ τοῦ ἀρκτικοῦ φωνήεντος τοῦ ἐπομέτου, πρὸς ἐπίφωσιν τοῦ λόγου, μάλιστα ἐπὶ κα-

θῶν. (Αὐτ. Σχόλ. σ. 143,3.) Ὑπὸ τὴν προφορὰν ὁμῶς, ἦν ὑποπτεύω, πιθανὸν νὰ πλησιαῖν μὲ τὸ γνωστὸν ἔλαφρὸν γγ, τὸ ὁποῖον σπανιώτατα μὲν γράφεται, συνηθέστατα ὁμῶς προφέρεται, καὶ δὴ μετὰ χάριτος, ὑπὸ τῶν διακεκριμένων ἐκτελεστῶν, ἀποβλέπον εἰς ἐναργεστέραν καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἀπόδοσιν φωνῆς τινος ὑπὸ φωνῇεν γυμνόν, οἷαν ἀπαιτεῖ τὸ τοῦ Ψελλοῦ σκροῦσμα» (σ 101) ἢ τὸ τῆς ὁργανικῆς Μουσικῆς stato-cato. Ἰοῦτο ἀναμφιβόλως εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰ Τρέτση (ἐνθ' ἂν σ 54) παρερμηνευθὲν σγγα, ὅφ' ὃ αὐτός αὖ νεύρισκε τὴν Ἀθηνᾶν Ὅγκαν!

Ἔνεκα τῆς τοιαύτης σημασίας καὶ ἀξίας τῆς Χειρονομίας λέγω, ὅτι οἱ ἐχόμενοι ταύτης καὶ ἀντιδρῶντες εἰς τὴν κατ' αὐτῆς πολεμικὴν εἶχοντο ἀσυνειδήτως τῆς ριθμικῆς καὶ μελικῆς τῶν μελῶν ἀκεραιότητος. Ἀφ' οὗτου ὁμῶς ἡ ἀμάθεια τῶν διαφόρων Χαλκεοπούλων—πρὸ καὶ μετὰ τὴν Ἀλωσιν—ἐπέβαλε χεῖρα εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς Παρασημαντικῆς καὶ εἰς τὰς Θέσεις συντέμνουσα ἦτοι ἀκρωτηριάζουσα αὐτάς, ἡλλοίωσε πολλαχοῦ τὸ ἐκκλ. μέλος.

Τὰ ἀνωτέρω ταῦτα δίδουσιν ἰσχυρὰν βάσιν ὅτι καὶ ὁ δρῶς «Μετροφωνία» πρόσκειται κατ' ἀρχὴν μᾶλλον πρὸς τὸ περὶ ριθμοῦ κεφάλαιον παρὰ τὸ φωνητικόν (Πρβ. σ. 65,1). Διὰ τοῦτο ἐτέθη ὡς «ἀρχὴ καὶ θεμέλιος» τῆς Ψαλτικῆς, τοῦθ' ὅπερ ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ αὐδοῦσι οὖν γάρ ἐστι δυνατόν εἰπεῖν τινα δῖχα Χειρονομίας ἐν τῇ Ψαλτικῇ». Τὰς τοιαύτας ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ κεφαλαίου ὑπολήψεις ἐνισχύουσι μεγάλως καὶ αἱ περὶ Δακτυλοσυνθέσεως πληροφoρίαι. Αὕτη συνισταμένη εἰς τὴν κατὰ διαφόρους τρόπους σύνθεσιν τῶν δακτύλων πρὸς ὑπόδειξιν τῶν διαφόρων φωνητικῶν σημαδιῶν θὰ ἀπέβαινεν αὐτόχρημα εἰδος πολυδαίδαλου ἀκροβασίας καὶ ἀστεῖον τι, ἂν ἀφεῶρα πᾶσαν τοῦ μέλους φωνήν, ὡς μάλιστα εἶναι

πετυκνωμέναι. Ἄλλ' ἡ ἀπυδιδομένη εἰς ἑκαστον σημάδιον μακρὰ διάρκεια, ὡς ἀπῆται ὁ ριθμός τοῦ μέλους, ἐσημειώνεν ἱκανὰ ἐν τῇ δακτυλοσυνθέσει κενά, ὥστε να μὴ ἔχη ἡ τοιαύτη χειρονομία τὴν δύναμιν να ἐφελκῇ ἡμέριστον τὴν προσοχὴν τοῦ ἐκκλησιάσματος καὶ τῶν ἐκτελεστῶν—χειρονόμον καὶ χοροῦ—πρὸν ζημίαν καὶ ἐξαφάνισιν τοῦ μουσικοῦ καὶ λογικοῦ στοιχείου καὶ ἀπόσβεσιν τοῦ κυριωτέρου πνευματικοῦ σκοποῦ.

—Ἡ Δύσις, ἐνθα ἡσκειτο ὡσαύτως ἡ Χειρονομία, ἀσημάντους περὶ αὐτῆς παρέχει ἡμῖν πληροφορίας. Μᾶλλον δὲ εἶχεν ἐκεῖ μελικὸν ἢ ρυθμικὸν λαοακτῆρα παρασημαινόμενον διὰ τῶν Νευμάτων, ὧν ἡ ὅλη σημασία κατὰ τὸν *Fleischer* καὶ τοὺς *Benediktinους* ἦτο ἡ ἐν τῷ κενῷ διὰ τῶν σχετικῶν κινήσεων τῆς χειρὸς διαγραφὴ τῶν κάμψεων μιᾶς μελωδίας.¹ Φαίνεται ἐπίσης, ὅτι εἶχε μᾶλλον θεατρικώτερον λαοακτῆρα, ἔξ οὗ καὶ ἡ πρῶτος (XII αἰ.) κατ' αὐτῆς πολεμική.² Ἄξιον ἰδιαίτερας ὁμως σημειώσεως καὶ προσοχῆς εἶναι ἡ χρῆσις καὶ παρ' ἐκείνοις τοῦ *Κινήσματος* μετὰ τὸ ὄνομα μὲν αὐτοῦσιον τὸ δὲ σχῆμα ἐλαχιστα παραλλάσσον διὰ λόγους πάντως φωνητικῆς τεχνικῆς.

—Ἐκ τῆς «πολυτέχνου» Χειρονομίας καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ *Γαβριήλ* λεγομένων περὶ σωμάτων καὶ πνευμάτων καὶ τῶν κατιόντων σημαδιῶν γεννῶνται προβλήματα προάγοντα εἰς τὴν ὑποψίαν, ὅτι ἦν ποτ', ὅτ' οὐκ ἦν ἡ Παρασημαντικὴ, ἀλλὰ μόνη ἡ Χειρονομία. Τοιμηρόν εἰπεῖν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀνεπίδεκτον μελέτης. "Ἢ, ἂν ὑπῆρχε Παρασημαντικὴ μέχρι τῆς αἰφνιδίας καὶ ἀθρόας ἐμφανίσεως τῶν κωδικῶν τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, αὕτη ἦτο λίαν πενιχρὴ καὶ οὐχὶ ἐκλελαϊκευμένη, «ἀπόρητόν» τι καὶ «συγκρητόμενον» κατὰ τὸν *Κοϊντιλιανόν*, ὑπο τῶν εἰδημόνων

1) J. Combarieu, *Histoire de la Musique*, I, σ. 246.

2) Αὐτ. σ. 240.—*Gerbert, de Cantu* κτλ., σ. 96.

ἢ ἐφευρετῶν αὐτῆς. Ἄξιον ὁμῶς ὑπομνήσεως ἐνταῦθα καὶ διαρωτήσεως: Διατί αἱ παμφάγοι φλόγες τῶν ἱστορικῶν πυρκαϊῶν—οὐχί τι ἄλλο—αἱ φεισθεῖσαι τόσῳ κωδίκων Ἐκφωνητικῆς Παρασημαντικῆς, τόσων ρητορικῶν λόγων, τόσων ὑμνογραφιῶν καὶ διαφόρων ἄλλων συγγραμμάτων, ὁλοκλήρων Πατρολογιῶν, τόσον πρὸ πάντων ἐπιληψίμων καὶ καταδικασθέντων γραπτῶν μνημείων, διὰ τί κατὰ προτίμησιν κατέρραγον μέχρι τῆς τελείας ἐξαφανίσεως ὁλοκλήρον κόσμον παρασεσημασμένων μελῶν χιλιετηρίδος ὅλης, ἥτινα μάλιστα ὑπέχοντα ὀφειλὴν ἐν τῇ δυσμενεῖ τῶν μισαλλοδόξων διαθέσει; Ἄλλως, μήπως αἱ εἰρημέναι φλόγες ἐκάλυψαν διαμπὰς πᾶσαν γῆν ἑλληνικὴν, ἢ μήπως ἡ Κίπολις, δευτερολογῶν λέγω, ἦτο τὸ Γαριεῖν τῆς Μουσικῆς καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥστε ἐν τῷ ἅμα νὰ καταστραφῶσι πάντα τὰ ἔγνη τοῦ εἰρημένου κόσμου;

—Ἐπέμεινα εἰς τὸ μέγα τοῦτο καὶ σπονδαιότατον πάντων κεφάλαιον, ἵνα δύ' ἐξ ἐνὸς ἐδάφη ἐκχερσώσωμεν καὶ προλειάνωμεν, τὸ τε ρυθμικὸν καὶ τὸ τῆς Παρασημαντικῆς. Ἐν δ' ἐπιμέτρῳ καὶ ὥς ἐν ἐπιλόγῳ φρονῶ, ὅτι τιθεμένου τούτου, ὅ,τι ἂν ἐλέχθη περὶ σημαδίων καὶ τῆς ἐν γένει Παρασημαντικῆς ἐλέγχεται προφανῶς πρόωρον.

Τὰς ἐπὶ τούτῳ διαφόρους δακτυλοσυνθεσεις καὶ κινήσεις πολλαχόθεν συλλεγείσας ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ὁρους, Ἱεροσολύμων καὶ Σινῆ καὶ εἴ τί ποτε διὰ τοῦ τύπου ἐξεδόθη, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς Ἀγιογραφίας ὥς καὶ πᾶσαν σχετικὴν ἐνέργειαν τοῦ τε Χειρονόμου καὶ τῶν Ψαλτῶν πρὸς ἀναπαράστασιν κατὰ τὸ δυνατόν τῆς Χειρονομίας ἐν γένει, θεωρῶ λυσιτελέστερον, ὅπως καταχωρήσω ἐν καιριωτέροις σημείοις τοῦ Εἰδικοῦ τῆς παρούσης συγγραφῆς μέρους.

ΤΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Α

*Αββασιόδοι κη
 *Αγιωσις Παλιερμος μ
 *Άγιοι *Απόστολοι 86
 *Άγιω Σοφία κς, ρς, 62
 *Άγια Τριὰς θ, ικ
 *Άγιωγραφική κς
 *Άγιολόγιον με
 *Άγιον *Όρος λγ, 80, 12
 *Άρισπολίτης με, ρς, 111
 άγιορείτης ρδ, 112
 άγιοταφ. *Αδελφότης ιθ
 άγιοτελει ς
 αγωνιαλῖται θ
 *Αθανάσιος ό Μ. κθ
 Αιγύπτιοι ζ
 Αίθεριον ιθ
 αἵρεσις αντίθετος ρδ
 αἰσθησεις ιη λθ
 αἰσθητική ιη
 *Ανακιοσ Χαλκεόπουλος μ, 70,
 73, 118
 άκτιστακρότια κη
 *Αλεξάνδρεια ε, ς, ιε, ιθ
 *Αλέξανδρος ό Μ. κς
 άλλάγματα Χειρον. 94
 *Αλληλοῦτα ε, ι ιθ, 116
 *Αλωσις λδ, λς, μ, 62, 82, 84,
 97, 118
 άμβροσιανόν κε
 *Αμβροσιος Μεδιολ. ιθ, 61
 *Αναγέννησις λα
 αναγνώσις δ, 85, 106
 άνανις κτλ. 61
 άναγραμμαισμός 41
 *Αναθεότης 42

*Ανανίας Σιναιτης ρθ
 *Ανδρέας ό Κρήτης κδ, κε, ιε
 *Αντιβαλεια κα
 άντικούνησμα 109
 άντινομία ιθ
 *Αντιόχεια ιθ, κ
 *Αντιφωνα 42
 *Αντώνιος Λαμπ. μ, ργ
 *Αποδειπνόν Μ ια
 άπόδεσμα 109
 *Απολλινάριος ια
 *Απόστολοι δ, γ
 άποτακῖται ιθ
 άπδ Χοροῦ θθ
 άραβοπερα. Μουσική 83, 108,
 117

άραβουργήματα κθ
 άρειανοί ιθ
 *Αρειός ια, κ, κα
 *Αριστοξενος λθ
 *Αριστοφεινης λ
 άρμνια ιδ, λγ
 άρμονική ιθ
 *Αρμόνιος ια, κ, κθ
 *Αρσένιος ό Μικρός λς
 *Αριουάδης κη
 *Αρχιλοχος ι
 άσπθής βασιλεύς 91
 άσύνθετοι τονοι 88
 Αόγουστινος κθ

Βαλδαιος λς, μ
 Βαρθησάτης ια
 Βασίλειος ό Μ. ιθ, λη
 βασιλική λθ

βασιλικὸν μέλος ια
Βενετία λα, λδ
Βιολάκης μδ
Βλαδίμηρος 79
Βλεμύδης Μιχ 113
Βουαννίος κη
βυζαντινὸν κς
Βυζάντιον λ, μς
Gerbert 119

Γ

Γαβριηλ λθ, με, μς, 58, 59, 63,
65, 75, 81, 87, 110, 119
Γαριζεῖν μς, 120
Γεδεων 82
Γεδρωσία κη
Γεράσιμος ὁ Βιάχος 77, 98
Γιαροσλάβος 79
Γλυκὺς Ἰω. 38, 42
γλυπτικὴ κς
γορθμικόν 117
γορθμῶν σύνθεσις 92
Γραφίλ γ, ις, κβ, κδ
Γρηγόριος Ε' μ.—ὁ θαυμ. ιδ·
—ὁ Ασκητὴς λς, μ.—Μπού-
νης ὁ Ἀλυάτης λθ, 62, 67,
75—ὁ Νύσσης κδ
Γωσικοὶ ια, ιγ

■

Δοβιδ ιγ
δαδικὴ μελωδία ιθ, κ, κδ,
κγ, λ, λθ,
δακτυλοσύνθεσις 106 118, 120
Δαμασκ. Γραμματικὴ 54
Δαμιανὸς Βατοκ. λγ, 112
Δανιήλ μ
δαρμός, δαρτά 109
Διά πσοῶν λθ, 8, 57, 58, 62
Διά τεσσάρων ε, λθ, 57
διατον. γένος μδ
Διὰ τριῶν ε, ι, λθ, 57
διθυραμβοποιοὶ λ

Διόδωρος κ
διονυσιακὸς ι
διονυσιασμός ις
Διονύσιος ὁ Ἀλικ. λ
διπλασμός 8, 14, 24 54
διπλοφωνία 49, 50, 54, 58, 59
δουγιέκ 117
Δοχαί 58, 74
δράμα ἐκκλ. κα

■

ἐβδομαδάριοι ιδ
Εἰρημολόγιον λς
εἰσμός 89
ἐκκλησία κατ' οἶκον ις
ἐκφων παρασημαντικὴ 89
ἐλληνίζοντες ε
ἐμφασίς 115
ἐναλλάγθην 50
ἐναλλαγὴ χειρονομίας 89
ἐνήχημα 114
ἐξέλξεις ιβ
ἐξέμπλιον 114
ἐξηχῶ ε
ἐξω 21, 23, 24, 32
ἐξωτερ. Μουσικὴ λς
Ἑλτάνησος λδ
Ἑσκαῖοι ε
εὐκτέριος οἶκος ις, ιη
Εὐνομος ε
Ευουσε κτλ. 115
Εὐριπίδης κη
εὐσέδεια λη
Εὐσέβιος ε, η
Εὐστάθιος κς
Εὐστόχιος ιδ
Εύχαι ι
Ἐφρσίμ ιγ, κ

■

ἡδονισμός ιη
Ἡθικός ε2
ἡμίσεια φωνή 31, 32

Ἡ Πινος σήμερον κα
Ἡφοιστ. ἐγγχω. 110, 117, 118
ἡγάδιν 6
ἡγάδιον η, 114
ἡχή 38, 108
ἡχημα 23, 47, 63, 70
Ἡχος ζ, η, κη

Θ

Θάλεια κα
θέμα 93.—=θεσις ἀπλή 93
Θεοδωρος Μουσ. κ
Θεοδωμος Στουδ. κε
Θευφάνεια κε
Θεοφάνης Κορ λδ, λε
Θεόφιλος αὐτ. 82, 106
Θεοφύλιτος κα
Θεραπευται ε, ς, η
Θεσις λε, λς, 6 13, 18, 19, 38
89, 40, 44, 50, 51, 91, 92,
104, 109, 110
Θεωρητικόν Μέγα μα, μδ, 61
Θηβείζ θ, εγ
θυμελη ια

Ι

Ἰάκωδος Ἐπειός 77, 79.—
Πρωτ. μα 85, 81
Ἰδεογραφία 57, 107
Ἰδιόμεια κδ, κς, 40
Ἰεροσολιμα ιβ, ιδ, λδ, 46, 54,
80, 120
Ἰήιος ζ
Ἰνδικαί μελωδίαι λ
Ἰνδοί ζ
Ἰουδαῖοι ε
Ἰουδοῖζοντες ς
Ἰουστινιανός κ, κς, λ
Ἰονατίνος ς
Ἰσα 114
Ἰσασμός δδ
Ἰση 88
Ἰσον λδ, 70, 115 —=ρυθμός
89, 114

Ἰσοφωνία 89

Ἰωάννης Δαρ. κα, κδ, μ, με,
84, 91 —Τροατεζ. λς, μ, 82,
83, 98 —Χρυσαστ. ιγ, κγ,
60, 91

Κ

Καβροί ς

Καλιακῆς 98
καλλιφ Εἰρημοί λς
καλλωτισμα λε
καλλωτισμος 52
καλοφινιτ 28
Καμενιατης 85
καμπάνα 70
Καμπάνης 67
Κανοναριον ιε
Κανόνες ια, κδ, κε
κανόνιον 27, 58, 59
Cantus ζ
Κατιτων ς
Carmina ζ
κατακόμβη ιζ, ιη
καταλλαγή κδ
Κορνήλιος Κεκελίτζε ιδ
καχωρισμένοι 5
Κηλιζανίδης μγ
Κινυῖζοι ζ
κίων λθ
Κλαδός 42, 87.
κλάσις τοῦ ἄρετου ι
κλουνιμελης κδ
Κλήμης ε, θ, ις
Κοττεβλιανός δ. ζ, 119
κολαφισμός 109
Comharieu ζ, 119
κομματιστά 41
Κομνηνοί κη
Κοσμάς Μαιουμά κδ, με.—Ἰ.
κετης κδ —ὁ ποιητής 84, 91
Κουκουζελής μ, 6, 14, 38, 41,
42, 54, 58, 59, 60, 74
κρακται 114
Κρατηματα 39, 40, 41, 117

Κορώνης 88, 87
κρατημοκατοβαζοανάβασμα 92
Κρήτη λγ
κτύπος 93
Κε ἐλέησον μθ
Κε τῶν Δυνάμεων ια
Κύριλλος 99, 107
κώδων λθ
Κωνσάταλς μγ, μδ, 102
Κωνσταντᾶς μγ
Κ)νος Βυζαντίος μδ, μγ, 83
Κ)πουλις λς

Λ

Λατίνοι ιζ
Λαῦραι ιθ
Λαυσαϊκή ιστορ ιε
Λέων βασιλεὺς 85
Λιβύη ιγ
Λογγίνος 110
λόγος γ, ιη
λυαίω ις, κδ, κδ

Μ

Μαθήματα κς, λζ
Μαλαξὸς 47
Μανουηλ Πρωτοψ. μδ, μγ, 103
μάντις ζ
Maxwell ζ
μαυγον ιερειλικόν 92
Μαργούνιος 97
Μαρκέλλα ιθ
Μαρτυρολόγιον γ, ι, κδ, με
Μεη ἡμῶν ὁ Θεῖς ια
μέθοδοι 88, 108
Μελέτιος μοναχός-Ιατρός 86, 108
μέλη ἀηχα ζ
μελοποιία ιζ, λζ
μέλος 26, 50, 67, 89
μελουργοί κδ, λη
μελωδία ἑλλην. 80
Μεσαίων κη

Μεσσαρίτης κη, 86, 108
μέση φωνή ιζ
Μέσος ε
μεταβιζαντινή λ
μεταφυσική ζ
μετεωρισμός ιε
Μετρική 110
μετροφωνία 27, 47, 63, 64, 118
Μηνολόγιον με
μητροφωνία 67, 66
μοναχικός λ
μοναχοί ε, ς, η, θ, ιδ
μονοθεϊσμός κζ
Μόσχα 80, 81
Μουσ. Σχολαί λδ, μα, μς, 82

Ν

νάος 20 23
νεανώ ια, 25 27, 31, 51, 52, 62, 67
νεοπυθαγόρειοι ς
νεωτερισται ιβ
Νίκαια μζ
Νίκων 80
Νισσμπούρ δ, ι
Νιτρία_θ, ις
Νυμφίος 116
νωμῶ 86

Ξ

Ξανθόπουλος κδ, κς
Ξηρός 67
Ξιφής κα
Ξυλοσήμαντρον λθ

Ο

Ὁδοιπορικόν ιδ
Οἰκοί 40, 42, 74
Ὁκτώηχος κα, μδ
Ὁξυρυγχος θ
Οἱατορία κα
Ὁρφεὺς κε, κζ, λ

οὐσσὺλ 108, 117
Οὐ, τως, οὐν, κτλ. 62

παῖδαν ζ
παιδεία γ
παιδιά γ, ις
Παῖσιος Α' 80.—Β' 82, 83, 98
Παλαιολόγοι κη
παλαιοχριστιανική ι, κδ
παλάτιον 82
Παρβῶ ις, ις, κδ, κδ, 60
Παπαδική 91
παράδειγμα 114
Παράδοσις δ, θ, ιδ, κδ, λς, 60,
81
Παρακαταλογή ε
Παραλλαγή 26, 27, 38, 39, 47,
60, 61, 64, 65, 68, 69, 62 64
παρηχια 31
πάρηχος 86
Παύλα ιδ
πελαστικόν 117
Πελοπίδας μα, 100
πενταφωνία 29
περισσευμός 55
Πέροσι 98
Πέτρος Βυζ λς, μ, μα. 81 —
Μπερεκ. λγ, λδ, λς, 114. —
Πελοπ. λε, μ
Πινδαρ. παρεκδ. κς
Πλουσιαδηνός 58—60, 67
Πορφυρογεννητος 61, 85, 114
Priôte antique ζ
Προδρόμου μονή 46
προστυχή ζ, ζ, ι
Προσόμοια κδ, 115
Πρωτοψάλται λδ
Πτολεμαῖος, κς, μ, 10, 88 — βα.
σίλτης 91
Πτωχοπρόδρομος 86

P

πυθαγόρειοι ιη

ροδάνιον 29, 39
Ρουσανος με 46, 58-60, 63-70,
73, 75, 97, 110, 115
ρυθμητική 89, 90
ρυθμός ις, 2, 89, 108, 115
Ρωμανός κδ, 97
Ρωσσία λδ, 80, 81

Σ

Σαββας ιθ
Σάμος μυ, μδ, μη
Σεθηρος κς
σεισμα 89, 95
Σιδουλαί ζ
Σίλας γ
Σύβια ιδ
Σινά θ, 150
Σίων ιδ
Σουχάνωφ 80
σπουδαῖοι δ
Στεφανίδης μδ, 35, 56, 57, 100
στιγμα 50
στιχηρά κδ, κς, 39—41, 55
Στιχηράριον 41, 66, 96, 117. —
παλαιοφωνον γραφ. 95-107
στοργήματα 92
συγκρητισμός κς
συμβεβηκός δ
Συναγωγή κε, 105
Συναξάρια κδ
σύνθετοι τόνοι 89
συντηρητικοί ιδ
Συρία θ, ια, ιγ
Συριακά κς
Συροι κ
σχήματα 92.—φωνών 52
Σωκράτης λη
Σωιάδης ια

T

Ταμίος 77—79
Τε Deum κς
τεριέμ 77

Τέρπανδρος ς
 τετραποδητή κα
 τετραφωνία 20, 29
 τετράφωνος 21, 22
 τετράχορδον 52
 Τέχνη ι, ιη, 104
 τζακίσματα 92, 93
 Τονή 107, 109
 τόνοι 88
 τόπος=σινλασθή 94
 Τραπεζοῦς μζ
 Τρεῖς μα, μδ, 100, 103
 Τρισάγιος 116
 τριφωνία 28, 51, 59
 τροπάριον η. ι, ιε, κα
 τρόπος η
 τροχαῖος σημαντός 116
 τροχός 29, 30, 54, 57, 58

Υ

ὕμνογραφία θ
 ὕμνογράφος θ
 Ὑπακοή 5
 Ὑπερφον α, ιη
 ὕπτιον 92
 ὕφος 110

Φ

Φαραμπή κη
 Φθοραὶ 74
 φθόρισμα 78
 Φιλευπουπολίτης 67
 Φιλοξένης μδ, 62
 Φίλων ε, η, θ
 Φλαβιανός κ
 Fleischer 119
 Φρόνις λα
 Φώς Βαρθόν 116
 φωναὶ 4, 47, 52
 φωνομετρία 65

Χ

Χαλαίζογλους λγ λε, 83, 98,
 110
 χειρίσοφοι 109
 Heisenberg κη, 86
 Χειρονομία μγ. 79, 18, 19,
 32, 33, 52, 76 ές.
 Χειρονομία σχηματικόν 92,
 93,—άπλη 93
 χειρονόμος 86
 Heta ζ
 Χερουβικόν λε, 40, 41
 Χορψδιακόν λγ
 Χουρμούζιος μγ
 Χρύσανθος λγ λρ, λζ, μ, υπ,
 μδ, 41, 44, 56, 57, 59, 61, 63,
 67-69, 74-77, 79, 81, 82, 100,
 102, 104, 115
 Χρυσάφης δ νέος λγ, λδ, 68,
 δ παλαιός με, μς, 85, 58-60,
 63, 64, 67, 68, 70, 75, 91,
 108

Ψ

Ψαλμός 5 δ, ι, ιγ-ιε, κδ
 Ψαλτήριον ι
 ψάλης δ, 106, 107
 Ψαλτική 1-5, 7-11 18, 19, 25,
 27, 38
 ψαλτικόν 96
 Ψ. Δαμασκηνός ζ, με, μς, μζ,
 4, 6, 47, 58, 60, 87, 110,
 114
 Ψελλός κς, κη. 101, 107
 ψυχογραφία ζ
 Ψάχος 35, 46, 66, 102

Ω

Ωραι ε
 Ωσαννά ι

ΠΙΝΑΞ Α!

(Σελ. 3.)

ΣΗΜΑΔΙΑ ΦΩΝΗΤΙΚΑ

Ἰσον

ΑΝΙΟΝΤΑ

Ὀλίγον α

Ὀξεία α

Πεταγή α

Κόψισμα α

Πελαγόν α

Κεντήματα α

Κέντημα β

Υψηλή δ

ΚΑΤΙΟΝΤΑ

Ἀπόστροφος ..

Δύο Ἀπόστροφαι
οἱ ὧ Σύνδεσμοι } ..

Ἐξαφρόν !

Ἀπορροή (μεχωρισμένη)

Κρατημοῦτορροή η

Χαμηλή δ

ΠΙΝΑΞ Γ'

(ΣΗ. 12.)

(Αἱ συνθέσεις αὗται εὐρησθαι ἐν ταῖς προσαυδαῖς τῶν χειρογράφων.)

Μετ' Ὀρίγου:

Μετ' Ὁξείας:

Μετὰ Περαξῆς:

Μετὰ Κελέστου:

Μετὰ Περαξοῦ:

Μετ' Ἀποτροφοῦ:

Κ.Τ.Λ.

Σημ. Πολλὰ καὶ τῶν συνθέσεων εἶναι σπάνια, ἄλλα δὲ θεωρητικαὶ μόνον.

Πολλῶν συνθέσεων αἱ φωναὶ εὐφρόντα: συνεχῶς ἢ ὑπερβατικῶς, ὅπερ δὲ γνωρίζει τις ἐν πείρᾳ.

ΠΙΝΑΞ Δ!

(Σελ. 15)

Διπλή	•	Ξηρόν κλάσμα	~
Παρακλιτική	~	Ἀρροσύνθετον	~
Κράτημα	•	Γαρροσύνθετον	~
Κύλισμα	~	ἔτιμον τοῦ φαριμου	~ ἢ ~
Ἀντικινωκλήμα	~	Οὐράτιμα ἢ ἑράτιμα	~
Τρομιόν	~	Ἀπόδωμα ἢ Ἀπόδωμα	~
Στραπτόν ἢ Ξυρεπτόν	~	Θίς γ' Ἀπόδεις	~
Τρομινοσύνταγμα	~	Θίμα ἀπχούν	~
Ψηφιστόν	~	Χόρισμα	~
Ψηφισοσύνταγμα	~	Ψειφιστοσυναίσμα	~
Γαργόν	~	Τρομινοσυναίσμα	~
Ἀρχόν	~	Πιάσμα ἢ Πίεσμα	~
Σταυρός	+	Σεῖσμα	~
Ἀντικένωμα	~	Σύνταγμα	~
Ὀμαχόν	~	Ἐναρξίς	~
Οιματισμός ἔσω	~	Βαρεία	~
α ἔξω	~	Λύσιμα	~
Ἐπίγρμα	~	Τσάμισμα	~
Παρακλάσμα	~	Ἡρίφωνον	~
Ἐτλρον	~	Ἡρίφθορον	~

Σημ. Πολλῶν σημαδίων τα σχήματα ποι-
 ων λήγουσι κατὰ γεγραφεῖς ἢ ἐποχὴν.

•. Ἐπίσημ. πολλά ἀπαντῶνται σπανιότατα.

ΠΙΝΑΞ Ε΄

(Σελ. 18.)

(Εκ τοῦ Β' τευχὸς τοῦ ἔκτῃ Μουσ. Συλλογῆς Κ/πόλεως)

Κατὰ τὴν φωνήν	α'	β'	γ'	δ'	ε'	ς'	ζ'	η'
α'								
β'								
γ'								
δ'								
ε'								
ς'								
ζ'								
η'								

Και ἔνταυθα χέμενε τὰς ἀντιόχας φωνὰς ὑπόρρητος πανταχοῦς

Ἀντιόχας
φωναί.

142

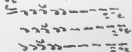
ΠΙΝΑΞ Ζ' (δυνέχεια)

(Εν χειρογράφου τῆς πρὸ τοῦ Χρυσάνθου περιόδου.)

Ἡ συφωτάτη παραλλαγή κατὰ τὴν
τοῦ τοῦ Κουμουλέου

Κανόντων ἱερατικῶν

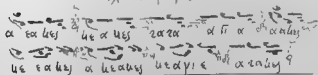

μετὰ τῶν οἰκείων
μαρτυρ σημείων.

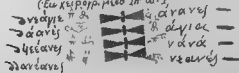
«Ὁ ποταμός ἐν τῷ τῷ ἵον ὑπερβήσεται»

Ἐξ ἀντιγραφῆς τοῦ Παλαιῦ Ἀποστολικοῦ βιβλίου. Ἀρχαί 10' αἱ.
(Μετὰ τὸ σχετικὸν σχῆμα:)

ἰδὲ ὡς ἡ πόσις τοῦ ὑποστασίου ἐκαστῆς
ἡχοῦ ἐν τῷ ἱερῷ:

(Εν χειρογράφ. μὲν 10' αἱ.)

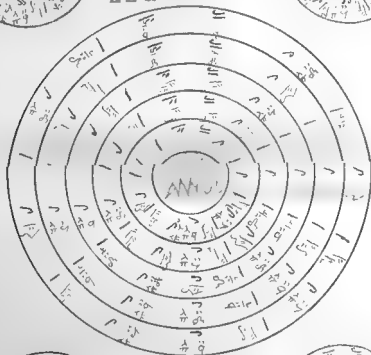

ΠΙΝΑΞ ΣΤ!

(Σελ. 54-58.)

Ἡ ἁρμαῖ

ΚΥΡΟΥ

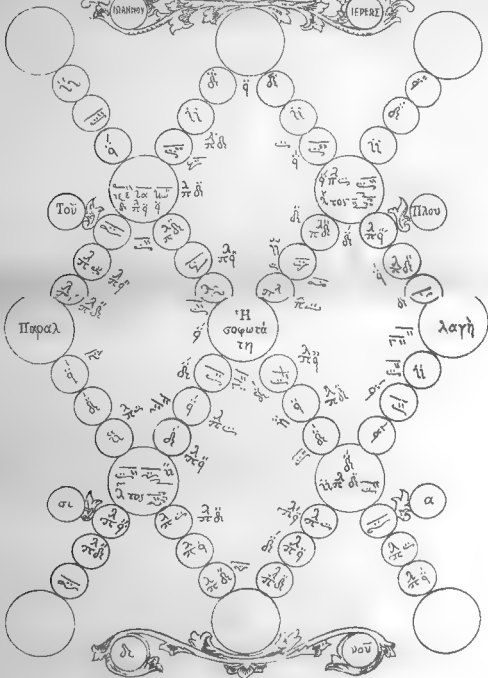
ΤΙΝΑΞ Η! (Σελ. 59.)

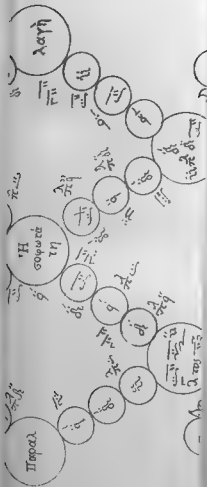
(Ἐκ τοῦ ἱστορικῆ ἐπισκοπῆς τῆς Βυζ. Εὐμ. Μουσικῆς ἱ Παπαδοπούλου Σχ. 3.)

ΙΣΤΟΡΙΟΝ

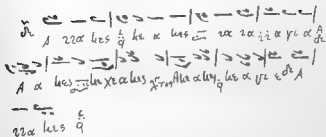
ΙΕΡΕΣ

154

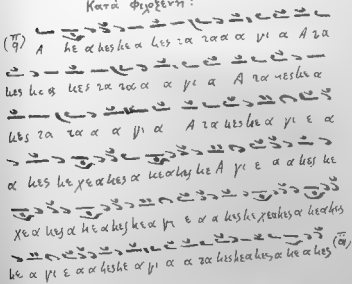

ΠΙΝΑΞ Θ' (ελ. 61-62.)

Κατὰ φιλοξένη :

ΤΙΝΑΞ Ι!

(Σελ. 62.)

(Εκ τῶ ὑπ' ὄ. 129 χειρόγρ. τῆς βιβλιοθ. τῆς ἐν Ἱερὸν μονῆς τῆς Ἀθῶν.)

ω

αἰ. τοῦ τοῦ Ἀλ. ἄτου πὸς 31

ἔ ον τῶς οὐν α να βαι νε ουτω και καταβαι νε
 και τας τεσσα ρας και τας τεσσα ρας και αλ λως τεσσα ρες
 αλ λως τεσσα ρες τεσσα ρες και αι τεσσα ρες Πλευσα
 α α ρες ηε τεσσα ρες και αι τρει εις τρει εις
 τρει εις τρει εις τρει εις και αι
 τρει εις τρει εις τρει εις και αι τρει εις
 εις τρει εις τρει εις τρει εις
 εις τρει εις και αι τρει εις και προ ο ο
 οχε εις τα ας τρεις αλ λω ως τρει εις εις θυ ο ο υει.

1.) Συμμετρικὰ διαγράμματα κατὰ χειρόγραφον.

ΠΙΝΑΞ ΙΒ'

(Σελ. 63.)

Περικοπή ἐν πλήρῳς μουσειαῷ μερίῳ.

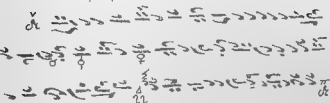
(Χρ. Ο.Μ. Β' XLVII, §70)

TTINAE IE!

(Σελ. 72.)

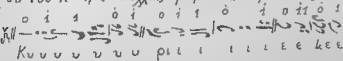
φθόρισμα κατ' ἐπιμέλειαν.

ΤΙΝΑΞΕ ΙΣΤ!

(Σελ. 117.)

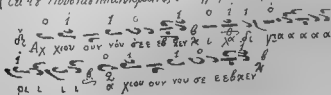
ἔκ του "Κε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις, Πέτρος τὸ Πελοπ.)

K u u u u u u u p i l l l l l e e k e e

(Ἐκ τῆ Μουσικῆ Ἀπανθίσματος [α. Ζωγράφου Κείβχη Σελ. 8.]

ΠΙΝΑΞ ΙΖ!

(ΕΙ. ΧΕ!)

(Εκ τοῦ: Hymni et Orationes canendae in
cibusdam peregrinationibus quae Hierosoly-
is fiunt - Hierosolymis, MCMXI. Σμ. 15.)

Te De - um lau - da - mus, te Do -
num con fi te - mur. Te aeternum Pa - trem
pos to ló - rum cho - rus. Te má - tyrum can -
da - tus et u - ni cum fi - lium Sa -
m quoque Pa - tris - cli tum

Λαίμῳ τῶν Χριστουμένων ὑπὸ τῶν Θεοφαναίων.
καλὴν ἐπέραν ἀρχόντες ὑμνεῖναι ὁ ρισμὸς σου Χρι -
στὸν Θεὸν γεννησὶν καὶ ὑπαρχόντι καὶ σῶ -
σάρισιν

• Ζήστε με αξιοπρέπεια
και δέστε τους.

π.δ.τ.

&